TOPLUM • bizim belde • SANAT

DÜŞÜN

ARALIK '84 / 250 LİRA

İnsanlığın Sürekli Gündemi:

İNSAN HAKLARI

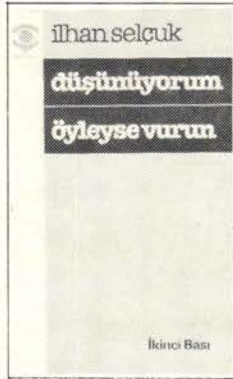

ÇAĞDAŞ YAYINLARI

BULUNAN YAYINLARIMIZ

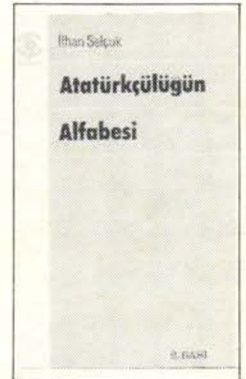
DENEME DİZİSİ

İlhan Selçuk	**Düşünüyorum Öyleyse Vurun (2. Bası)**	400.–
Prof. Nermi Uygur	**Yaşama Felsefesi 2. bası**	350.–
Prof. Emre Kongar	**Kültür Üzerine 2. bası**	350.–
Oktay Akbal	**Yaşayıp Görmek**	250.–
Ahmet Rasim	**Anılar ve Söyleşiler**	300.–
Vedat Nedim Tör	**Kemalizmin Dramı 2. bası**	200.–
Prof. Akşit Göktürk	**Okuma Uğraşı 2. bası**	150.–
Prof. Macit Gökberk	**Değişen Dünya Değişen Dil**	150.–
Nadir Nadi	**Uyarılar 3. bası**	350.–
Hıfzı V. Velidedeoğlu	**Yol Kesen Irmak**	350.–
İlhan Selçuk	**Atatürkçülüğün Alfabesi 2. bası**	200.–
Prof. Nusret Hızır	**Felsefe Yazıları 2. bası**	350.–
Mehmed Kemal	**Şairler Dövüşür**	250.–
Oktay Akbal	**Dünyaya Açılmak**	200.–
Nadir Nadi	**Ben Atatürkçü Değilim, 4. bası**	200.–
Samim Kocagöz	**Roman ve Yazarlık Onuru**	200.–

TARİH - ANI - GEZİ - OLAY DİZİSİ

J.B. Tavernier	**Topkapı Sarayı'nda Yaşam**	400.–
Mehmed Kemal	**Türkiye'nin Kalbi Ankara**	350.–
Hıfzı V. Velidedeoğlu	**Ailenin Çilesi, Boşanma**	300.–
Hıfzı V. Velidedeoğlu	**Söylev (cilt 1 ve 2 13. bası)**	500.–
Hıfzı V. Velidedeoğlu	**Söylev (cilt 3 Belgeler)**	300.–
Kemal Üstün	**Menemen Olayı ve Kubilay 3. bası**	150.–
Meral Tolluoğlu	**Babam Nurullah Ataç**	200.–
Nadir Nadi	**Olur Şey Değil 2. bası**	200.–
Ebubekir Hazım	**Belgelerle Kurtuluş**	
Tepeyran	**Savaşı Anıları**	200.–
Cemal Madanoğlu	**Anılar 1. Bölüm**	400.–
Talip Apaydın	**Köy Enstitüsü Yılları**	300.–

BAĞIMSIZ DİZİ

Philipp Soupoult	**Şarlo**	150.–
Kemal Özer	**Sanatçılarla Konuşmalar**	150.–
Atena Deponte	**Yaşayan Kosta**	150.–
Benjamin Farrington	**Darwin Gerçeği**	200.–
Mümtaz Zeytinoğlu	**Ulusal Sanayi**	150.–

DÜŞÜN

Kapak Resmi
Tatra Dağlarını
Hatırlayış / J. HAJNY-HARING
(Dachau, 1943)

Kapak Düzeni
Ferit Erkman

Ofset Hazırlık
Kros Matbaacılık
Gümüş Reprodüksiyon

Basıldığı yer
Hürriyet Ofset Matbaacılık
ve Gazetecilik A.Ş.
Halkalı - İstanbul

Dağıtım
Hürriyet Holding A.Ş.

Aylık Dergi
Aralık '84
250 LİRA

Bizim Belde Toplum
Düşün Sanat / *Sayı: 9 /*
Sahibi ve Yazıişleri Müdürü:
Hüseyin Ekici

Yönetim Yeri: Kantarcılar,
Kepenekçi Sabunhane Sok.
Yeni Çarşılı İş Hanı 30-78
Eminönü - İstanbul

Yazışma Yeri:
Ankara Cad. Vilayet Han
No: 205, Kat: 2
Cağaloğlu - İstanbul

İçindekiler

1 içindekiler
2 sunu
3 düşünce ve felsefe tarihimize ilişkin saptamalar / **selâhattin hilâv**
7 şiirler / **can yücel**
8 kardelenler / **onat kutlar**
9 "genç ozanlara şiire ölçü ve uyakla başlamayı öneririm" / **sabahattin kudret aksal**
11 kimliği mi? izler ve izlenimler / **refik durbaş**
12 öğle rakıları / **mehmed kemal**
13 "teori başka, pratik başka" / **arslan başer kafaoğlu**
15 karikatür / **ferruh doğan**
16 beyin yaşlanması / **gencay gürsoy**
17 varna'da bir odada / **kemal özer**
18 eğitim sistemimiz üstüne / **nuri karacan**
19 karikatür / **ferruh doğan**
20 yaşlılık günlüğü / **salâh birsel**
21 anladım anlamın anlamını / **cevat çapan**
22 insan hakları / **cem eroğul**
23 karikatür / **ferruh doğan**
24 insan hakları adım adım kazanıldı / **halit çelenk**
25 karikatür / **tan oral**
26 en temel hak yaşamak
27 hamurabi kanunlarından insan hakları bildirgesine
30 birleşmiş milletler insan hakları belgeleri
31 karikatür / **semih poroy**
32 tarihin akışı içinde insan haklarının kazanılması / **afşar timuçin**
33 karikatür / **tan oral**
35 abd ve insan hakları
36 bir ilan
37 iki fransız halk şarkısı / **gürhan tümer**
38 flick skandalı / **der spiegel, newsweek**
44 gençlere mi, yaşlılara mı? / **asım bezirci**
46 yetmiş yaş ve diş / **bâki uğur**
47 genç şiir ve miras / **veysel öngören**
50 geri döneceğim / **pablo neruda-halis aydın**
51 gerçekçiliğin sorunları-1 / **erdoğan alkan**
53 aşk için prelüdler-1 / **behçet aysan**
54 yahya kemal'i ziyaret / **hasan izzettin dinamo**
55 dinamo'nun anıları / **mustafa aslan**
56 biraz saygı biraz sevgi / **fikret otyam**
57 şiirler / **suphi taşhan**
58 edebiyat estetiği-3 / **horst redeker-aziz çalışlar**
60 gel de anlat / **talip apaydın**
62 amatör tiyatronun kırsal kesimdeki yeri / **oben güney**
63 şturçe'nin düşündürdükleri / **yılmaz onay**
64 carmencita'nın kanına kim girdi / **victor jara-adnan özer**
65 "tiyatro yaşamı savunur" / **jak deleon**
66 sanat haberleri
67 "kayıp"ı beklerken / **vecdi sayar**
69 resim sergilerinden yarı yıl özeti / **emin çetin girgin**
71 "yaşam dosyası" yarışması
71 bir mahkeme öyküsü / **cenap güven**
72 cenap güven'e sorular / **tanju cılızoğlu**
78 kitaplar... kitaplar...
80 satranç-briç / **serdar çelik**

sunu

• Bu sayımızda, 10 Aralık 1948 İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin yıldönümü nedeniyle, insanlığın sürekli gündeminde bulunan bu konuyu bir özel bölümle ele alıyoruz. Tarih boyunca insanlık, nice çileler ve acılar içinde bir özgürleşme süreci yaşadı, yaşıyor. Cem Eroğul, *İnsan Hakları* yazısında, temel hak ve özgürlüklerin güvence altında bulunması için gerekli olanak ve koşulları dile getiriyor. Hukukçularımızdan Halit Çelenk, konuya ilişkin sorularımıza verdiği yanıtlarda, yaşam hakkının anlamını vurgulayarak, "İnsan Haklarının tarih boyunca adım adım kazanıldığını" belirtiyor. *En Temel Hak Yaşamak*'ta nükleer savaş tehdidinin yaşam hakkına yönelişi ele alınırken; *Hamurabi Kanunlarından İnsan Hakları Bildirgesi*'ne yazımızda özgürleşme süreci içinde insan haklarının hangi aşamalardan geçtiği; yine ayni bağlamda Afşar Timuçin'in yazısında insan haklarının tarihsel akış içinde kavranış ve gerçekleşme biçimleri belirleniyor. Özel bölümümüzde, *ABD ve İnsan Hakları* ile *Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Belgesi*'nin yanı sıra, Ferruh Doğan, Tan Oral, Semih Poroy'un karikatürleri de yer alıyor. Bölümü konu alan kapak resmimiz, Nazi toplama kamplarından Dachau'da yapıldı.

• *Düşünce ve Felsefe Tarihi'ne İlişkin Saptamalar*'da Selâhattin Hilâv, aydınlarımızda pozitivizmden etkilenmenin boyutlarına ve getirdiği sonuçlara ışık tutuyor.

• Arslan Başer Kafaoğlu, bu ayki yazısında, "teori ve pratiğin birbirini tutmadığı" gerekçesiyle günlük yaşamda düşülen yanlışları hoş görme eğilimini eleştiriyor.

• *Beyin Yaşlanması* yazısında Gencay Gürsoy, yaş ilerledikçe beynin fonksiyonlarının aldığı durumu, yaşlıların ilgi alanına yönlendirme konusunda önerileri dile getirirken; Nuri Karacan, yazısında, her zaman güncel olan eğitim sorunlarımızın yüksek öğreti düzeyindeki boyutlarına değinerek eğitim sistemimiz üstüne saptamalarda bulunuyor.

• *Flick Skandalı*'nda, yerli-yabancı politik gözlemcilerce F.Alman devletinin kurulmasından bu yana en büyük skandal olarak nitelendirilen gelişmeleri *Stern*, *Spiegel* ve *Newsweek* dergilerinden özetle bulacaksınız.

• Edebiyat-sanat yazıları arasında, Sabahattin Kudret Aksal'la son kitabından yola çıkarak yapılmış bir söyleşiyi, şairin kitabı üzerine Refik Durbaş'ın değerlendirmesini okuyacaksınız. Asım Bezirci, *Gençler mi, Yaşlılar mı* başlıklı yazısında, "genç şairlere yeterince eğilmediği" yönündeki eleştirileri yanıtlarken, Veysel Öngören *Genç Şiir ve Miras*'ta genç şairlerin konumunu tartışıyor. *Yetmiş Yaş ve Diş* Bâki Uğur'un ilgiyle okunacağını umduğumuz denemesi. Erdoğan Alkan, sürmekte olan dizisinin bu bölümünde, romantizmden bu yana gerçekçiliğin sorunlarını ele alıyor. Aziz Çalışlar'ın Horst Redeker'den çevirdiği *Edebiyat Estetiği*'nin son bölümünü okuyacaksınız. Hasan İzzettin Dinamo, anılarını *Yahya Kemal'i ziyaret yazısıyla sürdürürken; Mustafa Aslan, yazarın De Yayınevi'nde çıkan İkinci Dünya Savaşı'ndan Edebiyat Anıları* kitabını değerlendiriyor. Fikret Otyam, Suphi Taşhan'ın "kuşağı içindeki yeri"ni anlatıyor. Oben Güney ve Yılmaz Onay'ın amatör tiyatro konusundaki yazıları ve Jak Deleon'la kitabı üstüne yapılmış bir söyleşiyi tiyatro bölümünde bulacaksınız. Ayın sinema yazısını Vecdi Sayar, Costa Gavras'ın önümüzdeki günlerde izlemeyi umduğumuz Kayıp filmi üstüne yazdı. Emin Çetin Girgin'in değerlendirmesi, resim sergilerinden yarı yıl izlenimleri niteliğinde.

• Bu sayımızın ürün toplamı; Onat Kutlar'ın *Kardelenler* denemesi, Salâh Birsel'in *Yaşlılık Günlüğü; Talip Apaydın'ın Gel de Anlat* öyküsü ve Cenap Güven'in Balıkesir Barosu'nca açılan "Yaşam Dosyası" Yarışma birincisi *Bir Mahkeme Öyküsü* adlı öyküleri; Can Yücel, Sabahattin Kudret Aksal, Mehmed Kemal, Kemal Özer, Cevat Çapan, Suphi Taşhan ve Behçet Aysan'ın şiirleri; Gürhan Tümer'in türkçeleştirdiği Fransız Halk Şarkıları, Halis Aydın'ın Pablo Neruda'dan, Adnan Özer'in Victor Jara'dan türkçeleştirdiği şiirlerden oluşuyor.

• Bu sayıda kitap tanıtmalarının yanı sıra, önümüzdeki aylarda daha da genişletmeyi düşündüğümüz sanat haberlerine yer verdik. *Satranç-Briç* köşemizde Serdar Çelik'in yeni problemlerini sunuyoruz.

Düzeltme:

Gencay Gürsoy'un bir önceki sayımızda yayınlanan *Edebiyat ve Bilim* yazısında, "münazara" sözcüğü "manzara", "Jaques Monod"un adı da "Jaxues Mond" olarak çıkmıştır. Düzeltir, özür dileriz.

Düşünce ve Felsefe Tarihimize İlişkin Saptamalar

Selâhattin Hilâv

Selâhattin Hilâv'ın *1908'den Sonra Bizde Felsefe* adlı çalışmasının notlarından.

Pozitivist olduğunu söylediği için "pozitivist" olarak nitelenen (günümüze kadar, bir kalıp, bir "mazmun" gibi sürüp gitmiştir bu niteleme) Ahmet Rıza şöyle diyor: "Hepimizin, kendisine karşı savaşacağımız bir düşmanımız vardır... Genç Türkiye partisi [üyelerinden] bazılarının çok mutaasıp, diğerlerinin pozitivci olmaları ne ifade eder?.." (Dr.M.Ş.Hanioğlu, *Doktor Abdullah Cevdet ve Dönemi,* S.33, Üçdal Neşriyatı, İstanbul). "Pozitivci" sözcüğünün burada, "bağnazlığa, yüzeysel ya da abartılı dinsel inanca, onun yargılarına, değerlerine karşı çıkan kimse" anlamında kullanıldığını görüyoruz. Öte yandan, A.Rıza'nın, ideal ilkelere dayalı "gerçek" İslam dinini savunduğunu ve Batı düşünüşü ile bu din anlayışı arasında bir uzlaştırıma yönelmek istediğini de biliyoruz. Yani A.Rıza, pozitivizmi, her şeyden önce dinin karanlık yanına karşı çıkan bir görüş olarak anlamış olmalı. Başka bir deyişle, bir bilgi kuramı olarak pozitivizm değil de, bağnazlığa ve belki de genellikle inanç ve duygu üzerine kurulmuş dine karşı bir düşünüş olarak pozitivizm önemli onun için. (A.Rıza'nın dinsizlikle suçlandığını da unutmayalım). Oysa pozitivizm, pekin (sağlam) bilginin kaynağına ve sınırına, yeni bilgi kuramına ilişkin bir görüştür ve her şeyden önce ve metafiziğin aşılmış ve işe yaramaz bir bilgi çabası olduğunu ileri sürer. Pozitivizmin, tinsel-duygusal gereksinimleri karşılayan bir öznel yaşantı olarak inanca karşı olduğu kolayca söylenemez. Metafiziğe karşı çıkan bir başka filozofun, yani Kant'ın, dini, pratik akıl üzerinde temellendirmeye ya da en azından dinsel inanca açık kapı bırakmaya yöneldiğini biliyoruz. Auguste Comte'un da "insanlık dini"ni kurduğunu ve mistisizme kaydığını biliyoruz. Daha sonraki gelişmesi içinde pozitivizmin, *bilinemezciliğe* ve dolayısıyle dine elverişli zemin hazırlamakla suçlandığını da söylemeliyiz. Öte yandan "taassuba" karşı olmada pozitivizmin ayırt edici özelliği değil; bu tutumu onunla paylaşan birçok öğreti vardı. A.Rıza'nın içine düştüğü durum, kaynağa inmemenin, onu gerektiği kadar tanımamanın sonuçları. Hilmi Ziya Ülken şöyle diyor: "Ahmet Rıza, gerek bu, gerek İstanbul'da yayınladığı risalelerde, ahlak eğitimine dair-daha çok şarklı düşünceye bağlı görünen- bazı fikirler ileri sürmüşse de, bunların ne pozitivizmle ne de Auguste Comte'un eserleri ile doğrudan doğruya ilgisi yoktu. Onun için, onun [A.Rıza'nın] pozitiviztliği daha çok *Société positiviste* denen ve filozofun hayatında eserlerini yayınlamak maksadıyla dostları tarafından kurularak sonradan bir nevi fikir, ahlak derneği halinde devam eden cemiyete mensup olmaktan ileri gitmiyordu." *(Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi,* s.127-28, Ülken Yayınları). Kaynakla ilişki kurmamanın örnekleri, düşünce tarihimizde çok bol ve bu örnekler, hiç kuşkusuz, daha derinlerde yatan belirlenimlerin doğurduğu ve sürekli olarak yinenen bir *form*, bir *örüntü* (pattern) oluşturuyor. Farklı dönemlerde, çeşitli görüşlerin, hep bu aynı formun içinde ortaya çıktığı gözlemleniyor. Örneğin "pozitivist" Hüseyin Cahit, Taine'le yetiniyor; Cenap Şahabeddin ve A.Haşim, sembolizmi açıklarken, bu akımın kökü olan Hegel estetiğini birinci elden okumaya gerek görmüyorlar ve Haşim yalnızca R. de Gourmont'la yetiniyor. (y.a.g.y.,s. 144-45). Böylece, "pozitivist" ya da "sembolist" sözcüklerinin gerçek içlem ve kaplamı göz önünde tutulunca, bizde, "şu ya da bu kişi, pozitivistti ya da sembolistti" gibi ileri-sürüşlerin ne gibi bir anlam taşıdığı sorulabilir. Bir şair, yarım yamalak etkilenerek de, hattâ bilmeden de sembolist olabilir, diyebiliriz ve bu, edebiyat tarihinin irdeleme konusuna girer. Ama kişinin, pozitivist düşünür ya da sembolizm kuramcısı olabilmesi için, benimsediği görüşü, kaynağına inerek felsefesel bir çabayla kavraması ve şu ya da bu biçimde yeniden üretmesi (yaratıcı olması) zorunludur. İyi bir "aktarmacılık" için bile gereklidir bu. Öyleyse bizde, "pozitivist" yada "sembolist kuramcı" gibi nitelemelerin, göz önünde tuttukları kişilere genellikle "isabet etmediğini", terimle içerik arasında örtüşme bulunmadığını söyleyebiliriz. Bu durumda, "şu ya da bu kişi, şu ya da bu akımı nasıl anlıyordu?" sorusu bir anlam taşıyabilir ancak. Ama böylece, felsefe tarihinden, düşünce tarihine ya da kültür etkileri tarihine geçilmiş olur.

★ ★ ★

Ülken, yine aynı yapıtta şöyle diyor: "Türkiye'de, Aydınlanma Devri diye bir devir olduğunu söylemek güçtür. Çünkü... bu fikir cereyanının kendi bünyemizde doğabilmesi için, ondan önce bu fikirleri hazırlayan tecrübecilik ve akılcılık çığırlarının, Renaissance ile başlayan, Descartes ve Locke ile gelişen bütün modern felsefenin Türkiye'de yaşanmış olması gerekir." (s.61). Dışardan alınan ve aşılanmak istenen bir görüşle, bu görüşün farklı bir toplumsal-kültürel çevrede (bütünsellikte) uğradığı biçim ve içerik çarpılmalarına (deformation'larına) dikkati çekmesi ve alışılagelmiş kalıpçı düşünce tarzından farklı olması bakımından ilginç bir saptama bu. Bir çığırın ya da görüşün, bir başka bütünsellik (yapı) içine aktarıldığında ne gibi bir anlam ve işlev edindiğini, o düşüncenin kaynağına bakmaktan çok, içine düştüğü yeni ortamın derinliklerindeki özgül belirlenimleri göz önünde tutarak kavrayabileceğimizi örtük bir biçimde belirtmesi bakımından da ayrıca dikkate değer.

★ ★ ★

Tanzimat'tan bu yana, genel düşünce yaşamının bir alt katmanında (tabakasında) etki gösteren başlıca temel düşünce kategorilerinin, "dogmatiklik" ve "ilerleme (terakki) kavramı" olduğu söylenebilir. Doğruluğun (hakikatin), bir yerde, hem de hazırlop olarak bulunduğuna ve yapılması gereken işin, bunu alıp kullanmak olduğuna inanıyor aydınlarımız. Onlara göre bilim, mutlak, kesin ve olmuş-bitmiş doğrulukları içermektedir ve bilimi üretmeye pek de gerek kalmadan, sonuçlarını devşirmek, kültürün yükselmesini, yurdun ilerleyip kalkınmasını kolayca sağlayacaktır. Bu dogmatik ya da eleştirisiz görüşe, aşağı yukarı bütün düşünce adamlarımızda rastlarız. Pozitivizmin, bilime ve sağlayacağı ilerlemeye verdiği önem, aydınlarımızın beklentilerine denk düştüğü için ,bu çığır çok yakın ve sevimli gelmiştir onlara. Bu anlamda bir "pozitivizm etkisi" olduğundan söz edilebilir bizde. Ama çarpıtılmış, yalınkatlaştırılmış, orası burası soyutlanmış, soyusopu iyice bilinmeyen bir "pozitivizm"dir bu ve dogmatik-iyimserlikle, "otomatik" bir ilerleme inancıyla elele yürür. İlerlemeyi (terakkiyi) sağlayacak bir araç olarak, yani "pragmacı" bir tutumla yaklaşılmaktadır bilime (pozitivizme de). Batı dünyasının temelindeki kapitalizm ve yaratma (üretme), icat, keşif tutkusuyla donanmış, merak duygusuyla büyülenmiş yırtıcı birey (tarihte daha önce rastlanmadık bir bireydir bu), aydınımızın ve düşünürümüzün gözünden kaçar genellikle ya da ekonomik etkinliğin, toplum yaşamında *bağımsızlığa* ulaşamadığı, *sivil toplum*'un kurulamadığı bir geleneksel (kapitalizm-öncesi) topluluğun gözlükleriyle bakılır bunlara; bu topluluğun Batı'dan nitel olarak farklı ve kapalı dünyasına indirgenerek yorumlanır bunlar. İyimserliğin ve bir tür bönlüğün kaynağı da buradadır. Oysa kapitalizm, o dönemde de, ortak kabul etmeyen, ilerlemeyi kendisine saklayan ve dolayısıyla dışındakileri ezerek, sömürerek varlığını sürdüren ve dünyayı avucunun içine almaya yönelen bir etkinlikti (praksisti) hiç kuşkusuz. Başka bir deyişle, bilimlerin sonuçlarını kolayca devşirerek ve bunları eğitim yoluyla yayarak bir ülkenin kalkınmasına izin verecek yansız (nötr), evcil ve evrensel "terakki" süreci diye bir şey yoktu ortada. Aydınlarımızın ve düşünce adamlarımızın benimsedikleri bu *idealist* ve *soyut* evrensel ilerleme düşüncesi, ekonominin, toplumsal yaşam üzerindeki belirleyici etkisini kavrayamamalarından ya da en iyi ihtimalle ekonomiyi, geleneksel düşüncenin etkisi altında, bir üstyapı gerçeği gibi görmelerinden ileri geliyordu. Oysa yine aynı yıllarda, bazı komşu ülkelerde, kapitalizmin ve dolayısıyla dünya egemenliğinin, yalnızca bir kültür ve eğitim sonucu değil, bir ekonomik yapı sonucu olduğu ve kapitalizmle, evrensel ilerleme düşüncesi içinde dostça yaşanamayıp, köklü ekonomik ve toplumsal devrimle başa çıkılabileceği, bilimsel incelemelerle ortaya konuyordu. Ama bunlar, ithalatçı bilgi anlayışının değil, temele inen yaratıcı felsefesel ve bilimsel düşünce çabalarının ürünüydü. Yani savaşın üstte değil, altta verilmesi gerektiğinin bilincine varılmıştı artık.

★ ★ ★

Devşirmeci ve hazırlopçu düşüncenin felsefe alanındaki bir başka belirlenimi de şu: Dışardaki tartışmaları, dayandıkları terimler (kavramlar) ve ortaya kondukları soru içinde ve olduğu gibi ele almak. Doğruluk (hakikat) tartışmadaki iki terimden birinde bulunduğuna göre (bir üçüncü terimde bulunabileceği ya da hazırlop olmadığı düşünülmüyordu), kanıtların ağır bastığı düşünülen bu iki yandan biri benimseniyor, ona *inanılıyordu*. Yani sorunun ve dayandığı terimlerin irdelenip eleştirilmesi ya da aynı konuya ilişkin bir yeni sorunun ortaya atılması söz konusu değildi. (Bu, felsefe söz konusu değildi, demektir). Yeni Osmanlıları dönemindeki "ahlak mı, yoksa fen mi daha önemlidir?"; "insan yaşamında, beyin mi, yoksa yürek mi son sözü söyler?" ve daha sonraları, "sanat cemiyet için midir, yoksa sanat sanat için midir?"; "fert mi, cemiyet mi?" gibi ikiye bölücü akılyürütmelerin çemberinden çıkamayan düşünce, skolastik ve çözümleyici düşünceden sıyrılamamıştı (izlerine bugün hâlâ sık sık rastlanan bir düşünme biçimidir bu). Terimleri ve soruları, *verildikleri* biçimiyle olduğu gibi kabul eden bu tutumda, diyalektik olmak şöyle dursun, bireşimci (sentezci) bile olmayan ve kökü çok gerilere ve derinlere giden bir düşünce tarzının, yeni içeriklerle, ama eski formla su yüzüne çıktığını söyleyebiliriz.

★ ★ ★

Bir başka belirlenim, çözüm arayıcılıktan, toplumsal ve siyasal bakımdan yararlı olmak kaygısından, yani geniş anlamda pratik bir davranıştan ötürü, düşüncenin hiçbir zaman *kendisi için* işleyememesi ve kendi dışına atılmasıdır. H.Z.Ülken şöyle diyor: "Yüzyıllar boyu savaş halinde bulunduğumuz bir dünya karşısındaki mukavemetler ve devrimler, sonunda İmparatorluğun yıkılmasıyla yeni bir siyasi bünyenin meydana çıkışı, bu bir asırlık fikir hayatını çoğu ihtiraslı, günlük siyasi eyleme bağlı ve derin olmaktan uzak bırakmış. Batının fikir köklerine nüfuz etmek ve yeni fikirleri geniş buutlarıyla kavramak imkânı bırakmamıştır... Türk düşünürleri, yakın yıllara kadar gazete ve haftalık dergi sayfalarında günlük sorulara cevap vermeye çırpınan dar bir çerçeveye sıkışıp kalmışlardır. Bu açıdan bakınca, Tanzimat ve Meşrutiyetin olduğu kadar Cumhuriyetin fikir tarihinin de sathi olduğunu belirtmek lazım gelecektir... Hatta içtimai eyleme aşırı bağlılık, belki de bir bakıma bu devir Türk düşüncesinin kusuru gibi görülebilir. Derinleştirilmiş fikir eserlerini, bu bağlılıktan kurtulabildiği nisbette vermesi beklenmelidir." (y.a.g.y.,s. 13-14). Örneğin, pratik açıdan yararlı olma kaygısının felsefeye yaklaşmayı nasıl belirlediğini, yakın geçmişteki bir tartışmada açıkça görüyoruz: Emin Erişirgil, Mustafa Şekip Tunç'-

un *Bergson* adlı kitabından söz ediyor ve şöyle diyor: "Şekip, Bergson'u niçin sevdiğini anlatıyor ve James'ten geçerek Bergson'a ulaştığını söylüyor. İtiraf ederim ki benim düşüncelerim James'in durduğu noktada kaldı. Yani bir nevi Mutlak'ı bildirecek sezginin bir bilgi kaynağı olabileceğine inanmadım." Erişirgil'in James'in düşüncesini niçin benimsediğini özgün bir biçimde temellendirdiğini söyleyemeyiz. Erişirgil, yalnızca Bergson'un "sezgici" yöntemine *inanmadığını* belirtmekle yetiniyor. Öte yandan Şekip Tunç da, *Bergson'*-un önsözünde, bu filozofa yaklaşmasını felsefesel gerekçeleriyle ortaya koyarak temellendirmez; bir çeşit duygusal-düşünsel yaşamöyküsü dilimi olarak açıklamaya yönelir. *(Bergson, Ön Söz,* İkinci Basılış, Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi, İstanbul, 1934). Erişirgil, aydınlarımızın soyut ,yaşamdan kopuk, etkinliği olmayan bilgilerinin yerine, "ilmin rehberliğini" koymak istiyor; "bir takım kavramları bilen değil, vakalar üzerinde düşünebilen kuvvetli, aydın bir zümrenin [ortaya çıktığını] görmek" amacını göz önünde tutuyor. (Ülken, y.a.g.y.,s.421). Ş.Tunç da, kişisel eğilimlerinin yanı sıra, toplumsal sorunların çözülmesine götürecek bir düşünce atılımı olarak görüyor Bergsonculuğu. Ama kendi işini yapamayan, gerekimlerini yerine getiremeyen, yeniden üretilemeyen bir "felsefe"nin, pratik sonuçlar vereceğini beklemek gerçekçi bir tutum değil. Üstelik bu "felsefe"nin, resmi ideolojinin çemberinden hiçbir zaman çıkamadığını, köklü bir eleştiriye girişemediğini de unutmayalım. Ülken şöyle diyor: "E.Erişirgil, bu yazısıyla[İdealsizlik Tehlikesi], *Eski ve Yeni Nesillerin Düşünce Farkı'na ait yazısı* arasında çelişmeye düşmektedir. O yazıda, eski nesilleri tembel ve soyut bir fikir savunucusu olarak gösteriyor. Soyut fikirlerden hayata inemediklerini iddia ediyor. Halbuki bu yazısında, kendisinin de mensup olduğu *eski nesiller'*in ruhunda daima mücadele şevkinin ve ideallerinin hâkim olduğunu söylerken onları tam ülkücü olarak göstermektedir. Tam ülkücü olmak için hayata bağlı, hayat tecrübelerinden faydalanmış olmak gerekmez mi? Yeni Osmanlılar, Jön Türkler, Meşrutiyetçiler, her yöndeki ideologlar hayata bağlı ve tecrübeyle pişmiş insanlar olmasaydı, memleketin kıvrandığı dertlerle bu kadar yakından ve fedakarca uğraşırlar mıydı? Hatta diyebiliriz ki, Türkiye'de eksik olan cihet hayata bağlı düşünce değil, soyut düşünce, gündelik soruların üstüne yükselen asıl felsefi düşünce idi. Çünkü bu düşüncenin, uzmanlık şeklinde, cemiyette fonksiyonu yoktu. Bir yangını söndürme telaşı içinde bulunanlar, bazı yanlış tedbirler almış olsalar bile, o dakikanın üstüne yükselmeleri ve huzur içindeki fikir hayatını yaşamaları imkânsızdı." (y.a.g.y., s.425-26) Ülken'in,"[felsefi] düşüncenin, uzmanlık şeklinde, cemiyette fonksiyonu yoktu" sözü, çağdaş düşünce ve felsefe yaşamımızın bir başka temel belirlenimine parmak basması bakımından ayrıca önem taşıyor. Bu işlevsizlik (fonksiyon yokluğu), geleneksel dünya görüşünün ve dinin, toplumun düşünsel gereksinimlerine yeterince cevap vermesinin sonucudur ve felsefenin felsefe olarak yapılmasının bir çeşit "lüks" ya da "moda" olarak yalnızca aydınlar arasında kalmasını; genel kültürün ve düşünüşün tabanını oluşturamamasını açıklar. Gerçekten de dine dayalı yekpare bir ideoloji, felsefenin, yani özgür ve eleştirel düşüncenin, tinsel (manevi) dünyaya sızmasını ve bu dünya tarafından özümlenmesini her zaman olanaksız kılmıştı bizde ve Batı'ya açılma dönemi boyunca da aynı olumsuz etkiyi gösterdi. Böylece, Taine-Renan- Fouillé- Gustave le Bon gibi ikinci dereceden felsefecilerin görüşlerinin açtığı yataktan akan yalıtıma uğramış ve yüzeysel bir felsefe geleneği kurulabildi ancak. Gerçek kaynağından (Platon'dan, Aristoteles'ten, Herakleitos'tan, Descartes'tan Locke'tan, Kant'tan, Hegel'den, Marx'tan, Husserl'den,Russell'dan) ayrı düşmüş, içine kapanık bir sözde-gelenekti bu. Daha sonra getirilmek istenen taze hava (Bergsonculuk, pragmacılık, enerjetizim, fenomenoloji vb.) da, kendi kısıtlayıcı çemberi içinde kalıyor ya da üniversitelerin duvarlarından dışarıya taşamıyordu. Bundan ötürü, hem bizde "felsefe" yapmaya çalışanların düşünüşünü biçimlendirmesi, hem de genel kültür yaşamının felsefeye gereksinim duymamasına yol açması bakımından bir dolayım (bir uğrak) olarak geleneksel dünya görüşünün dinin ve ideolojinin ve bunlarla, kaynaklarını oluşturan daha derindeki belirlenimler arasındaki bağıntıların ayrıca irdelenmesi gerekir

★ ★ ★

Bütün bu temel nedenler (dogmatiklik, kaynağa inemeyen yüzeysellik, köktenci düşünce ve eleştiri yoksunluğu, toplumsal ve pratik yarar sağlama ve çözüm getirme kaygısı), düşünce dünyasında cephe değiştirmenin, bir görüşten ötekine atlamanın sık rastlanan bir olay olmasına yol açmıştır. Düşüncenin işlevsizliği ve ciddi bir gereksinimin karşılığı olmaması da, bu tür davranışların doğal karşılanmasının kaynağıdır, diyebiliriz. Özellikle siyasal alanda, görüş ve parti değiştirmenin yadırganmaması, kendisiyle hiçbir zaman hesaplaşmayan, yani hiçbir zaman kendisi olmayan bireylerin ve bu tür davranışın hesabını sormayı hiçbir zaman aklından geçirmeyen yığınların oluşturduğu toplumlarda görülebilen bir olaydır. Bizdeki düşünce ve felsefe tarihini, 1908'den önce olsun sonra olsun, işte bu ortamda ve bu belirlenimleri göz önünde tutarak incelemeye girişmemiz gerekiyor.

★ ★ ★

Kaynağa inmeme, birinci elden okumama, bizde düşünce ve felsefe yaşamının temel belirlenimi olarak görünüyor (derin nedenleri var bunun). Bu tutum, eski bir sözün; "söyleyene değil, söylenene bak"ın gizli etkisinin bir tanığıdır. Başka bir deyişle, bizde, düşünce adamı, bir gerçekle ya da düşünceyle doğrudan karşılaşmaya, hesaplaşmaya yanaşmıyor; kaçınıyor bundan, korkuyor ya da böyle bir alışkanlığı hiçbir zaman edinmemiş. Geleneksel bir davranış bu. Burada, nesne karşısında dolayımsız (médiation'suz) ilişki kuramayan bir özne söz konusu.Bir bakıma eski "naklî ilimler" geleneğinin kalıntısı da denebilir. Doğruluğun (hakikatin) bir yerde bulunduğu ve oradan alınabileceği, devşirilebileceği ve özümlenebileceği (kullanılabileceği) inancı dinsel kökenlidir ve düşünce dünyamıza her zaman egemen olmuştur. Üretmeksizin, yaratmaksızın sahip olma, kendinin kılma, yararlanma,pratik yaşamda (bilimler ve teknoloji) olduğu gibi kuramsal alanda (felsefede) de olanaklı sanılıyor. Bu tutumun çözümlenmesi, dogmatik, iyimser, bön (naif), boyun-eğici,hazırlopçu bir düşünce altyapısını ortaya çıkaracaktır ve bütün bunlar, gerçek felsefesel düşüncenin tamıtamına karşıtıdır.

★ ★ ★

Ama alınan, devşirilen, toplanan, derlenen, yani yaratılmayan şey, kendini bir başkasının özümlemesine bı-

rakmaz, gerektiği gibi kavranamaz, kendisine egemen olunmasına izin vermez; geliştirilemediği gibi işe de yaramaz. Yabancı ve eğreti bir öğe olarak kalır. Batı felsefesinin darbesi altındaki düşünce yaşamımızda bu belirlenimler, çeşitli akımlarda, düşünürlerde kendini sonsuz olarak yineler.

★ ★ ★

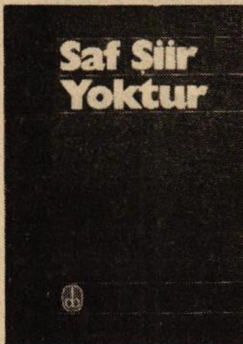
Matematik, akılsal sezgiyle apaçık kavranan düşünsel nesnelere ve bunların, adım adım ilerleyen mantıksal düşünce işlemiyle geliştirilmesine; doğa bilimleri de, gözlem ve deneyimin saptamasına ve denetlemesine dayandığı için daha kolay aktarılabilir, öğrenilebilir ve özümsenebilir. Ama bu özelikler, matematikte ve doğa bilimlerinde yaratıcılığın, mekanik bir biçimde elde edilmesini sağlamaz. Bilimlerin gerektiği gibi özümlenmesini ve bu alandaki yaratıcılığı olanaklı kılacak gereksinim ve elverişli koşullar yoksa, aktarılan bilgiler donmuş "malumat" olarak kalır çoğunlukla ve biz bunu geçirdiğimiz deneyimler dolayısıyla çok iyi biliriz. Teknolojiden ise, ürünlerinin kuramsal temeli bilinmeden ve bu ürünler üretilmeden de kolayca yararlanılabilir. Örneğin, makine ve motorlu araç kullanmakta görüldüğü gibi, bir düzen oluşturacak biçimde birbirine bağlanmış belli bedensel hareketleri yapmayı öğrenmek, bu yararı gerçekleştirmeye yeter. Ama motorlu aracı üretemeyen (yaratamayan) kimselerin, çok "usta"da olsalar, trafik kazalarında, ülkelerine dünya birinciliğini kazandırdıklarını biliyoruz. Yaratıcılığın, hazırlopçuluktan aldığı bir intikamdır bu. Felsefeye gelince, durum daha da vahimleşiyor. Felsefe, kolayca aktarılıp özümlenemez. Hatta, "felsefe öğretilemez" denmiştir ve bu, bir bakıma doğrudur. Felsefe öğrenmek, felsefeyi yaratan çabayı, bireysel boyutta yeniden gerçekleştirmeyi zorunlu kılar. Yani burada, alışılagelmiş anlamıyla bilgi olarak aktarılma ve özümlenme söz konusu değildir. Örneğin bir filozofu anlamak, onun yaratıcı düşünsel deneyimini, bireysel düşüncede yeniden yaşamak demektir. Bundan ötürü, yaratıcılığa dayanmayan "felsefe", kolayca fark edilmeseler ve istatistiklerde dile gelmeseler de, korkunç "düşünsel kazalar"a sık sık yol açar.

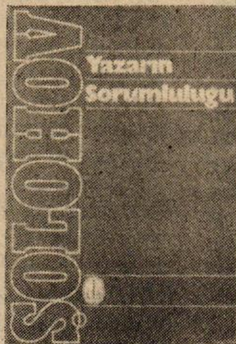
★ ★ ★

Düşünce alanındaki bu özümleme, kendinin kılabilme ve yaratma güçlüğünün derinlerinde, doğrudan doğruya üretime dayanmayan ama üretimin gerçekleştirilmesi için gerekli koşulları sağlayan devşirici (toplayıcı) bir ekonomik *bütünselliğin (yapının)* bulunduğunu bir varsayım olarak ileri sürebiliriz. Bu durumda, genellikle kültür yaşamında ve özellikle inceleme konumuz olan düşünce ve felsefe tarihi alanında bu *yapının* izdüşümlerini, benzeşik (homologue) formlarını, örüntülerini bulmamız, somut ortaya çıkışlarını saptayıp göstermemiz gerekecektir. Savaşa ve üretimin koşullarının hazırlanmasına dayalı bir haraç ve vergi rejiminin, doğrudan üretime dayalı bir ekonomiye, yani asyasal bir üretim tarzından kapitalist bir üretim tarzına geçme zorunluğu doğduğunda, birincinin, ikincinin içine sızarak yarattığı sonuçların; din, siyasa ve genel kültür alanında doğurduğu benzeşik formların, bilimsel incelemelerde (örneğin M.Ali Şevki'nin S.Ülgener'in, N.Berkes'in, Ş.Mardin'in ve başkalarının yapıtlarında) büyük ölçüde ortaya konduğu söylenebilir bizde. Üzerinde pek az çalışılmış düşünce ve felsefe tarihi konusunda da aynı şeyi yapmak söz konusu.

★ ★ ★

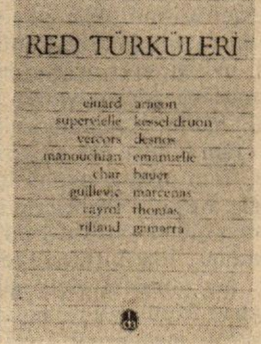
Üretim dışında kalmışlığın insansal ve varoluşsal açıdan irdelenip derinleştirilmesi, dünya karşısındaki belli bir duruşa, bir insan tipine, bir bireye ve kendine özgü yanları olan bir maddesel ve tinsel etkinliğe, yani tikel bir praksise götürebilir bizi. Örneğin şöyle diyebiliriz: Bu tür bir üretim tarzında, yaratıcılığın merkezi ve kaynağı olmayan insanın varlığ, *kendisinde* değil *dıştadır.* Yani ötekine göre konumlanma, bir başka-yerde-olmaklık söz konusudur burada Genellikle yaşamın, dıştaki bir güç tarafından yönetildiğine inanma ve her şeyi ondan bekleme; ekonomi alanında yönetilenin (üreticinin) doğrudan ve yönetenin dolaylı olarak bütün talihini, egemenlik altına alınmamış doğa güçlerine (örneğin meteoroloji koşulları), devlete ya da dış borçlanmaya bağlamasında; siyasal yaşama atılmış olanların eninde sonunda devlete ya da iktidara kapılanmasında; kültür ve düşünce adamlarının resmi ideolojiden ya da dışardaki modalardan medet ummasında açıkça görülür. Dünyayı kendisinden başlatamayan ve Batıdakinden çok farklı olan bu "birey", felsefe söz konusu olunca, dıştan verilmiş olanı (doğru diye kabul ettirilmiş inançları, değerleri, yargıları ve resmi ideolojiyi) kökten bir eleştiriden geçiremeyecek ve olumsuzlayamayacaktır. Başka bir deyişle, yapayalnızlık tehlikesini göze alamayacak, kendisinden başka birinin yaşamadığı bir serüvene girişemeyecek, *cogito* deneyiminden hiçbir zaman geçemeyecektir. Kişinin, tekliğini sonuna kadar yaşayamamasıdır bu, yani Ş.Mardin'in kültürümüzdeki ve aydınımızdaki "daemonic" boyut eksikliği (*Toplum ve Bilim,* s.9-16, 24 Kış 1984) diyerek parmak bastığı gerçektir ve düşünce alanında *felsefesizlik* olarak kendini gösterir. (Bu "birey'in temel belirlenimlerini, başka açılardan, daha önce irdelemeye çalışmıştık. Bkz. *Tarihsel Gerçeğimiz ve Felsefe,* Felsefe El Kitabı, V.Bölüm, Gerçek Yayınevi, 3.Baskı, 1981; *Felsefenin Başlangıcı, Doğu, Korku, Birey,* Yazko Felsefe Yazıları, 5.Kitap, 1983.)

CAN YÜCEL

KOLAYCININ DEĞİL, KALAYCININ KONTIRA-ANTİ-HÜMANİZMİ

İnsanlığı sevmiyorum,
Fatma, Kâmil bana yeter.
Tek eyâlimle kalayım,
Gerisini kalaylayım.

Pırıl pırıldım Çayel'den,
Afyon'da kavruldum ki fena...
Halâ da döğme bakır üstüne
Pırılım, pırıl da pırıl
Yaş iniyor gözlerimden...

Düştim bir ormana, Rüşti,
Düşümden yaprak düşti,
Bakirim hep karşiden,
Gümüşidir, günişi...
A buni de böle kalayla!
A buni de böle kalayla!

İSTİRAHAT-İ KALP

Afrika gibi bir kıta yazaydım
Hiç durmaz ölürdüm...

W.BUTLER YEATS'TEN POLİTİKA

"Zamanımızda, insanlığın yazgısı, politika bağlamında belirlenir." T. Mann

O kız dururken orda,
Ne umurum
İspanya veya Macar'da
Çook nâzikmişse durum!
Beyleri, mecbur, dinliy'ceksin,
Biri allâme bir hoca,
Öbürü devrânı devreden
Usta bir politikacı.
Belki de dedikleri essah
Harp Tehlikesinde ama,
Şimdi genç olacaktım ki, ah,
Kapacaktım kızı kucağıma!

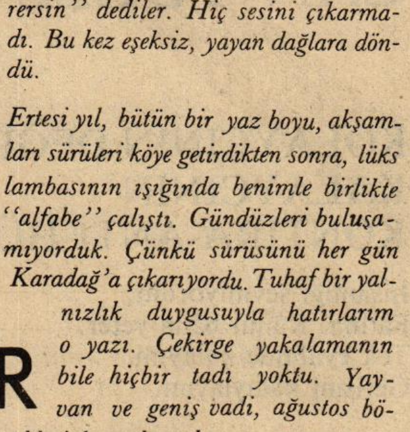
ECCE!

İşte bu, bütün bulduğum,
İşte bu!
İşte bun!
(Bal ve eşek arılar
Arı dilim soğursun!)

Heybeli'nin gerisinde
Çamlimanı ilersinde
Bakmadan Burgaz'a batıdan
Sandal yattığında yatıdan
Tarik-i Dünya berisinde
Bir yamaç var, göremen
Dikkat etmezsen kadar
Nafilesin, arkadaşım.
Bir duman, öyle duman
Denizin maisini
Göğün ak mendillerini
Yanındaki sevgilini
Unutturan bir zaman...
Değil bu Toroslar'dan
Esip gelen Karac'oğlan,
Bu Dante'nin mutfağından
Tüteleyen bir kavurman...
Ve O
Dumanlar içinden
Göğe ağan bir insan
Çöplüğü taramaya
Allah'ı arar gibi
Siyah, ama nassı siyyah...
Kimi yeşil, kimi kızıl
Konserveler arasından.
Parıl parıl güneşte
Tenekeler Sultanı...
Düşmüş olmalı ki tahtından
Selim veya Riçard-i Sâlis
Ve boynun urulmuş ki zaar
Ola ki kendinden intihar,
Gelmiş cehennemimize
Yaşamaktan bihabar,
Yaşamak'çin bir bahar...

Şol sandaldan atlayıp karaya
Takılarak çakıllara
Vurup yukarı yukarı
Dumanların arasından,
Ben ki kocamış bir kurdum,
Ol çöplüğü arar iken kendimi buldum.

İşte bu, bütün bulduğum,
İşte bu!
İşte bun!

KARDELENLER

Onat Kutlar

Onların her birini ayrı ayrı anlatmak nerdeyse olanaksızdır. Çünkü hepsi birbirine benzer. Henüz cemreler bile düşmeden, kışın hükmü sürerken, sessiz kar örtüsü üstünde kimsenin beklemediği bir zamanda açarlar. O kadar güzel, diri ve narindirler ki insan ağlayabilir. Uçuk sarıdır renkleri. Titreyen iri taçyapraklarında küçük kar taneleri ışıldar. Sabahın bilinmeyen bir saatinde birden açarlar. Karanlık toprağın beyaz kabuğunu çıtırtılarla kırar, bir silkinişle kaldırırlar başlarını. Durur, şaşkınlıkla dünyamıza bakarlar. Karlı kıyılarda, uçsuz bucaksız yaylalarda, dağ göllerinin kıyılarında. Bir tavşan, bir avcı ya da nereye gittiği belirsiz bir yolcu görür onları. ''Kardelenler!'' der, sevinçle, ''bu yıl daha da erken açtılar!'' Dağınık sarı lekelere bakar bir süre. Koparmaya kıyamaz. Sabaha karşı öten ilk horozu düşünde gören çocuk gibi, bakar ve gülümser yalnızca.

Oysa bilir, akşam, kardelenlerin kısa yazgılarındaki yarısı karanlık yüzün tam ortasından geçer. Yeryüzü henüz hazır değildir onlar için ve gök kapalı. Gece, elindeki soğuk ve ağır tırpanla çoğunu biçer. Karanlıkta rüzgârın mı onların mı olduğu anlaşılamayan hafif çığlıklar duyulur. Kavrulmuş yapraklarıyla savrulurlar o yana bu yana. Arkalarında, yaz kırlarından geçmiş çocukların saçlarındakine benzer bir güneş kokusu kalır.

Ayrı ayrı anlatmak olanaksız ama, birini hiç unutamıyorum. Güneydoğu Anadolu'nun kaybolmuş küçük mezralarından birinin sararmış çayırları üstünde çekirge yakalarken tanımıştım. Bir çekirge avcısı ile bir kardelen. Toprak rengi kanatlarının arasında kırmızı parlak bir zar taşıyan çekirgelerden birinin peşindeydim. Bir türlü yakalayamıyordum. Birden onu gördüm. Küçük bir tümseğin üstünde, elindeki sopaya dayanmış bana bakıyordu. Bir tavşan, bir yaban hayvanı gibi dümdüz ve merakla. On onikî yaşlarındaydı. Saçları güneşten sararmıştı. Ayaklarında büyük postallar vardı. Bir süre izledi beni. Sonra bir kedi çevikliğiyle atladı ve çekirgeyi yakalayıp bana verdi. Arkadaş olduk.

Küçük bir çobandı. Bir yıllığına büyük çobanın yanına yardımcı durmuştu. Bir eşeğinden başka kimsesi yoktu. Bütün bir yaz sonu, hemen her gün onunla dolaştık. Alıç yedik, kuş avladık, tavşan kovaladık. Uzak Akdenizden rüzgârın güz bulutlarını getirdiği bir eylül günü onunla birlikte ilk kez Karadağ'a çıktım. Koca bir dağı baştan başa karartan simsiyah kayalardan birine oturduk, aşağıda sapsarı uzanan vadiye baktık. Okullar açılmak üzereydi. Birkaç gün sonra kente gidecektim. Sopasıyla kayaların arasındaki küçük toprak parçasını karıştırdı. Ciddi bir yüzle ''Ben de okula gideceğim...'' dedi.

İnanmamıştım ama dediğini yapmak üzere bir gün kente geldi. Kemerli ve karanlık pencereleri, derin bir avluyu çepeçevre saran yüksek taş duvarları ile beni hep ürküten Kürkçüyan Hanı'nda eşeğini sattı. Bir hafta süreyle her gün okula, nüfus memurluğuna, muhtara gitti geldi. Geceleri hanın, ağzına kadar arpayla dolu tozlu odalarından birinde yattı. Ama yaşı tutmadığı için onu okula almadılar. Kimsenin okula falan gitmeyi düşünmediği beş on haneli dağ köyünde küçük çoban için vakit henüz erkendi. Kentte ise çok geç. ''Sınavlara dışardan girersin'' dediler. Hiç sesini çıkarmadı. Bu kez eşeksiz, yayan dağlara döndü.

Ertesi yıl, bütün bir yaz boyu, akşamları sürüleri köye getirdikten sonra, lüks lambasının ışığında benimle birlikte ''alfabe'' çalıştı. Gündüzleri buluşamıyorduk. Çünkü sürüsünü her gün Karadağ'a çıkarıyordu. Tuhaf bir yalnızlık duygusuyla hatırlarım o yazı. Çekirge yakalamanın bile hiçbir tadı yoktu. Yayvan ve geniş vadi, ağustos böcekleriyle çınlıyordu.

Harman sonunda, büyük çoban, onun payını ödedi ve yerine daha yetişkin, güçlü kuvvetli, üstelik bir de eşeği olan bir delikanlı aldı. Bir sabah vakti, uzak köylerden birinde yaşayan akrabalarının yanına gitmek üzere yola çıkmadan önce biraz ağladı. Çok az.

Elimden bir şey gelmezdi ki. İşte yine karanlık bulutlarıyla güz. Oturup günlerce düşündüm. Yeryüzünü anlamakta güçlük çekiyordum. Oysa her şey, mevsimler ve ağaçlar gibi gösterişsiz, sakin sürüp gidiyordu. Her yıl olduğu gibi koç katımını görmek için Karadağ'a çıkarken soruları unutmuştum.

Dağın ilk kara kayalarına ulaştığımızda hepimiz şaşkınlıkla çakıldık kaldık. Karadağ, kocaman bir alfabeydi sanki. Küçük Çoban, vadiden getirdiği beyaz, yumuşak taşlarla, bütün bir yaz boyu, dağın tüm kayalarını yazmıştı. ''Baba bana bal al... Al sana bal...'' Yaşamımda bundan daha büyük bir kitap okumadım.

İlk yağmurlarla o defterin yazıları silindi ve ben arkadaşımdan hiç haber alamadım. Şimdi bilemiyorum, belki ilk gelen soğuk geceyle bir salgının tırpanı biçip savurmuştur onu. Belki bir uzak Alman kasabasındadır, belki de mahpus damında. Ama çok iyi bildiğim bir şey var. O da erken açan bir kardelendi. Daha niceleri gibi. Uzun bir karakışın zulmüne rağmen. Niceleri gibi dipdiri gülümseyen.

Zaten onların her birini ayrı ayrı anlatmak olanaksızdır.

söyleşi

"Genç ozanlara şiire ölçü ve uyakla başlamalarını öneririm"

Geçtiğimiz aylarda yeni şiirlerini Bir Zaman Düşü'nde toplayan Sabahattin Kudret Aksal'la Enver Ercan'ın yaptığı söyleşiyi sunuyoruz.

Fotoğraf: Lütfü Özkök

■ **Söze, *Bir Zaman Düşü*'nün biçimsel özelliklerinden başlayalım isterseniz. Bilindiği gibi, uzun süredir ölçülü uyaklı şiiri sürdürüyorsunuz. Bu son yapıtınızsa özgür koşukla yazılmış ve düzyazı şiirlerden oluşuyor. Bu tür şiirlere de yabancı olmadığınızı düşünürsek, sizi, yeniden özgür koşukla şiir yazmaya yönelten etkenlerden söz eder misiniz?**

□ Evet, uzun bir süredir, 1960'lardan bu yana az bir zaman olmasa gerek, on beş yirmi şiiri bir yana bırakırsak, şiirlerimin tümü ölçülü uyaklıydı. Şiire de ölçülü uyaklı şiirle başlamıştım. Böyle olması da, kanımca, iyi oldu. Bugün ne zaman genç bir ozanla konuşsam şiire ölçü ve uyakla başlamasını öneririm. Ölçü ve uyak, şiirin bu biçimsel sıkısı, bence kendimizi ayıklayıp arıtmamıza, şiirin isterlerini yerine getirmemize en büyük yardımcıdır. Şiirde kolaylık yoktur, varsa, o kolaylığı olabildiğince yine ölçü ve uyak sağlayacaktır. Ölçü ve uyağın getirdiği güçlükleri yenmek için göstereceğimiz çaba, şiirin doğasındaki güçlükleri yenmemize yardım edecektir. Çünkü ölçü ve uyak, deyim yerindeyse, şiir sanatındaki güçlüğün somut görünümüdür. Şiirin isterleri dedim, nedir şiirin isterleri? Benim için uyum, denge, orantı, sınırlılıktır. Aristoteles'in güzellik kavramının tanımını saptamak için ortaya koyduğu ilkelerdir bunlar, bugün bize pek çok eski gelen bir zamanda öngörülmüştür. Sanatınsa durmadan kendini yenilemesi gerekir. Bu da doğrudur. Ne var ki, yenilik, bu ilkelerin dışına kaymakta değil, onları yeni uygulayımlara dönüştürmekte aranmalıdır. Kuşkusuz, şiirin bu isterlerini gerçekleştirebilmek için ölçü ve uyak koşul değildir. Bilinen bir doğrudur ki, sanatta koşul yoktur. Kısa süren ölçülü uyaklı bir şiir döneminden sonra ölçüsüz uyaksız şiire geçtim. Sonra yine bir dönemim var ki, iki tür şiiri bir arada yürüttüm. Ölçü ve uyak ardımı bırakmıyordu. Neden? Bana öyle geliyordu ki şiirimiz ölçülü ve uyaklı bir dönemi yeterince yaşamamış, olanaklarını geliştirmemişti. *Bir Zaman Düşü* adlı kitabımla uzun bir süreden sonra ölçüsüz uyaksız şiire döndüm. O kitaptaki şiirlerin içeriği beni buna zorladı. Sonra, ne zamandır bir başka havayı da solumak istiyordum. Eklemek isterim ki, ölçüsüz uyaksız da olsa, şiirin değişmez saydığım isterlerine bu şiirlerimde de bağlı kalmak çabasındaydım.

■ ***Bir Zaman Düşü*'nü oluşturan şiirler belirli bir nostaljiyi barındırsa da, şiirlerin genelinde zaman kavramı, geçmiş, bugün, gelecek bağlamında geniş zaman kipiyle örtüşüyor. Bazan zamanı özel isim olarak kullanıyorsunuz. Son dönem şiirlerinizde hayli öne çıkan zaman olgusunu biraz daha açabilir miyiz?**

□ *Bir Zaman Düşü*'ndeki şiirler geçmişe özlem duygusunu, siz nostalji diyorsunuz, kastettiğiniz anlamda geçmişe özlem diyeceğim ben, içeriyor mu bilmiyorum. Bugüne dek hiçbir şiirimde bir duygudan yola çıkmadım, sonuçta bir duyguya dönüşmüşse bir şey diyemem. Şiirde amacım dilimizin olanaklarıyla bir yapı kurmaktır, onlara düşünce, anlam, duygu yüklemek okuruyla aralarında geçen olaydır. Bir başka türlü söylemek gerekirse, şiirin yapısıyla taşıdığı anlam yükünü ayırt etmenin benim için olanağı yoktur. Bu, kendi şiirlerimde olduğunca sevdiğim başka şiirler için de böyledir. Şiirlerimde zamanı kavram olarak da çok kullandım. Zaman kavramı insanoğlunun boşlayamayacağı kavramlardan biridir. Usun koşulu ve varlık bilincinin yoksanamaya-

cak çerçevesidir. Zaman dediğimiz kalıbın içinde düşünüyor, nesneyi yine o kalıbın çerçevesinde algılıyoruz. Bilincimizde akan, büyük küçük bütün suların yatağıdır. Üstelik, ne denli şaşsak azdır, yine de kavramın ne olduğunu pek bilmiyoruz. Belki de zaman kavramının şiirin başlıca temalarından biri olması onun bu şaşırtıcı niteliğindendir. Denebilir ki sanatın gizlerinden biri de nesneye, doğaya, varlığa biraz da şaşırmış bir gözle bakabilmektedir. Açıklayıcı, inceleyici, çözümleyici gözü bilim yeterince kullanmaktadır. Şiiri bir yana bıraksak da, gerçekçi olmak savını güden, belli bir toplum kesitini açıklamak, incelemek, çözümlemek amacını taşıyan bir romanın bile anlatımında, diyelim ki sadece anlatımında romancının pek çok kez o dışa dönük bakışında çocuğun şaşırmış gözlerini görmemenin olanağı yoktur. Bu söylediklerimin gizemciliğe değgin bir yanı olmadığını da belirtmek isterim. Vurgulamayı amaçladığım gerçek sanatçının ilginç nesneye eğildiği, daha da doğrusu eğildiği nesneyi ilginç görünüme dönüştürdüğüdür. İlgincinse şaşırtması doğaldır.

Zaman kavramından yola çıkıp nereye geldik. Evet, neden *Zaman?* Bunun ussal doğrultuda kısa bir açıklamasını yapmak istedim. Zaman da sonunda başka temalar gibi bir temadır. Ekseninde döndüğü temaların kaynaklandığı nedeni yazarın ussal bir açıklamayla bulmaya kalkışması çoğu kez yanılgıyla sonuçlanabilecek, en azından yeterli bir aydınlığa ulaşmayacaktır. Çünkü, sanıyorum ki, yazarın eğildiği temaların kökeni küçümseyemeyeceğimiz oranda ruhsal karmaşığında saklıdır.

■ **Şiirlerinizin karakteristik özelliklerinden belki de en önemlisi nesnelerle olan dolaysız ilişkileriniz. Bir yerde özdeşleşmek de diyebiliriz buna. Özdeşleşmek diyorum, nesnelerin genel izlenimleri yerine ayrıntılardan yola çıkıp buna —demin de sözünü ettiğimiz— çok boyutlu zamanı da katarak şiirsel alış verişe giriyorsunuz. Saptamama neler eklenebilir?**

□ Nesnelerle özdeşleşmekten söz ediyorsunuz, bu deyişinizle nesneyi anlatmayı değil de dile dönüştürmeyi, sorunuzda sizin kullandığınız sıfatı şimdi burada ben de kullanacağım, nesneleri dilde dolaysız olarak var etmeyi söylemek amacındaysanız size katılacağım. Şiir dilsel bir yapıdır. O yapıda önemsememiz gereken, nesnelerden çok nesnelerin adları olan sözcüklerdir. Sözcüklerin, anlamsal bağlantıları denli dizenin salt sesi de çağrışımlarımızı büyütme işlevini yerine getirir. Müzikte soyut seslerin bileşimi bize nasıl bir içerik yüklüyorsa tıpkı onun gibi somut sözcüklerle belirlenen şiirsel ses de bir içerik yüklemektedir. Müzik, soyutlamasını anlamsız seslerle, şiirse benzeri soyutlamayı nesnelerin işaretleri olan —anlam diyoruz biz buna— sözcüklerle yapmaktadır. Diyebilirim ki, şiirin okurunda uyandırdığı etkide, kuşkusuz her biri birer anlam taşıyan sözcüklerin payı olduğu gibi dizenin ya da dize kümelerinin oluşturdukları sesin de payı vardır. Seslerle ruhsal durumlarımız arasında bir benzeşmenin var olduğu kesindir, öyle olmasaydı müzikten de söz edemezdik.

■ **Son yapıtınızda da günlük ko-**

SABAHATTİN KUDRET AKSAL

KIZLAR

Kızlar gök gözlü, ay derili,
Bir kasabadan gelirler yazla,
Sokağımızda gelincikle açarlar, yağmur kokarlardı.
Duttan incire kurulmuş salıncaklarda uyurlar, uyur gibi
yaparlar,
Akşamları camdan bakarlar, camların arkasına
saklanırlar, oda içlerine kaçarlardı.
Yeşil, mavi, sarı, mor, taraklarla tararlar saçlarını,
gülüşürler, ayna tutarlar yüzümüze.
Bir gün de bakardık salıncakların ipleri yerde, güz
yağmurunun çamurunda,
Kuyunun çengeline asılmış, bitli kestaneye dolanmış,
Camlarsa ölülerin gözleri gibi boş!

EVLER

1

Yağmura dönmüş yüzünü ev,
Bir masayla
Birkaç iskemle sundurmanın altında,
Bir kaplumbağa yürüyor taş yolda.

Sarı ağaçları
O baygın ikindinin,
Ağzı dili bağlı ikindinin.

2

Arabanın tekerine
Sarılmış yumak gibiydi o mahallede evler,
Lepiska saçlı kızların üşüştüğü.
Yağmurları yağar bütün gece.
Küçülür ev ürperdikçe!

Şairin *Bir Zaman Düşü* adlı kitabından.

nuşma dilinin dışına pek çıkmıyorsunuz, ama zaman zaman, ölü diyebileceğimiz sözcükler kullanıyorsunuz şiirlerinizde: Çavalye, Ayandon gibi. Sözcük seçiminde kılı kırk yaran özeninizi bildiğimden şunu sorabilir miyim: Bu tutumun şiire katacağı olanaklar nelerdir?

☐ Şiirde ölü sözcükleri kesinlikle kullanmamanın gerektiği kanısındayım. Ölü sözcükler deyiminden anladığım okurun belleğinden silinmiş, silinmeye yüz tutmuş sözcüklerdir. Bu türden sözcüklerin arasına yerleşmiş ya da yerleşmek eğilimi gösteren Türkçe karşılıkları bulunan yabancı kaynaklı sözcükleri de katabilirim. Ben, ayandon sözcüğünün de, çavalye sözcüğünün de, az kullanılsalar da ölü sözcükler sayılabileceğini sanmıyorum. Ayandon, belli bir mevsim fırtınasının adıdır. Eski İstanbul ağzında vardır. Çavalye sözcüğünü de, özellikle kömür taşınan küfe anlamında, İstanbul dışında çok duydum. O kitapta yine de bir ölü sözcük var, söyleyeyim, o da çalak sözcüğü, atik tetik, eline ayağına çabuk anlamına geliyor. O sözcüğü kullanıp kullanmamayı çok düşündüm. Kullandığım için de iyi ettim diyemem. Bir arkadaşım söylemişti, Aragon'un, pek seyrek olmak koşuluyla kullanılan bir ölü sözcüğün şiire bir büyü katabileceği anlamına gelen bir sözü varmış. Bana pek de inandırıcı gelmiyor.

■ **Yıllar önceki bir yazınızda, sanatçının günüyle koşullu olduğunu söylemiştiniz. Oysa, gerek o dönem şiirlerinizde, gerekse bugün yazdıklarınızda güncelle içli dışlı olmayan bir tutumunuz var. Burada 'güncel' ve 'günüyle koşullu olmak' arasında bir ayrımdan söz edebilir miyiz?**

☐ Kuşkusuz, bu iki deyim başka anlamlara gelmektedir. Günüyle koşullu olmak, sanatta, düşüncede, topluma bakışta çağdaş bir yörüngeye oturmak zorunluluğunu içermektedir. Kişiliğimizi çağımız belirliyor. Örneğin bugün güldürüyü Molière gibi yazamazsınız, mekaniği Descartes gibi açıklayamazsınız. Raffaello gibi resim yapmanın, topluma Rousseau gibi bakmanın da olanağı yoktur. Uygarlığın gelişimiyle bağımlısınız. Güncelliğe gelince o bambaşka bir kavram, dar zaman sınırlamasına dayanıyor, giderek sözlük anlamı günlük haber, olay demektir. Hiçbir sanatçının güncelle içli dışlı olabileceğini düşünemem. Güncel bir olaydan yola çıkabilir sanatçı gününün su üstünde

(devamı s. 79'da)

Kimliği mi? İzler ve İzlenimler

Refik Durbaş

Sabahattin Kudret Aksal, kimi hiçbir yerde yayımlanmamış son yıllarda yazdığı şiirlerini *Bir Zaman Düşü* adı altında topladı. İki bölüm halinde düzenlenen kitapta, çoğu kısa, 89 şiir yer alıyor. Çoğunlukla ölçülü uyaklı şiirleriyle yazma eylemini sürdüren Sabahattin Kudret Aksal, *Bir Zaman Düşü*'nün özellikle birinci bölümünü özgür koşukla yazdığı şiirlerle, ikinci bölümünüyse düzyazı biçiminde dizeleştirdikleriyle bütünlemiş.

Şiirleri ilk okuyuşta belleğin derinliklerinden süzülen hangi duygu katmanlarıdır? Çarpıcı, gümbür gümbür ses veren, insanı bir duygu yumağı içinde hemen sarıveren, kendi dünyası bütünlüğünde sarıp sarmalayan bir şiir midir bu kitapta Sabahattin Kudret Aksal'ın dizelere döktükleri? Bunun tam tersi; bence, coşkuyla, gürültüyle, coşkun bir sesle bezeli bir şiir odağının uzağında kozasını örmeye çalışmıştır Sabahattin Kudret Aksal şiirini her zaman. İnce ayrıntıların, altı çizilemeyen bir sessizliğin şiiridir de diyebiliriz buna.

Bu açıdan bakılınca *Bir Zaman Düşü,* kaba hatları çizilen bu çerçevenin dışında yeni ipuçları taşımaz, değişik izdüşümler getirmez. Anlatımcı bir tavrın uzağında, izlenimci, betimleyici bir şiirin izlerini sürmeyi amaçlar daha çok. Sözcüklerle resimler çizer. Her şiir renklerin yerine sözcüklerin kullanıldığı bir tablo gibidir.

Harman yeri, övendire, düven
Esmer buğdayı akşamın
Kocaman sarı köpek
Bir kalıntı gibi orda.

Nedir öyleyse anlatmak istediği Sabahattin Kudret Aksal'ın *Bir Zaman Düşü*'nde? Akıp giden zamanın ardına düşmek, zaman içinde zamanı yakalayıp yaşamın yasak bölgelerine ulaşmak, düşte de olsa bir zaman dilimi içinde varolmanın güzelliğinin tadına varabilmek mi? Şiirlerin tek tek okunuşundan değil, ama kitabın bütünlüğünden, tüm şiirlerin ortak bileşkesinden bu sorunun olumlu sonucu duyumsanabilir. Bu yüzden belki çatısına sarmısak asılı evlerle girilen gecelerde bir düşle uyunur, bir güneşle uyanılır. Bütün gece çıngıraklı sesi duyulur açık kalmış musluğundan zamanın. Oysa zaman çıngıraksız akşamlara akandır. Bu nedenle üzü güleçtir ve bir eskiciyle gider. Çünkü ay gökyüzünde, akşamlar hüzünde, zaman bir resimde dondurulmuştur.

Bütün şiirlerin sarnıcında alttan alta bir yeraltı suyu gibi akar gider zaman ve düşler. Ve oldukça geniş bir sözcük dağarının meridyenleriyle donatılır şiirlerin coğrafyası: Kuşlar, kediler, köpekler, akşam, gökyüzü, kapı, masa, pencere, odalar, bulut, yağmur, lamba, yorgun döşekler. Bir servi göğe iliştirilmiştir, gök evlere yapışıktır, bulutlar düşe kalka sokaklardan geçer. Gece dümdüzdür. Damlarda devşirilen kediler yalınayaktır. Akşamın eşiğinde bir mum yanar ve kadınların gözlerinde udlar vardır.

Anlatır, yalnızca anlatır Sabahattin Kudret Aksal. Yoğun bir imaj atmosferi içinde. Şiir arkada kalmış, imaj ön plana çıkmış gibidir. Bu yüzden midir şiirsel boyutluluğun dar tutulması? Bir anın, yaşanan, yaşanıp geçilmiş ya da yaşanmak istenen, düşlerle karmakarışık yaşanılası bir zaman diliminin, kısa, yoğun, bir anlık betimlemesi mi yoksa?

Böylece şiirde sözcüklerin en aza indirgenmesi gelir gündeme. Giderek kimi şiirler iki-üç sözcük içine sıkıştırılır:

Ölüyü yıkıyorlar
Gözyaşlarıyla.

İmaj adına sözcükler bile şiirden dıştalanmıştır da diyebilir miyiz?

Zamanın yanıbaşında baskın bir izlek "ölüm"se, bunun karşıtı da çocukluğa duyulan özlemdir. Özellikle düzyaz şiirlerde geriye dönüşlerle çocuklukla şimdi yaşanan an arasında bağlar kurulur: Çocukluk, ki bir kuşla dolaşır odalarda.

(devamı s. 79'da)

MEHMED KEMAL

ÖĞLE RAKILARI

Buyurun içelim birer kadeh
Güzeldir öğle rakıları efendim
Unutulmaz
Bir kadından söz eder gibi
Utangaç, gizli, yasak
Burası Arnavutköy efendim,
Eskiden ne güzel yerler vardı
Bir şilep geçiyor, bir tanker,
Bir Tarsus gemisi bizim
Karadeniz'den, seferden dönüyor

Sağlığa içelim, iyiliğe
Mutluluğa diyemem, dilim varmaz
Bugünlerde pek mutlu olanımız yok
Bakın denizin mavisi bitti
Çerçöp döküyorlar, ne derler
Çevreyi kirletiyorlar
Görgüsüz oldular çok
İttihatçılardan bu yana
Bet bereket kalmadı

Enver Paşa'nın mı dediniz
Hayır, Naciye Sultan'ın
Kuruçeşme'deydi bilmezsiniz,
Kömür mezarlığı bütün kıyılar
Tekel mekel, Galatasaray adası
Onlar da öyle efendim,
Hoyrat, ne oldum delisi
Boğaz da kalmadı artık
Beşiktaş'tan başlardı

Bebek de bitti
Ya şu yeni yetmeler efendim
Boğazlı oldular,
Yahya Kemal Bey le evet
Dalgın sular, körfez, martılar
Kalmadı efendim kalmadı
Saat başına efendim
Birkaç yunus geçerdi
Ne mi oldu, öldüler
Bilir misiniz efendim öğle rakıları
Yeni resimlere benzer gündüz gözüyle
Gündüz gözüyle bakılan
Yeni resimlere inanmazsınız
Bir Asmalımescit meyhanesinde, Pera'da
Biraz küf, mazi, mahrem
Biraz Tünel, Sait Faik, Mösyö Rober
Kimler yoktu buralarda
Kimler gelip geçmedi
En iyisini Fikret Adil bilirdi
Kitaplarında kaldı
Siyah-beyaz bir fotoğraf oldu
Beyoğlu geceleri mi
Kalmadı efendim nerde

Hani karanfilli Ümit Deniz
Her masada bir damla gözyaşı
Her yudumu zehir Cahit Irgat
Hacıağalardan bu yana
Dünya savaşından sonra
Her şey bitti
Yok caddeyi kebir
Banka banka banka
Sakal sakal sakal
Neden mi öğle rakıları
Gündüz gözüyle efendim
Bir kadehin özgürlüğü
Nalçalı kundura uygun adım
İçki, kadın, porselen
Ses, söz, şarkı
Her şey bunaldı efendim

"Teori Başka, Pratik Başka!"

Arslan Başer Kafaoğlu

Bizde bu söz çok söylenir. Aslında hiç doğru olmayan bu yargıya yazılarda da çok rastlanır. "Efendim bilim başka, hayat başka", "kitapta yazılan hayata uymaz". Bol bol kullanırız bu deyişleri. Çok yanlış olan bu deyişleri!.. Bunu meslek yaşamında, vergi yasalarımız değerlendirilirken de çok duyduk, bu anlamda yazılar okuduk. Gine de, çok beğendiğimiz yazarların yazdıkları bir İstanbul gazetesinin başyazısında bu anlamda bir başyazı çıkmasaydı, bu konuda belki de suskun kalırdık. Okuyunca oldukça tedirgin olduğum bu yazıya, sonradan "iyi ki yazılmış, yerleşmiş bir toplumsal doğruya değinmeme fırsat verdi" diye sempati duymaya başladım.

—I—

Toplumda, herhangi bir siyasal örgütlenmede en tehlikeli fikirler, asıl savaşım verilmesi gereken fikirler, aslında doğru olarak kabul edilmiş ama aslında yanlış olan yerleşmiş temel yargılar. Hani "zararlı fikirler" diye bazan toplumlarda kıyamet koparılır ya, bence "asıl zararlı fikirler" yanlış ama "toplumda tartışılmaz bir doğru gibi yer tutmuş" değer yargıları, inanışlardır. Ben sanırım birkaç kez bu "yanlış doğrulara" bazı yazılarımda değindim. Aslında bu konuda ne kadar yazılsa yeridir.

Bu "toplumsal doğrular"ın ya da benim "yanlış doğrular" dediğim yaygın yanlışların en tehlikelisi, bana göre "bilim" ile "yaşam"ın farklı olduğu yanlışıdır. Ben eskiden Maliye Bakanlığı Hesap Uzmanı iken, uzman düzeyinde bile şu fikir dolaşırdı: "Efendim, gelir vergisi reformu ile gelen yeni vergi düzeni, nefis bir düzen. Bilimsel koşulların hepsine uyuyor. Ama gel gör ki uygulanamıyor". O zamanlar, daha 1956 yılında bir meslek dergisinde yazdığım yazıda, böyle bir yargının büyük bir yanlışı içerdiğini, "iyi vergi düzeninin, iyi uygulanabilen vergi" olduğunu, bir vergi düzeni iyi uygulanamıyorsa "yanlış" olduğunu anlatmaya çalışmıştım. Sosyal alanda bir şeyin hem "bilimsel" ve "hem de yaşama uymama" olgusu bir arada olamaz. Çünkü yaşama uymuyorsa, bilimsel(!) ne demek, düpedüz saçmadır.

Toplum yaşamını düzenleme amacıyla çıkartılmış her düzenleme "hem bilimde doğru" ve hem de "pratikte yanlış" olamaz. Çünkü nasıl fiziksel olaylara egemen olan kuralları önce saptar, sonra onları laboratuvar deneylerinden geçirirsek, sosyal alanda da laboratuvar deneyinden olumlu sonuç alamayan bir kural "doğru" olamaz. Sosyal, toplumu düzenleyen kurallarda laboratuvar ise, "yaşam"-dır, "pratik"tir.

Bunları okuyan bir ortalama okuyucu, hemen şimdiye kadar toplumda yerleşmiş "yanlış doğru" ya da "toplumsal doğru"ya dayanarak hemen tepkiye geçecek, şunları diyecektir:

"Ama şimdiye kadar bilimsel olarak nitelendirilen nice hukuk, ekonomik -hukuk kuralı yaşama uymadı, bunlar bilimsel olduğu halde pratikte yanlış sonuç verdi. Buna ne dersin?" Diyeceğimiz gayet basittir: bir kural benzer ülkelerde -bazen bize benzemeyen ülkelerde- doğru sonuçlar vermiş olabilir, mantıklı, akla uygun olabilir. Ama o kuralın "doğru" olduğu ancak pratikte doğru sonuçlar vermesiyle belli olur. Pratikte doğru sonuç vermiyorsa, zaten yanlıştır. Örnek olarak bizim gelir vergisi düzenini verebiliriz. Gelir Vergisinin ilk şekli Alman Gelir Vergisinden alınma idi. Batı Almanya'da uygulanan bu sistem, orada daha başarılı olmuştu. Alman gelir vergisine benzeyen -ya onu model olarak seçip uygulayan, ya da gelir vergisinin genel modeli içinde ona benzemesi doğal olan- vergi sistemleri batı ülkelerinde uygulanmıştır, ayakta durmuştur. Ama bizdeki uygulamayı da herkes biliyor. Gerek teoride ve gerekse siyaset yaşamında çalışıp bu işle uğraşanların Türkiye'de birleştikleri tek nokta şudur: "Türk gelir vergisi başarılı olamamıştır. Bir 'ücret vergisi'-ne dönüşmüştür". Şimdi bu sonuçtan, teorinin pratiğe uymadığı sonucuna mı geleceğiz? Kat'iyyen. Şu iki nedenden dolayı:

1- Gelir vergisi düzeninin batı ülkelerinde sosyal adaleti sağladığı şeklinde bize "bilimsel doğru" diye yutturulan yargı temelden yanlıştır. Bunu hemen her ülke maliyecisi kabul etmiştir. Dünyada maliye üzerinde otoritesi tartışılamayacak Profesör Kaldor, vergi düzeninde sosyal adalet sağlanması olanağının bulunmadığını ve gelir vergisi düzeni (1) uy-

gulanmasından bu yana, belki İskandinav ülkeleri istisna edilirse, bütün ülkelerde gelir dağılımının düzelmeyip bozulduğunu kaydeder. Yani Gelir Vergisinin bize tanıtılışı bilime uygun değildir, olmamıştır. Peki, niye vazgeçilmiyor bu vergi düzeninden? Şunun için, tutucular, tıpkı bizde Özal'cıların dediği gibi koro halinde bir şarkı tutturmuşlar: "Efendim alternatif yok!" (2)

2- Kaldı ki, Gelir Vergisi düzeni batıda -bu arada Japonya'da- verimli ve adaletli olsa bile, bizde tam aksi sonuçlar verebilirdi, verdi de... Gerçekten de Gelir Vergisi düzeninin batıdaki zayıflıkları bizde daha fazla ve hızlı biçimde göze çarpar hale geldi. Neden? Fizikte bile kaynama ve donma noktaları (basınca göre) değişiktir, her ayrı koşullar bütününde. Bir maddenin boşlukta ve atmosferde ivmesi ayrı niteliklerdedir. Bunun gibi, bilimsel bir denemenin yapılacağı toplumlar da farklıdır. Suda yüzen bir madde, özgül ağırlığı daha düşük bir sıvıda batabilir. Ülkeler arasındaki sosyal farklılık da bir yerde geçerli olan uygulamayı bir başka yerde geçersiz kılabilir. Gelir Vergisi düzenimizde de böyle olmuştur. Gelir Vergisi düzenini aldığımız 1950 yılındaki sosyal yapımızın, batılı ülkelerle benzer tarafı pek azdı.

—II—

Ancak, yukarıda anlatılan toplumsal yanlıştan daha basit nedenlere dayanan "yanlış doğrular"da vardır. Milliyet gazetesi başyazarının 9 Kasım 1984 günlü başyazısındaki yargılar, bu tip "yanlış doğrular"a dayanıyor. Ne var ki, Sayın BARLAS'ın "yanlış doğrular"ına giden yolda epeyce aydın yol almıştır ve almaktadır. Örneğin "bu kadar sıkı para politikasına karşın nasıl pahalılık - enflasyon- önlenemiyor? O halde teori pratiğe uymuyor" savı düşünülürse, burada hata açıkça meydanda... Bir kez öyle "sıkı para politikası" yok. 11 Kasım günlü gazetelerden okuduğumuza göre piyasadaki para miktarı 985 milyar lirayı bulmakta. Sayın Özal, iktidarı aldığında, bu miktar 700 milyar lira civarındaydı. Demek oluyor ki, bir yılda basılan para, toplam para hacminin yüzde 40'ına eşittir. 24 Ocak'tan bu yana emisyon artışı ise bire beştir. Yani 100'e göre bugün 600 endeksi aşılmak üzeredir. Doğal ki böyle bir para politikasının adı, "sıkı para politikası" olamaz. Ve buradan hareketle bilimsel verilerin yaşama uymadığı sonucuna geliniyor. Sen, gözler önünde bir yılda % 40 emisyon artışına karşın halâ "sıkı para politikası" diye direniyorsan, bilim ne yapsın, insan aklı ne yapsın?

Sayın Mehmet Barlas'ın yazısı da bu tip gözlem ve değerlendirme hatasından gelen iki yargı ile son buluyor. Sayın Barlas'a göre otomobil (genel olarak otomotiv sanayi ürünleri) satış ve tüketimini azaltmak için Özal hükümeti üç önlem almıştır:

1. Otomobile ve diğer dayanıklı tüketim mallarına talebi düşürmek için, paranın fiyatını yani faizi artırmıştır.

2. Otomotiv sanayii ihracata yöneltmek ve fiyatını düşük, kalitesini yüksek tutmak zorundadır. Bunun için otomobil ithalatı serbest bırakılmıştır. Ve yerli arabalar, yabancı otomobillerin rekabeti ile karşı karşıya getirilmiştir.

Bu "olumlu" önlemlere karşın şu olumsuz sonuçlar çıkmıştır ortaya:
"Faiz gelirlerinin talebi artırdığı bir piyasa... İthalatın fiyat yükselttiği bir sektör."

"Bu sonuçtan, Özal'ın dışında herkesin memnun olması gerekmez mi? demek ki sade marksizmde değil, liberalizmde de pratik, teori kadar önemlidir." Böyle yazıyor Sayın Barlas.

Oysa Sayın Barlas'ın yazdıkları gibi bir fark yoktur ortada. *Yüksek faizle talebin kısılabileceğini teori zaten yazmaz da, söylemez de.* Bazıları ve bu arada Sayın Barlas yüksek faizden *talebi kısma yanında,* daha birçok hayırlı hünerler bekliyorlardı. Tamamıyla anti-sosyal olan bu önlemi, *hattâ ve hattâ "gelir dağılımını düzeltecek"* diye alkışlamışlardı bile. Yüksek faizle talebin kısılacağını değil artacağını, *hem de tüketim talebinin artacağını söyler, yazar teori.* Yüksek faizi alkışlayan, Friedman dahil, bir ekonomist yoktur. *Doğal ki, Para Fonu uzmanları dışında...* Onları da ne derece teorisyen saymalı?

İthalatın serbest bırakıldığı halde otomobil fiyatlarının arttığı savına gelince, bu iddianın ikinci kısmı, yani "otomobil fiyatlarının arttığı" doğru, ama birinci kısmı, yani "otomobil ithalatının serbest bırakıldığı" yanlıştır. Ne otomobil ve ne de - güncel bir konu- sigara ithalatı serbest bırakılmıştır. Bir 11 milyona satılan Mercedes'te 7.5 milyon; 2.5 milyon liraya satılan Suziki'de 1.2 milyon lira vergi, fon gibi kamu yükümlülükleri vardır. Buna "serbestlik" adını vermek, bilmeyiz ki ne derece doğrudur? Örneğin peynir ve ette alınan fon oranına indirilsin otomobilden alınan vergiler, bakalım içerde otomobil fiyatları artıyor mu? Hattâ bakalım otomotiv sanayii ayakta kalabiliyor mu?

Teoriye söylemediği şeyleri söyletip sonra da teori yanıldı demek!.. Olmayan şeyi olmuş gösterme ve bakın teori yanlış çıktı, pratiğe uymadı deme... Bunlar olur-olacak şeyler değildir.

—III—

Türkiye'de bilime gereği kadar önem verilmeyişi buralardan başlar. "Adam cahil, okumamış ama cin gibi!" Bu "cin gibi adam!" baştacı edilir. "Canım okumasa ne olur?" sözleri ve yargılarının esası, bilimin yaşama uymadığı savları ve yazılarından güç alır. Buradan hareketle bilime karşı, bilim adamına karşı küçümseme başlar. Bilim adamı da "marifet iltifata bağlı olduğundan" öyle tatlı canını üzmektense, "cin gibi!" parababalarının, "para kazanma" hünerlerini öğrenmeye çalışır. Sayın Barlas ile birlikte bütün aydın okumuşlara şunu özenle belirtmek isteriz: Eğer bir teori pratiğe aykırıysa o zaten teori değildir. Ya da o teori yanlış anlaşılmıştır.

1944'ten bu yana, bu, özellikle Ekonomi alanında yaygın bir eğilimdir. Teoriler çarpıtılmış, belli bir ülke ve dünya düzenine uydurulmak için az buz değil, temelinden tahrif edilmiştir. Enflasyon'dan, faize kadar çeşitli konularda teorilere, teori ile ilgisi olmayan şeyler söyletilmiştir. Ta ki, ekonomi *bilinmez,* kitaplardan *öğrenilmez* sadece "o cin gibi!" adamların *at koşturabildiği* bir alan haline gelsin...

Gelmiştir de!.. Ama aslında bu hüner, sadece "cin gibi adamların hüneri" sorunu değildir, ekonominin bu hale gelmesinin nedeni... Ne de sadece ekonomistlerin yanlış türkülere tempo tutmasıdır temel neden... Dünya ekonomisinde Bretton Woods antlaşmasıyla gelen yeni ekonomik düzen sonucu bir kısım ülkeler var-

dır ki, hangi ekonomi politikası hatası yapılsa, o ülkenin ekonomik durumu kökünden sarsılmıyor. ABD, Kanada, AET ülkeleri (hatta yeni katılan Yunanistan dahil), Japonya, Avustralya, İskandinav ülkeleri böyle... İkinci grup ülkeler var ki, bunlar (bazı eski sömürgeler; Cezayir, Tunus, Suriye; bazı OPEC ülkeleri, Güney Afrika) ne de olsa gelişiyorlar. Bir üçüncü grup ülkeler, sosyalist ülkeler grubuna giriyorlar. Onlar da gelişmekteler. Bu üç ülke grubu ne yapsalar kalkınıyorlar. Yazı da onların, tura da onların... Bunlar için ekonomi biliminin önemi çok azalmış... Dördüncü bir grup ülkeler var ki, bunlar II. Dünya Savaşı'ndan önce de bağımsız idiler (Latin Amerika ülkeleri, Türkiye, bir ölçüde Filipinler) bunlar ve geri kalan en fakir ülkeler (Hindistan'dan Burma'ya kadar) bazı hesap oyunlarıyla iyiye gider gösteriliyor zaman zaman ama, adeta yerlerinde sayıyorlar. Bu iki grup ülkede de ne yapılsa işler düzelmiyor (Alternatif yok!.) Yazı da, tura da onlar için değil...

Belki de ekonominin zamanımızda bahtı karalığı burada... Bir grup ülkeler için çare getirmesine gerek yok. Örneğin bir Amerikan gazetesinde şu soru soruluyor: "Reagan niye başarılı?", yanıt da hazır "Ekonomistleri dinlemedi de ondan!" Onlar Bretton Woods düzeninden öyle yarar görüyorlar ki, doğru ekonomi politikasının onlara sağlayacağı "kırıntı yararları"ın önemi kalmamış... Diğer (son iki grup) ülkeler için ise, gine Bretton Woods sisteminin kurduğu tuzaklar öyle yıpratıcı ki, doğru ekonomi politikası ve *"ciddi bir planlama dışında"*, yoluyla sağlanacak "kırıntı yararlar" pek ciddi bir iyilik sağlamıyor...

Bu nedenlerle makro -yani ulusal ekonomiyi bütünüyle ele alan- anlamda ekonomik fikirlerin zamanımızda pek revaç bulmadığı söylenebilir. Ne yapalım bu da çağımızın kaderi.

---

(1) Konvansiyonel anlamda Gelir Vergisi ve gelirden alınan vergilerin devlet gelirlerinin en büyük kısmını oluşturduğu kamu gelirleri düzenine "Gelir Vergisi Düzeni" adını verdim. Sadece anlatma kolaylığı olsun diye...

(2) Örneğin Profesör Kaldor'un öne sürdüğü sistemi, bugünkü dünya düzeninin en gözde maliyecilerinden R.Musgrave nasıl değerlendiriyor: Önce bu vergi düzeninin (Expenditures Tax) lüks harcamayı kısıtladığını ve yatırımların tasarrufu artıracağını yazıyor, bir ekonomik politika olarak doğru diyor. Fakat uygulaması çok zor diye hemen elimine ediyor. Bakınız, R.A. Musgrave, *The Theory of Public Finance* -1959 baskısı- (Sayfa 150-160, dipnotlar.)

Ferruh Doğan

Beyin Yaşlanması

Gencay Gürsoy

İnsanoğlunun bugün için kaçınılmaz kaderi gibi görülen *yaşlanma* olayı, uzun süredir yoğun araştırmalara konu oldu. Bunda bilimsel ilginin yanı sıra, özellikle gelişmiş ülkelerdeki ortalama yaşam süresinin uzamasına paralel olarak, yaşlı populasyonun giderek artmasının da rolü var. Kimi eski kültürlerde yaşlanma, kişiyi işlev dışı kılmıyor, aksine onu, biriktirdiği deneyimleriyle topluma yol gösteren bir cins ermiş mertebesine yükseltiyordu. İşbölümünün ve üretim ilişkilerinin gelişmesiyle birlikte, bir zamanlar belirli rolleri olan bu saygın ihtiyarlar, giderek toplumların taşımak zorunda kaldığı bir yük haline geldi. Yüzyılımızdaki büyük teknolojik gelişme ise, bir yandan ortalama yaşam süresini uzatırken öte yandan kuşakları daha hızlı eskitmeye, erkenden emekliye ayırmaya başladı.

Yaşlanmanın, zihinsel (mental) işlevleri ne yönde etkilediğini ortaya çıkarmak için uzun boylu araştırmalara gerek yok. Günlük yaşamımızda, yaş ilerledikçe artan unutkanlıkların, (bir zamanlar bir şey daha yapardık, neydi o?...) uzayan reaksiyon zamanının. yavaşlayan öğrenme yeteneğinin hepimiz farkındayız. Ne var ki bunların gerçekten neye bağlı olduğu, zihinsel yaşlanmadaki asıl belirleyici faktörün, hastalık mı, genetik programa mı, yoksa başka bir şeye mi olduğu kesin olarak bilinmiyor.

Araştırmaların yoğunluğuna rağmen, kesin sonuçlara varmayı engelleyen bazı güçlükler henüz aşılabilmiş değil. Bu güçlüklerin başında, yaşlanma ile birlikte giden ateroskleroz (damar sertliği) gibi bazı hastalıkların (pathogeric) etkisi ile, fizyolojik yaşlanma diyebileceğimiz (eugeric) sürecin birbirinden ayrılamaması geliyor. Özellikle merkezi sinir sisteminde ve kan dolaşımında, yaşlanma ile ortaya çıkan değişikliklerden hangilerinin yaşlılık hastalıklarına, hangilerinin "doğal" eskimeye bağlı olduğunu tam anlamıyla ayırmak bugün için mümkün değil. Araştırma yöntemi ile ilgili güçlüklere karşın, çoğumuzu bekleyen bu tatsız dönemi biraz olsun aydınlatacak ve belki daha çekilebilir hale gelmesini sağlayacak bazı ipuçları elde ediliyor.

Yaklaşık 100 Milyar dolayında sinir hücresi ile (nöron), tüm yaşamımızı çekip çeviren beynimiz, vücut ağırlığının sadece %2'sini teşkil ettiği halde, toplam oksijen tüketimimizin %20'sine el koyar. Milyarlarca sinir hücresi ve onların uzantıları, kendi aralarında sayısız ilişki zincirleri kurar. Zihinsel aktivitenin artması, bir anlamda bu ilişkilerin artması ve zenginleşmesi demektir (sinaptik bağlantılar, dentrit dallanmaları v.b.)

Bu büyük enerji tüketimi, normal koşullarda, bir şeker türü olan glikoz'dan sağlanır. Merkezi sinir sisteminin fizyolojik işlevlerini görebilmesi için kaçınılmaz olan bu madde ise, beyne kan dolaşımı ile taşınır. Bu yüzdendir ki, beyne giden kanın sadece 10 saniye süre ile tam olarak durması bilinç kaybına, bu sürenin birkaç dakika devam etmesi ise, geriye dönüşsüz bozuklukların ortaya çıkmasına yol açar.

Beyin yaşlanması konusundaki araştırmalar için, ilk ağızda, zihinsel aktivite ile bu sözünü ettiğimiz metabolik aktivite arasındaki ilişkiyi gösterebilecek yöntemlerin geliştirilmesi gerekiyordu. Bu ilişki yakın zamanlara kadar, ancak hayvan deneyleri ve biyokimyasal araştırmalarla ortaya konulabiliyordu. Son 10 yıl içinde bu sorun tümüyle çözüldü. Bugün artık, canlı bir insanda, diyelim bir matematik problemi çözerken, ya da konuşurken, yazarken beynin oksijen, glikoz gibi enerji maddelerinin tüketimini ve kan dolaşımını, hem de bölgesel olarak ölçmek mümkün (Regional Blood flow-Nuclear Magnetic Resonance-Positron Emission Tomography vb.). Bu incelemeler çok açık şekilde gösteriyor ki, zihinsel aktivite sırasında, tüm olarak beynin kan akımında ve enerji metabolizmasında yükselme olduğu gibi, zihinsel aktivitenin ilgili olduğu beyin bölgelerinde de yükselme var. Aynı yöntemlerle, yaşlı insanlar üzerinde yapılan çeşitli araştırmalar ise, genel olarak yaşlanmayla birlikte, total ve bölgesel beyin kan akımında ve enerji metabolizmasında bir azalmanın ortaya çıktığında birleşiyor. Öte yandan, 60 yaşın üstündeki insanların damar sisteminde, şu ya da bu oranda bir bozulmanın olduğu, beyin dokusunda bunlara paralel değişikliklerin meydana geldiği de biliniyor. O halde beynin yaşlanma sürecine, bu veriler ışığında üç açıklama getirilebilir:

1- Yaşlanma ile birlikte giden damar hastalıkları (ateroskleroz vb.) beyin dokusunda belirli bozulmalara yol açar.

Bunun sonucunda, beyin kan akımında ve metabolizmasında azalma olur, dolayısıyla da zihinsel aktivite düşer.

2- Yaşlanma önce beyin dokusunda çeşitli yapısal bozukluklara neden olur, onlar enerji metabolizmasındaki gereksinimleri azaltır, metabolizmanın azalması da zihinsel aktiviteyi azaltır.

3- Yaşlanmayla birlikte işlev dışı kalmanın sonucu olarak, çevresel uyarılar azalır, sinir hücreleri arasındaki ilişkiler eksilir ve zihinsel aktivite düşer. Aktivitedeki bu düşme de, beynin belirli alanlarındaki dokusal enerji gereksinimini azaltır, dolayısıyla glikoz ve oksijen kullanımı ve beyin kan akımı düşer.

1980 başlarında *Doğa ve Bilim* dergisine beyin yaşlanması konusunda yazdığım bir monografiyi hazırlarken gözden geçirdiğim araştırmalar, yukarıda özetlediğim açıklamalara benzer açıklamalar getiriyor ve bunlar arasında herhangi birine özel bir ağırlık tanımıyordu. Ben, biraz da daha *estetik* göründüğü için, *Doğa ve Bilim*'deki yazımda, yukarıdaki 3 açıklama kategorisinden, üçüncüsünü ön plana çıkarmış ve beyin yaşlanmasına karşı en etkili *ilacın*, zihinsel aktiviteyi sürdürmek olabileceğini vurgulamıştım.

Bu yazıyı hazırlarken yararlandığım, Haziran 1984 tarihli bir monografide(*) aynı açıklama, bu kez çeşitli ciddi araştırmaların sonuçlarını yorumlayarak, daha sağlam bir şekilde öne sürülüyordu: Yaşlılıkta, merkezi sinir sisteminin yeterli bir aktiviteyi sürdürebilmesi için, duysal uyarı girdilerinin azalmaması, zihinsel işlevlerin devam etmesi gerekir. Duyu organlarındaki eskime ya da yaşlılıkla birlikte, ileri derecede sınırlanan sosyal çevre ilişkileri, duyusal enformasyon girdilerinin işlendiği beyin bölgelerindeki enerji metabolizmasının ve kan akımının azalmasına yol açabilir. Bu olumsuz sürecin uzun zaman devam etmesi ise, söz konusu beyin alanlarında kalıcı yapısal değişikliklere neden olabilir. Yaşlanma sürecine, damar hastalıkları eklendiği zaman, bu yapısal bozulmalar, bir kısır döngüye girerek hızlanır. Demek 5 yıl önce subjektif bir tercihle yandaş olduğum görüş, bu süre içinde daha güvenilir bilimsel dayanaklar kazanmıştı.

Eğer bu yaklaşım doğru ise (ki araştırmalar bunu gösteriyor), *yaşlılığın tedavisi* konusunda bugüne kadar izlenen stratejiye, yeni bir boyut ekleniyor demektir. Şimdiye kadar genellikle var sayıldığı gibi, yaşlıların beyinlerini dinlendirmelerinin değil, aksine çalıştırmalarının daha yararlı olduğu anlaşılıyor.

Sayıları gittikçe artan yaşlılar ordusuna, rahatça ölümü bekleyecekleri, sakin ve *huzurlu yurtlar* sağlamak yerine, sosyal ilişkilerini zenginleştirecek ve canlı tutacak toplumsal işlevler kazandırmak gerekiyor.

Endüstrinin gelişme yasaları doğrultusunda, bilgisayar ve robotların insan emeğinin yerine geçmeye başladığı Batı ülkelerinde, bu yolda şimdilik, televizyonlara, yaşlılar ve işsizler için yeni kanallar eklemekten başka bir çaba dikkati çekmiyor. Gelişmemişlerde ise, ölünceye kadar yaşam kavgasından uzaklaşamayan yaşlılar, hiç olmazsa bu konuda biraz daha şanslı görünüyor.

(*) **Smith, C.B.: Aging and Changes in Cerebral Energy Metabolism. Trends in NeuroSciences 6:203, 1984**

KEMAL ÖZER

VARNA'DA BİR ODADA...

Varna'da bir odada, haziran gecesi,
gökyüzünden damlayan mürekkep
yayıldı kıyıya doğru deniz boyunca,
durdu başını kaldırıp bir an
şemsiyelerle oynaşan rüzgâr.

Varna'da bir odada, haziran gecesi,
ay dolaşmaya çıktı çoktan
dalların hışırtısını aralayarak,
sızan koku iğde ağaçlarından
sarmaşık gibi tırmanırken balkonuma.

...diye başladığım şiir, bir anda,
ses değiştirdi seninle karşılaşınca.
Gözlerini gördüm çünkü senin
bekleyen ırmaklar gibi atılmaya hazır
bunca yıldır bir engelin ardında.

Çünkü duydum dudaklarımda soluğunu
yeni bir dili konuşmaya hazır
ve dokundum çünkü senin ellerine
yakmaya hazır bütün gemilerini
bir daha geri dönmemek üzere.

Eğitim Sistemimiz Üstüne

Nuri Karacan

Bu yazıda kısaca eğitim sistemimizin niçin arzulanan sonucu vermediğini araştırmaya, aksayan bazı yönler üzerinde durmaya çalışacağım. Konunun kapsamının çok geniş olduğunu biliyorum. Onun için "aksayan bazı yönler" dedim. YÖK denen kurul başkanının, "bir tarım öğretim üyesi, tarih dersi de verebilir" dediği bir ülkede eğitim sistemi üzerine yapılacak gözlemlerin hemen bir sonuç doğurmayacağını da biliyorum. Ama ben bu başkana da hitap etmiyorum.

Bizde üniversiteyi bitiren bir genç, genellikle, ne sistemli düşünmesini, ne de diploma aldığı bilimle ilgili belli bir işi hemen yapmasını bilmez. Belli bir işi hemen yapamamasını makul karşılamak gerekir. Her işin kendine özgü özellikleri vardır ve deneyimi gerektirir. Üniversitede edinilen bilgiler, işe kolay uyumu sağlar. Ama niçin sistemli düşünememektedir? Daha önce hiç karşılaşmadığı bir önermeyi, niçin aleyhinde hiçbir gerekçe gösteremediği halde kabul etmemektedir, ya da günümüzün değer ölçülerine göre gülünç bir gerekçe göstererek reddetmektedir? Ya da daha önce kabul ettiği bir önermeye, belli bir gerekçe ile itiraz edildiği zaman, niçin gerekçeyi çürütecek bir cevap veremediği halde kabul ettiği önermeden vazgeçmemektedir? Niçin kendi başına bir önermenin doğru ve yanlış yönlerini bulup değerlendirememektedir? Niçin kendi başına özgün sonuçlara varamamaktadır?

Bu soruları somuta indirgeyecek bir örnek vereyim. Üniversite mezunlarının da bulunduğu bir toplantıda, bir üniversite mezunu, oylamada, birbiriyle çelişen iki öneriye de parmağını kaldırmış, davranışının nedeni sorulunca, "çünkü ikisini de kabul ediyorum" yanıtı vermişti. Slogancılık da ancak böyle bir düşünme yapısının sonucu olabilir. Nitekim slogancılık, düşünmeyi en aza indiren bir düşünme biçimidir, ve galiba yaşamımıza bu kadar egemen olmasının nedeni de budur. "Bizden olmayanlar bizim düşmanımızdır" sloganı, artık daha fazla düşünmemeyi, sadece "biz" olmayanların saptanmasını ve cezalandırılmasını içerir. Niye düşünmek bile istemiyoruz? Bu sonuca yol açan neden nedir?

Bana öyle geliyor ki, bu nedenlerin en önemlilerinden biri, öğretimimizde ilkokuldan üniversiteyi bitirinceye değin çözümlemenin (analiz) değil, birleşimin (sentez) egemen olmasıdır. Ortaöğretimde de, yükseköğretimde de tek ders kitabı izlenir, derste o kitap anlatılır, sınavda sorular o kitaptan sorulur. Kitap, yazanın insafına göre, iki veya daha çok sayıda yabancı kitabın bir birleşimidir. Çok kez, yabancı kitaptaki bilgileri aynen almamak için biraz değişiklik yapmak istenir, bu da bazen bilginin yanlış aktarılmasına, bazen bilgide can alıcı noktanın yitirilmesine yol açar. Faydalanılan kaynakların hepsi tek tek sistemli ve çözümleme şeklinde yazılmış da olsa ortaya çıkan yapıt bir birleşimdir. Bir konuda sistemli olmayan, yazarın sonuçlara varırken gösterdiği çabayı ve usa vurma yollarını gizleyen bilgiler yığınıdır. Oysa öğrenci için sonuçlardan çok sonuçlara varma yolları ve sonuçlar arasındaki ilişki önemlidir. Usavurma yollarıyla ne kadar çok karşılaşırsa, sistemli düşünmesini öğrenir ve kendini de özgün sonuçlara varabilir. Ne var ki kendisine bu yollar yerine Kafka'nın *Şato*'su gösterilir. Okuduğu ders kitabı bazen 1500-2000 sayfadır. Her sayfa dipnotlarıyla bezenmiştir. Bir hukuk ders kitabının bir sayfasında 17 dipnotu görmüştüm. Öğrenci, hocasının bile onca yıl sonra, başkasından esinlenmeden bir cümle kuramadığını görünce mevcut kitabı hafızlamaktan başka çare göremez. Eğitim sistemimiz, öğrenciyi kendi başına sonuçlara varacak duruma getireceğine, onu yüreklendireceğine, ona bazı dağınık bilgiler veren, onu daha ileri gitmekten caydıran bir yapıdadır. Oysa, bilimde ileri ülkelerde yazılmış çok iyi ders kitaplarının çevirisi, öğrencilere çok yeni ufuklar açabilir.

Birleşim alışkanlığı kendiliğinden hep tek yönlü düşünceye yol açmaz. Ama birleşim alışkanlığı, kolay yenilemeyecek bir inatla, ya da yan tutmayla bir araya gelirse, düşünme süreci yine ortadan kalkar. Bu durumda düşünceyle, çözümleme yoluyla varılabilecek sonuç daha başlangıçta bellidir. Yapılan şey, bu sonucu destekleyen gerekçeler bulmaktır. Artık sonucu etkileyebilecek etmenler içinden, yalnız sonucu bizim işimize gelecek şekilde etkileyenler seçilir. Karşı yandan bir başkası da, tam tersi bir sonucu, bizim seçmediğimiz gerekçelerden faydalanarak savunabilir. Artık ne diyalog, ne de güvenilir doğru bir sonuç vardır. Bu durumdan ne kadar şikayetçi olursak olalım, eğitim sistemimiz öğrenciyi böyle bir durum için hazırlayacak yöntemlerden faydalanır. Bunun tipik bir örneği liseler arası, fakülteler arası münazaralardır. Münazarada yanlış tezi (nedense tezlerden biri çok yanlıştır) savunan tarafın üstün gelmesi (ya da ilan edilmesi) halinde coşku daha da büyür.

Üniversitelerimizde genellikle uygulama da çok sınırlıdır. Öğrenci çoğu kez kitapla, ya da derste tuttuğu notlarla yetinmek, bazan da anlamadığı için ezberlemek zorundadır. Bazı sınavlarda, aynı tipik ve mantık dışı hataya birçok yazılı kağıdında rastlanır ve araştırılınca, kaynağının bir öğrencinin derste tuttuğu ve sonra da arkadaşlarına dağıttığı yanlış notlar olduğu anlaşılır. Ezber üniversitede çok da yadırganmaz. Kendisine, kitabının öğrenciler tarafından anlaşılmadığını söylediğim bir öğretim üyesi, gayet ciddi "bunları bilmeleri gerek, anlamıyorlarsa ezberlesinler" demişti.

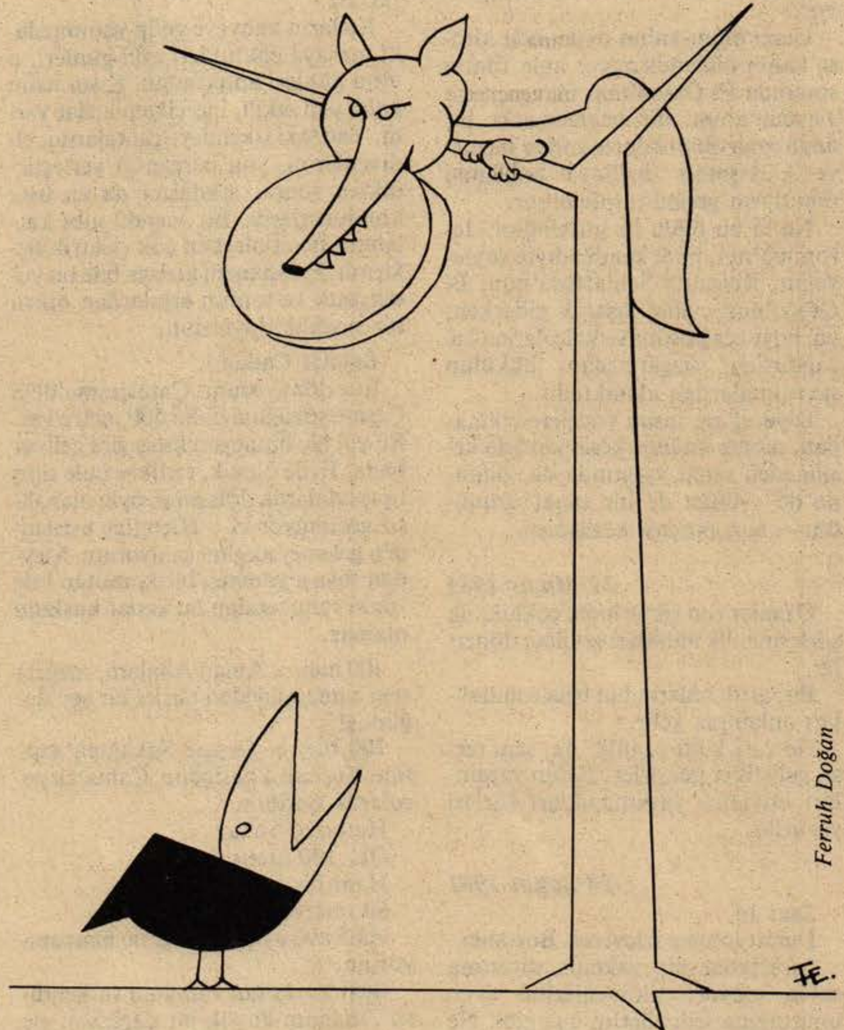
Eğitim sistemimizin yeterince etkin

olmamasının önemli bir nedeni de, öğrenci ve öğreticinin içinde yetiştiği ortamdır. Bu ortamı öğrenciler açısından ele alırsak, durum, iktisatta, fakir ülkelerin içinde bulunduğu kısır döngüyle büyük bir benzerlik gösterir. Fakir ülkeler, gelirleri düşük olduğu için sabit sermaye stoklarını artırmazlar, sermaye stoklarını artıramadıkları için de gelirleri artmaz. Bir başka deyişle, fakir ülkeler fakir oldukları için fakirdirler. Düşük gelirli bir ailenin çocuğu da (ülkemizde bunun istisnası giderek azalmaktadır), kendini, kültürel bakımdan gelişmek için fakir bir ortamda bulur. Eve bir gazete ya girer, ya girmez. Evdeki tartışmalar, yaşamı sürdürmekle ilgili, çoğu kez çok sinirli bağırışmalardır. Sokaktaki arkadaşları doğru dürüst beslenemedikleri için gergin, yaptıkları küçük yaramazlıklar yüzünden horlanmış, hırçın tiplerdir. Evde ve ev dışında, sevgi ve birlikte kültürel gelişme yerine kavga egemendir. Çoğu, çocuk yaşta öğrenimi bırakır. Dirençli olanlar, ya da rastlantılardan faydalananlar, öğretmensiz geçen derslerden, yarım yamalak bir ortaöğretimden sonra, puanı tutturabilirlerse, yükseköğretime pek hazırlıksız başlarlar. Soyut kavramları anlamaz ve sevmezler, yemek kuyruğuna girmek için dördüncü derslere girmezler, kızlara ekseriya uzaktan ısrarlı bakarlar.

Öğretim üyesi de güç durumdadır. Okumayı sevdiği, gıpta ettiği Batı bilim adamları gibi olmak istediği için, düşük gelirine karşın, yıllar boyu pek de bir işe yaramadan asistanlık yapmıştır. Bütün çabasına karşın, ortamdan sağlayabildiği birikimler çok küçük olduğu için bir türlü istediği düzeye varamamıştır. Doçent olması, aldığı ünvan dışında bir değişiklik sağlamamıştır. Artık evlenmiştir ve düşük geliriyle ailesini geçindirmekte güçlük çekmektedir. Öğretim üyeleri arasındaki hizipleşmenin içine de girse, dışında da kalsa sonuç canını sıkmaktadır. Toplumun da kendisinden ne beklediği belli değildir. Hemen bütün tanıdıkları kendisinden, üniversiteden elde ettiği gelirle sağlayabileceğinden daha yüksek bir yaşam düzeyi beklemektedir. Birkaç dostu, kartvizitin karın doyurmadığını ima etmiştir. Ama ayni insanların, üniversite dışında çalışması halinde de, "doçentlik iyi bir atlama taşı oldu" deyip dudak bükeceklerini de bilmektedir. Siyasal düşünceleri yüzünden, karşı siyasal görüşlü öğretim üyelerinin ve öğrencilerin kendisinden nefret ettiğini de bilmektedir. Olası bir siyasal değişikliğin meslek yaşamının sonu olabileceğini de bilmektedir. Zaten telefonları dinlenmektedir, yoksa kuruntulu mu olmuştur.

Öğrenci, öğretim üyesi ilişkileri de gevşektir. Öğrenci genellikle, sınavla ilgili sorular dışında öğretim üyesini aramaz. Arasa da bulabileceği öğretim üyesi azdır. Öğrenci genellikle sıkılgandır. Öğretim üyesi de genellikle araya bir mesafe koymaya çalışır. Öğrencinin sınavla ilgili soruları standarttır: kaç soru sorulacağı, soruların eşit ağırlıklı olup olmadığı gibi. Bazen de soruların hangi konulardan geleceğini sorarlar. Sınav sonrası trafik artar. Sınavı iyi gitmeyip de durumu kritik olanlar vardır. Bazan yedi-sekiz kişi gelip, öğretim üyesine yeteri kadar hoşgörülü olmadığını söylerler. Seyrek de olsa, ailesine bakmak zorunda kaldığı için öğretim üyesinden kendisine bir iş bulmasını isteyenler vardır. Oysa öğretim üyesi de zaman zaman, işinden atılması halinde nasıl iş bulabileceğini düşünmüştür. Bir de öğretim üyesine yakınlık duyduğu için gelenler vardır. Çok kez hazırladıkları soruyu da unuturlar. Sıkılgan ve sessizdirler. Ne var ki, öğrenci-öğretim üyesi ilişkileri sıkı ve dersle ilişkili de olsa, öğretim üyesi başına o kadar çok öğrenci düşmektedir ki, bu ilişkinin sonucu değiştirmesi olanaksızdır.

Doğal olarak sonucu etkileyen etmenler sadece bunlar değil. Öğrenci yurtlarının durumunu, büyük kentlerde yalnızlık, kitap fiyatlarının yüksekliği, ortaöğretimde okul, öğretmen, teçhizat yetersizliği, YÖK'ün nağmeleri... hep önemli etmenlerdir. Futbolda 8-0'lık İngiltere yenilgisinden sonra herkes bozuk çalıyor. Bir futbolcumuzun kafası atmış ki "yani her şeyimiz iyi de bir futbolda mı kötüyüz" demiş. Doğru demiş. 15-0 yenilseydik ne olurdu? Tersi olsaydı ne olurdu? Gazeteler, ne önlem alınacak diye kıyameti koparıyor. Ama biz eğitim sistemimizi düzeltmek şöyle dursun, yozlaştırmaya çalışıyor gibiyiz.

Yaşlılık Günlüğü

Salâh Birsel

9 Ocak 1980

Yönetilenler, çokluk, yönetenlerden daha olgundur.

Bir dize:

Ol kavakların rüzgârla olduğu
yoktur olmaz

13 Mart 1981

TV.'de Luciano Zalce'nin bir filmi: *El Greco.*

Başarısı düello sahnesinden geliyor.

Gerçi ölüm-kalım oyununda kimse kalıbı dinlendirmiyor ama filmin sonunda El Greco'nun mangaptusu Jeronima'nın, hiç beklenmedik bir anda şanlı ölüm köprüsünden geçmeye kalkışması düelloya bağlanan umutların yerine tutulmalıdır.

Ne ki bu ölüm de güzelliğini, Jeronima'nın, hadi kendi adıyla söyleyelim, Rosanna Schiaffino'nun, El Greco'nun evine koşarak giderken, yol boyunca posuna ve kalçalarına kazandırdığı rüzgârlardan, bükülüp savrulmalardan almaktadır.

Diyeceğim, insan yücelere çıkmadan, niceler önünde kesik kurdela kesilmeden sanat yapıtında da, ölümde de —ölüm de bir sanat ürünüdür— ateş parçası kesilemez.

12 Mayıs 1981

Ozanlar son şiirlerinde, çokluk, ilk şiirlerine, ilk aldıkları etkilere dönerler.

Bu, artık onların bin bela soludukları anlamına gelir.

Ne var, kimi ozanlar da, tam tersi, geliştikçe gelişirler. Bütün yaşamları boyunca yazamadıkları şiirleri yazarlar.

24 Şubat 1981

Saat 15.

Demiryolunu izleyerek Bostancı.

İncecikten bir yağmur suratıma salvo ediyor. Eldivenlerimi evde unuttuğum için ellerim buz gibi. Ne ki eskilerin deyişiyle sırtım kavi.

İskele kahvesinde çay.

Daha önce, içeriye girmeden iskele üstünde beş dakika kıpırdamadan durdum. Şubat soğuğunu ciğerlerime çektim.

Oh be!

Kahvede üç erkek bir masada saldır saldır ötüyor. Pencere önündeki masada da pek kofti bir adam. Fel fel bakıyor. Onun sağında da mika gibi iki kız.

Kızların kahveye gelip yanımızdaki masaya çöktükleri eski günleri, o altın günleri anımsadım. Kışın uzun kalın yün atkılı, incecikten kızlar vardı. Yandaki iskemleye çantalarını, eldivenlerini, yün berelerini yerleştirdikten sonra, atkılarını da en üste kondururlardı. Bir mendil gibi katlanmış bu atkılardan çok elektrik fışkırırdı. En kaknem kızlara bile bu yumuşacık ve tonton atkılardan ötürü bir sıcaklık duyardım.

Bağdat Caddesi.

Eve dönüyorum. Çatalçeşme'deki Çeşme sokağına daha 500 metre var. Bu yol hiç bitmeyecekmiş gibi geliyor bana. Evde olmak, terliklerimle tıpış tıpış odalarda dolaşmak öyle olanaksız görünüyor ki... Hiçmihiç üstesinden gelemeyeceğimi sanıyorum. Meydan savaşı yöneten bir komutan bile işinin sonucundan bu kadar kuşkulu olamaz.

400 metre. Aman Allahım, meğersem zaman hileden başka bir şey değilmiş!

300 metre. Çeşme Sokağına saptım. Koşmaya başladım. Çabucak yorularak durdum.

Hatboyu Sokak.

Oh, 100 metre kaldı.

Hadi bir koşu daha.

60 metre, 40 metre.

Hâlâ eve ulaşabileceğime inanamıyorum.

Beni korkutan zamanın ta kendisi. Zamanın küçük bir parçasını ele geçirmek bile başlı başına bir iş. Biz bunu bilmiyoruz. Az sonra eve varınca durum değişecek. Zamanı bozuk para gibi harcamaya başlayacağım. Daha doğrusu zaman adında bir yaratık olduğunu unutacağım.

5 metre.

4, 3, 2, 1.

Eller yukarı.

Ören, 3 Eylül 1982

Bugün öğle uykusuna yatmıştım ki çok tuhaf bir şey oldu. 15 dakikalık bir uykudan sonra, gözlerimi açınca yatakta kendimi göremedim.

Nereye gitmiştim ki, biraz önce yatakta iken şimdi yoktum. Dikkat edince anladım ki karyolanın her zaman yattığım yanında değil de öbür yanındayım. Şaşkınlığım da kendimi her zamanki yerimde bulamayışımdan olmuştur.

Beş yıl önce bir kez İstanbul'da vapurdan Kadıköy iskelesine çıkarken de böyle bir bellek boşalması ile karşılaşmıştım. Halatın atılması, iskelenin verilmesini beklerken karşımda o her zamanki uysallığı ile uzanan Kadıköy'ü görüyor, ama oranın neresi olduğunu çıkaramıyordum. Ama kalabalığın arasında, kalabalıkta bir yere ulaşacağımı, bu yerin de beni çarpmayacağını kestiriyordum.

Bu vapur olayı geçen ilkyaz bir kez daha yinelendi.

Akşam üzeri balkonda oturmuş, Ören'in serin ve nemsiz havasını ciğerlerime doldururken anladım ki artık yaşlılık günlerimi saptayacak günlüğe —kaç yıldır kafamı kurcalıyordu bu— başlamanın zamanı gelmiştir.

Bu günlük benim için ilginç olacak. Çünkü ilk kez yaşlanıyorum.

Bir şey de itiraf edeyim: kendimi ilk kez yakından izliyor, ilk kez yaşamın gerçek anlamıyla burun buruna geliyorum.

Haydi iş başına.

Yaşasın yaşlılık günlüğü.

Ören, 13 Eylül 1982

63 yaş.

Yaşamın öyle bir noktasında durmuşum ki dalgaların hırıltısı, kavakların fışfışı, rüzgarların ıslıkları yeni bir bilim gibi uzanıyor önümde.

Bu, belki de burada, Ören'de doğa ile başbaşa kalışımın bir sonucu. Daha eski yıllarda da doğa yüzünden titrediğim olmuştu. O zamanlar onun bunca değişik sesi ve rengi olduğunu bilmezdim.

Otuz yaşımda, Karadeniz Ereğli'sinde, kıyıda bir otelde kalırken dalgaların kayalara vuruşundan doğan musikiye vurulmuştum. Yıllarca o anıyı bütün sıcaklığı ile beynimin dehlizlerinde taşıdığım halde doğanın, her bilimin üstünde bir bilim olduğunu anlayamamıştım.

Yavrum Salâh, işte yeniden dünyadasın.

Beş yaşında, on yaşında, on sekiz yaşındasın.

Kafanı doğaya daldır. Ne bulursan, ne duyarsan, çek çıkar ordan.

Pazartesi, 10 Ekim 1983

Katherine Mansfield'in günlüğünde onun öyküye başlamadan önce çalakalem yazdığını okudum.

Mansfield diyor ki:

— Herhangi bir şey yazmak insana çok yardımcı oluyor. Denilebilir ki bu, size doğru yolu buldurüyor.

Gerçekte bu, çokların yaptığı şeydir.

Duhamel 150 sayfalık bir roman için 600-700 sayfa döktürürmüş.

Bunun için çok katı yürekli olmak gerekir.

İşin sonunda yazılanların büyük bir bölüğünü yırtıp atmak var.

Ne ki, Mansfield'in demesi biraz başka. O, sanırım öyküye başlamadan önce aklından ne geçerse kâğıda geçiriyor. Sonra da oradan kendine gerekli olan başlangıcı çekip çıkarıyor.

Şimdiler benim yaptığım da budur. Belli bir kilometre taşından yola çıktığım halde akıl tasıma düşenleri denetimden geçirmeden kâğıda boca ediyorum. Sonra da onların arasında denememin ilk sözlerini bulup oradan ileri doğru sıçrıyorum.

Zaman zaman bütün bir kitabın özetini çıkardığım da oluyor. Oradan da gönlümün buyurduğunu seçiyor, gerisine tekmeyi basıyorum.

Gelgelelim bu beni çok yoruyor. Sinirlerimin yürüyüşünü şaşırtıyor.

14 Ekim 1982

Taksim'de, *Etap Marmara*'da "Tepe Bar" salonu.

Milliyet Sanat Dergisi'nin 10. yıl kokteyli.

Fazıl Hüsnü Dağlarca diyor ki:

— Başımı çevirip şöyle etrafa baksam, her yerde mezarlık görüyorum.

İnsanın bunu söyleyecek duruma gelmesi için bir sürü neden varsa da, bunların içinde, dünyanın hartasını, purtasını iyisinden çakaloz etmiş olmak başı çeker.

Doğrusu, yaşlılık gözlerin önündeki bütün perdeleri kaldırır, 600 km. ötedeki deniz kırlangıçlarının kanat oyunlarını bile belli eder.

Buna karşılık gençlik, insanoğlunun burnunun ötesini seçmesine ket vurur.

İyi de yapar.

Gençler daha yaşamlarının ilk adımlarında dünyanın türlü fisk ile yuğrulduğunu, dost kayırma ve üçkâğıtçılığın değirmen deresi gibi aktığını sezecek olsalar gözyaşartıcı bir karamsarlığa gömülürler ki, bu da onları ayakta duramayacak kertelere yuvarlayabilir.

Şu denenmiştir ki, gençler aşıkane, mestane denizlerde kulaç atmaya bayılırlar. Bilmemek, siyahı, beyaz değilse de mavi sanmak, habis urların sayısını sınırlı bellemek, gelecekte şeker-şerbet bayır turplarının yetişeceği umuduna kapılmak onların özündedir. Tutar eli, görür gözü yerli yerinde gençler bile kendi görüşlerinin en doğru yaşam aşı olduğunu söylerler de başka bir şey mırıldanmazlar. Siz ne kadar onların yolu üzerine "100 metre sonra uçurum", "İnşaata girmek yasaktır" levhaları dikseniz de onlar yine de sekiz silindirli arabalarının hızını kısmazlar.

Yeni yetmeler sevda işlerinde de halıya değil, çalıya yapışırlar.

Choderlos De Laclos, o ünlü *Tehlikeli İlişkiler*'inde bir genç kızı, Cécile Volanges'ı şöyle harmanlar:

— Manastırdan (okuldan) yeni çıkmış, görgüsüz, düşünmeye pek alışmamış, kendi yaşındakilerin hemen hepsi gibi iyi ile kötüyü daha ayırt

(devamı s. 79'da)

CEVAT ÇAPAN

ANLADIM ANLAMIN ANLAMINI

Kavak yelleriyle dönen değirmenlere
saldıran evde kalmış uğursuz uzmanlarıyla
ağlarını toplarken akademik ağalar,
kuramların kurumunu silerek
bir şiirden demir alıp açıldığım
denizlerin dibinden,
kaç anlam balığı yakaladılar
diye meraktaydılar
bilimden bunalanlar.

Çalıştılar, çalıştılar, çalıştılar,
kuramın Kuran'ını yazdılar,
dışarda erguvanlar, salkımlar
tekrarını ilan ederken sevdaların
baktılar yaşlı gözlerle
yazdıkları metinlere:
metinler çetindiler.

İnsan Hakları

Cem Eroğul

10 Aralık 1984'te, İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'nin Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda kabulünün otuz altıncı yılını kutlayacağız. Tüm kutlama vesileleri gibi, bunu da yaldızlı ama içi boş sözlerin sıralandığı biçimsel bir tören olarak geçiştirmek mümkün. Ancak, böyle aldatmacalar bir süre zevahiri kurtarsalar bile, uzun vadede insanlığa mutlaka zararlı olurlar. Bunun yerine, yıldönümlerini vesile ederek, kutlanacak olayların bugünkü durumlarını değerlendirmeye çalışmak, çok daha sağlıklı bir yol. Unutmamak gerekir ki gerçekçilik, marazları teşhis ve tedavi etmenin ilk koşuludur.

Bugün yeryüzünde insan haklarının durumu nedir? Bu soruya toptancı ve kestirme bir cevap verilmek istenmiyorsa, önce insan hakları kavramının içeriğine, yani bu kavramın işaret ettiği nesnel gerçeğe bakmak ve değerlendirmeyi bunun ışığında yapmak gerekir.

İnsan hakları fikrinin kaynağı, on yedinci yüzyıldan itibaren gelişmiş dünyayı sarsan ve en önemlileri İngiliz, Amerikan ve Fransız devrimleri olan, bir dizi liberal devrimdir. Bu hareketlerle, siyaset sahnesinde ilk kez, bireylerin devletin *karşısında* birtakım hakları olduğu, devletin bunlara saygı göstermek zorunda bulunduğu, bu saygıda kusur eden yönetimlerin ise değiştirilmesinin gerektiği ileri sürüldü.

Görüldüğü gibi, ortaya ilk çıkış biçimiyle, insan hakkı ile devlet hakkı, birbirinin karşıtı iki hak olarak belirdi. Bireyle devletin yetki alanlarını birbirlerinin sınırı kabul eden bu anlayış, daha sonra yer alan tüm gelişmelere rağmen, yine de insan haklarının kavramının temelinde kaldı.

Bizim anayasa geleneğimizde "kişi hakları" diye nitelendirilen bu hak anlayışını, bireyin, kamu güçlerinin ve öteki bireylerin müdahalesine maruz kalmadan, maddi ve manevî varlığını serbestçe geliştirme hakkı olarak tanımlamak mümkün. Bu anlamda kişi hakları, öldürülmeme, vücut bütünlüğüne zarar verilmeme, işkence görmeme, zorla çalıştırılmama, keyfî olarak özgürlüğünden yoksun bırakılmama, düşündüğünü serbestçe açıklama gibi en temel haklardan başlar; içte ve dışta seyahat etme, dernek kurma, barışçı bir biçimde toplanma ve gösteri yürüyüşünde bulunma gibi birtakım haklara kadar uzanır.

Bir ülkede insan haklarının durumu ölçülmek isteniyorsa, önce bu bireysel haklara bakmak gerekir. Örneğin: İşkence var mıdır, yakalama ve tutuklamada hukukun gereklerine titizlikle uyulmakta mıdır, insanlar düşündüklerini serbestçe söyleyebilmekte midirler, yoksa sürekli bir suç işleme korkusu içinde mi konuşup yazmaktadırlar?.. İşte bu sorulara verilecek cevaplara göre, her ülkenin, insan haklarının birinci türü bakımından ne durumda olduğu ölçülebilir.

İnsan hakları alanında ikinci ana gelişme, bu birinci tür hakların büyük çoğunluk açısından yetersizliğinin anlaşılmasıyla ortaya çıktı. On yedinci yüzyılda başlayıp özellikle on sekizinci yüzyılda gerçekleşen liberal devrimler, bireyi devlet karşısında koruma amacına yönelirken, bireyin egemen toplumsal güçler karşısında korunması amacını tümüyle gözardı ettiler. Sanayi devriminin yarattığı hızlı işçileşme ve aşırı sömürü, kısa zamanda, yaşam hakkına sahip olan ama açlıktan ölen, düşünme hakkına sahip olan ama asgarî bir eğitimden bile yoksun bulunan, kısacası, yoksulluk ve maddi eziklik yüzünden insan haklarını fiilen kullanamayan yığınlar yarattı.

Bu yığınlar için en yaşamsal sorun, hayatta kalmalarını sağlayacak bir iş bulabilmekti. Böylece, çalışma hakkını insan haklarının en önemlisi sayan yeni bir anlayış doğdu. Birincisinin aksine, bu yeni anlayışı gerçekleştirmenin yegâne çaresi, devletin toplum yaşamına müdahale etmesini sağlamaktı. Zira, ancak devlet gücü, varlıklıları dizginleyebilir ve iktisaden zayıf durumda olanları etkili bir biçimde kollayabilirdi.

Bizim anayasa geleneğimizde, işte bu ikinci tür insan haklarına "sosyal haklar" adı veriliyor. Birinciler gibi, bunlar da çok çeşitli. En önemlileri, çalışma, okuma, sağlık hizmetlerinden yararlanma, adil bir ücret elde etme, sosyal güvenlikten yararlanma, sendika kurma, toplu sözleşme ve grev yapma gibi haklar. Hepsinin ortak hedefi, iktisaden zayıf durumda bulunanlara insan haysiyetine yaraşır bir yaşam düzeyi sağlamak.

O halde, bir ülkenin insan hakları bakımından hangi düzeyde bulunduğunu ölçmek için bakılması gereken bir yön de, o ülkede kamunun bireye ne gibi sosyal haklar sağladığıdır. Konu bu açıdan ele alındığında, en büyük önemle üzerinde durulması gereken veri, istihdam durumudur. İşsizlik sigortasının bulunduğu ülkelerde bile insan haysiyetini rencide eden işsizlik, hele böyle bir sigortaya sahip olmayan ülkelerde, sosyal hakların bir numaralı düşmanıdır.

Liberal devrimlerin öncüsü burjuvazi, topluma kendi insan hakları anlayışını kabul ettirmenin tek bir çaresi olduğunu gördü: devlete ağırlığını koymak. Bunu, ya İngiltere'de olduğu gibi ılımlı bir biçimde, ya da Fransa'da olduğu gibi, hiçbir sınır tanımayan toptancı bir biçimde yaptı. Ancak, biçimi ve ölçüsü ne olursa ol-

sun, belli bir insan hakları anlayışını geçerli kılmanın yegâne yolunun, devleti etkilemek olduğu görüldü.

On dokuzuncu yüzyılda kabaran toplumsal devrimlerde ise, bu gerçek daha da kesin hatlarla ortaya çıktı. İstedikleri sosyal haklara ancak devlet gücü sayesinde ulaşabileceklerini fark eden yığınlar, devlet yönetiminde açıkça hak talep etmeye başladılar.

Başka bir deyişle, ister devleti dizginlemek, ister onu belli işler için kullanmak amacı güdülsün, insan hakları mücadelesinin başarısının, devleti etkilemekten geçtiği herkesçe anlaşıldı. İşte bu gerçek, üçüncü bir tür insan hakkının ortaya çıkmasına kaynaklık etti.

Bizim anayasa geleneğimizde "siyasal haklar" diye nitelenen bu üçüncü tür hakların ortak özelliği, diğer iki tür hakkın gerçekleşmesi için bir araç durumunda bulunmaları. Bu yüzden,bu haklar, bir bakıma bütün insan hakları sisteminin temelini oluşturuyorlar.

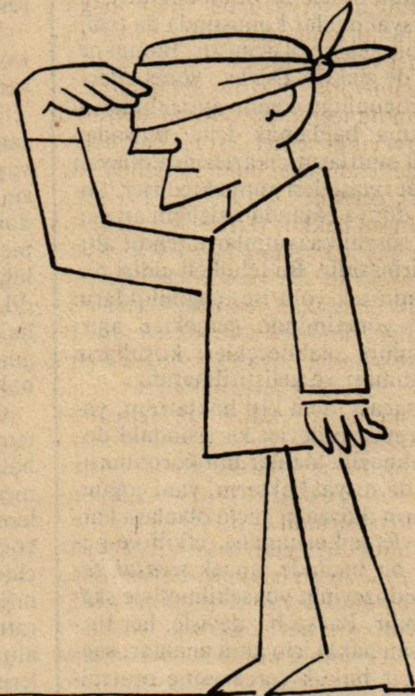
Diğer hak türleri gibi, siyasal haklar da, birçok ayrıntılı hakkın oluşturduğu bir demet. Bu demetin içinde, diğer siyasal hakların ön koşulu durumunda bulunduğu için belki de en önemlisi, vatandaşlığını koruma hakkı. Ondan sonra gelen en önemli hak ise, yöneticileri seçme hakkı. Seçilme, siyasal parti kurma, partilere üye olma, kamu hizmetlerine girme, yöneticilere dilekçe verme hakkı gibi haklar da, öteki siyasal haklar.

İlk iki tür insan hakkında olduğu gibi, siyasal haklar bakımından bir ülkeyi değerlendirirken birtakım somut verilere bakmak gerekir. Örneğin: insanlar vatandaşlıklarından kolay kolay yoksun bırakılıyorlar mı, seçim var mı, seçim gerçek seçim mi, siyasal partiler serbestçe kurulup çalışabiliyorlar mı, insanlar dilekçe verme haklarını serbestçe kullanabiliyorlar mı? vs.

İnsan haklarının, küçük bir azınlığı değil geniş kitleleri ilgilendiren bir dava olduğunu anlamak için, sadece sosyal hakların günlük geçim derdini ne denli etkilediğini hatırlamak yeter. Ne var ki, konuya böyle dar bir açıdan bakmak çok yanıltıcı olabilir. Gerçekten de, bazı sığ düşüncelilerin sandıklarının aksine, özellikle kişi hakları, sadece okumuşları, ya da 'aydınları' değil, geniş kitleleri de birinci derecede ilgilendirir. Çünkü, aydınların düşünce özgürlüğüne sahip olmaları, büyük kitlelerin kaderini birinci derecede etkileyecek alternatif politikaların tartışılmasını ve oluşturulmasını olanaklı kılar. Yığınlar, kaderleriyle ilgili yeni seçenekleri, ancak aydınların özgür olarak tartışabildikleri ortamlarda öğrenebilirler. Kaldı ki, bir an için yığınların kişi haklarına ihtiyaç duymadıkları varsayılsa bile, yine de bu hakların olabildiğince yaygınlaştırılması için uğraşılmalıdır. Çünkü, günümüzde artık bir toplumun *uygarlık düzeyi*, insan haklarının yaygınlığı ile ölçülmektedir.

Ne yazık ki, bu ölçütle ölçüldüğünde, yeryüzünde uygarlık düzeyi henüz çok düşüktür. Çevre kirliliğinden korunma, sağlıklı bir ortamda yaşama gibi artık elzem olmuş yeni insan haklarının geliştirilmesi bir yana, klasikleşmiş üç ana tür insan hakkı bakımından dahi, insanlığın büyük çoğunluğu hayal kırıcı bir düzeydedir. Bu bakımdan, bu durumun nedenlerine ve çarelerine de kısaca değinmek gerekir.

İnsan hakları kavramının siyaset sahnesine çıkışının, devleti sınırlamak biçiminde olduğunu yukarıda belirtmiştik. Yani bireye bir hak alanı açmak için, devleti dizginlemek gerekmişti. Ne var ki, liberal devrimlerin gerçekleştirildiği günlerden beri, devlet akıl almaz ölçüde güçlendi. Hiç

Ferruh Doğan

kuşku yok ki, günümüz siyaset sahnesinin en çarpıcı olayı, *devletleşmedir*. Bugün artık, devletin kapsamadığı yeryüzü parçası, erişemediği insan, karışamadığı yaşam alanı kalmamıştır. Bu devletleşme süreci birtakım nesnel gereklere dayansa da, çıplak gerçek şu ki, çağımızda devlet insanlığın tartışmasız efendisi haline gelmiştir.

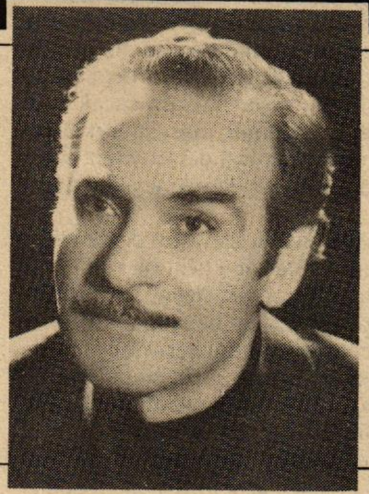
Evrensel olan bu süreç karşısında,insanlığın elinde iki çare vardır. Biri, siyasal katılma; diğeri ise, güvenceli bir hukuk sistemidir. Etkili bir çözüm için, bu iki çare birlikte kullanılmalıdır. Ayrıca, hukuk sistemleri değerlendirilirken, sadece iç güvencelerin yeterli olmayacağı, uluslararası hukuka da sıkı sıkıya bağlanmak gerektiği unutulmamalıdır. Bu bakımdan, yeryüzündeki tüm devletlerin, Evrensel Bildiri'nin yanı sıra uluslararası insan hakları hukukunun iki temel belgesini oluşturan ve 16 Aralık 1966'da Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından kabul edilen iki ana sözleşmeyi (İktisadî, Sosyal ve Kültürel Haklar Konusunda Uluslararası Sözleşme ile Medenî ve Siyasal Haklar Konusunda Uluslararası Sözleşme) imzalayıp onaylamaları sağlanmalıdır. Bunu yapmak, her devlet için asgarî bir uygarlık koşulu sayılmalıdır.

Yeryüzünde devletin böylesine güçlenmesi, ikinci tür insan hakları, yani sosyal haklar konusunda da tehlikeli bir gidişe yol açmıştır. Bunun nedeni de açıktır. Devlet yöneticilerinin çoğunluğu, kendi ayrıcalıklarını sağlama bağlamak için, iktisaden güçlü sınıfların çıkarlarını kollayan iktisat siyasetleri gütmektedirler. Sonuç, dünya çapında işsizliğin artması ve sosyal kazanımların tehdit altına girmesidir. Bu tehlikeli gidişi önlemenin tek yolu ise, çoğunlukların devlet yönetiminde gerçekten ağırlık sahibi olabilecekleri koşulların sağlanması ve geliştirilmesidir.

Kısacası, hem kişi haklarının, yani bireylerin devlet karşısındaki dokunulmazlık alanlarının korunması, hem de sosyal hakların, yani çoğunlukların iktisaden güçlü olanlara karşı devletçe korunması, etkili ve güvenli bir biçimde, ancak *siyasal katılma* düzeyinin yükseltilmesiyle sağlanabilir. Başka bir deyişle, her türlü insan hakkı için altın anahtar, sağlam bir hukuk çerçevesine oturtulmuş, alabildiğine katılmacı bir demokrasidir.

söyleşi

"İnsan Hakları adım adım kazanıldı"

İnsan hakları konusunda sorularımızı sayın Halit Çelenk yanıtladı.

■ **Sayın Halit Çelenk İnsan Hakları Kavramı'nı açıklar mısınız? "İnsan Hakları" soyut bir kavram mıdır, yoksa gerçekleşmesi toplumsal koşullara sıkı sıkıya bağlı somut bir ifade midir?**

□ "İnsan Hakları" kavramı, toplum halinde yaşayan insanın, "insan" olması ve toplumun bir üyesi bulunması nedeniyle sahip olması gereken hak ve özgürlükleri anlatır.

Bu açıdan İnsan Hakları arasında sayılan haklara "temel haklar" adı verilmiştir.

Yaşam hakkı, düşünce, bilim ve sanat özgürlüğü, kişi güvenliği, özel yaşamın gizliliği, işkence yasağı, basın özgürlüğü, sansür yasağı, konut dokunulmazlığı, savunma hakkı, seçme ve seçilme hakkı, çalışma özgürlüğü, sekiz saatlik çalışma hakkı, sendika kurma, grev ve toplu sözleşme hakkı, bağımsız mahkemelerde yargılanma hakkı, seyahat özgürlüğü bu hakların başlıcalarındandır.

Günümüzde ulusal ve uluslararası temel hukuk metinlerinde yer alan bu haklar, geçmişte kendiliğinden verilmemiş, tanınmamış, baskıcı yönetimlere karşı yüzyıllar boyunca süren, çoğu kez kanlı mücadeleler sonunda elde edilmişlerdir. Tarih boyunca, sınıflı toplumlarda hakkı çiğnenen, yarattığı değerler elinden alınan, baskı altında tutulan insan, baskı yöntemlerine karşı hak ve özgürlük mücadelesi vermiştir[1]. Hak ve özgürlük kavramlarının bu olgudan kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Hak, haksızlığın karşıtıdır. "Hak" kavramının doğuşu, haksızlık olgusundan, emeğin karşılığının ödenmemesinden ve giderek "sömürü" olgusundan kaynaklanmaktadır.

Bu mücadeleler, siyasal tarihte sınıflaşma süreci ile yaşıttır. Toplumsal gelişmede bu süreç başlayınca, ve "sömürü" olgusu ortaya çıkınca, insan, hak ve özgürlük mücadeleleri vermek zorunda kalmıştır; bu, köleci toplum düzeninden bu yana aşama aşama süregelmiştir. İnsan Hakları denilen haklar, bu mücadeleler sonunda adım adım, parça parça kazanılmıştır.

İnsan Hakları, 18. yüzyıldan bu yana, ulusal ve uluslararası metinler haline, yani yazılı hale getirilmiştir. Anayasalarda, uluslararası antlaşmalarda yer almıştır. İkinci dünya savaşından sonra bu haklar giderek ekonomik ve sosyal bir içerik kazanmıştır.

Bu konuda sayın Prof. Bahri Savcı şöyle diyor:

"İnsan Hakları öğretisi denen görüş, ister soyut, ister somut yönleriyle ele alınsın, bir son inceleme, karşımıza, *birey* olayını çıkarıyor. Bu, *ego* ekseni üzerinde bir varlık değildir artık... Bu, sosyo-politik ve ekonomik ilişkiler, ilgiler, bağlar içindeki *insan*'dır. Fiziksel-moral-entellektüel-sosyal ve ekonomik zayıflıklarının giderilmesi devlete olumlu uygulamalarda bulunma yükümlülüğü yükle-

yen *insan...*"(2).

Bu tarihsel gelişmeler sonunda İnsan Hakları konusu, sosyal bilim dalları arasında önemli bir yer almış ve bir süreden beri dünyanın birçok üniversitelerinde "İnsan Hakları Hukuku" adı altında yeni bir bilim dalı oluşmuştur.

Öte yandan günümüzde İnsan Hakları'nı korumak, devletin önde gelen görevleri arasında sayılmaktadır ve devlet bu hakları korumak, geliştirmek ve uygulamakla yükümlüdür.

Sayın Prof. Cahit Talas'a göre:

"Bazı İnsan Hakları temel ve dokunulmaz niteliktedir. İvedi ve olağanüstü durumlarda bile ihlalleri ve kısıtlanmaları kabul edilmiyor. Bu tür hakların dokunulmazlığına uyulmadığı zaman, çeşitli yollarda uyarma ve koruma düzenekleri (mekanizmaları) harekete geçirilmektedir. Başka bir deyimle İnsanlık Müdahaleleri Kuramı *işlerliğe sokulmaktadır."*(3).

■ **Bir hakka sahip olmak onu kullanabilmektir, diyebilir miyiz?**

□ Bir hakka sahip olmak onu kullanabilmektir, diyebiliriz. Çünkü kullanılamayan hakların varlıkları bir anlam taşıyamaz.

Anayasa Mahkemesi, "hakların kullanılabilirliği" konusuna büyük önem vermiştir, bu hakların kullanılmasını zorlaştıran ya da olanaksız hale getiren düzenlemeleri geçersiz saymıştır. Yüksek mahkeme bu konuda şöyle diyor:

"Temsilciler Meclisi Anayasa komisyonunun raporundan ve Anayasa tasarısının Meclis'teki görüşmelerinden de anlaşılacağı veçhile bir hak ve hürriyetin, gayesine uygun şekilde kullanılmasını son derece zorlaştıran veya onu kullanılmaz hale düşüren kayıtlara tabi tutulması halindedir ki o hak ve hürriyetin özüne dokunulmuş olması söz konusu edilebilir." (R.G. 17/4/963. 963/128 es. 964/8 K.)

Böylece bir hakkın özüne dokunan sınırlamalar, Anayasaya aykırı düşeceğinden geçersiz sayılmakta ve iptal edilmektedir.

■ **İnsan Hakları'nın önkoşulu varolma hakkı olmalı. İnsanlığın nükleer savaş tehdidi ile karşı karşıya bulunduğu günümüzde "en temel insan hakkı, barıştır" denebilir mi?**

□ Barış ilkesi, yaşam hakkını koruma amacını güden bir ilkedir. Yaşam hakkı da insan haklarının başında gelen bir haktır. Çünkü Yaşam Hakkı olmadan öteki hakların kullanılması mümkün olamayacaktır.

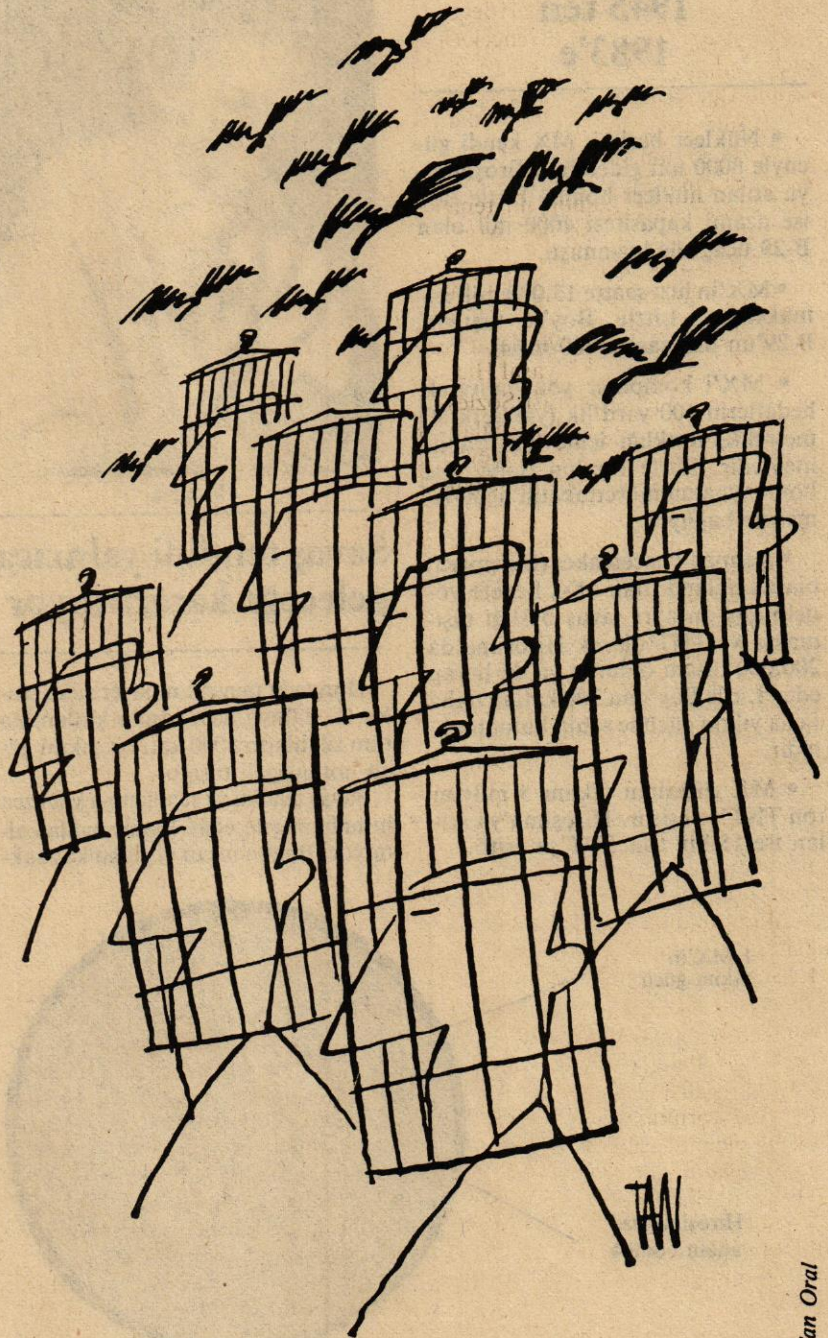
Son bin beş yüz yılda en azından 14.000 savaş olduğunu, bu savaşlarda bugünkü dünya nüfusu kadar, yani 3.000.000.000 insan öldüğünü, bugün, daha İkinci Dünya Savaşı'nın acıları belleklerde yaşarken, insanların savaştan nefret eder hale geldiklerini, en ateşli "şahin"lerin bile açıkça savaş yandaşlığı yapamadığını düşünürsek, barışın ve yaşam hakkının ciddiyet ve önemini daha kolay anlayabiliriz. Nükleer silahların bugünkü durumu, bu ciddiyet ve önemi bir kat daha artırmıştır. Bu açıdan, barışı savunma hakkını, insan hakları-

(devamı s. 79'da)

(1) **Ünlü köle başkaldırısı lideri Spartaküs'ün ölmek üzere iken söylediği şu sözleri anımsamakta yarar vardır: *"Çocuğumun bu dünyaya özgür doğmasını istiyorum."***

(2) **Yaşam Hakkının Boyutları, sayfa: 5**

(3) **Cumhuriyet 15.6.1984.**

Tan Oral

En Temel Hak: Yaşamak

1945'ten 1983'e

• Nükleer başlıklı MX kendi gücüyle 8000 mil gidebilir. Hiroşima'ya atılan nükleer bomba Little Boy ise azami kapasitesi 4000 mil olan B-29 uçağı ile taşınmıştı.

• MX'in hızı saatte 15.000 mili aşmaktadır. Little Boy'u taşıyan B-29'un hızı saatte 360 mildi.

• MX'i kompüter yönlendirerek hedeflerin 100 yard'lık (yaklaşık 90 metrelik) uzaklığı içine ulaştırabilmektedir. Little Boy'un isabeti ise bombayı atan mürettabatın hedeflemesine bağlıydı.

• Resmen Peacemaker (Barıştırıcı) olarak adlandırılan MX, hedefe yöneltilmiş on ayrı savaş başlığı taşımakta ve TNT olarak Hiroşima'da 200.000 insanı öldüren ya da harap eden Little Boy'dan 300 kattan daha fazla yıkım gücüne sahip bulunmaktadır.

• MX füzesinin yıkımı 5 milyon ton TNT'ye eşittir. Hiroşima'ya atılan ise 15 bin ton TNT'ye eşitti.

Hiroşima

Savaş tehdidi yalnızca geleceği karartmıyor

Dünyada mevcut nükleer silâh stoku II. Dünya Savaşı'nda kullanılan tüm silâhların 5000 katı bir yıkım gücü potansiyeli taşıyor.

Savaş tehdidi ve silahlanma yalnızca insanlığın geleceğini karartmakla kalmıyor. Bugün insan ve doğa kaynaklarının insanlığın daha iyi yaşaması ve refahı için kullanılmasını önlüyor. Dünyada silahlanma harcamaları dakikada 1,3 milyon dolar yutarken, yine aynı dünyada bakın neler oluyor?

• 2 milyar insan yılda 500 dolardan az bir gelirle yaşıyor. Her beş kişiden biri tam bir açlık içinde, yani sessiz sedasız yürütülen bir soykırımla karşı karşıya. Askeri bakımdan dünyanın en güçlü ülkesi ABD'de 34 milyon kişi resmen aç olarak belirlenmiş bulunuyor.

• 600 milyon kişi ya tümüyle işsiz ya da tam istihdamdan uzak yaşıyor. İşsizlik en çok gençleri etkilerken, ABD'de siyah gençlerin yarısı işsiz bulunuyor.

• 11 milyon bebek bir yaşına gelmeden ölüyor. 1980'de 'Üçüncü Dünya'daki çocuklardan % 10'undan azı en çok raslanan altı hastalığa karşı aşı olabilmişti. Oysa bu hastalıklardan her yıl 5 milyon çocuk ölmeye devam ediyor.

• 120 milyon okul çağı çocuğu okula gidemiyor. Yetişkinler arasında okuma-yazma bilmeyenlerin sayısı hızla artıyor. 1970'te dünyada 302 milyon erkek, 441 milyon kadın yetişkin cahilken, bu sayı 1980'de 322 milyon erkek, 492 milyon kadın olarak hesaplanıyor.

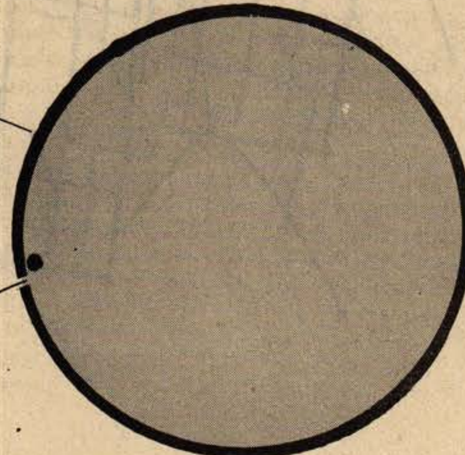
• Yiyecek bulamadıkları ve maliyeti ucuz aşılardan yararlanamadıkları için her dakika 30 çocuk ölüyor.

• 25 ülkede genç insanların yaşı oy vermeleri için yeterli değil, ama savaşa gönderilmelerine yeterli.

• En büyük dış borçlanma listesinde önde gelen 20 gelişmekte olan ülkenin 1976-1980 döneminde silah alımları aynı dönemde borçlarındaki artışın % 20'sini oluşturdu.

• Tek bir nükleer denizaltının maliyeti 160 milyon okul çağında çocuğun bulunduğu 23 gelişmekte olan ülkenin yıllık eğitim bütçesine eşit.

Kaynak: Ruth Leger Sivard, World Military and Social Expenditures, 1983.

Hamurabi Kanunlarından İnsan Hakları Bildirgesine

İnsan topluluklarında farklı çıkar kristallleşmeleri ortaya çıktığında önce kölelik var oldu.

Köleler, yaşama hakkı dahil olmak üzere hiçbir hakka sahip bulunmayan, boğaz tokluğuna canı çıkartılırcasına çalıştırılan, köle sahipleri tarafından pazarda alınıp satılabilen, gerekirse efendisi tarafından öldürülebilen, yani hayvan muamelesi gören insanlardı.

"Hayvan muamelesi gören" dedik.Çağımızın vardığı uygarlık düzeyinde birçok ülkede artık hayvanlara bile böyle davranılmıyor. Ama gene de "hayvan muamelesi" görmek deyiminin bir yeri var. Çünkü insan ile hayvan arasında bir fark olsa gerek.

İnsan ile hayvan arasındaki biyolojik farktan söz etmiyoruz kuşkusuz. O zaten belli. Somuttaki bu biyolojik fark doğada çok daha önemli bir ayrım şeklinde yansıyor. İnsan ile hayvan arasındaki asıl farkı onların doğadaki ve doğa önündeki konumları oluşturuyor.

İnsanı doğada hayvandan ayırt eden başlıca belirleyicilik, kuşkusuz ki, insanın *bilinçli* bir yaratık olması. Bilinçlilik derken de insanın bilinçli faaliyette bulunması kastediliyor. Yani üretim yapması... *Doğayı bilinçli olarak değiştirmesi...*

Hayvanın en gelişmiş türünün insana dönüşmesi belli fiziki ortam koşullarında meydana gelen biyolojik bir evrimle başlamış olsa bile, hayvandan insana geçiş toplumsallıkla olmuş; hayvanın insanlaşması, onun üretim yapmaya başlaması sonucu nitel bir değişiklik geçirmesi, konuşmaya başlaması, konuşma ile beynin gelişimi arasında karşılıklı bir etkileşimin geçmesi sonucunda gerçekleşmiş.

Ve insan türü üretim yaparak ortaya çıkmış.

ÜRETİMDE İNSANIN HAYVANLAŞTIRILMASI

İnsanlar doğayı değiştirme uğraşında, üretim yapma sürecinde iş aletlerini kullanmışlar. Doğanın üretime yarayan zenginlikleriyle birlikte iş aletleri insanoğlunun üretim aracı haline gelmiştir. Avcılık için kullanılan ilkel silahlardan, toprağı işleme araçlarına, el zanaatlerindeki aletlere kadar üretimde kullanım değeri kazanan her şey iş aleti iken, ekilebilir topraklar, ya da akarsuların -veya rüzgârın- önüne kurulan değirmenleri, üretim yapan küçük işyerleri vb. her şey, üretim araçlarının ilk biçimlenmesi olmuştu.

İnsanoğlu işte bu bilinçli üretim sürecinde önce hayvanları da kendi kontrolü altında üretmeye başlamıştı. Hayvanları avlamakla yetinmemiş, hayvanların bir kısmını ehlileştirip, sürü halinde beslemişti. İnsanoğlunun hayvanları barındırdığı yer, onları otlattığı mera da bir üretim aracıydı.

Öte yandan insanoğlu hayvanları sadece kesip yemek, ya da onun süt, yumurta, bal vb. gibi biyolojik ürünlerinden yararlanmak için beslemedi. Aynı zamanda, kimi hayvanları üretimde kendisine yardımcı olarak -iş aleti gibi kulllandı. Atı, eşeği, katırı, deveyi ehlileştirip güçlerinden yararlandı. Bu hayvanların bulunmadığı, sürekli kar altındaki bölgelerde köpeklere bile kızak çektirmesini bildi. Ya da öküzü, ineği çifte koştu.

Böylece insanoğlunun cansız doğa varlıklarına hakimiyeti, aynı zamanda üstesinden gelebildiği, ehlileştirebildiği canlı doğa yaratıklarına (hayvanlara) üstünlüğü ile güçlendi.

Hayvanların da bir iş aleti gibi işlev görebilmesi, (örneğin toprağı süren karasabanın öküze, buğday harmanındaki dövenin, ya da bostan kuyusundaki su dolabının ata, katıra çektirilmesi) olağan bir şey haline geldi.

İnsanoğlunun hayvandan ve onun enerjisinden üretimde yararlanması ve belli hayvanları bir iş aleti gibi kullanması olağandı, ama,aynı insanoğlu günün birinde kendi hemcinslerini de bu hayvanlar gibi kullanmaya başladı. İnsanlık toplumunda üretim araçlarının bireysel iyeliğinin ortaya çıkmasıyla birlikte, üretim araçlarının aidiyetinin topluluktan çıkıp belli kişilerin elinde toplanmasıyla birlikte, bunlara sahip olanlar, olmayanlara hayvan muamelesi yapmaya başladılar. Böylece *kölelik* doğdu.

Kölelik neydi? Bu soruya konumuz özelinde şu açıdan yaklaşmak doğru olacak. Kölelik, üretim yapan (bir üretici güç olan) insanlara bir üretici güç gibi değil, âdeta bir üretim avadanlığı ya da iş aleti gibi bakılmasıydı. Üretim araçlarına sahip olan insanoğlu nasıl ki, hayvanları da üretimde bir iş aleti gibi kullanmış idiyse, üretim araçları bütün insanlardan bazı insanlara geçince, işte o bazıları, diğerlerini hayvan misali bir iş aleti haline getirmişti.

Gene nasıl ki, üretim araçları iş aletleri bireylerin şahsi mülkiyeti ha-

line geldiyse, kimi insanlar da başkalarının özel mülkiyeti haline geliyordu. Nasıl ki, tarla sahibi bir insan tarlasını satabiliyor idiyse, kölesini de satabiliyordu. Nasıl ki, bir varlıklı, pazardan bir at alabiliyorsa, köle pazarından insan da satın alabiliyordu.

Pazardan satın alınan bir at ile bir köle arasında yasalar bakımından hiç bir fark yoktu. Her ikisi de özel mülkiyet unsuru idiler ve sahiplerinin her türlü tasarrufuna boyun eğmek zorundaydılar. Bir kişinin atını dövmesi ya da öldürmesi ne denli hakkı ise, kölesine de aynı şeyleri yapması o denli hakkıydı.

HAMURABİ KANUNLARI

Üretim yapan insanın, kölelikle birlikte, bir iş aleti ve bir özel mülkiyet nesnesi haline getirilmesinin en çarpıcı belgesini Hamurabi Kanunları oluşturuyor.

Kitaplar, bu kanunların, günümüze dek yaşayagelmiş en eski yazılı yasalar olduğunu söylüyorlar. Bu yasaları incelediğimizde görüyoruz ki, Hamurabi Kanunnamesi, sadece Babil toplumumun ve Mezapotamyanın değil, tüm köleci rejimlerin tipik bir aynasıdır.

Babil'de hakim güç, köle sahiplerince oluşturuluyordu. Hamurabi Kanunları her şeyden önce onların kölelere karşı *çıkarlarını* ve biribirlerine karşı *haklarını* düzenliyordu.

• Örneğin, birisinin kölesini ya da hayvanını yaralamak, o kölenin ya da hayvanın sahibine parasal tazminat ödemeyi gerektiriyordu.

• Bir başkasının kölesini öldürmek durumunda ise, suçlu, o kölenin sahibine bir köle vermek zorundaydı. Aynı şekilde, bir kimsenin hayvanını öldüren kişi de, o hayvanın sahibine aynı hayvandan vermek zorundaydı.

• Öte yandan, başkasının kölesini öldürmek suçtu, ama "kendi kölesini" öldürmek suç değildi. Tıpkı kendi hayvanını öldürmenin suç olmadığı gibi.

• Gene Hamurabi Kanunlarına göre, köleler, özel ya da ailevi durumları hiçbir şekilde göz önüne alınmaksızın ve hiçbir kısıtlamaya tabi tutulmaksızın satılabiliyorlar, hediye edilebiliyorlar, ya da bir başka köle - veya herhangi bir başka şey karşılığı, örneğin eşya, hayvan vb. karşılığı- değiştirilebiliyorlardı.

• Bir başkasının kölesini çalmanın cezası idamdı. (Bu madde bize, 19.yüzyıl ikinci yarısına kadar ABD'de at hırsızlarının anında ölümle cezalandırılmasını hatırlatıyor).

• Her köle kendi sahibinin özel bir işaretini taşıyordu. Bu işareti silen kişi kölenin kendisi de olsa, bir başka köle de olsa, hatta özgür bir kişi de olsa, işareti silmenin cezası ölümdü.

• Kaçan bir köleyi saklamanın, ona yataklık etmenin cezası da ölümdü.

• Babil'de köle sahipleri ve köleler dışında bir ara tabaka daha bulunmaktaydı. Kölecilik öncesi komünal toplumun bir kalıntısı olarak ortaya çıkan bu kategori haraca ve vergiye, aynı zamanda angaryaya bağlanan bu genellikle küçük mülk sahibi köylüler ya da zanaatkârlardan oluşmaktaydı. Köle statüsünde olmayan, kısmi haklara sahip olan bu özgür yurttaşlar zamanla mülksüzleştikçe onlar da köleleşiyorlardı. Örneğin toplumun üst katmanı köle sahiplerine borçlanan ve borcunu ödeyemeyenler, üretim aracını kaybettikten sonra ailecek birlikte köleleşiyorlardı.

• Kölelik sayesinde insanın kendisi bir meta haline geldiğinden -yani ticari bir işlev kazandığından- köle ticaretiyle geçinenler bu yurttaşları önce borçlandırıp kendi köleleri haline getiriyorlar ya da borçlu yurttaşların borcunu ödeyip onları kendi mülkiyetine geçiriyorlar, sonra da köle sahiplerine satıyorlardı. Hamurabi Kanunları bu ilişkileri de düzenlemekteydi.

• Nihayet Hamurabi Kanunları'nın çok önemli bir maddesi de şuydu: Köle sahipleri tarafından kurulmuş olan mülkiyet hakkına, kölelik düzenine karşı herhangi bir söz söyleyen, bu konuda karşıt fikir ileri süren kişi ağır bir şekilde cezalandırılıyordu. Bu cezalar, ölüm cezasına dek varıyordu. Yani köleci devlet, kendi sistemini, -köle sahipleri'nin egemenliğini- sadece pratik uygulamada değil, düşünce planında da koruyordu.

İNSANIN BİREY DURUMUNA YÜKSELMESİ

Hamurabi Kanunları Milattan Önce 18.yüzyıla aitti. Bu tarihsel belgeden iki 18 yüzyıl sonra önemli bir tarihsel belge yayınlandı. Bu belge 25 Ağustos 1789'da Fransa'da Kurucu Meclis tarafından çıkartılan *İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi*'ydi.

Aradan geçen zaman içinde, dünyanın birçok ülkesi feodalizme geçmişti, kölelik yukarıda Hamurabi Kanunlarının çizdiği çerçeveden çıkmış, köle insan kısmi bir özgürleşmeye ulaşmış, toprakla birlikte alınıp satılan, yurttaşlık haklarına sahip olmayan ve efendisine mutlak itaat etmeye mecbur olan, toprağı kendi adına işleyebilen ama bunun karşılığında feodal beye yüklü bir toprak rantı ödeyen, ayrıca ağır vergilerle haraca bağlanan, bunlar yetmezmiş gibi angarya sistemiyle de zorunlu hizmet veren toprak kölesine (serf) dönüşmüştü. Derken, Avrupa'da bu feodal toplumun bağrında doğan kapitalizm, Hollanda ve İngiltere'de hakim sosyal sistem olarak şekillenmişti. Kapitalizm topraktan bağımsızlaşmış serbest işgücüne ihtiyaç duyduğundan toprak köleliğinin kaldırılmasını savunarak demokratik görüşler getiriyordu.

Avrupa'da başlayan burjuva demokratik devrimleri, insan hakları kavramını da birlikte getirdi. Feodalizmden kapitalizme geçmekte olan Avrupa'da monarşiye karşı *demokrasi* çalışan geniş yığınları kucaklıyordu. Bu geçiş, bir sosyo-ekonomik formasyondan bir diğerine geçişle birlikte bütün insanların yurttaş sayılması kavramını, siyasal demokrasiyi, yurttaşlık ve insanlık haklarını da birlikte getirdi.

En geniş halk katılımıyla gerçekleştirilen, düşünsel bir zemini daha önceki dönemlerde başka ülkelerdekinden daha yetkin bir şekilde hazırlanmış olan Fransız demokratik devrimi, insan haklarının en açık-seçik ifadesini de birlikte getirdi.

Bu bakımdan, 1789 tarihli İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi insanlık tarihinde son derece önemli bir yer tutar. Bu ilkelerin köleliğe ve toprak köleliğine karşı getirildiği, her insanı, insan diye gördüğü göz önünde tutulursa, insanlık toplumunun köleciliğe geçmesini izleyen uzun bir dönemden sonra ulaştığı ciddi bir aşamayı belgeler.

Bu nedenledir ki, insanlık toplumunda antagonizmaların ortaya çıkmasından ve insanın kölelik şeklinde

hayvanlaştırılmasından, insan bireyinin sadece işgücü olarak değil, aynı zamanda bir fiziki varlık olarak da özel mülkiyet nesnesi yapılmasından bu yana, insan, ilk kez kölelikten -ve toprak köleliğinden- kurtulup *birey* oluyordu. Gerçi, insanoğlu bu aşamada da antagonizmadan kurtulamıyordu. Bu aşamada da, insan emeği özgürleşmiyordu, fakat hiç değilse alınıp-satılan (meta haline getirilmiş olan) şey, artık insanın kendisi ve fiziki varlığı da değildi, onun işgücüydü. Yani insan, bir iş aleti, ya da bir hayvan ya da fiziki varlığıyla bir nesne, bir eşya kabul edilmekten çıkıyor *kişi* haline geliyordu.

Daha önceki devirlerde sadece köle (ve toprak kölesi) olmayanlar *yurttaş* sayıldıkları için, *yurttaş* terimi kişi -ya da birey- terimiyle özdeş tutulduğu için, feodalizmden çıkışta insan hakları aynı zamanda yurttaş olmaya denk düşüyordu. Bu nedenle de, her insan, yurttaş sayılıyordu. Gerçi her insanın yurttaş sayılması, örneğin genel oy hakkı başta olmak üzere temel haklardan toplumdaki tüm bireylerin yararlanması, burjuva demokratik devrimlerini izleyen süre içinde çalışanların aktif uğraşları sonucu elde edildi, ama gene de, insan hakları ve her insanın yurttaş olması, yasalar önünde eşit sayılması, her insanın özgür doğduğunun kabul edilmesi, otokrasinin sona erip demokrasilerin kurulmasıyla başladı ve bu demokrasilerin temel ilkeleri arasında yer aldı. Hiç kuşkusuz, emeğin özgürleşmediği bir toplumsal aşamada yasalar önünde eşitlik kavramı maddi zeminini bulamıyordu ve insanlar üretim araçları karşısındaki konumlarına göre ayrıcalıklı oluyorlardı veya ol muyorlardı (ayrıcalık sona ermiyordu) ama gene de İnsan Hakları kavramı insanlığın evriminde önemli bir yer tutuyordu.

İNSAN VE YURTTAŞ HAKLARI BİLDİRGESİ

Feodalizmden çıkış çağının, dolayısıyla mutlakiyete son verilmesinin en önemli tarihi belgesi olması bakımından 1789 İnsan ve Yurttaş Hakları Beyannamesi'nin belli başlı demokratik ilkelerini anmak yerinde olacak.

• İnsanlar hak bakımından özgür ve eşit doğarlar ve öyle kalırlar; sosyal farklar ancak ortak çıkar temeli üzerinde kurulabilir.

• Her türlü siyasal birliğin amacı, insanın doğal, ve zaman aşımına uğramayan haklarının korunmasıdır; bu haklar özgürlük, güvenlik ve zulme karşı koyma haklarıdır.

• Her egemenliğin ilkesi, özü bakımından halktadır, hiçbir topluluk, hiçbir birey, ondan (halktan) doğmamış bir otoriteyi uygulayamaz.

• Özgürlük, başkasına zarar vermeyen her şeyi yapabilmeye dayanır. Yani her insanın doğal hakkının işlemesi toplumun aynı haklardan yararlanan diğer bireylerinin haklarını garanti altına alanlardan başka sınırlara sahip değildir, bu sınırlarsa ancak yasalarla belirlenir.

• Yasalar sadece toplum için zararlı olan davranışları yasaklama hakkına sahiptir. Yasalar tarafından yasaklanmamış olan hiçbir şey engellenemez ve hiç kimse yasaların öngörmediğini yapmaya zorlanamaz.

• Yasalar genel iradenin ifadesidir; tüm yurttaşlar şahsen ya da temsilcileri aracılığıyla, genel iradenin oluşmasına yardım etme hakkına sahiptirler; yasalar ister korusun, ister cezalandırsın, herkes için aynı olmak zorundadırlar. Yasanın gözünde, tüm yurttaşlar payelere, yerlere ve yasayla ilgili görevlere, yeteneklerine göre ve meziyetleriyle yeteneklerinden başka hiçbir ayrım gözetilmeden eşit olarak kabul edilebilir.

• Düşünce ve görüşlerin serbestçe iletilmesi insanın en değerli haklarından birisidir...

Adı geçen belgede dile getirilen insan hakları kavramı ve prensipleri, onları öngören -yani toplumsal-ilişkilerin ürünüydü. Ama bu insan haklarının güvencesinin yazılı metinler olduğunu düşünmek yanılgıdır. Şayet insan temel hak ve özgürlükleri bir toplumda bir kurum haline gelmemişse, toplumun ve yurttaşlığın vazgeçilmez bir parçası olmamışsa, o haklara ve prensiplere toplum kül olarak sahip çıkmamışsa, insan haklarının ve bu hakları çizen prensiplerin, prensipleri ayrıntıya indiren demokratik kuralların -onlardan hoşlanmayanlar, yani çıkarları demokratizme aykırı düşenler tarafından- çiğnenmesi kaçınılmaz olur.

Fransız düşünürü Condercet, *"insan hakları bizzat toplumun esasında mevcuttur ve ancak onda gerçekleşir"* diyordu. *(Esquisse d'un tableau historique des progrées de l'esprit humain,* 1794) Condorcet'ye bu sözleri söyleten olgular, devrimi hemen izleyen yıllarda adı geçen demokratik ilkeleri çiğnemek isteyenlerin varlığıydı; daha da önemlisi, bunların önemli bir bölümünü bizzat o demokratik ilkeleri başlangıçta va'zetmiş olanların oluşturmasıydı. Gerçekten de, monarşiye karşı geniş kitle desteğini yanına almak istiyen burjuvazi, anılan demokratik kuralları benimsemişti, ama aristokrasi iktidardan düştükten sonra, burjuva egemenliğinin çıkarları halkın bu ilkelerden yararlanmasına uygun değildi. Buna karşılık, demokratizme sahip çıkanlar vardı, bunlar da halkın en diri ögeleriydi, ya da halk yanında saf tutan kimi burjuva aydınlarıydı. İnsan hak ve özgürlükleri, daha sonraki süreçte bu haklardan yararlananların ve vazgeçmek istemeyenlerin uzun uğraşları sonucu toplumda kurumlaştı. Bu ilkelere tüm toplumca sahip çıkılması uzun bir süreci gerektirdi.

Öte yandan,feodaliteden kapitalizme geçiş sadece siyasal ve sosyal demokratikleşme ile sınırlı kalmadı. Temel insan hakları kavramının bir boyutu siyasi idiyse, diğer boyutu da düşünseldi. Bir başka deyişle, insanın kölelikten ve serf'likten özgürleşmesi, tanrıdan özgürleşmesiyle birlikte gerçekleşiyordu. Çünkü gerek köle sahipleri, gerekse feodaller ilahi ve semavi bir kimliğe bürünerek, dinsel ve mistik taassup içinde tuttukları halka kendi sistemlerini tanrının buyruğu gibi göstererek, kendi devletlerini böyle bir teokratik kisveye bürüyerek hükümran olmuşlardı. Dolayısıyla, onların despotizmine karşı politik özgürleşme uğraşı, aynı zamanda insanoğlunun dinsel hurafelerden, tanrı buyruklarından ve mistik illüzyonlardan kurtarılması uğraşıydı. Bunun içindir ki, Diderot 1771'de *"yüzyılımızın esprisi, özgürlük esprisidir. Gökyüzünün ve kralın ululuğuna saldırılmıştır."* diyordu. Gerçekten de, gökyüzünün (tanrının ve dinin) tabularıyla, kralın tabuları birbirini bütünlüyordu ve bu bütünlük aristokrasi ile ruhban sınıfının işbirliğini simgeliyordu.

İnsanoğlunun özgürleşme sürecinde bu aşamayı önemli kılan ve insanı *kişi*'leştiren, insan kişiliğini insana kazandıran diğer faktör de işte buydu: insanoğlunun tanrıdan özgürleşmesiydi. Tanrı fikri insanın kişi'-leşmesi önünde, insanı manen tutsaklaştıran, insanoğlunu politik alan dahil her alanda tevekküle iten, insan kişiliğinin gelişmesini engelleyen bir faktördü. Tanrısallığın yıkılması ma-

nevi alanda insanı *kul* olmaktan çıkarıp, kişi haline getiriyordu. Tıpkı siyasi planda insanın *köle* halinden çıkıp, yurttaş haline gelmesi gibi.

EVRENSEL OLAN: ÖZGÜRLEŞME SÜRECİ

İnsanlık, Hamurabi Kanunlarından bu yana bunca yol aldı. Ve İnsanın Özgürleşme süreci sadece İnsan ve Yurttaş Haklarıyla da sınırlı kalmadı. İnsanoğlunun asıl özgürleşmesinin temeli olan *emeğin özgürleşmesi* bir realite oldu. İnsan, Hamurabi Kanunlarından bu yana önce kendisini meta olmaktan kurtardı, daha sonra da kendi işgücünü meta olmaktan çıkaran adımını attı.

Tarihsel sürecin bu sayede önemli bir dönüşümle (emeğin özgürleşmesiyle) ileriye doğru büyük bir sıçrama göstermiş olduğu çağımızda ve yeni bir bininci yılın başlangıcında, Yurttaş ve İnsan Hakları Beyannamesi'ni ya da bu ilkelerin Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'yle evrenselleşmiş olmasını dört bin yıl önceki Hamurabi Kanunlarıyla karşılaştırıp, gönenmek artık çoktan aşılmış olması gereken bir duygu olmalıydı. Ne var ki öylesine heterojen bir dünya toplumunda yaşıyoruz ki, işgücünü meta olmaktan çıkarmış toplumlar ile 200 yıl önceki bir metnin ilkelerini bile henüz özümsememiş, onlara gereğince sahip çıkamamış toplumlar, hatta henüz o noktaya bile ulaşamamış topluluklar aynı yarıküre üzerinde yan yana yaşıyorlar.

Fakat unutmamak gerekir ki, hangi değişik aşamaları yan yana barındırırsa barındırsın, insanlık toplumu ve insanoğlu, doğaya karşı mücadelesini insanın özgürleşmesi, daha da özgürleşmesi, özgürleşmenin daha ileri evrelere ulaşması uğraşıyla birlikte sürdürüyor. Hamurabi Kanunları'nın yanında 1789 Bildirgesi'nin taşıdığı önemi tarihsel ve akademik bir tesbit olmaktan çıkarıp, onu güncellikte canlı kılan bilimsel gerçeklik de bu galiba...

Bütün bu heterojen'lik içinde homojen olan şey, insanoğlunun işte bu özgürleşme süreci...

Yani evrensel planda insanoğlunun her türlü yabancılaşmalardan arınıp, özgürce serpilip gelişmesi, kişi olarak yücelmesi kendisine aykırılıklardan kurtulması ve en geniş anlamıyla yetkinleşmesi, insan olarak zenginleşip, mükemmelleşmesi süreci...

Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Belgeleri

Birleşmiş Milletler kurucuları 1945'de San Francisco'da toplandıklarında, dünya, İkinci Dünya Savaşı ve hemen öncesinde insan haklarının maruz kaldığı ağır saldırının izlerini taşıyordu. Kurucular insan hakları ve temel özgürlüklere saygının Birleşmiş Milletler Kuruluş Bildirgesi'nde yer almasında kararlıydılar. Bildirgenin 1. maddesinde yer alan dört amaçtan biri, "insan haklarına ve temel özgürlüklere saygının geliştirilmesi ve desteklenmesi için uluslararası işbirliği"ni vurguluyordu. 56. maddede Üye Devlet'erın Birleşmiş Milletler Örgütüyle tek ya da ortaklaşa işbirliği içinde gerçekleştirmeyi vaad ettikleri kazanımlar arasında, "ırk, cinsiyet, dil ya da din farkı gözetmeksizin herkese insan hakları ve temel özgürlüklerin evrensel olarak sağlanması ve saygı gösteriimesi" de bulunuyordu. Bildirgede temel hatlarıyla yer alan insan hakları konusu daha sonra ilk oturumunu 1947'de yapacak olan İnsan Hakları Komisyonu'nun ilk gündem maddesi olacaktı.

İnsan Hakları Bildirgesi konusunda kimi üyeler uluslararası bir sözleşme önerirken, kimileri bunun bir deklarasyon olması gerektiğini savundular. Sonuçta komisyon üyeleri belgenin bir deklarasyon, sözleşme ve uygulama önlemlerini içermesinde anlaştılar. İki yıldan az bir sürede, Komisyon, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda 10 Aralık 1948 tarihinde kabul edilecek olan *İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi*'ni tamamladı. 30 maddelik bu belge, Genel Kurul tarafından "tüm ulusların ortak bir kazanımı" olarak değerlendiriliyor ve Birleşmiş Milletlerin en güçlü temel taşlarından birini oluşturuyordu. Bu belge insan haklarının ele alınmasında ilk aşamaydı ve Genel Kurul'un isteğiyle, komisyon, 1949'da tekrar çalışmalarına başlayarak, imzalayan Üye Devletlerin kendilerini yasal olarak bağlayacakları sözleşme ve uygulama önlemleri üzerinde yoğunlaştı. Komisyon bu taslaklarla uzun süre uğraştıktan sonra 1954'de bitirdi. Ekonomik ve sosyal haklarla, medeni ve politik hakları içeren sözleşme taslakları, Genel Kurul tarafından, Sosyal-İnsanî-Kültürel gelişmelerle ilgili Üçüncü Komite'ye gönderildi. Komite, taslaklar üzerindeki çalışmasını 11 yıl sonra 1966'da sonuçlandırdı.

Böylece Birleşmiş Milletler'in doğuşunda belirlenen bir temel hedefe ulaşılıyordu: Bu, insan hakları ve temel özgürlükleri koruma ve geliştirmeyi amaçlayan iki uluslararası, yasal bağlayıcılığı olan anlaşmadır. Özellikle insan haklarını konu alan bir dizi temel uluslararası vasıtalara rağmen, Uluslararası İnsan Hakları Sözleşmeleri, insan olmakla kadın-erkek herkesin hak kazandığı ekonomik, sosyal, kültürel, medeni ve politik haklara uzanan geniş bir alanı içine almaktadır.

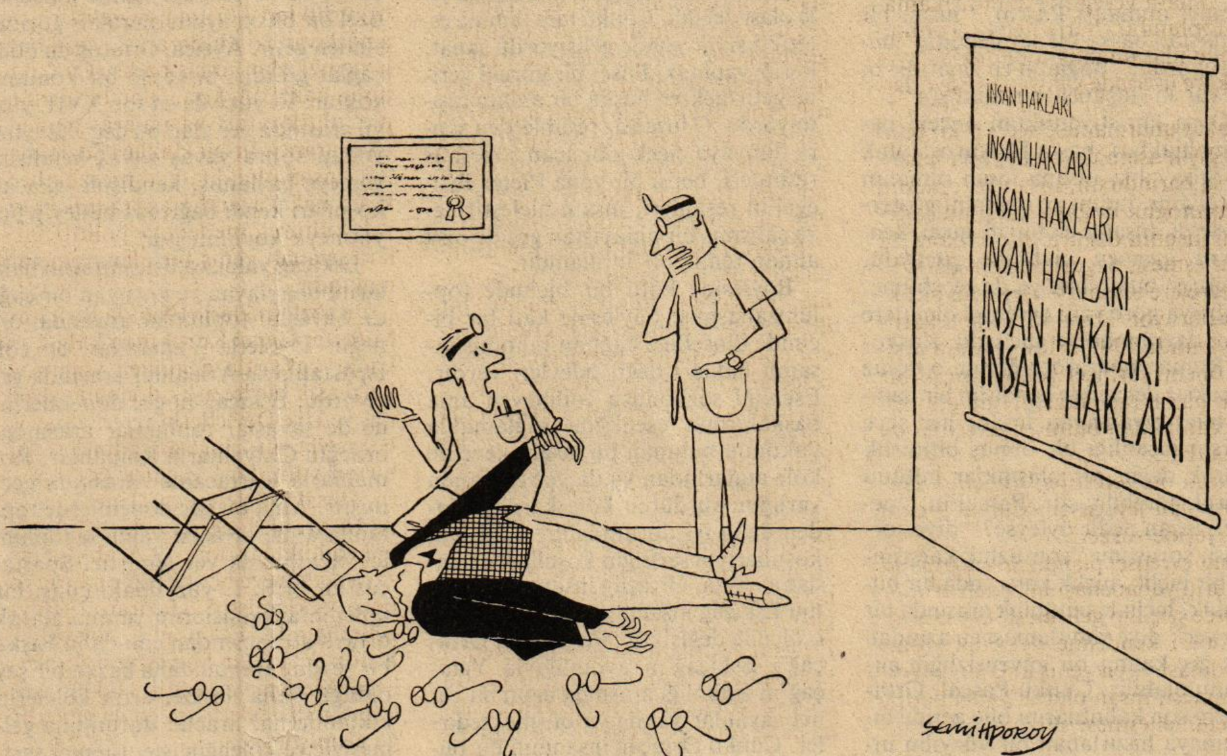
Bu sözleşmelerin 1966'da Birleşmiş Milletler Genel Kurulunda kabulüne kadar yukarıda değinilen yoğun ve karmaşık bir hazırlık dönemi yaşanmış ve Üye Devletlerin yeterli onay ve imzasıyla yürürlüğe girebilmeleri için bir on yılın daha geçmesi gerekmiştir. Her iki sözleşme de Genel Kurul'da 16 Aralık 1966'da oybirliğiyle kabul edildikten sonra 19 Aralık'ta imzaya açılmış ve her biri 35 onay ya da imza beklemiştir. Haziran 1976'ya gelindiğinde, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi 40 devletin, Medeni ve Politik Haklar Sözleşmesi 38 devletin onayıyla yürürlüğe girmiştir.

Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi'ni onaylayan her Devlet, Sözleşmede belirtilen haklara ulaşmak üzere bizzat ve "uluslararası yardımlaşma ve işbirliği" yoluyla gerekli adımları atmak sorumluluğunu kabul etmektedir. Sözleşmeyi onaylayan devlet: herkesin özgürce seçtiği işte çalışma (md.6); ayırım yapmaksızın herkesin adil ve istenir çalışma koşullarına sahip olma (md.7); sendika kurma ve sendikalar katılma (md.8); sosyal sigorta dahil olmak üzere sosyal güvenlik haklarına sahip olma (md.9); ailenin, ana, çocuk ve gençlerin korunma ve yardım görme ve herkesin evlenmede özgür seçim hakkını (md.10) kabul etmektedir. Sözleşmede, herkesin yeterli bir yaşam düzeyine (md.11); en yüksek bedensel ve zihinsel sağlık koşullarına (md.12); eğitim görmeye (md.13) ve kültürel hayata katılmaya, bilimsel ilerlemenin yararlarından faydalanmaya (md.15) hakkı olduğu yer almaktadır.

Medeni ve Politik Haklar Sözleşmesi, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nde yer alan haklara geniş yer vermektedir. Buna göre: yaşama hakkı (md.6); işkence ya da zorba, insanlık dışı veya aşağılayıcı muamele ve cezalandırmanın olamayacağı (md.7); köleliğin yasak olduğu, köle ticareti ve angaryanın yapılamayacağı (md.8); keyfi tutuklama veya cezalandırmanın yapılamayacağı (md.9) belirtilmekte, ayrıca, özgürlüklerinden yoksun kalan tüm kişilere insanca muamele yapılacağı (md.10), hiç kimsenin yalnızca bir sözleşme hükmünü yerine getiremediği için hapsedilemeyeceği (md.11) yer almaktadır. Sözleşmenin diğer maddelerinde, herkesin serbestçe hareket edebileceği ve herhangi bir ülkeyi serbestçe terk edebileceği, hiç kimsenin kendi ülkesine girmekten keyfi olarak alıkonamayacağı (md.12); mahkemelerde ve duruşmalarda eşitlik hakkına ve medeni ve cezai işlemlerde teminata sahip olduğu (md.14); ceza yasalarında geriye yürürlük olamayacağı (md.15); herkesin yasalar önünde şahıs olarak tanınacağı (md.16); özel hayata, aile ve eve ya da haberleşmeye keyfi veya yasadışı müdahalenin, şeref ve itibara yasadışı saldırının yasak olduğu belirtilmektedir. Yine aynı sözleşmede, düşünce, vicdan ve din özgürlüğü (md.18); fikir ve ifade özgürlüğü (md.19) tanınırken, her türlü savaş propagandası ile ayrıma, düşmanlığa veya şiddete yol açacak her türlü milliyet, ırk ya da din düşmanlığı savunuculuğu yasaklanmakta (md. 20), toplanma ve birleşme özgürlükleri (md.21 ve 22) teminat altına alınmaktadır. Sözleşme tüm yurttaşların kamu işlerinde görev alma hak ve fırsatına sahip olmasını, gizli oyla belirli zamanlarda seçme ve seçilme hakkına sahip bulunmasını da (md.25) korumaktadır.

Bir bütün olarak Sözleşme, yasalarla özel olarak belirtilmedikçe ve ulusal güvenlik, kamu düzeni, kamu sağlığı ve başkalarının hak ve özgürlüklerini koruma için gerekli olmadıkça hakların hiçbir şekilde hiçbir kısıtlamaya uğratılamayacağını kabul etmektedir. Ancak haklardan bazıları hangi koşullar olursa olsun hiçbir kısıtlamaya uğratılamaz haklar olarak belirlenmektedir. Bu haklar, yaşama hakkı (md.6); kişinin işkenceye ya da kaba, insanlık dışı ya da aşağılayıcı işleme veya cezalandırılmaya tabi tutulamayacağı (md.7); kölelik ve hizmetkârlığın yasak oluşu (md.8/1-2); bir sözleşme gereğinin yerine getirilmemesi nedeniyle hapsedilmenin yasaklanışı (md.11); ceza yasasında ex post facto (makable şamil) uygulamanın yapılamayacağı (md.15); herkesin yasa önünde şahıs olarak tanınması (md.16) ve düşünce, vicdan ve din özgürlüğü (md.18) haklarıdır.

Kaynak: Birleşmiş Milletler, A Briet History of the International Covenants on Human Rights, 1976.

— *Birden fenalaştı...*

Semih Poroy

Tarihin Akışı İçinde İnsan Haklarının Kazanılması

Afşar Timuçin

Hıristiyan kilisesinin en büyük başarısı, buna başarı denilebilirse, insana insanlığını unutturmak olmuştur. Tarihin akışını yavaşlatmanın tek yolu insanı edilginleştirmektir. Ortaçağ'da kilise ve senyörlük, insanı kötü bir biçimde toplumsallaştırırken, buna göre onu inancın ve üretimin basit bir bağımlısı durumuna indirgerken, düşünceyi ve sanatı da bu indirgeme içinde kıpırdanamaz duruma sokmuştur. En önemli şey, insana bir tanrı olamayacağını, kendi kendisinin tanrısı bile olamayacağını duyurmaktı. Çekinik Descartes'ın tutucu ahlakı Stoa'cılık kurallarının daha altına inemezken, Descartes'ın koyu hıristiyancı muhalifi Pascal, "insan bir kamıştan başka bir şey değildir" buyuruyordu, "doğanın en zayıfıdır o, ne var ki düşünen bir kamıştır".

Oysa Hıristiyanlıktan önceki pagan ahlakları, başta Epikuros'culuk ve Stoa'cılık, insana insan olmanın yüceliğini, tadını ve önemini göstermişlerdi. İnsanın en büyük gücü, kendisine egemen olabilme gücüydü, doğruyu bulabilme ya da seçebilme, doğruya göre yani evrensel ölçütlere göre davranabilme gücüydü. Koskoca Roma imparatorluğunun o uçsuz bucaksız denizinde kendisini bir damla bile duyamayan insan, her şeye karşın insanlığı bir olmuş bitmişlik olarak değil, bir olasılıklar bütünü olarak görebilmiştir. Pascal'in, "pekiyi, insan nedir öyleyse?" diye sorması, sorusunu "sonsuzluk karşısında bir hiçlik, hiçlik karşısında bir bütünlük, hiçlikle bütünlük arasında bir ara yer" diye yanıtlaması en azından çok geç kalmış bir güvensizliğin anlatımı olabilir. Çünkü Pascal, Ortaçağ'ın son kalıntılarını bile geride bırakmaya hazırlanan bir yüzyılın insanıydı.

O koca on yüzyıllık Ortaçağ içinde, düşünmek dediğimiz şey, tüm bilinenleri ya da daha doğrusu bilinmesi gerekenleri yani dinin dogmalarını yinelemekten, danışıklı usavurmalarla doğrulamaya çalışmaktan, sanat da tüm insani içeriğinin dışında insanı tanrısallığın bir kuklası olarak belirlemekten öteye geçemiyordu. Ortaçağ resim sanatında insan, insandan başka her şeydir. Bu sanatın tüm ilgisi dinsel konularla ve azizlerin yaşam öyküleriyle sınırlanmıştı. O resimlerde ne doğa vardı ne de gerçek anlamında insan. Ortaçağ resimlerinde, tarih öncesi insanının, o ilkel atalarımızın estetik kaygılarını bulmak bile olası değildi. Çünkü tam tamına estetikdışı bir yönde gelişiyordu sanat. Resim yapmak dinsel bir görevi yerine getirmekten başka bir anlam taşımıyordu. O insansız resimlerden sonra dünyaya çiçek gibi açan rönesans resimleri, hepsi bir yana Pieter Bruegel'in resimleri, insanı hiçleştirmeye çalışmış bir anlayıştan geç de olsa alınan temiz bir intikamdır.

Böylesine kötü bir biçimde toplumsallaşmış, böylesine katı bir biçimde dinselliğe bağımlı kılınmış insanın hakları değil ödevleri vardır. Esenliği sözkonusu edilmeyen ama başkalarının esenliğini sağlamakla yükümlü bulunan bu insan, gene de köle atalarından ya da geç zamanda varlığını sürdüren köle kardeşlerinden daha iyi durumdadır. Köleliğin koşullarıyla serfliğin koşulları ne kadar ayrıysa, Ortaçağ insanının durumu Eskiçağ insanınının durumundan o ölçüde değişiktir. Bu yüzden Ortaçağ'ı Eskiçağ'ın aydınlığıyla Yeniçağ'ın aydınlığı arasında uzun bir tünel sayanlar yanılgıya düşmektedirler. Çünkü Ortaçağ insanının bir bütün olarak kültürel ve iktisadi yaşam koşulları Eskiçağ insanınınkinden hiç de geri değildir.

Eskiçağ'ı gözümüzde parlak kılan, o çağ insanının mutlu görünümü değil, o çağda üst kesim insanının insan araştırmasında büyük bir rol almış olmasıdır. Tüm sınıfların durumunu göz önünde tuttuğumuz zaman Eskiçağ insanının Ortaçağ insanından çok daha mutsuz, çok daha koşullandırılmış olduğunu görürüz. Her şeyden önce iktisadi açıdan Ortaçağ, Eskiçağ'a göre çok daha ileri bir çağdır. Ortaçağ'da düşüncenin ve sanatın özel olarak geri kalması feodal düzende toplumların atomlaşmış yapısından ve bu yapı içinde kilisenin özel bir baskı aygıtı olarak iş görmesinden gelir. Ayrıca, Ortaçağ da öbür çağlar gibidir, biryapılı bir konumu yoktur: V. yüzyılla en son XVII. yüzyıl arasında yer alan bu çağ, XI. yüzyıldan sonra yavaş yavaş kendisini yemeye başlamış, kendisini yıkacak koşulları kendi bağrında besleyip büyütmeye koyulmuştur.

Eskiçağ yalnızca üst sınıfların haklarını onaylayan ve koruyan bir çağdı. Savaşlar toplumlar arasında, örneğin Perslerle Yunanlılar, en çok Ispartalılarla Atinalılar arasında geçiyordu. Eskiçağ'ın geç dönemlerinde de savaşlar toplumlar arasında, örneğin Galyalılarla Romalılar, Romalılarla Kartacalılar arasında geçmiştir. Ama bu geç dönemlerde toplumlararası savaşlar yanında toplum içi savaşlar da yer almıştır. Spartacus'un M.S. I. yüzyıldaki çıkışı bir kölenin arkadaşlarını yanına alarak ortaya atılmasından çok daha başka bir şeydir. Bunun daha başka bir şey olduğu daha ileride, artık kölelerin kullanılamaz araçlar durumuna gelmesiyle ve köleliğin ister istemez serfliğe dönüştürülmesiyle belli olacaktır.

Ama bu durum daha açık bir olguda, tüm Roma tarihi boyunca dinmek bilmeyen plep ve patrisiyen çatışmasında belirgin bir biçimde görülür.

Artık köleyi kamçıyla çalıştıramayacağını anlayınca onu azat edilmek umuduyla çalıştırmayı başaranlar bir süre sonra bu formüllerinin de sökmeyeceğini anlayacaklar, köleye küçük bir toprak vererek onu serf ya pacaklardır. İnsanın haklarını kurumlaştırarak kendini yaratması olayıdır bu. Böyle bir şey, ondan aşağı yukarı yirmi yüzyıl önce "köleler için kölelik hem yararlı hem doğrudur" demiş olan Aristoteles'in hiç mi hiç düşünemeyeceği bir şeydir. Dönüşüm olguları bütün bir tarihin ayrı gelişim süreçlerinde apayrı görünümler, hatta birbirine uymaz görünümler ortaya koysa da, bütünsel bir evrimin anlatımıdır. Bu evrim içinde her şey daha iyi ya da daha onurlu bir yaşam için dünyanın daha da insanlaştırılması amacına yöneliktir.

Sözkonusu yaratıcı akış içinde karşımıza çıkan tabloların tümü, her aşamada yeni oluşan bir boşluğun yetkin bir yapıyla giderildiği gerçeğini duyurur bize. Direnen köleye azatlık umudunun verilmesi ya da kölelik düzeninin gerilemesi karşısında tarım araçlarını geliştirme eğiliminin oluşması böyle bir durumdur. Ortaçağ sonlarında sabanın gündelik yaşama girmesi, rüzgar değirmenlerinin dönmeye başlaması, eski su değirmenlerinin onarılması ve geliştirilmesi, eski sıkma makinalarının yeniden düzenlenmesi böyle bir durumdur. Bütün bu *yeni*'ler insanlık denilen o koskoca yapıya eklenilen taşlardır.

Tan Oral

İnsan haklarını doğru olarak kavramakla ilgili her şey, işte bu *yeni*'lerin anlamını doğru olarak sökebilmekte düğümleniyor. En eski zamanlardan beri insan yaşamıyla, toplum düzeniyle, devlet yapısıyla ilgili olarak ortaya konulan görüşlerin tümü en uygun yeniyi varolan koşullar içinde bulup çıkarmak anlamı taşımıyor mu? Gelgelelim bu arayış her zaman tutarlı bir arayış olmamıştır. Platon, *Devlet*'inde toplumun mutluluğunu düzene ve adalete göre toplumsallaşmakta yani güçlü bir devlet içinde toplumsallaşmakta görürken insanın insan olma haklarını gözardı etmiyor muydu? Machiavelli'nin *Prens*'i, Catherine de Medicis, Karl V, Henri IV, Richelieu, Mustafa III gibi yöneticilerin elinden düşmeyen bu kitap, Napolyon'un "okunabilecek tek kitap" diye nitelediği, Mussolini'nin "faşizmin öncü kitabı" olarak belirlediği bu kitap yeni bir toplum düzenini öngörürken devlet-yurttaş ilişkilerinden çok devletin konumunu önemsediyse, onda insan hakları adına işlenmiş bir yanlışın varlığını görmemek olası mı? Ne Jean Bodin'in *Cumhuriyet*'i, ne Thomas Morus'un *Utopia*'sı, ne Campanella'nın *Güneş Ülkesi* bize gerçek anlamda insan haklarının vazgeçilmez yanını duyuracaktır. Çünkü insan haklarının gerçek anlamda öne çıktığı yer insan yaşamının insanlar adına öncülerce ya da yetkinlerce, bilgelerce ya da uzmanlarca tasarlandığı yer değildir. Tersine, nerede gerçek anlamda insan hakları sözkonusu ediliyorsa, orada gerçek anlamda tüm vesayetlerin dışında insanın kendi kendisini toplumsal düzeyde en yetkin biçimde varetmesi dileği vardır.

Bugün niçin Diderot, niçin Voltaire, niçin Rousseau diye soranlar tarihin XVIII. yüzyıldaki büyük dönüşümünü bilmeyenler ya da bilmek istemeyenlerdir. Elbette zaman içinde insanın yönetilmesi fikrinden türemiş olan insanın kendi kendisini yönetmesi fikri bizim için iki yüzyıllık bir fikirdir, daha eski değildir. Tarih daha önce demokrasi diye bir takım oligarşilere sahip çıkmış, bir takım oligarşileri tasarlamış ya da düşlemişti. XVII. yüzyıl filozofları bile insanı in-

san yapan koşulların tüm insanlarda ortak olduğunu görebilecek olgunluğa erişememişlerdi. İlle bir ayrıcalık olmalıydı, bazı insanlar bazı insanlardan daha akıllı, bazı insanlar bazı insanlardan daha kavrayışlı, bazı insanlar bazı insanlardan daha ahlaklı olmalıydı. Bir takım doğrular adına Amsterdam sinagogunca afaroz edilmeyi göze alan, ben gerçek anlamda felsefe yapmak istiyorum diyerek üniversitenin kendisine açılan kapılarından girmeyi reddeden gözlükçü Spinoza bile şöyle düşünebiliyordu: İnsanların bazıları uslarının belirleyiciliğinde gerçek iyilikleri tanımaya ve uygulamaya yatkındır, bunlar mutluluğu hak etmiş insanlardır; insanların bazıları da uslarının değil başka şeylerin belirleyiciliği altında yaşarlar, bu kötülüğe eğilimli insanlar birincilerin yasal baskısıyla ezilmek zorunda olan mutsuzlardır.

Her toplum ya da her ülke öbür toplumlar ya da ülkeler arasında kendi tek kişilik yazgısını yaşar diye düşünenler yani insanı çeşitli sınırlara göre birbirinden soyutlamaya çalışanlar, en eski çağlarda bile dünyanın gerçek bir etkileşim alanı olduğunu bilmeseler bile, bugün, yaşadıkları bu çağda böyle bir yalıtıklığın sözkonusu olamayacağını isteseler görebilirler. Tarihin bir katışmaçlar toplamı ya da tarihler demeti olmadığını, insanlığın bölünemez ve parçalanamaz olan bütünsel tarihini liflerine ayırmanın olası olmadığını anlamak için gerçek anlamda bir bilgin ya da filozof olmaya gerek yoktur. Bütün bir Yeniçağ boyunca gözlerini Fransa'daki oluşumlara diken ve neredeyse kendisini oradaki aşamalara göre doğrulayacak duruma gelen Almanya, toplumların birbirlerinden nerelere kadar etkilenebileceğinin güzel bir örneğini vermiştir. Kısacası, toplum her çağda olduğu gibi bu çağda da bir kurumlar toplumudur, birbirinden etkilenen yapılar toplumudur. Toplum her çağda olduğu gibi bu çağda da içiçe kurumlardan oluşmuştur, bu yapının en ortasında aile kurumu, en dışında da insanlık kurumu yer almaktadır.

Yaşamımıza katılmış olan ve elbette herbiri bir gerçekliği karşılayan bir takım kavramları bu bilinçle değerlendirmek zorundayız. Bu değerlendirmede göz önünde bulundurmamız gereken nokta şudur: tarihte erken özümlemeler ya da bir süre ilgisiz kalışlar vardır, ama insanların düşlerine göre belirlenmiş keyfi sıçramalar da keyfi gerilemeler de yoktur. İlkelden gelişmişe geçişin, bir yapıdan bir yapıya geçişin bir takım evrensel insani zorunluluklara ya da yasalara göre gerçekleşeceği kesindir. Bir feodal düzenden bir sanayi düzenine geçişin gelecek örnekler için belirlenebilecek kuralları tarihteki ilk örneğindekinden çok çok ayrı olmayacaktır; ayrılık yalnızca yeni olanakların sağlayacağı hızlandırıcı ya da geriletici başkalıklardan gelebilir. Öyleyse kimsenin özgürlük de neymiş, demokrasi de neymiş, insan hakları da neymiş diyerek tarihin bir dönemini gözden çıkarmaya hakkı da gücü de yoktur. Bazı yaşam biçimleri bazı yaşam biçimleri için zorunlu geçiş yeri değeri taşır. Belli bilinç süreçlerinden geçmeden belli yerlere varmak olası değildir. Belli koşullar belli koşullardan çıkar gelir: gerçek anlamda kentleşemeyen toplumları gerçek anlamda sanayileştirebilecek hiçbir güç yoktur, yaşam biçimlerini etkin kılmadan düşünceyi ve sanatı geliştirebilecek hiçbir güç yoktur.

Yüzyıllardır insan haklarının ne kadar önemli olduğu bu haklar hiçe sayıldığı zamanlar anlaşılmıştır. Evinizde oturup kahvenizi höpürdetirken insan hakları diye bir şeyi duymaz ve düşünmezsiniz, ama komşunuz hiç mi hiç işlemediğiniz bir suç adına ağzınızı burnunuzu kırmaya geldiği zaman böyle bir şeyin olduğunu hem duyar hem düşünürsünüz. İnsan hakları sorunu insanın tam anlamında yüce bir varlık sayılıp sayılmamasıyla ilişkilidir. Buna göre, insan haklarının adıyla sanıyla öne sürülmesi olayı insanlık tarihinin çok önemli bir olayıdır. Fransız devriminin dünyaya sunduğu insanlaşma dileklerini dile getiren *İnsan ve yurttaş hakları bildirisi*'ne sağlıklı bir gözle baktığımızda, onun insanın insanlaşması yolunda büyük bir aşamaya tanıklık ettiğini anlarız. "Ulusal meclis olarak toplanan fransız halkının temsilcileri, halkı mutsuz kılan ve hükümetlerin bozulmasına yol açan nedenlerin, insan haklarını bilmeme, unutma ve hor görme olduğunu göz önünde tutarak, insanın doğal ve vazgeçilmez haklarını resmi bir bildiriyle açıklamaya karar verdiler" diyebilmek yalnızca o dönemin Fransa'sında değil, bugünün birçok ülkesinde de önemlidir. İnsanın hukuk bakımından özgür ve eşit olduğunu, her siyasal topluluğun insanın doğal haklarını korumayı amaçladığını, bu haklardan birinin de baskıya direnme hakkı olduğunu, topluma zarar veren eylemleri ancak yasaların yasaklayabileceğini ve yasakların yasaklamadığı hiç bir şeye engel olunamayacağını söylemenin bir anlam taşımadığı günler geldiğinde insanlık toplumsallaşma ve insanlaşma yolunda bambaşka bir aşama çizgisine ulaşmış olacaktır.

Sanırım, bize düşen, bugün dünyamızda şu ya da bu koşullarda yaşayan insanın, tüm yerel koşullarının ötesinde, ne gibi hakları olduğunu görmek ve göstermek, onun bu haklarının enine boyuna tartışmasına girmek olmalıdır. İnsan haklarının henüz sözkonusu olduğu, henüz sözkonusu edilmek zorunda olduğu bir dünyada gelecek güzel günler adına duygulanırken bu hakları önemsememek bilmem ki insan olmak ya da olmamak adına ne anlama gelmektedir?

ABD ve İnsan Hakları

☐ İnsan hakları savunuculuğunu kimselere bırakmak istemeyen ABD nedense insan hakları ile ilgili Birleşmiş Milletler belgelerini imzalamaya bir türlü yanaşmamaktadır. ABD'nin imzalamadığı bu belgeler, örnekle:

• 9 Aralık 1948 tarihli Jenosit (soykırım) suçunun önlenmesi ve cezalandırılmasına ilişkin sözleşme;

• İnsan alım-satımı ve başkalarının fahişelik yoluyla sömürülmesini yasaklayan sözleşme (2.12.1949);

• Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara ilişkin uluslararası sözleşme (16.12.1966);

• Medeni ve Politik Haklara ilişkin uluslararası sözleşme (16.12. 1966);

• Savaş suçlarına ve insanlığa karşı suçlara zaman aşımı uygulanmayacağına ilişkin sözleşme (26.11. 1968)...

ABD'nin bu belgelere imza koymayışının rastlantı olmadığı BM'deki diğer tavırlarından da anlaşılmaktadır. Örneğin Apartheid suçunun önlenmesi ve cezalandırılmasına ilişkin sözleşmeye imza koymayan ABD, 20 Eylül - 20 Aralık 1983 tarihleri arasında BM Genel Kurulunda oylamalarda görüşlerini şöyle belirtmektedir:

• Apartheid politikasına karşı hareket programı oluşturulması: 128 kabul, 2 ret (İngiltere ve ABD);

• Güney Afrika'nın Angola, Lesotho, Mozambik ve diğer bağımsız Afrika ülkelerine yöneltiği tehdidin kınanması: 146 kabul, 2 ret (Paraguay ve ABD);

• Güney Afrika'ya karşı askeri ambargonun ihlalinin ve nükleer işbirliğinin kınanması: 122 kabul, 9 ret (Avustralya, Fransa, FAC, İtalya, Kanada, Paraguay, Portekiz, İngiltere ve ABD);

• Güney Afrika'ya yatırımın durdurulması: 140 kabul, 1 ret (ABD);

• Sporda Apartheid politikasına karşı tavır alma: 145 Kabul, 1 ret (ABD).

☐ Yine ABD yönetimleri insan hakları savunuculuğuna girişirken, CIA 1943'lerde başlattığı insanlar üzerindeki deneylerine savaş sonrasında hız vermiştir. 1950-1973 yılları arasında, CIA, üniversitelerde, hapishane ve hastanelerde yürütülen beyindenetimi, beyin yıkama deneyleri için 25 milyon dolarlık bir program yürütmüştür. CIA bu deneyleri esas olarak 1939'da kurulan Geschikter Foundation for Medical Research ve 1955'te kurulan Society for the Investigation of Human Ecology Inc. aracılığıyla gerçekleştirmiştir. Bu ikincisi zamanın CIA direktörü Allen W.Dulles'ın yakın arkadaşı Harold Wolff tarafından gerçekleştirilmişti ve 1956'dan itibaren beyin-yıkama 'uzmanı' Hava Albay James Monroe CIA adına işleri yürütmeye başladı. Bu kuruluşların faaliyetleri arasında şunlar yer almaktadır:

• 1955-1960 yıllarında Montreal'de McGill Üniversitesi Allan Memorial Psikiyatri Enstitüsü'nde Dr.Ewen Cameron tarafından gerçekleştirilen duyuların kaybının davranışlara etkisi üzerine deneyler.

• CIA'nın şimdi var olmayan, zamanın Narkotik ve Tehlikeli İlaçlar Bürosu ile 1954'te ortaklaşa kurduğu, biri New York'ta diğeri San Francisco'daki iki evi genelev gibi gösterip çevredeki barlardan getirilen adamlar üzerinde yaptırdığı deneyler. Bu adamlara uyuşturucu veriliyor ve hareketleri aynalı camın ardından izleniyordu. Projenin adı Geceyarısı Zirvesi Operasyonu'ydu.

• 1955-64 yılları arasında Dr.Carl Pfeiffer tarafından Atlanta ve New Jersey'deki federal hapishanelerde bulunan mahkumlara LSD kullanılarak yapılan deneyler.

• Michigan'daki Iona Devlet Hastanesi'nde 142 "cinsel psikopat" üzerinde LSD ve marijuana kullanılarak yapılan deneyler. Deneklere uyuşturucu verildikten sonra sorgulamanın kolay olup olmadığına bakılıyordu.

• CIA'nın Deniz Araştırmaları Ofisi aracılığıyla Lexington'daki Devlet Hastanesi'nde yatan mahkûmlar üzerinde yaptırttığı Dr.Harris Isbell tarafından yürütülen LSD deneyleri.

• Şimdi Massachusetts Zihin Sağlığı Merkezi olarak bilinen zamanın Boston Psikopatik Hastanesi'nde 1952-57 yıllarında çoğu çevredeki üniversitelerin öğrencisi olan 200 kişi üzerinde yapılan LSD deneyleri.

Projenin doruk noktası 1953-63 dönemiydi. Bu tarihlerde CIA 149 ayrı projede çalıştırdığı 185 özel araştırmacıyı destekliyordu. Bu deneylerin yanı sıra, Senato Komisyonu önündeki tanık ifadelerine göre şunlar ortaya çıkıyordu:

• San Francisco'da 1959'da CIA ajanları hiçbir şeyden kuşkulanmayan insanların olduğu bir eğlencede spreyle LSD sıkmışlardı. Ama hem alet iyi çalışmadığı için, hem de hava sıcak olduğundan pencereler açıldığı için deneyleri sonuca ulaşamamıştı.

• Denizötesi ülkelerde gösterileri dağıtmak üzere pis koku yayan bir bomba hazırlanmıştı.

• 'Dost olmayan ülkeler'in ticaret fuarları ve sergilerinde kullanılmak üzere içinde "şiddetli ve sürekli aksırtan" toz bulunan bir ampul deneniyordu. Ampul yere atıp kırılınca etkisini gösterecekti.

• Mantarlı şarap şişelerine kapalıyken ilaç zerk edecek derialtı şırıngası kullanılıyordu.

Son olarak CIA 1953 yılında insanlar üzerinde deneylerine hız verirken, ABD'nin bir yandan da 1947 Nüremberg Yasası'nı kabul ettiğini hatırlatalım. Yasaya göre, tıp araştırmaları yalnızca insanlığın gelişimine katkı amacını güdüyorsa ve kişi, olan bitenin tam anlamıyla farkında ve bilgi sahibiyse yapılabilir.

(Facts on File, 13 Ağustos ve 24 Eylül 1977)

☐ DDT, aldrin, parathion gibi öldürücü maddelerin satışı ABD'de yıllardır sıkı kurallara bağlı. Ama Amerikan şirketleri zehirleyici kimyasal maddeleri 'Üçüncü Dünya' ülkelerine satmaya devam ediyorlar. Bu ülkelerde çevre sağlığı kuralları işlemiyor. Ulusal Tarımsal Kimya Birliği başkanı Dr.Jack Early, "kendimize uyguladığımız standardları başkala-

rına da dayatmamalıyız" diyor. Ama bu tür bir çifte standard anlayışı dünya çapında bir felaket yaratmış bulunuyor. B.M. Çevre Programı direktörlerinden Noel Brown, "gelişmekte olan ülkelerin çoğu, faturası ölüm olan dev test tüplerine dönüştü" diyor.

Japonya, F.Almanya, Fransa ve İngiltere'nin kendi ülkeleri için uyguladıkları zehirli kimyasal madde denetimi yasaları var. Ama hepsi de 'Üçüncü Dünya'ya hatırı sayılır ölçüde bu maddeleri satıyorlar. ABD'de Başkan Reagan, tehlikeli maddelerin ihracatını denetime bağlayan kararı kaldırdı. Bunu yaparken gerekçesi "ihracattaki bu denetimin kamu ve özel sektöre pahalıya mal olduğu"ydu.

Bu zehirli maddelerin reklamı ise yanıltıcı. Bunları kullanan çiftçi ve köylülerin büyük çoğunluğu okuma-yazma bilmiyor. Bilenler ise "küçük basılı, kocaman laflar eden" reklam sözlerinden bir şey anlamıyorlar. Bu ilaçları korunmasız kullanıyorlar, ilaçlı tarlalarda yiyip, içip, yaşıyorlar. Bu sürekli zehirlenme için Trinidad'lı bir kurban şöyle diyor: "Eğer kendinizi hasta hissetmiyorsanız, yeterince ilaçlamamışsınız demektir". Papua Yeni Gine'de 16 yaşında bir kızın bu tarım ilacını içtikten sonra ne olduğunu komşusu şöyle anlatıyor: "Kusmaya başladı ve dili siyahlaştı. Neden öldüğünü anlamadık. Çimenin üstüne ilaç döktük, çimen de öldü. O zaman anladık."
(Newsweek, 17 Ağustos 1981 / 18 Temmuz 1983)

☐ Araştırmacılar Japon İmparatorluğu'nun en iyi doktor ve araştırmacılarıydı. Denekler insan-Çinli, Moğol, Sovyet ve belki de Amerikalı. Deneyler "bilim" ve "vatanseverlik" adına yapılıyor, biyolojik silahların etkisi araştırılıyordu. Japonlar kurbanlarına tifüs, çiçek, kolera ve diğer virüsleri uyguladılar. Bazılarını önce dondurucu soğukta bırakıp ardından sıcak suya atıyorlar, etin ne kadar hızla kemikten ayrıldığını hesaplıyorlardı. "Araştırma" tamamlandığında 3000 kurban ölmüştü. İmparatorluk Ordusu 731. birliğinin bu "araştırmaları" Japonya'da bir kitapta yer aldı. Amerikan Atom Bilimadamları dergisi de uzun bir rapor yayınladı. Hem kitap, hem de rapor savaştan sonra ABD'nin, mikrobik savaşla ilgili belgeleri almak kaydıyla bu Japonlara savaş suçlusu olarak yargılanmadan kurtulma garantisi verdiğini açıklıyor. Bu tüyler ürpertici deneyler ilk kez 1949'da açıklanmıştı. Sovyetler Birliği oniki Japon askeri görevlisini bu deneyler nedeniyle yargılamış, tanıklar dinlenmişti. Ama 1949'da soğuk savaş yoldaydı ve ABD hükümeti yargılamayı propaganda olarak savdı. Tarihin bu yorumu on yıllardır sürdürülürken sekiz Japon kitabı ve bir televizyon belgeseli deneyleri anlattı. Atom Bilimcilerinin dergisindeki yazıdan sonra da ABD yetkililerinin tavrı 1949'daki tavırdan farklı değil.
(Newsweek, 19 Nisan 1982)

Reagan'ın Adamı

Reagan yönetiminin insan haklarından ne anladığına pek çok örnek verilebilir. Bunlardan en basiti ama belki de en çarpıcılarından birisi 1981 yılında Reagan'ın İnsan Haklarıyla ilgili Dışişleri Bakan Yardımcılığına yapmaya çalıştığı atamadır. Ronald Reagan kendi partisinden senatörlerin dahi şiddetle karşı çıkışlarına aldırmayarak bu göreve Ernest Lefever'i atamak istemişti. Reagan oylama öncesi Lefever'i sonuna kadar desteklediğini ve bir santim geri çekilmeyeceğini söylüyordu. Ancak Senato Dış İlişkiler Komisyonu'nda Cumhuriyetçi 9 üyeden 5'inin de karşı çıkmasıyla atayamamıştı. Lefever, ABD'nin müttefikleri ve işbirliğindeki diğer ülkeler açısından insan haklarının sorun edilmemesini istiyordu. Ancak bu kadarla kalmadığı Lefever'in seçilmesini istemeyen öz kardeşinin ağzından dile geliyordu: "Ernest, siyahların zekâca beyazlardan geri olduğu ve bunun istatistiklerle kanıtlandığı görüşündedir."
(Newsweek, 15 Haziran 1981)

Bir İlan

Amerikan CCS Communication Control Inc. şirketine ait bu ilanda şöyle denmektedir: *"Big Brother* sizi gözlüyor ya da dinliyor olabilir. Ona karşı CCS'nin en gelişmiş özel hayatı koruma sistemleri ile savaşın." Bu koruma sistemlerinden bazıları ise şunlar:

• Özel hayatınızı korumak için kullanacağınız, avuca sığar bir mekanizma. Bununla odadakilerden birinin üzerinde bir alıcı olup olmadığını, dinlenip dinlenmediğinizi hemen anlayabilirsiniz.

• Minyatür VSA sistemi ise sesleri analiz edip, sesin sahibinin yalan söyleyip söylemediğini haber veriyor. Böylece kim yalan söylüyor, kim hırsız, gerçek düşmanlarınız kim, öğrenebilirsiniz.

• Bir başka sistem ise telefonlarınızın dinlenmesini önlüyor. Yalnızca görüşme yapanlar birbirlerini net biçimde duyabiliyorlar.

Şirketin başka bir hizmeti daha var. Eğer kendinizi dinlenmekten, teybe alınmaktan ve sanayi casusluğundan nasıl koruyabileceğinizi öğrenmek istiyorsanız, 50 dolar karşılığında özel bir rapor hazırlayıp gönderebiliyorlar.

"Özgürlük şampiyonu" ABD'de insani ilişkilerdeki çürümenin ve insan haklarının ihlâlinin ulaştığı boyutları bu ilan yeterince anlatmıyor mu?

FIGHT BIG BROTHER 1984 IS HERE!

Big brother may be watching or listening in on you. Fight back with the most sophisticated privacy protection systems from CCS.

PROTECT YOUR PRIVACY

This palm sized system lets you know if anyone in the room is wearing a "bug". It fits in your pocket to provide privacy wherever you go.

FIND OUT WHO'S LYING

The miniaturized VSA electronically analyzes a person's voice to detect lies. A simple digital readout helps identify who's lying, who's stealing, who your enemies *really* are.

INSURE YOUR TELEPHONE PRIVACY

This telephone scrambler makes your conversation indecipherable to eavesdroppers. Only the legitimate speaking parties receive clear conversation.

© CCS 1984

İKİ FRANSIZ HALK ŞARKISI

Türkçesi: Gürhan Tümer

KÜÇÜK GEMİ

Küçük bir gemiydi
açılmıştı denize.

Kaldı denizde tam yedi yıl
hiç çıkmadan karaya.

Yedi yılın bitiminde
ne ekmek kaldı, ne şarap gemide.

Çöp çekme oyununa başvurmak gerekti
karar verebilmek için kimi yiyeceklerine.

Patron dağıttı çöpleri,
En kısası kaldı kendisine.

Bağırdı: "Ey Bakire Anamız,
yenilecek olan benim desenize!"

Muço dedi: "Efendim,
yazgınızı ben üsteleneceğim yerinize.

Ölmeden önce ama,
Çıkmak istiyorum direğin tepesine."

Çıktı direğe muço
açıp gözlerini baktı dört bir yöne.

Ve en tepeye vardığında,
muço başladı şarkı söylemeye:

"Babil kulesini görüyorum,
Barbarie'yi de ötede.

Ovada kuzuları görüyorum
Çoban kız da onları gütmede.

Efendimizin kızını görüyorum
yem veriyor üç güvercine.

-Ah! söyle, şarkı söyle yiğit muço!
güzel şarkıların var söyle!

Efendinin kızını kazandın sen
ayaklarının altındaki gemiyi de."

DENİZCİNİN DÖNÜŞÜ

Kahraman denizci savaştan dönüyor,
Usul usul,
Yırtık pırtık üstü başı.
"Nerden geliyorsun, zavallı denizci,
Usul usul?
-Savaştan geliyorum bayan,
Usul usul.
Beyaz şarap getirin,
Geçip giderken denizci içsin,
Usul usul!"

Kahraman denizci içmeye koyuldu,
Usul usul,
İçmeye ve şarkı söylemeye,
Güzel ev sahibesi de ağlamaya,
Usul usul.

"Neyiniz var güzel ev sahibesi,
Usul usul?
Acıdığınız beyaz şarabınız mı
Denizcinin geçip giderken içtiği,
Usul usul?

-Bana acı veren şarap değil,
Usul usul,
Kocamdır yitirdiğim.
Siz ona benziyorsunuz beyim,
Usul usul.

-Söyleyin bana güzel ev sahibesi,
Usul usul,
Ondan üç çocuğunuz vardı;
Şimdiyse onların sayısı altı,
Usul usul.

-Ondan haber gelmişti,
Usul usul,
Öldü ve gömüldü diye,
Yeniden evlenmiştim ben de,
Usul usul,"

Kahraman denizci boşalttı kadehini,
Usul usul,
Teşekkür etti ağlaya ağlaya,
Sonra döndü alayına,
Usul usul.

Friedrich Karl Flick.

FLICK SKANDALI

Geçtiğimiz Ekim ayı başında Federal Almanya'da yeni bir skandal daha patlak verdi. Hatırlanacağı gibi geçen yıl F.Alman Ekonomi Bakanı Lambsdorf, ünlü Flick tekelinden rüşvet aldığı ortaya çıktığı için görevinden istifa ettirilmişti.

Şimdi ortaya çıkan yeni skandal bir yıl öncekini gölgede bırakacak çapta. Çünkü skandalın bir yanını gene Flick oluşturuyorsa da, öbür yanları Federal Başbakan Helmut Kohl'e, Federal Parlamento başkanı Barzel'e, başbakan Kohl'ün partisi CDU'nun "kızkardeş parti" diye tanımladığı, koalisyon ortağı CSU'ya ve onun başkanı —Bavyera eyaleti başkanı— Strauss'a, gene koalisyon ortağı FDP başkanı ve Dışişleri Bakanı Genscher'e kadar uzanıyor.

Yani sözün kısası, skandal, bir-iki bakanı kabineden ayırarak örtbas edilecek cinsten değil.

Olay kısaca şöyle: 1970'lerin başlarında CDU (Hristiyan Demokrat Birlik) partisi başkanı Rainer Candidus Barzel, Parti ve CDU/CSU meclis grubu başkanlığından ayrılıp yerini Helmut Kohl'e bırakması için Flick tekelinden tam 1 milyon 700 bin Mark rüşvet almış. Böylece Helmut Kohl Flick tarafından parti başkanlığına getirilmiş.

Gel zaman, git zaman, 1982 Eylül'ünde Sosyal Demokrat-Hür Demokrat (SPD-FDP) koalisyonunun bozulması için bir kısım FDP milletvekillerine gene Flick tarafından rüşvet verilmiş. Sosyal Demokrat ağırlıklı koalisyon devrilip, yerine Dr. Kohl başkanlığında CDU/CSU ve FDP koalisyonunun kurulması bu şekilde sağlanmış.

Flick'in isteğiyle parti başkanlığını (müstakbel başbakanlığı) bırakan Barzel'in ise Federal Meclis başkanlığına getirilmesi aynı pazarlığın bir sonucu olarak nitelendiriliyor.

Bu olay, Flick tekelinde uzun yıllar çalışmış ve patron Friedrich Karl Flick'in tüm kirli işlerine vakıf olmuş bir muhasebeci tarafından kamuoyuna açıklandı. Başbakan Helmut Kohl olayla ilgisi olmadığını ileri sürdü. Barzel ise önce tevil yollu inkârdan gelmek istedi, daha sonra kendisine ödeme yapan avukatlık bürosunun paraları Flick tekelinden aldığını bilmediğini öne sürdü. Sonuçta da Federal Parlamento başkanlığından istifa etmek zorunda kaldı.

Olayın deşilmesiyle birlikte Flick'in rüşvet dağıttığı kişilerin ve partilerin isimleri bir bir ortaya dökülmeye başladı.

F.Almanya'daki yerli ve yabancı politik gözlemciler, bu skandalı F.Almanya devletinin kurulmasından bu yana meydana gelen en büyük skandal olarak niteliyor, F.Almanya'nın büyük bir siyasi kriz eşiğinde olduğunu öne sürüyorlar.

F.Alman kamuoyu başta olmak üzere batı kamuoyunu şu günlerde yakından meşgul eden bu olayla bağlantılı olarak F.Alman Stern, Spiegel *ve Amerikan* Newsweek *dergilerinden derlenmiş bazı özet bilgileri aşağıda bulacaksınız.*

F.Alman devleti tarihinin en büyük skandalıyla karşı karşıya.

Flick tekeli Hristiyan Demokrat Parti (CDU) başkanlığından ayrılıp yerini Helmut Kohl'a bırakması için eski başkan Barzel'e 1,7 milyon Mark rüşvet vermiş.

Sosyal demokrat ağırlıklı eski koalisyon ortağı Hür Demokrat Parti (FDP) milletvekillerinin bir kısmı da koalisyonu bozup CDU ile koalisyona gitmek için Flick'den para almışlar.

F.Alman basınında Flick ismi son zamanlarda yine sık sık görülmeye başladı. Flick adı ne zaman basında öne çıkmışsa, arkasından mutlaka bir rüşvet skandalının patlak vermesi artık gelenek haline gelmiştir. Bu kez de öyle oldu: Flick tekelinin çeşitli siyasi ve ekonomik hesaplarla partilere ve önde gelen birçok politikacıya rüşvet dağıttığı Federal cumhuriyet savcılığınca açığa çıkarıldı ve bu nedenle Hür Demokrat Parti (FDP)'den ekonomi bakanı Otto Graf Lambsdorf ve Hristiyan Demokrat Birlik (CDU)'den parlamento başkanı Rainer Barzel görevlerinden istifa etmek zorunda kaldılar.

FLICK İMPARATORLUĞU NASIL YÜKSELDİ?

Flick tekelinin geçmişi oldukça ilginçtir. Bu tekel 10.7.1883'te Siegen yakınlarında Ernsdorf'da doğan sanayici Friedrich Flick tarafından kuruldu. Kömür madenlerinin, silah, otomobil ve kağıt fabrikalarının sahibi ve zamanın Almanya'sının en zengini bu adam, ölümünden önce para getiren ne varsa, milletvekili ve bakanlardan, Hitler döneminde köle emeği kullanma imtiyazına kadar her şeyi satın aldı. Nitekim tanınmış Amerikan dergisi *"Newsweek"* şöyle yazıyor: *"Flick ailesi Avrupa'da sahip olduğu büyük servetin bir kısmını, aldığı silah siparişlerinde köle emeği kullanarak edinmiştir."* Hitler'in en baş destekçilerinden de olan Friedrich Flick, Hitler faşizminin yenilmesinden sonra ünlü Nürnberg mahkemesinde savaş suçlusu olarak yargılandı ve 7 yıl hapis cezasına çarptırıldı. Fakat bu da Flick'in ticari yükselişini engelleyemedi.

Baba Friedrich Flick kendini *"çalışkan, tutumlu, milyarlarını kendi elleri ve emeği ile kazanmış, bir zamanlar fakir ama bu hasletleri nedeniyle şimdi zengin olmuş"* birisi olarak tanıtmaya özel önem gösterirdi. Fakat Friedrich Flick'in yükselişi hiç de bu "hasletlerinden" kaynaklanmıyordu. Birinci Dünya Savaşı sırasında ekonomik çöküntüden ve paranın aşırı değer kaybetmesinden yararlanarak silah hurdalarını çok ucuza kapatmayı beceren tüccar Friedrich Flick, daha sonraları bu hurdaları çok yüksek fiyatlarla çelik sanayine ham madde olarak satar. Böylece kazandığı parayı yeniden sanayiye yatırır. İşler 1923 yılındaki ekonomik krize kadar iyi gider. Ama Flick'in

Friedrich Karl Flick. Duvarda baba Flick'in resmi.

Baba Flick 1947'de Nürnberg mahkemesinde yargılanırken (sol başta). Yanında yardımcısı Otto Steinbrick ve kuzeni Konrad Kaletsch. Kaletsch bugün de Flick tekelinde müdürdür.

"dehası" ona bu zorluğu yenmede de yardımcı olur.

Friedrich Flick, zamanın Brüning hükümetine iflas noktasına gelmiş Gelsenkirchen şehrindeki Bergwerk-AG firmasının hisse senetlerini piyasa değerinin dört katı fiyatına satın almasını teklif eder. Kapitalist dostu başbakan Heinrich Brüning dahi bunun imkansız olduğunu söyleyince, Flick şöyle bir şantaja başvurur: Eğer devlet hisse senetlerini satın almazsa, o da firmayı "ülkenin düşmanı" Fransa'ya satmak zorunda kalacak, böylece de Fransa Ruhr bölgesindeki maden sanayinde kendine yer edinmiş olacak. Aslında bu şantaj Brüning hükümetini ikna etmek için değildi. Bu söylenti komuoyunu "ikna etmek" için bilinçli olarak çıkarılmıştı. Brüning hükümetinin bu alış-veriş işine nasıl inka edildiği, Flick tekelinin başbakan Brüning'e 150.000 Mark ve cumhurbaşkanı Hindenburg'a 950.000 Mark rüşvet verdiğinin daha sonra Nürnberg mahkemesindeki duruşmalarda açığa çıkmasıyla çok iyi anlaşılıyordu. Şantaj ve "ikna" yöntemi başarılı olur ve Brüning hükümeti, iflas noktasına gelmiş ve piyasa değeri 25 milyon Mark eden firmanın hisse senetlerini 100 milyon marka satın alır. Başka firmalar peş peşe iflas edip, binlerce insan işsiz kalırken, Flick milyonları cebe indirir.

NAZİ SAVAŞ SUÇLUSU FLICK

Flick daha sonra Hitler'i finanse etmeye başlar. Çünkü Hitler ona Brüning'den daha az yararlı değildir. Nitekim 1947'de Nürnberg'deki Flick duruşmasında, Flick tekelinin Hitler'e toplam 7,65 milyon Mark yardım yaptığı açığa çıkar. Yine aynı duruşmada bizzat Flick'in 1940 yılında Hitler hükümetine yazdığı bir mektup okunur. Hitler Almanya'sının Fransa'yı işgalinden sonra yazılan bu

Flick tekelinin kurucusu Baba Flick'in Nazilere olağanüstü para yardımı yaptığı, Nürnberg mahkemelerinde savaş suçlusu olarak yargılanıp hüküm giydiği, daha sonra Amerikan askeri komiseri tarafından affedilerek serbest bırakıldığı biliniyor.

mektupta, Flick, kendisinin Nazi Partisi'ne (Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi) "mücadele döneminde" çok para yardımı yaptığını, bu nedenle de Alsas bölgesindeki el konulan maden sanayinin kendisine verilmesini talep etmektedir.

Flick Nürnberg'deki yargılamadan 7 yıl hapis cezasıyla kurtulur. Flick tekelinin mallarına el konulması savaş sonrasında hazırlanan Batı Alman anayasasına halkın baskısı ile girmiş olmasına rağmen, ABD askeri hükümeti Flick'e tekelini hapishaneden yönetme ve daha da genişletme imkânı sağlar.

Flick bu arada eski adamlarını da unutmaz. F.Almanya ve Avusturya'da savaş suçlusu olarak aranan Nazi subayı Skorzeny'yi (*Düşün* dergisinin Eylül ve Ekim sayılarında yayınlanan "Barbie Dosyası" isimli yazıya bakınız) Franko İspanyası'ndaki Mercedes araba firmasının başına getirir. Yine eski Nazi'lerden ve Hitler'in Çekoslovakya'yı işgalinden sonra oradaki el konulan firmaların başına getirilen Schleyer'i de tekelinin genel müdürü yapar.

Bu arada Flick henüz hapisteyken dışarıda Hristiyan Demokrat Birliği (CDU) kurulur. Kurucular arasında Flick'in eski özel sekreteri Robert Tillmann ve yine tekelin önde gelenlerinden Odilo Burkant da bulunmaktadır. Tillmann, Adenauer hükümetinde Özel İşler Başkanlığı'na getirilir. ABD yüksek komiseri John McCloy bu "önemli adamı" henüz 7 yıl hapis cezasını doldurmadan Ağustos 1950'de affederek salıverir. Flick, servetinin 3/4'ü Alman Demokratik Cumhuriyeti'nde kalmasına rağmen, Batı'daki maden ocaklarını ve firmalarını 1954 yılında 280 milyon Mark'a satıp, bu parayla *Daimler Benz (Mercedes)* araba, *Feldmühle* kağıt, *Nobel Dynamit* kimya ve *Kraus-Maffei* tank fabrikalarını satın alır.

Soğuk savaşın başlamasıyla Flick yeni bir atak daha yapar ve NATO için tank üretimine başlar. Savaş, savaş hazırlığı, savaştan para kazanmak: Bütün bunlardan zaten en iyi Flick anlardı!

BABASINA LÂYIK EVLAT

Friedrich Flick'in 20.7.1972 tarihinde ölmesinden sonra, imparatorluğun başına oğlu Friedrich Karl Flick geçer. Flick tekelinin yeni başı da babasından aşağı kalmadığını kısa zamanda gösterir.

Tüm dünyada 45.000 kişinin çalıştığı 200'ü aşkın firmanın sahibi ve 6

milyar DM olduğu tahmin edilen kişisel servetiyle F.Almanya'nın en zengin kişisi Friedrich Karl Flick'in kadın ve içkiye olan aşırı düşkünlüğünün yanı sıra "hür demokratik rejimi" korumak ve yaşatmak için partilere ve önde gelen politikacılara rüşvet dağıtmak gibi özel bir merakı da vardır. Friedrich Karl Flick'in bu özel merakının Federal cumhuriyet savcılığınca ortaya çıkarılmasıyla, Federal Almanya Cumhuriyeti'nin en büyük skandalı patlak verir ve sadece ekonomi bakanı Lambsdorf ve parlamento başkanı Barzel'in değil, başka önde gelen politikacıların da değişik dönemlerde Flick tekelinden rüşvet aldıkları açığa çıkar.

Babasının oğlu Friedrich Karl Flick'in cumhuriyet savcılığınca ortaya çıkarılan rüşvet serüveninin ana noktaları şöyle:

FLICK'İN İLKESİ: ADAM SATIN ALMAK

• Friedrich Karl Flick Feldmühle kağıt, Dynamit Nobel kimya, Krauss-Maffei tank, Buderus metal ve Daimler-Benz araba fabrikalarının sahibi olmaktan öte, Deutsche Bank'ın denetleme kurulunun da üyesidir. Friedrich Karl Flick Daimler-Benz firmasının hisse senetlerinin % 30'unu 1970'li yılların ortasında Deutsche Bank'a 1 milyar 934 milyon 563 bin 811 DM karşılığında satar ve bu paranın yarıya yakın kısmıyla da ABD'deki Grace süt tekelini satın alır. Flick'in bu satıştan dolayı 800 milyon DM vergi ödemesi gerekmektedir. Flick, Daimler-Benz firmasının hisse senetlerinin satışıyla elde ettiği parayı tümüyle yatırıma aktardığı gerekçesiyle vergi ödemek istemez ve ekonomi bakanlığına vergiden muaf tutulması için bir dilekçeyle baş vurur. Dilekçe kabul edilir ve Flick 800 milyon DM vergi ödemekten kurtulur. Fakat daha sonra Flick'in ekonomi bakanı *Lambsdorf*'a 150.000 DM rüşvet verdiği açığa çıkınca, Hür Demokrat Parti (FDP)'li ekonomi bakanı Lambsdorf görevinden istifa etmek zorunda kalır. Flick bu alış-verişten % 5333 kâr etmiştir.

Flick'in rüşvet dağıttığı politikacılar arasında başbakan ve CDU başkanı Helmut Kohl, Bavyera eyaleti başbakanı ve koalisyonun CSU başkanı Strauss ve gene koalisyon ortağı FDP başkanı ve Dışişleri Bakanı Genscher de var.

• Flick sadece ekonomik amaçlarla değil, daha mutemet adamlarının yolunu açmak için de rüşvet dağıtmaktadır. 70'li yılların başında CDU'nun başkanı ve CDU/CSU* parlamento grubu başkanı Rainer Candidus Barzel'in aniden görevlerinden istifa etmesi ve yerine Helmut Kohl'ün geçmesi o zaman kimsenin pek dikkatini çekmez. Barzel Frankfurt'daki bir avukatlık bürosunda yıllığı 250.000 DM'ye "çalışmaya" başlar ve bu bürodan 1973 ilâ 1979 yılları arasında toplam 1 milyon 700.000 DM para alır. Flick tekelinin soruşturma amacıyla çeşitli evraklarına el koyan cumhuriyet savcılığı, Barzel'in avukatlık bürosu kanalıyla aldığı paranın Flick tekeli tarafından CDU başkanlığından çekilmesinin karşılığı olarak ödendiğini açığa çıkartır. Friedrich Karl Flick daha mutemet adamı şimdiki başbakan Helmut Kohl'e yolu açmak için, Barzel'den başbakanlığı 1,7 milyon DM'ye satın almıştır. Daha sonra parlamento başkanı olan Barzel, rüşvet aldığının anlaşılmasıyla görevinden istifa etmek zorunda kalır. Friedrich Karl Flick bu olayda da babasının oğlu olduğunu ispatlar. Hesap adamı Flick, 1,7 milyon DM'yi avukatlık kanalıyla ödemekle hem kamufle etmiş oluyor, hem de işletme harcamaları olarak göstererek yarıya yakın kısmını vergi iadesi olarak devletten geri alıyor.

Friedrich Karl Flick'e 1976'da Bavyera Eyaleti Başbakanı Alfons Goppel tarafından madalya takılırken.

SİYASİ PARTİLERE FLICK YARDIMI

• Friedrich Karl Flick'in rüşvet listesi oldukça ilginç. 70'li yıllarda partilere dağıttığı toplam 25 milyon

** CSU (Hristiyan Sosyal Birliği). Strauss'un başkanlığını yaptığı ve sadece Bavyera eyaletinde örgütlü parti.*

FLICK SKANDALI

DM'lik "yardım"ın cumhuriyet savcılığı dökümanlarına göre dökümü şöyle: CDU/CSU 15 milyon, FDF 6,5 milyon, SPD (Almanya Sosyal Demokrat Partisi) 4,3 milyon. Yine cumhuriyet savcılığı dökümanlarına göre rüşvet alan önde gelen politikacılardan bazılarının ismi şöyle: CDU: cumhurbaşkanı Weizsäcker (95.000 DM), başbakan Helmut Kohl (665.000 DM), Aşağı Saksonya eyaleti başbakanı Ernst Albrecht, maliye bakanı Stoltenberg, CDU eski genel sekreteri Biedenkopf, CDU/CSU meclis grubu başkanı Dregger, Almanlararası Sorunlar Bakanı Heinrich Windelen. CSU: Bavyera eyaleti başbakanı Strauss (2,53 milyon DM), içişleri bakanı Zimmermann. FDP: parti başkanı ve dışişleri bakanı Gencher (650.000 DM), eski ekonomi bakanı Lambsdorf, devlet bakanı Möllemann, eski cumhurbaşkanı Walter Scheel (100.000 DM). SPD: parti başkanı ve eski başbakan Willy Brandt.

Flick tekelinden 150.000 DM rüşvet aldığı açığa çıktığı için istifa etmek zorunda kalan FDP'li eski ekonomi bakanı Otto Graf Lambsdorf.

• Friedrich Karl Flick rüşvetleri genellikle her parti tarafından kurdurulan vakıf kuruluşları aracılığıyla ödemeye özel önem gösterir. Hatta bu iş için gerekirse bir kaç aylığına geçici vakıflar bile kurdurduğu olmuştur. Böyle yapmakla hem "hayırsever" bir vatandaş olmakta, hem de ödediği rüşvetlerin vergi indirimiyle % 50'ye yakın kısmını devletten geri alarak, "hür demokratik rejimi" korumak için devletide "hayır" işlerine ortak etmektedir. Nitekim Bavyera eyaleti başbakanı Franz Josef Strauss'a verilen toplam 2,53 milyon DM'lik rüşvetin 1,25 milyon DM'si "gayriresmi" ve 1,28 milyon DM'si de CSU'nun kurdurduğu Hanns-Seidel Vakfı aracılığıyla "resmi" olarak ödenir.

Flick tekelinin DKP ve Yeşiller dışında tüm partilere "yardım" adı altında rüşvet dağıttığı cumhuriyet savcılığınca açığa çıkarıldı.

Olay Flick'in mutemet adamlarından bir muhasebecinin şirketten ayrıldıktan sonra yaptığı ifşaat üzerine açığa çıktı.

CDU eski başkanı ve Federal Meclis başkanı Barzel, aldığı paranın Flick tarafından verildiğini bilmediğini söylediyse de, daha sonra istifa etti.

FDP'li devlet bakanı Jürgen Möllemann da aldığı rüşvetleri kamufle etmek amacıyla dernek kurmakla itham edilmektedir. Jürgen Möllemann 10 Nisan 1979 tarihinde Flick tekeline ait Münih'teki Krauss-Maffei tank fabrikasının yönetim kuruluna, bizzat kendisinin başkanlığını, karısının ve baldızının da yönetim kurulu üyeliğini yaptığı "Avrupa'da Güvenlik ve İşbirliği Derneği" için para yardımı talebinde bulunur. Firma derneğe "Avrupa'da güvenlik ve işbirliğini" desteklemek için para yardımında bulunur. Aynı dernek 9 ay sonra feshedilir ve yerine önce "Avrupa Ekonomik Politikası Kulübü", daha sonra da "Liberal Forum" kurulur. Möllemann bu kez kurucu üyedir. Kulüp yeniden Klauss-Maffei fabrikasının yönetim kuruluna müracaat eder ve çalışmalarının desteklenmesi için yardım talebinde bulunur. Firma gene para gönderir. Ne garip ki dernek Bonn'daki dernekler masasına resmi kuruluş müracaatını bu para yardımını almasından tam 1 yıl sonra yapar.

• Friedrich Karl Flick, Barzel olayında da görüldüğü gibi, politikayla çok yakından ilgilenmektedir. Bu ilgi beğenmediği hükümetlerin ya da hükümetin ortaklıklarının yönetimden uzaklaşması için ona büyük parasal "fedakârlıklar" yaptıracak kadar fazladır. Nitekim cumhuriyet savcılığının ele geçirdiği belgelerden, FDP'nin sağ kanat milletvekillerine SPD-FDP hükümet ortaklığının bozulması için Flick'in büyük paralar ödediği anlaşılmaktadır.

Federal Almanya'nın en zengin adamı ve tüm dünyada 200'den fazla firmanın sahibi Friedrich Karl Flick, gene de rahat değil. 600 m² üzerine kurulu, 30'dan fazla odası olan villasının tüm pencereleri kurşun geçirmez camlarla kaplı ve başlarında Vietnam savaşı deneyli eski bir ABD subayının bulunduğu 20'nin üzerinde koruyucu tarafından gece-

Flick tekelinden CDU parti başkanlığından istifa etmesinin karşılığı olarak 1,7 milyon DM aldığı açığa çıkan Parlamento Başkanı Rainer Barzel.

gündüz sürekli korunuyor. Ayrıca 20 hareketli video kamerası da villaya yaklaşanları, ya da girip çıkanları sürekli izliyor. Flick villasına kurşun geçirmez Mercedes 500'üyle otomatik

SPD ve Sosyalist Enternasyonel Başkanı Willy Brandt da Flick tekelinden para alanlar arasında.

olarak açılıp kapanan arka kapısından girip çıkıyor. Villanın bulunduğu Pienzenauer caddesini de Münih şehir haritasında bulmak mümkün değil. Friedrich Karl Flick'in depresyon halindeki en büyük korkusu da fakir olarak ölmekmiş!

45 bin kişiyi çalıştırıyor, 200'ü aşkın kuruluşu var, serveti ise 5-6 milyar mark...

İşi, satın almak olan imparator

FLICK

Flick Holding'in kurucusu Nazilere de yardımda bulunmuş

Flick skandalı, Avusturya'ya sıçradı

"RÜŞVETÇİ" FLICK ABD'YE GİTTİ

Rüşvet olayında Hitler'in gölgesi

Almanya'da bağış yolsuzluğu Sosyal...

Flick skandalı İspanya'yı da karıştırdı

● *Milyarder Flick, Güney Amerika'da*

Rüşvet skandalının kahramanı kaçtı

Flick tekelinden para alan parti ve politikacıların listesi

Cumhurbaşkanı Hindenburg............ 950.000 Mark
Başbakan Brüning........................... 150.000 Mark
Brüning hükümetinin Maliye Bakanı
Henrich Dietrich............................ 950.000 Mark
Brüning'den sonraki başbakan von Papen 100.000 Mark
Eski başbakan ve dışişleri bakanı
Stresemann.............................. miktarı belli değil
Eski başbakanlardan Schleicher......... 100.000 Mark
Henrich Himmler...................... 7.65 milyon Mark

Partiler:
CDU/CSU.................................. 15 milyon Mark
FDP.. 6,5 milyon Mark
SPD.. 4,3 milyon Mark

Politikacılar:
CDU:
Cumhurbaşkanı Weizsäcker................ 95.000 Mark
Başbakan Helmut Kohl.................... 665.000 Mark
Parlamento ve CDU eski başkanı
Rainer Barzel........................... 1.7 milyon Mark
Aşağı Saksonya Eyaleti başbakanı
Ernst Albrecht.......................... miktarı belli değil
Maliye Bakanı Stoltenberg.......... miktarı belli değil
CDU/CSU meclis grubu başkanı Dregger 99.600 Mark
CDU eski genel sekreteri Biedenkopf.. 135.000 Mark
Eski İçişleri Bakanı ve Anayasa Mahkemesi
eski başkanı Ernst Benda..................... 2.400 Mark
CDU'dan 1969-72 yılları arası meclis başkanı ve Schleswig-Holstein eyaleti eski başbakanı
Kai Uwe von Hessel........................ 100.000 Mark
Almanlar Arası Sorunlar Bakanı
Windelen.. 100.000 Mark

CSU:
Parti başkanı ve Bavyera eyaleti başbakanı
Franz Josef Strauss.................... 2.53 milyon Mark
İçişleri Bakanı Zimmermann........ miktarı belli değil

FDP:
Parti başkanı ve Dışişleri Bakanı
Genscher.. 650.000 Mark
Eski cumhurbaşkanı Walter Scheel..... 100.000 Mark
Eski ekonomi bakanı Lambsdorf....... 150.000 Mark
Devlet Bakanı Jürgen Möllemann. miktarı belli değil
FDP'den milletvekili
Hans H.Gattermann.................. miktarı belli değil
FDP'den milletvekili
Dieter Julius Cronenberg............ miktarı belli değil

SPD:
Parti başkanı ve eski başbakan
Willy Brandt.................................. 100.000 Mark
SPD'den milletvekili Horst Ehmke miktarı belli değil

Gençlere mi, Yaşlılara mı?

Asım Bezirci

DÜN

1961'in bahar aylarıydı. İlk kitabım yeni çıkmıştı. Pek sevinçliydim. Arif Damar'ın Nişantaşı'ndaki evindeydik. Şükran Kurdakul, Demir Özlü, o ve ben *Çok Kapılı Oda* üstüne söyleşiyorduk. Bir ara Şükran bana döndü, yakınırcasına sordu:

"Kişilikleri oturmuş, yapıtları zaman aşımına uğramamış, uğramışsa bile Türk şiirine getirdikleri belli olmuş sanatçıları ele almanız daha doğru değil mi?" (1).

Eserimin yayımcısının sevgi dolu sesindeki eleştiriyi, daha doğrusu, dostça uyarıyı sezmemek olanaksızdı. Gerçi o sıralar Abdülhak Hâmit ile Edip Cansever'e ilişkin uzun incelemelerim de çıkıyordu dergilerde, ama genç şairlerle hikâyeciler daha bir çekiyordu beni, onlar için yazmak daha bir hoşuma gidiyordu. Sebebi açıktı: ben de gençtim. Diyeceğim, haksız değildi Şükran. Öyleyken, ben kendimi haklı göstermeye çalışıyordum:

"Biliyorsunuz ki, sürekli olarak yazmaya 1958'de yedek subaylığımı yaptığım sırada başladım. Gözlerimi yöreme çevirdiğim zaman ilkin gençleri gördüm. Beni yaşlılardan daha çok onlar ilgilendirdi. Nitekim, ilk yazılarım da çoğun onlarla ilgili oldu. Üstelik, ben gençlerle ilgilenmeyi daha yararlı buluyorum. Çünkü oluş halinde bulunan gençlerin gelişimine olumlu etkiler yapmak az çok elimizdedir. Ama yerleşmiş, kalıplaşarak donmuş yaşlılar üzerinde aynı etkiyi sağlamak pek elimizde değildir ya da çok güçtür. Ayrıca, yaşlıların incelenmesi bir yerde edebiyat tarihçiliğine götürür bizi..."

Gençlerin gelişimini etkileme... Donmuş yaşlıları etkilemenin güçlüğünü düşünme... Edebiyat tarihçiliğini küçümseme... Başöğretmen gibi nasıl da yüksekten konuşmuşum, hem de otuz yaşında ve çiçeği burnunda bir yazar iken! (Şimdi böyle yüce amaçlardan ne kadar uzağım!) Yine de kendimi büsbütün haklı görmemiş olmalıyım ki, konuşmamın sonunda şöyle demişim: "... Hem ben size bir şey söyleyeyim mi? Kendimi henüz işin başlangıcında sayıyorum. Yazmaya başlayalı üç yıl oluyor daha. Unutmayın ki, *Çok Kapılı Oda* benim ilk kitabım. Elbette, ilerde eleştirmemi istediğiniz yazarlara da geleceğim. Daha hazırlıklı, daha olgunlaşmış olarak..."

Böyle dedimse de daha birkaç yıl tutumumu sürdürdüm. Acaba gençlerle aşırı ilgilenen Nurullah Ataç'a mı özeniyordum, yoksa ünlülere dokunmaktan mı çekiniyordum, bilemiyorum. Ara sıra yaşlılara da yönelmiyor değildim, ama çokluk gençlerle uğraşıyordum yine: Ferit Edgü, Orhan Duru, Demir Özlü, Leylâ Erbil, Tahsin Yücel, Muzaffer Buyrukçu, Demirtaş Ceyhun vb...

Sonunda, Attilâ İlhan dayanamadı, *Çirkin Eleştirmeci* başlıklı yazısında bir güzel haşladı beni:

"...Bir başkası inceleme-eleştirme alanına hayli ciddî ve ilginç bir *Abdülhak Hâmit* yazısıyla giriyor. Arkasından hiç olmazsa *Hececiler*'le *Serbestçiler*'in çatışması ya da Cumhuriyet hikâyesinin edebî ve toplumsal kaynakları üzerinde çalışmalarını bekliyorsunuz. O,birdenbire ne olduğu ve hele ne olacağı fena halde belirsiz 50 kuşağı hikâyecilerinin batağına saplanıp boğuluyor. Günah ve yazık." (2).

Attilâ adımı anmıyor, başkalarının yanında ancak bir paragraf ayırıyordu bana, ama tavrı ve deyişi pek ağırıma gitmişti. Hemen cevap verdim: Ne olduğu henüz belli olmayan yazarları tanıtıp eleştirmenin, ne olduğu belli yazarları eleştirmekten daha yararlı olduğunu kanıtlamaya giriştim (3).

Doğrusu, bu girişimi hâlâ gereksiz bulmuyorum; yaşlılardansa gençlerle ilgilenmeyi hâlâ yararlı buluyorum. Fakat nesnel eleştiri ve kuram açısından bu çeşit bir ölçüte bağlanmayı da artık doğru görmüyorum. Belki yavaş yavaş bunu anladığım, belki de Attilâ ile başkalarının aynı doğrultudaki eleştirilerinden etkilendiğim için yaşlılarla aram gitgide kapandı. Sanıyorum, bunda şu gerçeği kavramanın da payı oldu: Bugünü değerlendirmek dünü de değerlendirmeyi gerektirir.

Bu gerekirliğin bilinciyle 1963'ten sonra Ahmet Haşim, Nurullah Ataç, Orhan Veli, Nâzım Hikmet, Sabahattin Ali, Orhan Kemal, Metin Eloğlu üstüne geniş ve Sabahattin Eyüboğlu, Suut Kemal Yetkin, Yaşar Nabi, Melih Cevdet Anday, Hikmet Dizdaroğlu, Hüseyin Çöntürk üstüne dar kapsamlı incelemeler yayımladım. Gerçi gençleri/yenileri unutmuş değildim, arada bir onlara da uzanıyordum. Sözgelimi, *On Şair On Şiir* adlı kitabımdaki yazıların yarısı, *Hikâyecilerimiz*'dekilerin ise çoğu gençlerle ilgiliydi. Buna karşın, yaşlılarla/eskilerle ilgili olanlar ağır basıyordu. Üstelik, bunların çoğu için benden önce de birtakım çalışmalar yapılmıştı. Ben onları yeni bir anlayış ve yöntemle ele almış, eleştirimize katkıda bulunmaya uğraşmış da olsam, kimse bunu göz önünde tutmuyordu. Eleştirilerimin kendisine (içeriğine, yapısına, yargısına, ölçütüne, araştırısına) değil, konusuna (kiminle ilgili olduğuna) bakılıyordu. Bu yüzden de sözü geçen tepkilerde nitelikçe bir değişme belirmiyordu: Yine suçlanıyordum...

BUGÜN

Bundan ötürü, dün bana kızan yaşlıların yerini bugün gençler almış bulunuyor. Gizli tepkiler ucun ucun su yüzüne çıkıyor. Arkadan sözle yapılan yergiler yazıya dökülüyor gitgide. Örneğin, genç şairlerden Tuğrul Tanyol içtenlikle açığa vuruyor öfkesini:

"Eleştirmeni, yol göstericisi olmayan tek kuşak bizimki. Yazılan tüm şiirler bir ilgisizlik duvarına çarpıp dönüyor. Yaşlıların ve gençlerin yayımladıkları onca kötü şiirlerin arasında nitelikli olanlar da kaynayıp gidiyor. Ancak şu ya da bu şekilde sivrilebilenlerin şiirleri ne eleştirmenler ne de dergi yöneticileri tarafından değerlendiriliyor? Örnek mi istersiniz? İşte Asım Bezirci'nin ilgilendiği en genç ozan 1943 doğumlu Abdülkadir Bulut. Onunla ilgili yazıyı bile yenilerde yazdı. Ama Bezirci ne yapsın, Hâşim'le, Tarancı'yla ilgilenmekten gençlere bir türlü zaman ayıramıyor." (4).

Gerçekten eleştirmeni yok mu Tanyol'un kuşağının? Öyle ise, Mehmet Yaşar Bilen ile Ahmet Telli'ye, Sabit Kemal Bayıldıran'a ne diyeceğiz? Özellikle Bilen'in kaç yıldır Dönemeç'te, Hakimiyet'te, Varlık'ta, Yazko Edebiyat'ta yayımladığı 70 Kuşağı'na ilişkin yazılarını, konuşmalarını görmezlikten mi geleceğiz? Öte yandan, Gösteri, Varlık, Sanat Emeği, Milliyet Sanat, Edebiyat 81 ve Yarın dergilerinin gençlere ayırdığı özel bölümden/sayfalar ile Akademi Kitabevi, Varlık Yayınevi ve Yeni Türkü Yayınlarının gençlere sunduğu ödülleri yok mu sayacağız? Ödül kazanmış bazı eserleri yayımlayışlarını unutacak mıyız?

Bütün bunlar, eskisine oranla, gençlere daha bir yakınlık gösterildiğini kanıtlamıyor mu?

(Hâşim ve Tarancı'yla ilgilenişime bozulan Tanyol bunu az görebilir, ama ben onu üzmeyeceğimi bilsem, az olmadığını söyleyeceğim. Bundan amacım Tanyol'la tartışmak değil, bir sorunu çözmeyi denerken, gerçekte kendi tutumumu açıklamak...)

T.Tanyol'un bana yönelttiği sitemi, bir yıl sonra, Enver Ercan daha da ileri götürdü:

"Nurullah Ataç genç şairleri yüreklendiren, destekleyici yazılar da yazıyordu. Siz daha çok, bir şair kendini kabul ettirdikten sonra ondan söz ediyorsunuz. Bu yaklaşım hangi nedenlerin sonucu?" (5).

E.Ercan'a verdiğim cevabı, burada, T.Tanyol için de tekrarlamak zorundayım:

"Ataç kadar değil elbet, ama ben de 'henüz kendini kabul ettirmemiş yazarlar' üstüne eleştiriler yazdım. Sözgelişi, *1950 Sonrasında Hikâyecilerimiz* adlı kitabımdaki yazıların çoğu bu niteliktedir. Ayrıca, vaktiyle Sezai Karakoç, Cemal Süreya, Gülten Akın, Ataol Behramoğlu, Ece Ayhan, Sennur Sezer, Refik Durbaş, Ozan Telli, Metin Demirtaş için yazdığım eski eleştirilerin de böyle olduğunu sanıyorum. İşin tuhaf yanı, yıllarca önce, bu tür yazılarım çıktığında 'gençlerle çok ilgilendiğim' öne sürülerek yerilmiştim!

Doğrusunu isterseniz, genç şairlerle ilgilenmeyi, ürünlerini nesnelce değerlendirmeyi anlıyorum, ama 'salt genç oldukları için' onları yüreklendirmeyi, desteklemeyi anlamıyorum, hatta yersiz buluyorum. Genç ama yeteneksiz bir şairi eleştirmen koltuklayacak da ne olacak?!Taşıma suyla değirmen döner mi? Ataç'ın geçmişte Ahmet Kabaklı, İbrahim Cüceoğlu, İlhan Geçer, İsmet Gönülal, Cengiz İlhan, Ziya Kaya, İlhan İleri, Necati Darendeli, Miraç Katırcıoğlu, Aytekin Ozan, Cahit Obruk, Sabih Şendil, Cavidan Tümerkan, Nijat Gülen gibi şairleri övmesi, yüreklendirmesi neye yaradı?

Genç ama yetenekli şairlere gelince..:"Onların koltuk değneklerine ihtiyacı yoktur..."

YARIN

Onun için diyorum ki, eleştirmen de kimseye koltuk değneği olmaya ve ayrıcalık tanımaya yanaşmamalıdır. Yoksa, kimseyi gönendiremez: Gençlerden söz açsa yaşlılar, eskilerden söz açsa yeniler kazan kaldırır. Hem birinden, hem öbüründen söz açsa, hepsi birden ayaklanır. Herkesi susturacak ortak ölçüyü bir türlü bulamaz. Herkes ister ki yalnızca kendilerinden söz açılsın, yalnızca kendilerinden, — sık sık ve överek...

Bundan kurtulmanın eleştirmen için tek yolu var: Genç/yaşlı ayrımı yapmamak, kuşaklar arasında nesnel davranmak... Kılavuzluk, destekçilik, eğiticilik gibi yüksek görevlerden kaçınmak... Bencilce yakınmalara aldırmayarak, gönlünce seçtiği eserleri iyi çözümleyip doğru değerlendirmeye çalışmak...

Son yıllarda, *Seçme Romanlar* ile *Seçme Hikâyeler* adlı kitaplarda bunu gerçekleştirmeye uğraştım. Yarın da aynı doğrultuda yürümek istiyorum. Başkalarını sevindirmeye çabalayıp üzülmek yerine, kendi özgürlüğümü kullanıp sevinmek istiyorum...

Yeri gelmişken, şunu da söylemeliyim: Şairlerle yazarlar, hatta eleştirmenler için değil, okurlar için yazmak istiyorum. Salt onlar için!

(1) Yelken, Nisan 1961
(2) Varlık, 1.9.1965
(3) Yeni Dergi, Aralık 1965
(4) Üç Çiçek, Seçki, Haz.-Tem. 1983
(5) Düşün, Temmuz 1984

YETMİŞ YAŞ VE DİŞ

Bâki Uğur

Yetmişinden sonra yeni diş dürdü. Daha erken sayılır ama demek ki organizma bazen işte böylesini de gündeme getiriyor. Kimbilir belki de onun zamanlaması bizimkinden daha isabetli. Hayat belli gecikmelere tahammül göstermediği için olsa gerek.

Bir yabancı dergide okumuştum, bayâ aklıma yattı: En son psikofizyolojik araştırmalardan çıkan bir hipoteze göre, gülümseme, sırıtma ve kahkahayla gülme, hepsi ayrı boyutta, insanın kendini savunma içgüdüsünden kaynaklanıyormuş. Gülümseme, kendine güven duygusu ve bundan doğan iç huzurun, doğayla, çevreyle uyum içinde olmanın ifadesiymiş. Sırıtan kişi, âni bir durumda tehlikeye karşı hazırlığa girişmenin, teyakkuzun gerilimini dışa vururmuş. Kahkahadan katılarak gülmek ise, o gerginliğin boşalmasıyla rahatlayan insanın her tehlikeyi göğüslemeye hazırlıklı olduğunu âleme ilan etmesiymiş. Hepsi de, diş göstermekmiş.

Gülmeye böyle bir işlev yakıştırmayı insanın bir tür ''hayvanca'' yorumu diye yorumlayıp yadırgayanlar çıkacaktır şüphesiz. Ama onlar, belki de, insana dişlerini yakıştırmayan ya da çok görenlerdir. Nitekim asık suratlı kasavetin kişilik belirtisi, büyükler önünde gülmenin ise ayıp sayıldığı toplumlarda bu görüş hayli yaygındır; hattâ, giderek, bir âdabı muaşeret sorunundan da öte genelleştirilmiştir.

Oysa tüm canlı âlemde gülen yalnız insandır. Bu olgu da, diş göstermenin böylesinin aslında ne denli insanca bir şey olduğunu, bir başka deyişle, kendini savunmanın, insanda, insanı savunma düzeyine ulaştığını gösterir. Yeni doğmuş bebenin bile iki üç hafta içinde nasıl gülmeye başladığını, güldükçe ne çok sevindiğini düşünün! En çirkinimiz de gülünce güzelleşir. Çünkü insana en yakışan da, insanı insanlığa en yakışık kılan da odur. Yeter ki gülüyorum derken sululuğu bir matah sanmasın insan.

Bu tanıdığım, kendisi -benim tanıdığım kadarıyla- hiçbir zaman öyle olur olmaz ve çok gülen bir kimse olmadı. Çok hengâme içinde işini görürken ciddiyetini muhafaza etmesini bildi. Denilebilir ki çalışmaktan gülmeye pek vakti kalmadı, ya da için için gülmeyi yeğledi daha çok. Ama ömrünü hep, başkalarını, yakından tanıdığı, sevdiği insanlarını ağız dolusu güldürmeye, onlara kahkahanın tadını, tattırmaya adadı. Bunda büyük başarı kazandığını kim inkâr edebilir? İnsanlar -derdini anlatacak Markopaşadan gayri kimsesi olmayan onca yurttaş- kuşaklar boyu onun sayesinde nice çapraşık durumlar, olmazlıklar, nafile aykırılıklar karşısında kahkahaları koyverip rahatladı. Rahatladığıyla kaldı gerçi çoğunluk ama -o da neden olmasın ki?- kimileri de gösterecek dişleri olduğunun farkına vardı bu arada, bir başka bilinçle donandı. Bu bakımdan hemcinslerine hizmeti, üstüste konulduğunda boyunu aşan kitaplarını da bir hayli aşar. Kendine yakışanı başkalarına yakıştırmakta hiç cimrilik etmemiştir.

Şimdi de yetmişinden sonra yeni diş sürüyorsa, herhalde, çoktan hakkettiği bir rahatlığı kendisi özlediğinden değil, nicedir gülmesini hepten unutan ya da neye güleceğini şaşıranlara, doğanın insana bahşettiği dişlerin göstermelik olmadığını hatırlatmak içindir.

Genç Şiir ve Miras

Veysel Öngören

Genç Şiir'in ana rahmi, 960-970 arasıdır. Genç Şiir, toplumsal hareketlilikten çıkageldi.

Böylece hayatı belirleyen şeyin siyasa olmadığı ve siyasayı belirleyen şeyin toplumsal yataklar olduğu söz konusu. 960 böyle bir dönüşümdür. 960'ta Cumhuriyet, anlamını, halksal yaşamanın çelişkilerinde sahihleşen tarihsel güçlerin insiyatifine bıraktı. Cumhuriyet, kapitalist altyapıyı amaçlamıştı. Bu kere Cumhuriyet, kapitalist örgütlenişin iç çelişkilerini çözüme sundu. Hayatsal farklılaşma yüze çıktı ve buna dayalı yanlılıklar geçerlik aldı. *Halkın Dostları* döneminde doğan ve Halkın Dostları çevresinden daha kapsamlı olan Genç Şiir, bu yanlardan biridir.

Bu hayat tarzı seçeneği gençti. Bu yüzden, dolaysız bir sanatsal içeriğe gereksinim gösterdi.

Genç Şiir, bir dünya görüşünün gereği olarak doğmamıştır. Bu doğuşun mantıksal sonucudur. Genç Şiir, kendi anlamını arayan farklılaşmış bir hayat tarzının gereği olarak doğmuştur. Farklılaşmaları içinde bir hayattan, bir fark adına bir *yan* olarak doğmuştur. Bu yüzden, dünya konjüktüründe olduğu kadar, özgül konjüktürde de sahihtir. Bütün içinde seçenekleşebilmiş bir hayat tarzının kendi ifadesini aramasından doğmuştur.

Genç Şiir'in haberini *Halkın Dostları* verdi. Ataol Behramoğlu'nun İsmet Özel hakkındaki ısrarını anlamak gerekir. Bunu yapmaması, birlikte düşülmüş bir yanlışı örtmek olurdu. Yanlış, şiirde siyasal bir söyleme gidilmiş olmasıdır. Yanlış, kimi eksikliklerden doğdu. Bu eksikliklerden ötürü, kimi şair dünya görüşünden kendisini seçikleştiremedi. Kimi şair de, yazdığı şiirden kendisini seçikleştiremedi.

Bir kere, şiirin geçmişi hakkındaki donanımları yeterli değildi. Buna karşılık, özlemleri kökencildi.

İkincisi, seçtikleri dünya görüşü ile donanımları yeterli değildi.

Birinci eksik, gerçekçi bir şiirin kendileri ile başlıyor olduğuna onları kuvvetle inandırmıştır. Bunu mazur kılan şey, belli bir geleneğin uzun bir süreden sonra bir kere daha, bu kere kendilerinde uç veriyor olmasıydı.[1].

İkinci eksik yüzünden işe, benimsedikleri gerçekçi şiirin dilsel ve olgusal isterlerini (icab), yeteri kadar düşünmediler. Çünkü bu eksik, nesnel gerçekliği anlayış tarzlarını bulandırdı.

Gözden kaçırdıkları şey, İkinci Yeni'nin de nesnel gerçeklik verisi oluşuydu. İkinci Yeni şiir, bu şairlerin deneylerini içinde geliştirdikleri tarzdı ve bu şairler bu şiire bir seçenek olmayı düşünmüşlerdi[2]. İkinci Yeni, 950'den sonra ağırlığını koyan burjuvazinin ne olduğunu sormuştur: hayatsal farklılaşma ortaya çıkmış olmasına karşın, İkinci Yeni şairlerin burjuvaziyi karşılarına almadıkları görülüp söylenirken, İkinci Yeni şairlerin burjuvaziyi savunup, desteklemediklerine de dikkat edilmelidir. Genç Şiir, hayatsal farklılaşmadan doğdu. Çelişiği İkinci Yeni şiiri yerine koyabilmeliydi. Genç Şiir'in doğuşundaki yanlışı yaratan üçüncü neden, hayatsal farklılaşmayı elden geçirmeden, bu farklılaşmada *yan* olmayı seçişidir. Metin Demirtaş'ta görülen —nesneye yalın sokuluş eğilimindeki— dilin nesneyi yeterince çevrelememesi burdan.

Nitekim seçmedeki yan eğilimi ne denli kalıcı olduysa, yöntemdeki fazlalık da elendi.

İkinci Yeni'nin söylemi, siyasal olan'ı içermiyor. Siyasal iktidar olgusunun ülkede güven yitirmesinden ötürü, siyasal iktidar bilincinin şairde düşmüş olması bunun nedenidir. Bu bilinç, Orhan Veli kuşağında bir olumlama olarak düşmüştür. Siyasal iktidar sorunu çözülmüş biliniyordu. Daha önce de Yahya Kemal'de bir olumsuzlama'dan baş vermiştir. Yahya Kemal, yaşamak istediği dünya biçiminin, Cumhuriyet'in toplumsal iktidar bilinci ile olası olmadığını görmüş, yapılacak bir şey olmadığı kanısına da varmış ve bu konuda susuvermiştir. Bu susuşun nedeni, toplumsal iktidarın bilincinde oluşudur. Birinci ve İkinci Yeni şiir, toplumsal iktidar bilinci ile hiç ilgilenmediler.

Ama, gene kendisinin toplumsal kuşatımı nedeni ile, İkinci Yeni söylem açığa vurdu ki, siyasal bilinç şiirden dışarı çıkarıldığı zaman, tarih öznesi ile birlikte dünyanın yönetilen bir yer olduğu bilinci de çıkıp gidiyor. Geriye sadece, toplumsal iktidar kullanımının alışkanlıkları kalıyor ve öznesi salt birey oluyor. Kuşkusuz, bu bir teslimiyettir. İkinci Yeni söylem, siyasal bilince karşı olduğu için değil, ondan yoksun olduğu için siyasayı söz konusu etmediğinden, onunla birlikte yitirdiği her şeyi geri çağırıyor. Çünkü ısrarla, mevcut insanımızı arıyordu. Bu şiir, söz konusu etmediği ama çelmediği şeylerin boş duran yerini de gösteriyor.

Genç Şiir, buna bir tepki olarak, bu boşluğu doldurma gereğinden kalkarak doğdu ama bu boşluğa düşmekten de korunamadı: o, siyasal söyleme gözünü açtı. Siyasal bilinç gerekliliğinin vurgulanması eğilimi, siyasal söyleme vardı. Burada çok az durdu ama bu duruşun etkileri derindir. Bugün de, kendisine güveni azaldığı anlarda, siyasal söyleme sığınan ve bunu bir dünya görüşü şiiri bilebilen şair olabiliyor. Bunun sakıncası ise: siyasal söylem, son çözümde, sadece bir ajitasyon. Ve herhangi bir şair, hayatın hesabını çıkaramadığı anlarda bu boşluğa düşüyor. Oysa Genç Şiir'in ışıttığı bugünkü sonuç, bunu gereksiz kılmaktadır.

Bu sonuç şu: estetik öyle kurulmalıdır ki, toplumda arızî ya da asal dönüşümler gerçekleştiği zaman bu estetik gene işleyebilsin. Belli dönüşümlerin isterleriyle kendini sınırlamamalı, bu estetik herhangi bir dönüşümün isterlerini

içerebilmelidir.

Böyle bir estetik, yapısının seçeneksel olduğundan kuşku duyulmayan nesnel gerçeklik süreçlerinin kavranışıyla ve nesnel gerçeklik tadının duyulabilmesiyle olasıdır. Altyapı analizleri yoluyla açığa çıkarılmış toplumsal iktidar biçimlerine dayanmayan siyasal tercih bir dogmadır. Tercihin meşruluğunu taşımaz.

Nesnel gerçeklik seçenekli olduğu içindir ki, nesnel gerçekliğin dili tartışmalıdır. Ama ne salt bir suçlamadır, ne de kerameti kendinden menkul bir haklılıktır. Bir dünya görüşü şiiri, tarihsel bir seçeneğe dayanır ve çelişiği olan seçenekle bütünlük içinde kendini düşünmekle yükümlüdür. Çelişiği ile bütünleşmişlik, kaçınılmaz bir gerçeklik durumudur ve genel üzerinde hak sahibi olmanın biricik konumudur. Böyle bir şiir, toplumsal iktidar perspektifinden bakarak, hayatın siyasal karakterini içirmelidir ve mutlaka içermelidir. Ama farklılaşmış bir dünyadaki insanın, kendisini gerçekleştirme ediminden (action) geçerek içermelidir. Bunun, refleksler ve davranışlar olarak günübirlik hayata geçişini durmagit izlemelidir.

Genç Şiir'in pınar başında temel bir sorun apaçık görüldü: *istenen şiirin gereklerini ve olanaklarını araştırmak.* Bu da, ister istemez, Genç Şiir'in mirastaki seçeneğinin var olup olmadığı ile bağlaşık olarak doğdu.

Bu bağlaşıklık belirleyicidir. Şairin yaşadığı dünyanın şiiri, ancak ve ancak, hayatı içinde eyleyen insanın kaygılarında seçikleştirilebilir. Tarih sürekliliğindeki ve tarih öznesindeki nesnelliğe alınmış öznel tavrı, bu nesnelliğe bağlayacak biricik ilinti bu ipuçlarıdır. Miras'ın yari de bellidir: tarih içinde gerçekleştirilmiş insanıl biçimi evrensel edinimlerinden geçirmeksizin bu ipuçlarını anlamlandırmak olanaksızdır. Fakat bağlaşıklık da geçerlidir: bu ipuçlarını savsaklayarak, insanıl olan'ın verili evrenselliğinde tutsaklanıp kalmak, tarihi söz konusu etmeye yetmez.

Mehmet Akif, dünya görüşü şiiri yazmıştır ama söylemi siyasal değildir. Siyasal olan'ı içerir. Yaptığı tarih analizlerinde, sosyal pratiğin altyapı oluşturduğuna dikkat edilmelidir. Tevfik Fikret de öyledir. Tevfik Fikret, dünya görüşü katına çıkmadı ama dünyaya bütüncül bakan bir şiir yazdı. Ondaki tarihsel söylemin toplumsal öznesi yoktur. Söylemini tarihsel kılan şey, hayat bütünselliğini içeren Osmanlı bilinçtir. Siyasal değil ama siyasal olanı kuvvetle içeriyor. Bu ikisinde de toplumsal iktidarı fark ediş, analizleri belirliyor. Mehmet Akif'te tutarlı olarak İslam İdeolojisi bunu sağlamaktadır. Tevfik Fikret'te ise, buradan soyutlanıp alınmış teori-pratik bilinci.

Yahya Kemal, dinin "dünyalaşmış" biçimi ile ilgili. İslamın insanileştirdiği bir dünyanın hayat tadını yazıyor. Seçtiği tadı karşılayacak bir hayatın toplumsal iktidar reflekslerini şiirleştirmiştir. Söylemi siyasal değildir. Ama burada bir şey var: siyasal olanı içermez de. Yahya Kemal'den Melih Cevdet'e, giderek Özdemir İnce'ye kadar, Yahya Kemal'in semantiğinden kaynaklanan şiirin söylemi ne siyasaldır ne de siyasal olanı içerir. Dünyanın bütünselliğinden kaynaklanan bir bilince bağlı değildir de ondan. Bu geleneğin semantiği, dünyayı insanileştirmenin boyutlarıyla ilgilenmeksizin, insanileştirilmiş olarak bulduğu bir dünyada gülmek ya da ağlamakla sınırlıdır. Yer yer ve zaman zaman siyasal iktidar bilincini temleştirdiği, motifleştirdiği görülür. Orhan Veli'nin bu gelenek içindeki aşaması, git git toplumsal iktidar bilincine ilerliyor olması. Ama Orhan Veli örneği de şunu gösterdi: siyasal iktidar bilincini belirlemeyen toplumsal iktidar kaygısı ve seçeneksizliktir. Bu da, Divan Şiiri söylemini seçmek demektir.

Divan Şiir'i, bir dünya görüşü sanatıdır. Ama bu şiirin söylemi siyasal olamazdı ve siyasal olan'ı da içeremezdi. Başkaları üstünde egemenlik kurmuş bir hayat tarzının şiiridir. Hem de, egemenliği mutlaklaştıran bir egemen. Ama egemenlerin de dünya görüşü var. Osmanlı elitin dünya görüşü olmadığını söylemek burjuvaziye yaslanan eliti örtmek. İslam ideolojisinin Osmanlı biçimidir Divan'ın söylemi. Bu dünya görüşü, her türlü iktidarın Tanrı'da olduğunu söyler. Oysa Tanrı yeryüzünde bizzat eylemez ve siyasal iktidar bir yeryüzü sorunudur. (Mehmet Akif'in ağırlık verdiği yer burasıdır.) Bu dünya görüşü, her türlü iktidarı zor'un gerçekleştirdiği bir hayat tarzına üstyapı olarak gelmiştir. Köle üstünde efendinin iktidarı çıplak zor'dur. Bu iktidarın mülkiyete dönüşmesi de gene feodalite iledir. Ama efendinin serf, reaye, etba, vb. üstündeki iktidarı Tanrı yetkisi ile donatılmıştır. İdeolojiktir. *Muktedir,* Tanrı vekilidir. Bu ideolojinin gereği, herkes için ortak bir olanaktır ve bu yüzden de bu siyasal iktidar bilinci dokunulmazdır. Çözümü söz konusu edilmeyecek bir meseledir. Divan söylemi bu yüzden ne siyasal olabilir, ne de onu içerebilir. Yahya Kemal ve Ahmet Haşim, kendilerine ait nedenlerle bunu devralıyorlar.

Ama Tevfik Fikret ve Mehmet Akif buna karşı çıkmışlardır. Tevfik Fikret din ideolojisini ve dinsel örgütleniş biçimlerini dışlayarak, dünyalaştırılmış Tanrı'ya, Tanrı adına doğrudan doğruya karşı çıkıyor: deisttir[3]. Bu davranışta Mehmet Akif'le birleşiyorlar. Mehmet Akif, İslam ideolojisi adına dünyalaştırılmış Tanrı'ya karşı çıkarak, yeryüzündeki siyasal iktidar mutlaklığının çehresini kırmıştır. Vekilliğin Tanrı sözüne (yasa) dayandırıldığını ama yasanın işletilmediğini söylemektedir ki, ondaki eleştiri biçimiyle, bu sıradan itiraz, Tanrı vekilliğini geçersiz kılmaya yükseliyor. Mehmet Akif, inandığı ideolojinin dünyasal biçimini çökertircesine, bir münafıklık açığa çıkarmıştır. Leibnize'e benzer biçimde, yasa bilincini, Tanrı'ya inanmasına karşın Tanrısal olan'a karşı geliştirmektedir.

Bu ikisinin de vardığı sonuç, dünyayı yönetme işinin insanlara ait olduğu bilincinin önceliğidir. Ama bunu, siyasalı dışarı çıkarmaksızın, siyasal iktidar bilincine de indirgemeksizin yapıyorlar. Yahya Kemal bu tartışmayı bir kenara bırakıyor. İslamın insanileştirdiği dünyanın tadı ile yetiniyor. Dünya görüşünü de ideolojiyi de askıya alıyor. Yahya Kemal'in söylemi son derece uygardır. Ama tarihsel değildir. Duran bir dünyanın şiiridir.

Nazım Hikmet'in bulduğu miras bu. Nazım Hikmet, Tevfik Fikret'ten ve özellikle Mehmet Akif'ten geliyor. Yahya Kemal'e tepki olarak geliyor.

Yahya Kemal'in tavrını Orhan Veli kuşağı alıp geliştirdi. Semantiği Yahya Kemal'den gelen şiir, tarih öznesini toplumsal iktidardan kopararak, soyut bir insan ikame etti. Karşı seçeneği de eşzamanlıdır. A.Kadir kuşağı, ayrı bir semantik anlayışla, toplumsal iktidar öznesinin gene tarih içinde aranması gerektiği kanısındadır. Böylece dünya görüşüne dayanan şiir ve dünya görüşünü askıya alan ya da dışlayan şiir olmak üzere iki akım ortaya çıkıyor.

Genç Şiir, A.Kadir kuşağında bulabileceği kimi şeyleri, geniş ölçüde kendi kendisine öğrenmek zorunda kaldı. Bunlar şöyle söylenebilir:

A.Kadir kuşağının söylemi siyasal değildir. Bu söylem dolaysız bir içerik verir[4]. Bu söylem, yorumlanmamış ihsan duyarlığı içerir. Sahih koşullar altında duyulmuş sahih insan kaygıları taşır. Yılkısızdır. Şiir dili, günübirlik dille bağlaşıktır[5]. Bu şiir, ideolojik söylemle siyasal söylemi birbirine karıştırmamayı, hayatla beklentileri birbirine karıştırmamayı bilmiştir. Bu yüzden, hayatsal reflekslerde altyapısını bulan bu ideolojik söylem, bu altyapı yoluyla; siyasayı, psişik olanı ve beklentiyi biçimler ve burada estetik kimliğini kazanır.

Ne ki, bu şiir incelenince de kimi güçlükler ortaya çıkmıştır. Estetiklerini geliştirmemiş olmakla kalmamışlar, dile de getirmemişlerdir. Genel ifadelerle yetinmişlerdir. Mirasın bütünlüğü ile ol-

sun, kendi seçenekleri ile olsun hesaplaşmamışlardır. Bir üçüncü güçlük en önemlisidir: bu şiir, edinilmiş bir bilincin hayata geçme isteğinden doğmuştur. Genç Şiir, bilincini arayan bir hayat tarzından kaynaklandığı için, Genç Şair bu şiirle, geniş ölçüde bilinç düzeyinde ilişki içine girebiliyor. İmaginer bir ilişkiye giremiyor. Onu benimsese de, onda dünya görüşünün aldığı biçime bir de ondaki cidden başarılı teknik-estetik bağlaşıklığa bir aralıktan bakıyor. Soğurmuyor. Zamanla, toplumsal kuşatımdan gelen gerçeklik verileri kadar, şiir bütününün örgüsü de farklılaşmıştır.

Tarih içeriğini şiirleştirmeye birebir gelen özelliklerine karşın, A.Kadir kuşağının şiiri, özgül içeriğe karşı tutuktur. Çünkü o, toplumsal hareketlilikle ana çizgilerde tanışmıştır. Genç Şiir, toplumsal hareketlilikle günübirlik yaşamında tanıştı. En çok yorulduğu yer de, bu özgüllüğü şiirleştirmek oldu. Amprik olanla kuşatılmışlık yetmiyor. Ona dışardan da bakabilmek gerekiyor. Bu da analiz sorunudur. Bunu güç öğrendi ve oturtması da güç oluyor.

Bir şair, şiiri kendi dilinde öğrenir. Bir şairin şiir deneylerinin olgusal tabanı, kendisinin de bir parçası olduğu ve içinde devindiği hayat tarzıdır. Bir şairin şiir deneylerini olası kılan kuram ise kendi dilinde yazılagelmiş şiirin kendisidir. Şair bu iki yatakta somut gördü ve kuramlaştırma yatkınlıklarını (meleke) edinir. Bir şairin kendi pratiğinin isterleri ile kendi dilinde yazılagelmiş ve onu bulmuş şiir arasında çatışma olduğu an, şair doğmuştur. Burada uluslararası şiiri söz konusu etmek bir şey değiştirmiyor. Çünkü uluslararası şiir düzeyi, şairin değil, içinde oluştuğu şiirin mirasıdır.

Kendisiyle mirası arasında uç veren bu çatışmada, şairin mirası şairin elinde dönüşmezse, şair sadece doğmuş olarak kalır. Bu da son derece önemlidir. Sanatın *ortalama*'sını veren budur ve sanatın sürekliliği burdandır. Ama dönüştürücü şairin durumu değişiktir. O, mirasla birlikte kendisinin de varolduğu bir bütünsellik içinde, *mirası olumsuzlayan* şairdir(6). İçinde devindiği hayat tarzını fark etmeyen bir şair ise, böyle bir olumsuzlamayı gerçekleştiremez. O, gerçekleşmiş belli bir dönüşüm içinde, bu dönüşümün türlü çeşitlemelerini yapmakla sınırlıdır. O, kültürün üretilmesi sürecine yaratıcı olarak katılmaz. Taşıyıcı olarak katılır.

Geleneğin anlamı, şiirin dönüştürülmesini kaçınılmaz kılışıdır. Geleneği fark etmeden de dönüştürme olasıdır sanılır. Fakat bu durumda elde dönüştürülecek bir şey yoktur. Olsa olsa şiir icad ediliyor demektir(7). Ama böyle olunca, tarihsel sürekliliğin ve onun bir parçası olan dil sürekliliğinin biricik aşinası gelenek, onu fark etmemiş olan şairin yolunu keser ve baskısı altına alır. Teziktirir.

Yunus Emre bir dünya görüşü şiiri yazmıştır. Yunus Emre'den bugüne içerik verileri kadar dilin isterleri de değişmiştir. Ama Yunus Emre'nin özgül tarihin içerik verilerini dile yatkınlaştırması ve Türkçe'yi bu yatkınlıkta işler kılış tarzı, şiirinde durup durmaktadır. Genellersek: belli bir tarihin ve bu tarihin bir parçası olan dilinin şiirinde kazanılmış bir işçiliğin yol göstericiliği, bu tarihin bütünselliği biçiminde, bugün yapılabilecek olanı haber verir. Bununla donanmayan şair ya mekanikleşir ya da bir başka geleneğe tezikir. Bu kere teziktiği geleneğin baskısı altındadır. Gene mekanikleşir. Mekanikleşmenin kesin olmaması, kimi durumda hatta boğucu olmaması, istese de istemese de, bilincinde olsa da olmasa da, beslenmekte olduğu özgül'dendir.

Bu şair, özgülün içinde yaşamaktadır. Taşıdığı dirimin kaynağı da özgül hayat tarzı ve onun dilidir. Onun dirimi, özgülden gelen verileri bağlaşığı oldukları çerçeveyle bütünleştirebildiği ölçüde yaratıcıdır. Çoğu kez de, genelde mesleki kültür adamlarıdırlar.

Kuram olarak gelenek, *şimdi*'de yaşananı açığa çıkarır. Bu açığa çıkan, geleneğin dönüşümünü zorunlu kılar. Bu açığa çıkan hayatsallık, geleneğin ve her türlü kuramın analiz edilebilmesinin biricik mihengidir ve onunla, geleneğin engebeleri seçikleştirilir. Tarih, kavranabilir hale gelir. Yaşanan mevcut tarihselliğinin ele gelişini bu verir ve ancak o verebilir. Tezikme bunu bulandırır, karartır ya da engeller. Tezikip vardığı yerin özgüllüğünden gelen tadı onu yerine kor. Özgül olan sömürgeleştirilmiş ve bir taşıyıcıya dönüştürülmüştür.

Fark edildiği zaman *gelenek*, kendisi olmayan bir şiirselliği ısrarla gösterir. Diretir ve onu ister. Çünkü şimdi de yaşamak ister. *Şimdi*, dünyanın güvenilir olduğunu bilmeye gereksinimi olduğundan ve dünyayı kendine ait kılma (temellük) becerisine gereksinim duyduğundan geleneğe bağımlıdır. Teziken şairde, geleneğin bu direnişi, kendisi istese de istemese de kendisine toplumsal varlığını veren özgülün dışarı atılması çabası ile sonuçlanır. Çünkü bireyinin yukarıda söylenen öznel gereksinimlerini başka yerden edinmiştir. Anlamlandırma, anlamlandırılanın özelliklerindeki bütünselliği sayışa katmadan, *anlamı*, dışardan bir yüklem olarak *anlamlandırılana* bindirir. Bu artık salt dilsel, salt mantıksal bir işlemdir. Ayrıntıya girmeden söylemeli ki, bu formel bağıntının işlevi yaratıcı olanı taşıyıcı yapar. Özgül veriler, şiir içinde bir taşıyıcıya dönüşür: sömürgeleştirme işlemi. Şiirin semantiğini belirlemekten özgül alıkonur.

Genellersek: şimdi'nin yerine her hangi bir gelenek konmuştur. Yani gelenek öldürülmüştür. Bu iş, tarihsel sürekliliğin kavranışını engellemekle kalmaz, aynı zamanda, tarihsel kalıntılara keyfince canlılık verir.

İkame edilen, çoğu kez, tezikerek varılan yabancı bir gelenektir. Kimi şair de kendi geleneğinde tezikir. Geleneğin kimi biçimlerini mazmunlaştırarak tezyine alır. İstese de istemese de özgül'ü zedeler. Ya da yadsır(8). Bu durumda, mirasla özgül arasındaki bağlaşıklık dışarı atılmıştır.

Ama, mirasla şimdi arasındaki bağlaşıklık görüldüğü zaman durum değişiktir. Yaratıcılık gerçekleşmiştir. Aynı zamanda özgülün dünya ile ilişkisi, yani uluslararası kültürel akışlılık da elde edilmiştir. Bu akışlılığı, evrensel altyapı her an güvenlik altında tutar. Dünyanın mirasına ve şimdisine, özgül miras ve özgül şimdi yaratıcı olarak katılır. Şairin bağlaşıktan kalkarak, ya kendi özgül mirası ya da dünya adına fazladan tercihleri de görülebilir. Özel durumlardır. Yahya Kemal, kendi mirası adına fazladan bir tercihe örnektir. Öyle de olsa, bağlaşıklığı gözden kaçırmadığı için çağdaş şiirimizin kurucularından biri olmuştur.

Gelenek, dönüşme ve dönüştürme olgularının itici gücünü kendinde taşır. Ve yalnız onda vardır. Kendi yaşadığımızın bütünselliğine bakabilmişsek, Yunus Emre'nin şiiri bize kendisini yinelememizi ya da yadsımamızı ya da mazmunlaştırmamızı buyurmaz. Önümüzde durup duran şu insana ait bir dünyayı şiirleştirmemizi buyurur. Bu iş için kendi başvurduğu olanakları ve gerekleri dikkatimize verir. Gelenek, kendisinden şimdiye bakmamızı bizden beklemez. Onu kavramış olmamızın anlamı olarak, şimdi'den kendisine bakmamızı ister. Farklılaşmamış bir dünyanın şiirini yazan Yunus Emre ve farklılaşmış bir dünyanın şiirini yazan Pir Sultan Abdal, dünya görüşü şiirindeki bütünselliğin boyutları kadar, bu şiirin ana rahmini de bize öğretirler.

Dönüşümlerle ilerleyen ve mevcut biçiminin içinde olduğumuz tarihsellik, bizim hayatımızın bizzat kendisidir. Yaşanırlığımızdır. Onu fark etmemiz için gerekli *hayreti* bize verebilecek tek şey mirastır. Miras, bizim zamanımızı bizim için açığa çıkarır.

(1) Hayatsal kuşakların 25 yıllık çevrimlerle belirlendiği olmuştur. Olgusal veriye bağlı durarak şu ya da bu noktada bir ölçüt elde edilebilir. Ve Ahmet Erhan'a ka-

tılarak, sanat kuşağı, hayatsal kuşağın sanat dışı elemanları ile birlikte alınabilir. Ama böyle alınmış bir ve aynı kuşakta, hayat tercihi farkları görülmekte ve tercihler, dünyaya alınmış tavrın bütünselleşmiş biçimi olan dünya görüşü farklarını ortaya çıkarmaktadır. Bu yüzden, Ali Cengizkan'a katılarak, sanat kuşağı estetik karakterden yürünerek, akım ile belirlenebilir. İkisinin bileşkesi, aynı zaman dilimini paylaşan ve aynı akıma katılan sanatçıları bir kuşak olarak tanımlamayı sağlar ve bunu hayatsal uzantılarının dünya görüşüne bağlayabilir. Böyle olunca aynı hayatsal kuşakta yataylama farklılık ayrı sanat kuşakları çıkarır. A.Kadir kuşağı, Orhan Veli kuşağı gibi. Dikeyleme farklılaşma, aynı akım içindeki geleneksel sanat kuşakları verir. A.Kadir kuşağı, Genç Şair kuşağı gibi.

Akımlar,tarihin ilerleyişine bağlıdır. Ne ki bir akım, tarih içinde aynı yasaya uyuyor ama her keresinde aynı süreçler ve olanaklarla ortaya çıkmıyor. Demek ki, hep aynı biçimde ortaya çıkmıyor. Akımların karakteri, insanları ve insanların dünyasını tercih tarzındadır. Her kuşak, seçtiği akıma, kendi toplumsal kuşatımının biçimi, gerekleri ve olanaklarından gelen özgül karakter verecektir. Tarih bilinci, insanoğlunun edindiğini bir sonrakine aktarabilme ve ötekinin de bunu alabilme yetisini içerir. Bu, bir başka nedenle de önemlidir. Önceki, bir sonrakinin bilincine meşruluk verir. Bu yalnız etkide değil, tepkide de geçerlidir ve farklı akımlar arasındaki etki ve tepkide de geçerlidir. Bir gelenek içinde, yeni gelenin özgül karakter alabilmesi için, geleneği ile ilişkisini seçikleştirmesi zoru var. Bu olmazsa, yeni gelenin tarih öznesine aldığı tavrın özgüllüğü açığa çıkmamış olur. Çünkü kendi zamanını kendinden öncekine karşı olduğu kadar, kendi karşıtı önünde de belirlemiş olmaz. Ve geleneğinden farklılaşma bilinci tam doğmadığı gibi seçenekleşme bilinci de tam olmaz.

(2) Seçenekleşme ve bütünleşme mantıksal eşzamanlılık taşır ve sarmaldır. Seçeneklerin eşzamanlılığı, aynı çelişki birliğinde yerleşmiş olmaları demektir. Demek ki eşkonumluluk da var. Seçenekler, birbirinin çelişiği olarak, çelişki birliğinin yapısında bütünleşirler. Diyalektik yöntemin çözümleyici gücü burdadır. Toplum yaşamı, diyalektik bütünsellik yapısı verir. O yüzden, bir seçenek çelişiği bütünleştiği *birliği* fark edememişse ne kendisini ne çelişiğini yeterince açığa çıkaramamıştır. Kendi bilincini tam kavrayamadığı gibi bütünü de tam kavrayamaz.

Ulusal kültür bilinci, kavram karmaşası vb. sorunların çözümü için yanlar arası işbirliği, uzlaşma, bütünü kendi yan'ına indirgeme (bizzat kendi bireyine indirgeyenler de görülmektedir) maddice olanaksızdır. Çünkü, son çözümde kendi düşüncesinin bütün üzerinde geçerli olduğuna inanmasa bir seçenek yan olmazdı. Böylesi çözümler, seçeneksel yapısının, bütünsellik bilinciyle analizinde olasıdır. Ulusal kültür bilinci ve kavram düzenliliği, yanların kendi çelişiğini içerme biçimi ile ilgilidir. Böyle olunca, yanlar arası sahih konuma dayanılmıştır. Bu bir bireşim verir ama yanların birbirini olumsuzlamasına dayalı bir bireşim verir ve belirleyici olan da tarihin doğrultusudur.

(3) *Tarih-i Kadim*'de bu açıktır.

(4) Dolaysız şiir içeriği, şiirin kendi dışına yaptığı göndermeyi eğretilemeye bindirmemesidir. Eğretileme ne denli bol kullanılsa da, şiirin dokusuna, dolayısıyla nitel tabanına gönderir. Nitel taban da eğretilemeyi gönderme birimi olarak tanımaz.

(5) Günübirlik dil deyince, *yazı dilinin karşısında bir şey* anlaşılmamalıdır. Tam tersine, yazı dili diye bir olup bitmişliği kaldırmak ve insanların doğal yaşamlarında kullandıkları dili göz önünde tutmaktır. İlgisi, hangi toplum kesiminde olursa olsunlar, insan eylemesinin doğal sürekliliğindeki düşünüş ve davranış edasını yazıya açmaktır.

(6) Anarken, kendisinden izin alınmamış olmasının özrüyle, Ali Cengizkan'ın bir tümcesinin burada gerekliliği su götürmez: "Bir şair, başka şairleri olumsuzladığı için şiir yazar." Farklılaşmanın görüldüğü her yerde kural geçerlidir.

(7) Cemal Süreya'nın (Milliyet-Sanat/ Ekim-1984), Dost dergisinde 960'larda Şeyh Galib ve Yahya Kemal arasında kurulmuş bir ilişkiyi anımsattığı şu günlerde, bizim klasiklerimiz olmadığını ve şiir geleneğimizin 50 yıllık olduğunu öne süren Melih Cevdet Anday (GÖSTERİ Eylül/ 1984) ve Özdemir İnce'ye (DÜŞÜN Kasım /1984) sorulabilir:

Şairlerimiz Avrupa şiiri ile tanıştıkları zaman, ülke şiirinden edindikleri beğeninin yanı sıra, Avrupa şiirinin tadına varmalarını, fark etmelerini sağlayan başka etkenler,

Kendi şiirimizin yapısal özelliklerinin yanı sıra, Batı Şiirinin yapısını çözümlemelerini olası kılan başkaca etkenler,

Tadına varıp çözdükleri Batı şiirinden sonra, Türkçe'nin ve Türkiye hayatının özgüllüğünden başkaca, çağdaş şiirimizi yazmalarını sağlayan etkenler var mıydı?

Olabilir ki, Anday ve İnce, dönüştürmektense icad etmeyi tercih ettiklerinden klasiğimizi de görmezden gelmeyi tercih ediyorlar. Ki bu da, şiiri, şairin öznelliğine indirgemekten başkası değildir.

(8) *Yadsıma*, düz mantık terimidir. Ortadan kaldırır. Açıklık elde etmek için, olumsuzlama'yı bundan ayırmak gerekir. *Olumsuzlama*, diyalektik çelişki için kullanılmalıdır.

PABLO NERUDA

Türkçesi: Halis Aydın

GERİ DÖNECEĞİM

Erkek ya da kadın, ey yolcu,
günün birinde, artık yaşamadığım,
burada ara, burada beni
taşla okyanus arasında,
coşkun ışığında köpüğün.
Burada ara, burada beni,
çünkü buraya döneceğim bir şey demeden,
sessiz, suskun, duru,
buraya döneceğim devinimi olmak için
suyun,
onun yaban yüreğinin,
burada yiten ve bulunan
burada belki taş ve
sessizlik yine ben olacağım.

"Yo Volveré-Las Piedras de Chile (1961)"

GERÇEKÇİLİK VE SORUNLARI

Romantizm ve Olayların Sesinin Sanatta Duyurulması

Erdoğan Alkan

Gerçekçilik bir sanat akımı değil, bir sanat görüşüdür, bir sanat anlayışıdır. Nasıl tarih boyunca felsefe *özdekçilik* (matérialisme) ve *ülkücülük* (idéalisme) savaşımına tanık olduysa, sanat da *öz* ve *biçim* savaşımını yaşadı ve yaşıyor. Öz'e, düşün'e öncelik tanıyanlar Gerçekçilik adı altında birleştiler ve biçim'e, plastik güzelliğe öncelik tanıyanları, *gerçekdışı* (irréaliste), *gerçeğe karşı* (anti-réaliste) olmakla suçladılar. Ne var ki,bu iki karşıt düşünceyi savunanlar şu ortak düşüncede de birleşirler: *Sanat, yaratıcı özgürlük ürünü, üretim-yeniden üretimdir.*

Edebiyat yazınında Gerçekçilik üç ad altında karşımıza çıkıyor: *Eski Gerçekçilik, Eleştirel Gerçekçilik* ve *Toplumcu Gerçekçilik.*

Klasizm ve *Romantizm* dönemlerinin gerçekçiliğine *Eski Gerçekçilik* deniyor. Eski Gerçekçilik, yöntem yönünden *Eleştirel Gerçekçiliği* de içerir.

Eleştirel Gerçekçilik, düzenin sakat yanlarını sergileyen eski gerçekçilik olduğu kadar, günümüzde, az gelişmiş ülkelerde ve kapitalist ülkelerdeki gerçekçiliktir de.

Toplumcu Gerçekçilik ise, Yirminci Yüzyıl başlarında ve ortalarında, Sovyetler Birliği'nde başlayan ve gelişen gerçekçiliktir. Toplumcu Gerçekçiliğin savunucuları, günümüzde, azgelişmiş ve kapitalist ülkelerde, Toplumcu Gerçekçiliğin de bazı başarılı ürünlerine rastlandığını sözlerine eklerler.

Sanat Toplum İçindir, Sanat Sanat İçindir karşıt görüşlerini yumuşatmaya, bu uçları birbirlerine yaklaştırmaya çalışan bir de uzlaştırıcı görüş var. Şöyle özetlenebilir: Sanatçı Robenson olmadığına göre, elbette içinde yer aldığı toplumsal ve ekonomik çevreden etkilenecektir. Gericileri, egemen sınıfların çıkarlarını savunup halka karşı olanları, kalemini satanları bir yana bırakırsak, denebilir ki, gerçekçilik ve gerçekdışılık ayrımı çok zaman sanatçının düşünce düzeyinden değil, düşüncelerini anlatmada seçtiği yöntemden doğuyor. Tepkisini kimi sanatçı *doğrudan,* yani somut, kimi sanatçı ise *dolaylı,* yani soyut bir biçimde sergiliyor.

Bu kısa açıklamadan sonra, geçen yüzyılda ve yüzyılımızdaki *Gerçekçilik-Ülkücülük* savaşımını daha yakından araştırmaya çalışalım. Ve Gerçekçiliği daha iyi belirleyebilmek için önce *Ülkücü*'lerin görüşlerini açıklayalım.

BAUDELAIRE VE ÜLKÜCÜLÜK

Kötülük Çiçekleri'nin ozanı Baudelaire, çağdaşları üstüne yazdığı denemelerde kendi sanat görüşünü de açıklar, sanatta *ülkücülük*'ün, *Sanat sanat içindir* görüşünün önderliğini yapar ve *Güzelliği* savunur. Düşünceleri şöyle özetlenebilir:" *Güzel*'in,*Gerçek*'in ve *İyi*'nin birbirinden ayrılmaz bir bütün olduğunu savunan ünlü öğreti, kaş yaparken göz çıkaran acayip bir salgının, çağdaş felsefe bozuntusunun ürünüdür. *Gerçek,* bilimlerin; *İyi,* aktöre'nin amacıdır. Şiirin ise bir tek tutkusu, bir tek amacı vardır: *Güzellik.* Eğer ozan bir aktöre amacı izlemişse, şiirsel gücünü de zayıflatmış olur.

"Bir başka sakat düşünce daha var... yedi canlı bir yanılgı, *öğretim safsatası.* Bu safsatanın üç de yapışık kardeşi var: *tutku, gerçek* ve *aktöre.* Bir tomar insan, şiirin amacının şunu ya da bunu öğretmek olduğunu söylüyor. Şiir gelenekleri yetkinleştirmeliymiş, şiir bilinci güçlendirmeliymiş, kısacası, şiir yararlı olanı göstermeliymiş. Kişi yeter ki kendine eğilmek, ruhunu sorgulamak, coşkulu anlarını anımsamak istesin. O zaman, *Şiir*'in şiirden başka amacı olmadığını görür. Şiir, ölüm kalım savaşı vereceğim diye, kendisinin bilimce ya da aktörece özümlenmesine izin veremez.Şiirin amacı *Gerçek* değil,kendisidir, şiirdir. Gerçekleri ortaya koyma biçimleri başkadır ve şiirin dışındadır. Roman, öykü ve diğer düzyazı biçimleri gerçeğin anlatılmasına daha elverişli yazı türleridir.

"Sanat yapıtlarına aktöreye uygunluk koşulunu dayatmaya uğraşanların yanı sıra, bir de, bunlardan hiç de daha az gülünç olmayan, sanatın, sanata yabancı bir dünyadan alınmış, bilimsel, siyasal ve bunun gibi *fikirleri* dile ge-

tirmesini isteyen ve onu bu gibi fikirlerin boyunduruğuna sokmaya çalışanlar var... Yanlış zihniyetlerin, en azından şiirsel olmayan düşüncelerin kalkış noktaları ve şiire kabul ettirmek istedikleri şu: Düşün en önemli şeydir, diyorlar (düşün ve biçim bir bütün oluşturur diyecekleri yerde). Doğal olarak, kaçınılmaz sonuç olarak şunu demeye getiriyorlar: Madem düşün her şeyden önce gelecek kadar önemli, o halde, biçim rahatça göz ardı edilebilir. Sonuç, şiirin yok edilmesidir."(1)

1848 Paris Commune'ü ayaklanmasında, yüzü gözü barut içinde, barikatlar üstünde koşup duran Baudelaire'in bir başka yazısında da şu satırlara rastlayabiliyoruz: "(...) Güzel, Fransızın midesini bozuyor. Sanırım, bu durum yalnızca, Fransa'nın Güzel'e yeğ tuttuğu Gerçeği aramak için yaratılmış olmasından doğmuyor. Ülkedeki tüm beyinlerin ütopyacı, ... simyacı karakteri Fransa'nın da yalnızca toplumsal formüllere tutku beslemesini doğuruyor...(2)".

Baudelaire'in sözlerini maddelere dökelim:

a- *Gerçek* bilimin, *İyi* aktörenin alanı ve amacıdır. *Şiirin* amacı ise, ister gerçek, ister gerçekdışı, ister iyi, ister kötü olsun, kendisidir, şiirdir.

b- Ne şiir öğretidir, ne de ozan öğretmen.

c- Şiir özgürdür, kendi dışındaki hiçbir şeyin kendini özümlemesine izin vermez.

d- Gerçekleri sergileyecek başka dallar var. Bilim, siyaset; gerçekle uğraşsın. Roman ve öykü de gerçeği dile getirmeye elverişli yazı türleri.

e- Şiirde *düşün*'e öncelik tanıyanlar *biçim*'i göz ardı ederken aslında şiiri öldürüyorlar.

ÜLKÜCÜ GÖRÜŞ VE PARNASSE'CILAR

Baudelaire'in bu ülkücü görüşünü, *Parnasse'cılar* adıyla anılan, öncülüğünü Théophile Gautier, Théodore de Banville ve Leconte de Lisle'ın yaptığı bu akımın ozanları da savunuyordu:

Théophile GAUTIER: "Doğasıyla sanat yarar gözetmeyen bir uğraşıdır. O halde, sanattan yararlı hiçbir amaç beklememek gerekir. Sanatın amacı yine kendisidir, sanattır. Gerçek güzellik, yalnızca, hiçbir işe yaramayan güzelliktir. Yararlı ne varsa çirkindir. Sanat aktöreden ve siyasadan bağımsız olmalı."(3).

Leconte de LISLE: "Sanat seçkinler topluluğuna özgü entellektüel bir lükstür."(4).

Théodore de BANVILLE: "Uyak dizenin ta kendisidir."(5).

Baudelaire'in ve Parnasse Okulu ozanlarının bu sözleri kime karşı söylenmişti? Önderliğini HUGO'nun yaptığı Romantizm Okulu gerçekçilerine ve bir de, 1848'in yetiştirdiği POTTIER gibi işçi ozan ve yazarlarına.

ROMANTİZMİN GERÇEKÇİLİĞİ VE VICTOR HUGO'NUN GÖRÜŞLERİ

Almanya'da doğan Romantizm, Onsekizinci Yüzyıl sonlarında *Goethe* ve *Schiller* ile doruğa ulaştı ve bütün Avrupa'ya yayıldı. Fransa'da Chateaubriant, Victor Hugo, Lamartine, Alfred de Vigny ve Alfred de Musset gibi yazar ve ozanlar bu akımın içinde yer aldılar. Ancak, Victor Hugo, Fransa'da, Romantik Okulun öncülüğü yanı sıra, *Romantik Gerçekçilik*'in de kurucusu oldu. Sürgünde yazdığı *Les Chatiments* (Cezalar) adlı şiir kitabı Avrupa sosyal demokratlarının başucu kitabıydı. *Romantik Gerçekçilik görüşünü ilk kez koşuk (manzum) tiyatro oyunu Cromwell*'de açıkladı. Ancak, konuyu, daha sonra yazdığı *Les Voix Interieures* (İçimizden Gelen Sesler) ve *Les Rayons et Les Ombres* (Işınlar ve Gölgeler) adlı şiir kitaplarının önsözünde geliştirdi. Hatta, düşüncelerini berkitmek için Işınlar ve Gölgeler adlı betiğinin başına *Ozanın İşlevi* (Fonction du Poete) şiirini koydu.

Şimdi Hugo'yu özetleyerek Romantizm Döneminin Gerçekçilik görüşünü araştıralım:

Ozan'ın *Cromwell*'in önsözünde söylediklerini şöyle özetleyebiliriz:

"İsa'dan önce dediğimiz dönemi iki çağa ayırabiliriz: *İlkel Çağ* ve *Eskil* (Antique) *Çağ*. *İlkel Çağ*'da, ataerkil ve ortakçıl birtoplum vardı. Tüm sorumlulukları ailenin büyükleri yükleniyordu. Avcı topluluklar göçebeydi, yer değiştiriyordu, doğa'nın ürünleriyle besleniyordu. İnsanların büyük geçim sorunları yoktu. Bu kaygısız toplumların şiirleri de kaygısızdı,lirikti,çoban türkülerinden oluşuyordu. Sonra topluluklar tarım dönemine geçtiler, topraklara yerleştiler. Aile, aşiret; aşiret, ulus oldu. Babalarının yerini krallar aldı. Özgür doğa dininin yerini dogmalar aldı. Egemenlik savaşları başladı. Koca Dünya sanki onlara dar geliyormuş gibi, krallar başka ülkeleri de ele geçirmek istiyordu artık. Savaşlarla insanlar sürekli yer değiştiriyordu. İlkel dönemin doğaçtan koşmaları, lirik çoban deyişlerini böylece savaşları ve onların sonuçlarını anlatan destanlar izledi. Ancak bu şiirler hep tanrıları ve yarı tanrıları anlatıyordu, bireyi değil. Bireyin sorunları *Hristiyanlıkla* birlikte su yüzüne çıktı. Hristiyanlık *günah-sevap, iyilik-kötülük* kavramlarını ortaya koydu. Şiir de, günahıyla, sevabıyla, iyiliğiyle, kötülüğüyle insanı ele almaya, insanın gerçeğini incelemeye başladı."(6),

Hugo, *Gerçekçilik* görüşünü, asıl, *Les Voix Interieures*'de ortaya kor ve özetle şunları söyler: "Shakespeare'in La Porcia'sı, bir yerlerde, *her insanın kendi içinde var olan* o müzikten söz eder. Bu müzik doğada da var. Nasıl, insanın doğanın sesi varsa, olayların da sesi var. Yaşamımız da bu üç sesi duyarak geçer. Evde insanın sesini, tarlada doğanın sesini, sokakta olayların, siyasanın sesini duyarız. İnsanın sesi yüreğe, doğanın sesi ruha, olaylarınki ise akla seslenir. İşte, *yazarın görevi de bu üç sesi aynı potada eritebilmek.*"

Bu sorumluluk içindeki ozanı, Hugo'ya göre, şu ciddi görevler bekliyor:

"Olaylar gerçekten önemliyse onları tarih katına çıkarmak ozanın görevi. Ancak, ozan bunu yaparken, tarihi ve tarihin durmuş oturmuş olaylarını örnek almalı. Yanılgılara düşmemeli, ham hayallere kapılmamalı, gelip geçici, köksüz olaylardan etkilenmemeli. Olayları gerçek boyutlarıyla değerlendirmeli: küçük görünen olaylar aslında büyük; büyük görünenler ise küçük olabilir. Gürültü patırtıya kendini kaptırmamalı sanatçı. Zor şey bunlar elbette.Daha da zoru var: *yansız* olmalı.Yüreği Devrim sevgisiyle dolu olmalı, ancak, her kıpırdanışa da aynı sevgiyi duymamalı... Bayrağa tutkunluk insancıl sevgimizi önlememeli, öte yandan zambak çiçeklerini de incitmemeli. Aynı kitapta, hatta, aynı kitabın aynı sayfasında, *kadın satıcısını yererken, yararlı bir karar almış, yararlı bir iş yapmış soylu genç bir prensi de övmesini bilmeli.* Her şeye dikkat etmeli, her şey karşısında özden ve nesnel olmalı. Değer yargılarında kişisel duygularını, öçlerini, acılarını bir yana bırakmalı. Şu düşün savaşımlarının en yoğun ortamında, şu maskaralıklar içinde ozan, her partinin yararlı yanlarını desteklemeli, her partinin zararlı yanlarından da kaçınmalıdır.

"Şair gücünü bağımsızlıktan alır.

"Yazar, daha iyisiyle karşılaşmadığı sürece, önceden ilke edindiği, ödün vermez koşulların hiçbirini görmezlikten gelemez. Bu düşünceden kalktığı sürece sanat, sonunda gelenekleri ve zihniyetleri yumuşatır, hatta uygarlığın kendisi olur.

"İşte böylesine yüce bir görevi yerine getirir sanat. Bu görevin içinde ben, denizdeki bir damla olsam da, aklımın alabildiği bütün yollarla, yazıyla olduğu kadar tiyatro oyunlarıyla, oyunla ol-

duğu kadar romanla, şiirle olduğu kadar öyküyle hep kendimi bu görevin gerçekleştirilmesine adayacağım. Çalışıp çabalıyorum. Bir şeyler yapmayı deniyorum. Beni destekleyenler var. Başarırsam bu başarı benim değil, beni destekleyenlerindir."[7].

Şimdi Hugo'nun ve Romantizmin Gerçekçilik görüşünü maddelere dökelim:

a- Ozan, insanın, doğanın sesinin yanı sıra sokaklardaki *olayların* da sesini yansıtmalı, ancak çok dikkatli olmalı. Bu olaylar gelecekte önemli bir toplumsal değişme niteliği taşıyabiliyorsa onları tarih düzeyine yükseltme çabası göstermeli. Her toplumsal çalkantıya kulak asmamalı.

b- Ozan *yansız* olmalı, kadın satan erkeği yerdiği kadar iyi bir iş yapmış, iyi kararlar almış soylu bir prensi de övmeli. Her oluşumun iyi yanlarıyla birlik olmalı, kötü yanlarından uzak durmalı.

c- Ozan gücünü *bağımsızlıktan* almalı, nesnel olmalı.

Görülüyor ki Hugo, hem halkın, hem prensin savunulmasını istiyor. Ozanın bütün partilerin iyi yanlarını bölüşmesini öneriyor. Basın üstünde korkunç bir sansür varken, nesnelliği; yönetim kral ve adamlarının elindeyken, yansızlığı savunuyor. Bu yazı dizimizin başlarında, Romantizmi incelerken,Hugo'nun Cumhurbaşkanlığı seçiminde, işçilerin adayı Lamartine'e karşı, tutucuların adayı Louis Napoléon'u desteklediğini, onun saflarında yer aldığını görmüştük. Nitekim Hugo'yu şöyle eleştirenler var: Cumhurbaşkanlığı seçiminde desteklediği (daha sonra imparatorluğunu ilan eden) Louis Napoléon'dan umduğunu bulamayınca Hugo, onun karşısında yer aldı ve özgürlük savaşçısı kesildi.

ROMANTİK GERÇEKÇİLİĞE ELEŞTİRİ

Yine de, Hugo'nun düşünceleri, Romantizm içinde yer alan bazı sanatçıları etkiledi. Örneğin Eugène Sue'nün, yoksulları ve işçileri ele alan *Paris Esrarı* bütün Avrupa'da yankı uyandırdı. Ama çağın filozof maddecilerinin eleştirilerinden de yakasını kurtaramadı: "Paris'li, şen şakrak işçi kızı çiziyor, gelgelelim, kentsoyluluğa bağlılığı yüzünden, bu kızı da kendi aktöre anlayışına göre anlatıyor."[8].

Aynı maddeci düşünce, Romantizmi ve Romantizmin gerçekçiliğini şöyle eleştirir: "Hristiyan-şövalye, çağdaş-derebeysel, sözün kısası, romantik ilkeyi destekleyenler nasıl şu basit gerçekleri kavrayamıyorlar: Özgürlük, belli kişiler ve belli toplumsal katmanların bireysel ayrıcalığıdır. Egemenlik kralın fiziksel varlığında cisimleşir. Toplumsal insanın özgürlüğü de, belli bireyler topluluğunda cisimleşir. Bunu kavrayamadıkları için de, *tansıksal* olana, *gizemli* olana sığınmak zorundalar. Çünkü *gerçekçiliğin* dışındaki bir dünyada yaşıyorlar, çünkü kafaları ve yürekleri yerine imgelemlerini, düş güçlerini kullanıyorlar. Bir *Öte Dünya kuramı*'na, dine sarılıyorlar. Gerçekte kuru ve yavan olan bir şeyi bile Romantizm süslüyor. İki yüzlülüğü de burdan ileri geliyor."[9].

Bu görüş, romantik Chateaubriant'ın *Atala ve René*'si üstüne de şunları söyler: "Yalancı bir derinlik, Bizanslı bir abartma, duygucu bir kırıtkanlık, çok renkli bir pırıltı, sözcükle resim, oyunsallık, yücelik, kısacası, daha önce, ne biçim ne de içerikte varolmamış bütün yalanların karışımı."[10]

Romantizm Gerçekçiliğinin iyimser yorumu da var:

Romantizm Dönemi gerçekçiliğinin eksik yanları, kusurlu yanları var elbette. Ama unutmayalım ki, o sıralar maddeci ekonomi öğretilerinde de tam bir tutarlılık yoktu. Almanya'da Hegel ve Feurbach'ın klasik felsefesi, Fransa'da Saint-Simon ve Fourier'nin görüşleri, Proudhon'un anarşizmi egemendi. İngiliz ekonomisinde Smith, Ricardo, İngiliz edebiyatında ise, bütün sözcükler ve kavramları bir araya getirerek, hem çok şey söyleyen, hem hiçbir şey söylemeyen Shakespeare saltanatını yürütüyordu. Öte yandan, bilimsel öğretinin kurucuları henüz çalışmalarının ürünlerini devşiremiyordu.

(1) Charles Baudelaire, Özden Günceler, Kötülük Çiçekleri, Alaz Yayınları, Sayfa: 18-22
(2) Aynı yapıt, sayfa: 27-28
(3), (4), (5) Bak: "Aydan Aya, Haziran 1984 Sembolizme Giden Yol; Şiirde Parnasse Okulu.
(6) Cromwell, Victor Hugo, Nelson, Editeurs, p: 9-20
(7) Les Voix Interieures, Victor Hugo, Nelson, Editeurs, p: 15-18
(8) K.M.'in Sanat Felsefesi, Mihail Lifsits
(9) (10) Aynı yapıt.

BEHÇET AYSAN

AŞK İÇİN PRELÜDLER

I.

istasyon önünde bir top ağaç
ağacın
gölgesinde
ben
ve uzanıp giden
sapsarı bir tül
bozkır
ve bir türkü
"daha senden gayrı aşık mı yoktu
nedir bu telaşın vay deli gönül"
ve bir tren
ne bir düdük çalar
ne el eder
kar yüklü yağmur yüklü
kalbim gibi
keder yüklü
bir tren
durmaksızın geçer
o böyle bir akşam böyle bir trene
bineceğini düşler
ben
böyle bir akşam böyle bir trenden
ineceğimi
avunuruz.

Yahya Kemal'i Hastanede Ziyaret

Hasan İzzettin Dinamo

Yahya Kemal'in Haseki Hastanesi'nde hasta yattığını işitmiştim. Gazeteler de yazmıştı. Gerçekten üzülerek gittim. Bir hemşire, "Ona karşı yanda özel bir pavyonda bakıyorlar, oraya gidip sorun" dedi, gittim, kapıda beni bir hemşire karşıladı. Yahya Kemal'i görmek istediğimi söyledim.

"Bir dakika bekleyin, ben kendisiyle konuşayım," dedi. Burası ufak bir yerdi; bir insan en çok iki dakikada girer çıkardı; on beş-yirmi dakika bekledim, hemşire çıkmadı, tam canım sıkılmak üzereydi ki kapı açıldı; hemşire gülümseyerek dışarı çıktı, "buyrun, üstad sizi bekliyor," dedi.

Yahya Kemal, bir koltukta gülümseyerek oturuyor, merakla bana bakıyordu. Asıl merak edecek olan bendim. Çünkü şair, giyimliydi. Demek, pijamasıyla yattığı yatağından kalkmış, yatağını hemşireye düzelttirmiş, pantolonu giyip, ceketini sırtına geçirerek sağlam zamanlarında olduğu gibi oturmuş beni bekliyordu. Kendi evinde bir konuk karşılıyormuş gibi yerinden yarım doğruluyor gibi yaparak, üstü kahverengi çillerle dolu sağ elini uzattı. Elini öptürmeye alışık olduğundan yine ağzıma yakın kaldırdığı elini tutup saygıyla sıktım. Benim eskiden beri el etek öpmediğimi bilirdi. Hiç aldırmadı. Koltuğunun yanıbaşına koydurduğu bir sandalyede bana yer gösterdi, oturdum:

"Geçmiş olsun üstad, nasılsınız?" diye sordum. "İhtiyarlık hastalığı, Dinamo. Beni gelip gördüğüne çok sevindim. Öbür genç şairlerden hiçbiri gelmiyor. Cahit Tanyol'dan başka. Nasıl, hâlâ şiirlerimi seviyor musun?" diye sordu.

"Sizin şiirlerinizi ben oldum olası severim. Sizin şiirlerinizi sevmem, Nazım'ın şiirlerini sevmeme hiç engel olmadı."

"Yeni şiirlerimi nasıl buluyor gençlik?"

"Üstad, müsaadenizle size bir şey söylemek istiyorum: Son yayımladığınız Arapça, Farsçayla yüklü çok ustaca şiirleriniz var ki, onları eskiden yazıp herhangi bir nedenle yarım bıraktığınız, şimdi tamamlayarak birer birer gazetelerde yayımladığınız anlaşılıyor. İsmail Habip Sevük bunları babasının hayrına övüp durmuyor, her bir övgü için Cumhuriyet gazetesinden yirmi lira paraalıyor.Gençler, bu şiirlerinizden hoşlanmıyor. Nedeni de, anlamıyorlar. Bunları açıklama yaparak yayınlamalısınız. Yoksa, sizin şiirlerinizi yaşlı-genç hemen herkes anlayıp seviyor. *Açık Deniz, Itri, Vuslat, Yol Düşüncesi, Endülüs'te Raks, Sessiz Gemi* vb. şiirlerinizden sonra bunlar hiyeroglifle yazılmış bilmeceleri andırıyor gençler için."

Yahya Kemal düşünüyordu; en sonra, şöyle konuştu:

"Evet, Dinamo, bu dediğin şiirler hep Birinci Dünya Savaşı'ndan önceleri yazmaya başladığım, sonra herhangi bir nedenle yarıda bırakmak zorunda kaldığım şiirlerdir. Şimdi İsmail Habib'in teşvikiyle tamamlayarak yayımlıyorum. Doğru söylüyorsun, bunları hep onun teşvikiyle ele alıp bütünledim, bütün sorun budur."

"İnanın, bu şiirleriniz, eski şiir varlığınıza hiçbir şey katmıyor. Belki de ondan bir şeyler alıp götürmek tehlikesi gösteriyor, Üstat!"

"Teşekkür ederim, Dinamo, içten konuştuğunuza inanıyorum."

"Hastalığınız nasıl, yakında çıkıyor musunuz?" "Evet, birkaç güne kadar diyorlar. Bütün beni sevenlere selam. Vatan sağ olsun, biz sağ olmuşuz ne çıkar, Dinamo. Bu vatana daha çok şiirler, hem de güzel şiirler vermek gerek. Bu vatan güzel şiirden de anlar, Dinamo, anlamıyor diyenler yanılmaktadır, inan Dinamo. Artık yorulmaya başlıyorum. Müsade edersen ben soyunarak karyolama uzanayım. İşte, gördüğün gibi, bizler hep resmiyete alışmışız, seni içeri alabilmek için yarım saat burda hemşireyi terlettim, ben de boşuna terledim, oysa, senin bir hastayı görmeye geldiğini hiç düşünmedim. Sen de bu boş çabalara içinden gülmüşsündür, ama beni yine de bağışlamışsındır."

"Hoşça kalınız, üstat, sizi yine güneşin tatlı bahçelerinde görmek istiyoruz. Size, şiir yazabildiğiniz sürece uzun ömürler dilerim, hoşça kalın."

Yahya Kemal'in gözleri yarı kapalı gibiydi. Bu konuşmalardan rahatlamış gibiydi. Şimdi uyumak istiyordu.

Saintives'in Folklor Kitabı

Folklor kitabını en sonra bitirmiştim. Çeviriyi arap harfleriyle yapmıştım. Bilal Aziz o günlerde Sultan Hamamı'ndaki İş Bankası'nın İpekiş Ticaret Şubesine yan gelmişti. İkinci kattaki geniş bir salonu buyruğuna almış, eşini dostunu orda kabul ediyordu. Evrakını geniş masanın üstüne yaymış, çalışabiliyordu. Yani, biliyorduk demek daha doğru olur. Bu çalışma elbette bir gösterişten başka bir şey değildi. Dostlar alış verişte görsündü. Çevirdiğim kitabı Galatasaray Lisesi öğretmenlerinden eski bir arkadaşıyla birlikte gözden geçiriyorduk. Adamcağızın da Fransız-

cası benden daha üstün değildi. Benim içinden çıkamadığım zor tümceler üzerinde boşuna terleyip durduktan sonra Bilal Aziz'den müsaade isteyerek ayrıldı. Sonra, ünlü arkeolog Hamit Zübeyir Koşay'a mektup yazarak İstanbul'a çağırdı. Adamcağız, Bilal Aziz'in bu kitabı çevirmiş olmasına, hele folklorla böyle uğraşmaya başlamasına çok sevinir göründü, onu kutladı. O da aynı masanın başına oturdu. Aynı güçlüklerle o da bir süre boğuştu, içinden çıkamadı. Sonra, bu parçaları çıkarıp atmayı salık verdi. Çünkü, bunları atmakla, kitap anlamından hiçbir şey yitirmiyordu.

Hamit Zübeyir, uzun boylu, zayıf, Orta Asya tipinde bir adamdı. Yüksek eğitimini vaktiyle Macaristan'da yapmıştı. Özbeklere benzeyen Hamit Zübeyir, ondan daha önceki günlerde çok ünlenmişti. O günlerde ünü nedense yavaş yavaş sönmeye yüz tutmuştu. Kısacası: belki de bir umutla İstanbul'a gelen Hamit Zübeyir'i Bilal Aziz arkadaşlık adına bir süre sömürdü, sonra Ankara'ya gitmesine ses çıkaramadı.

Yine işimize gelelim: çevrinin birçok akıllı kişiye gösterilmesinden sonra, Bilal Aziz de daha iyisinin yapılmasının olanakdışı olduğunu anlamış olacak ki, bunu bastırmaya karar verdi. Kitabı eski harflerle yeniden bir kez daha güzel kâğıtlara geçirdim. Bilal Aziz Bey şöyle dedi:

"Hasan Bey, biz bu eski yazılı müsveddeleri (50'li yıllardı) bastırsak bastırsak ancak bir yerde bastırabiliriz, sordum, öğrendim: Vedat Nedim Tör Ankara'dan eski arkadaşımdır. Şimdi, Doğan Kardeş basımevinin müdürüdür. Buranın operatörü de eski Türkçeyi çok iyi biliyormuş. Al kitabını gel, dedi dün."

Ben, Vedat Tör'ü sekiz on yıl önceden gıyaben tanıyordum. Ankara Halkevi'nde onun *Kör* piyesini seyretmiş, çok beğenmiştik. Sonra, her şeyden önce, o bizim için üstün bir aydın tipiydi. Yönettiği yayınevinin çıkardığı Doğan Kardeş dergisinin de adını Yapı Kredi Bankası'nın sahibi Kâzım Taşkent'in sevgili yavrusu Doğan'dan aldığını, vakitsiz ölümü üzerine oğlunun anısını yaşatmak üzere bu derginin çıkarıldığını da biliyordum.

Vedat Nedim Tör, bu basımevinin dar çevresine hapsedilecek türden bir aydın değildi. Çok daha geniş ve aydın ufakların insanıydı. Operatör de aydınlık yüzlü, iyi, temiz bir insandı. Kimi yadırgadığı yerleri anlamak için beni çağırıyor, konuşuyorduk; kitabımız, Doğan Kardeş basımevini epeyce uğraştırdıysa da en sonra bitti. Bilal Aziz, kitapları İş Bankası'na, İş Bankası şubelerine, Bursa'ya, yan kurumlarda çalışan tanıdık arkadaşlarına yüzlerce gönderiyor, onlardan satmalarını istiyordu. Hiçbiri de itiraz etmiyordu. Ancak, bunlardan bir bölümünün, kitapları alırken fena halde somurttuklarını gördüm. Bilal Aziz Bey, kendi adıyla kitaplar çıkarken şöyle konuşmaya başlamıştı:

"Hasan Bey, şimdi çevireceğin yeni kitabı hazırladım bile: Macar Masalları."

Masal diyorsa da masal değildi. Kocaman, güzel bir kitaptı. Bütün Macar kültür tarihini en başlarından bu yana inceleyen bir kitap. Macar kültürü bin yıldan bu yana damla damla nasıl birikmiş, oluşmuşsa, çok güzel bir dille anlatılmış.

"İş Bankası Müdürü Ahmet Ada Bey de İş Bankası tarihinin yazılmasını veriyor bize, nasıl, cesaretin var mı?"

"Siz belgeleri getirdikten sonra, İş Bankası tarihini yazmak bir şey değil."

"Fakat, özellikle Ahmet Bey için bu çok önemli." dedi. Bilal Aziz Bey coşmuştu, buğdaya çalan benzi pembeleşmişti. Bir sürü kitabın üstünde adı çoğaldıkça ünü artacak, şan alacaktı. Benim vaktiyle ünlü bir edebiyatçı, şair olduğumu hiç hesaba kattığı yoktu. Her saatimin ne kerte değerli olduğunu anlayamazdı.

O gün kocaman bir kitap olan Fransızca Macar masalları'nı koltuğuma vurarak eve yollandım.

* * *

Sabahleyin Bilal Aziz Yanıkoğlu'yla Perapalas'tan çıkmış, İngiliz konsolosluğunun önünü dönmüş, Galatasaray Lisesi'nin önüne varmıştık ki, birdenbire karşımıza çıkan esmer iyi ve temiz giyimli, ince uzun boylu bir adamla karşı karşıya geldik. Bilal Aziz, durdu, hemen gülerek onun ellerine sarıldı:

"Nasılsın Sami, görmeyeli?"

Sonra, bana dönerek, "Spor yaşamımızın doruk adamlarından" diye fısıldadı. Ali Sami Yen'in yüzü nedense hiç gülmüyordu. İvedi işi olanlara özgü bir davranışla müsaade isteyerek "görüşelim, Bilal Bey," dedi, uzun bacaklarıyla hızlı hızlı Taksim'e doğru yürüdü. Bu, sonradan adına "Ali Sami Yen Stadyumu" kurulacak olan ünlü kişiydi. Hâlâ onun üstüne, bu anlattığını küçük ayrıntıdan başka bir şey bilmiyorum.

DİNAMO'NUN EDEBİYAT ANILARI ÜZERİNE

Mustafa Aslan

"O günün resmi görüşüne göre damgalanmışlar, yasak bölgelere itilmişler, dosyalanmışlar, iktidarların her sıkışmasında ezilmişlerdir... Bu kuşak, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra gelen yeni ve ileri düşüncelerin temsilcisidir. Savaşın insanlık dışı, faşizmin sadece Türkiye için değil dünya için bir baş belası olduğunu söylemiştir. Kuşağımızın suçu, alınyazısıdır. Onun için "kahrolan kuşak" "*Acılı Kuşak* diyoruz..." (Mehmed Kemal, Acılı Kuşak - Sayfa: 14-15)

Yukarıda Mehmed Kemal'in sözünü ettiği *Acılı Kuşak* 1940 edebiyatçı kuşağıdır... 40 kuşağının edebiyatımızdaki önemi günümüzde çok iyi bilinmektedir. Çağdaş Türk edebiyatının bugünkü olumlu gelişiminde, yurt dışındaki başarılarında, hiç kuşkusuz 40 kuşağı edebiyatçılarının çileli yaşamlarının büyük etkisi vardır.

Günümüz edebiyatına böylesine damgasını vuran bu 40 kuşağını, genç kuşakların bilmesinde sayısız yararlar vardır. Onların tüm acılara karşın dik kalışları, yaşamlarındaki dürüstlükleri bilinmelidir...

Hasan İzzettin Dinamo da bu 40 kuşağının seçkin sanatçılarından biridir. Onun "İkinci Dünya Savaşından Edebiyat Anıları", bu dönemi anlatan önemli bir yapıt olarak karşımıza çıkmaktadır.

Edebiyatımızın usta şair ve romancısının, kuşağının acılarını serüvenlerini, yalın ve nesnel bir dille anlattığı bu yapıtını okuduğumda, Mehmed Kemal'in kendi kuşağını anlatan yazısını daha iyi kavradığımı söyleyebilirim.

Usta sanatçı, anılarında nesnel çizginin gerisine düşmeden, yaşadığı kuşağın toplumcu şiir anlayışını ve eleştirisini akıcı bir üslupla aktarıyor. Dönemine imzasını atan birçok sanatçı için olumlu saptamalarda bulunuyor. Bunlardan biri, edebiyat eleştirisinin önemli adamı Nurullah Ataç için belirtilmiş...

"Nurullah Ataç, yeniye tebelleş olanların can düşmanı bir düşün adamı, bir edebiyat (...) savunucusudur." (Sayfa: 99)

Dinamo, edebiyat anılarında, Divan edebiyatının son temsilcisi sayılan usta şair Yahya Kemal için şunları düşünmektedir: "Yahya Kemal, genellikle kısa, çok uyumlu, yitik aşk düşleri

(devamı s. 78'de)

Biraz Sevgi Biraz Saygı Hele Yanıtlama Olanağı Olmayanlara

Fikret Otyam

O'nu tanımak, zaman zaman birlikte olmak, Karpiç'in ucuz bölümünde bir masada; sözünü, sohbetini, şiirini tatmak, insanca ilişkilerine sık sık tanık olmak ve günün birinde sabah ayakkabımı giyerken, kapının rafına yerleştirilmiş gazetede iki satırlık 36 punto başlığı okumak günlerce:

SUPHİ TAŞHAN ÖLDÜ

unutamadığım anılarım içindedir.

"Suphi Ağabey"i yakından tanımanın, birlikte olmanın -bilmem başkalarını- benim için bir mutluluk olduğunu vurgulamak isterim.

Kimilerinin Endülüs'te raks ettiği sıralarda ve faşizmin ve zulmün ve baskının, frenginin, sıtmanın, uyuzun ve veremin ve yokluğun ve şiddetin kol gezdiği ve insan onurunun paspas gibi çiğnendiği kırklı ve bunu izleyen yıllarda tüm bunlara dizeleriyle karşı duran bir avuç şairin arasında Suphi Taşhan'ın da adının bulunması, O'na da saygı duymamız, saygıyla anmamız için yeterli bir neden olamaz mı, nicelerine olduğu gibi?

Ne ki, acıyla gözlemek ve üzerinde durmak gerekir, olaylar Orhan Peker'in sık sık dediği gibi oluyor, gelişiyor, nasırlaşıyor:

"Kimse kimseyi sevmiyor!.."

Ve kimileri en çok kendisini seviyor!.. Ve beğeniyor!..

...

Yıllar önce Ataol Behramoğlu ile Türk şiiri üzerine söyleşirken, Suphi Taşhan'ın da adı geçmişti. O'nu yakından tanıdığımı belirtince, Ataol, Taşhan'ın da, döneminin onurlu, yiğit bir ozanı olduğunu, O'nun için Militan Dergisi'nde bir özel sayı yapmaktan mutlu olacağını içtenlikle belirtti.

O'nunla ilgili belgeleri araştırmaya, toplamaya çalıştım, ailesinin büyük katkıları oldu, çocukluk fotoğrafları dahil, tüm elyazılı şiirleri, taslakları dosyayı doldurmaya başladı. Yazmak istediği zaman eline ne geçtiyse yazdığı çeşit çeşit, boy boy kâğıtların arasında neler yoktu ki? Kalın kartonlu Bafra maden sigarası kutuları, boş bono kâğıdı, katlanmış büyük sarı zarflar, İstanbul Barosu Staj İstem Kâğıdı ve buruş buruş pelür kâğıtları...

Çoğu kurşunkalemle yazılmış; yazısı pek okunaklı değil; kardeşi Necdet çoğunu çözebildi ve daktilo etti.

O'nu tanıyan sanatçı ve meyhane dostlarından yazılar istemeye başladım, yani kalanlardan, Ahmed Arif'i çok sevdiğini ve Ahmed'in de ondan ayrılmadığını bildiğim için ilk O'na başvurdum; Mehmed Kemal yazabileceğini bildirdi ve bu ara Militan kapandı!

Elimde sadece Ahmed Arif'in yazısı var. Ahmet bu yazıyı, Cumhuriyet Gazetesi Bürosu'nda eline geçen kırmızı tükenmez kalemle, o kendine has coşkuyla yazıvermişti.

Suphi Taşhan'ın 1948-60 yılları arasındaki dostluklarından söz eden Ahmed Arif, bu akyürek şair'in çocuklarını ve Arif Dino'yu taparcasına sevdiğini, Abidin Dino ile dargın olduğunu, ancak Abidin'i kınayacak tek söz etmediğini, aynı şeyi Abidin'in de yaptığını belirtiyor yazısının bir yerinde ve "iki dargın arkadaşın bu soylu davranışı beni bugün de duygulandırıyor. İkisi de som altından birer yürekle yaratılmışlar" diyor ve şöyle noktalıyor yazısını:

"...Suphi Ağabey'in şiirlerinin hepsi bulunup yayınlanmalıdır. *Ses* Dergisi kolleksiyonları, bu konuda başvurulacak önemli bir kaynaktır, özellikle *İmparatorluk* adlı şiiri hangi zatı şerifin elindeyse o zat, bunu gönlüne hoş görünen bir dergi veya gazetede mutlaka yayınlayıp halkımıza sunmalıdır. Ancak ve elbette bunu bir namus borcu saymak gerek. Hem Suphi Ağabey'e karşı, hem halkımıza karşı bir namus borcu..."

Kardeşi Necdet Taşhan'ın ve çocukları Cemal ve Pembe'nin izlerini yitirdim, dosyamda olan yığınla fotoğraf ve el yazılı, temize çekilmiş şiirleri iade etmek isterim yitmeden, bunlar Türk şiirimizin kanımca çok değerli belgeleridir, şiire ve şaire saygıdır günü gelende değerlendirmek için.

O'nu tanıyanların yavaş yavaş göçüp gittikleri zamanımızda, yakın dostu olarak bildiğim Mehmed Kemal'in, bir yazısını da Suphi Taşhan'a ayıracağını sanıyorum.

Sayın Hasan İzzettin Dinamo, anılarında Suphi Taşhan'dan da söz ediyor ve bazı savlar öne sürüyor. Suphi yaşamıyor ki, sayın Kemal Sülker gibi yanıtlasın sayın Dinamo'yu!

Çook uzaklardan, edebiyat alanında olup bitenleri kısıtlı bütçem elverdikçe izlemeye çalışıyorum ve "kemâle ermişliğin" salt yaşla olmadığını bunları okudukça daha iyi anlıyorum!

Ve aklıma rahmetli dostum, arkadaşım, çocuklarımın isim babası, Türk resminin yüz akı Orhan Peker'in sözleri geliyor bunları görüp okudukça:

"Kimse kimseyi sevmiyor..."

Savları yanıtlayamayacak Suphi Taşhan'ın bazı şiirlerini ayırdım, bu dizeleri acaba Suphi Taşhan'dan başka kim yazmış, hangisini, muhakkak açıklanmalı, bekliyorum ve Nâzım Usta gibi sesleniyorum:

"Yaman meraklanırım olacaklardan..."

Sin'le birlikte biraz sevgi!

Acaba çok şey mi diliyorum dersiniz?

Gazipaşa, 15 Kasım 1984

SUPHİ TAŞHAN

MAĞHURDAN

Yaşamak istediğim zaman dünü
Aklıma sen geliyorsun
Yorgun ve sert çizgili çehrenle
Bir devrin ihtişamını taşıyan yalılarınla
Büyük konaklarınla sen geliyorsun
Ben baharı sensiz de yaşarım
Sensiz de hayran olurum
Toprağın ve güneşin bereketine
Koca bir imparatorluk
Mağrıp, maşrık kelimeleri
Yeni döşenen demiryolları
Tarihi bir kervan göğsümüzde
El tezgâhları, kâbenin sahibi
Musikisi olan coğrafya isimleri
Birkaç renk hudutları içerisinde
Aşiretler valiler timar has ve zeamet
Güzel herhangi bir köşeden seyredilebilir
Devedikenleri kapütülasyonlar
Memnun olmayan gayri müslimler
Son bir devrin şarkısıdır
Şirketi hayriye vapurları
Bihterler Nihaller ve Firdevs hanımlar
Güzel kitap şu Aşk-ı Memnu

Osmanlı memleketlerinden gelen mısralar
söylenirdi evimizde
Eflâk Buğdan söylenirdi
Dost Macar şarkıları
Ummandan gelen misafirlerimiz
Siz duymadınız denizlere olan hasreti
Ağlamadınız bir an uzakta ölenlere
Halbuki her toprakta yeşerebilir
Mazbut adamların özlediği fikir
Kılıç ve altın sesi taşımayan istilâlar
Bir mısraın kıtalar zaptetmesi
İşte emperyalizmi sevileceklerin?

Sıcak derili insanların yurdundan son ayrılık
Serazat dağ adamları
Mehtap soğuk sular
Ve mehtap altında hafif bir şarkı
Üçüncü Selim elinde
Hep hayal etmekle mi geçecek yıllar?
Ayni deniz, ayni toprak, ayni gök,
İnan, uzak iklimler düşünmüyorum
Boyum yetişir gibi geliyor
Baş ucumda ki arzulara...

İnsanlar görüyorum,
Ölüyorlar...
Ümit, öyle parlak ki gözlerinde
Ölüm karartabilecek belki.
Ben bu mahveden zindan içinde,
Kollarım, bacaklarım olmasaydı
Çoktan uçabilirdim.
Korkunç bir geçiş devrine rastlamışım;
Uçurumlar ve bir kısır toprak
İmkân yok oldu hayatımdan.
Gözle görünmeyen zincirler bağlıyor
Bu kısır toprağa ömrümü.
Tahammülsüz laleler boynumda
İçimde hasretlerin en acısı
Bir şey uğulduyor muttasıl
İnadına yaşamak isteyen kafamda.

Menzile varır mıyım, bilmem
Fakat en güzel çiçek kalbimde
Yeşil tomurcuklarıyla
Meyva devrine hazırlanıyor...

YAHYA KEMAL GİBİ

Şarabı kevser içerek
Sakı-i gülfam elinden
Vazgeçtik dünyadan
Ve unuttuk doğacak çocuklar sizi
Kâm aldık sizin sofralarınızdan
Ve bıraktık sizi dünyevilere
Haklısınız çocuklar öpmemekte elimizi
Biz takarak peyrevlerimizi
İşte bu hale geldik
Şarabı kevser artık bize tad vermiyor
Silin çocuklar, silin bizi
Defterlerinden insanlığın
Zaten bizi oraya
Bizimkiler iliştirivermişlerdi.

Edebiyat Estetiği—3

Horst Redeker

Almancadan çeviren: Aziz Çalışlar

DÜŞÜN'ün Ekim ve Kasım 1984 sayılarında Edebiyat biliminin ana sorunu olarak yansılama ve değerlendirme ile edebiyatta yansılama sorununun sistematiği ve metalolojisini konu alan çevirinin son bölümünü sunuyoruz.

Sanatın kendine özgü nesnesinin belirlenmesi konusunda birçok girişimlerde bulunulmuştur. Burov için sanatın kendine özgü konusu *insan*'dı. Burov'un bu anlayışı maddeci estetik içinde birçok eleştiriyle karşılaşmıştır. *İnsan*'ın aynı zamanda tıbbın, psikolojinin, felsefenin, toplum bilimlerinin, daha başka bilim dalları ile bilinç biçimlerinin de konusu oluşu açısından Burov'un yaptığı belirleme eleştiriye uğramıştır en önce.

Ama, kendine özgü konu düşüncesi hemen bir yana bırakılamaz. Özgün bir konu belirleme konusunda yapılmış birçok girişimler arasında, Goethe'ye uzanan savın olduğu kadar, "özgül konu"anlayışına bağlı biri olmamakla birlikte, maddeci estetikte kendi yerini alan Lukacs'ın sözlerinin de önemli bir yeri vardır. Macaristan Bilimler Akademisi'nde 1951'de yaptığı bir konuşmada Lukacs, nesnel gerçekliği yansıtan sanatın bunu hep "insana ilişkin olarak" yaptığını söylemiştir Lukacs'ın sanatın özgül nesnesiyle ilgili olarak öne sürmüş olduğu bu savlar, daha sonra Burov'un öne sürdüklerinden daha değişik değildir.

Burda da, insanla ilintili olarak gerçekliğin ya da insanın gerçeklikle ilintisinin, öbür bilinç biçimlerinin, bu arada, bilim dallarının da konusu olduğu görülmektedir. Hiç kuşkusuz, insanın gerçeklikle olan ilintisini dile getirmeyen sanat olamaz, ama, sanatın özgül konusu bu değildir.

Burda sanatın özgül konusuna ilişkin başkaca görüşleri ele almak istemiyoruz. Sanatın özgüllüğüne ilişkin karmaşık yaklaşımları içine alan çok başka konumlar da vardır bu arada. Örneğin, Burov'un deneyimlerinden örneklenen ama daha sonra W.Girnus'ça çok daha kesin biçimde dile getirilen yöntemsel yaklaşımlar vardır: "Bilim ile sanat birbirlerinden bilmenin *kipi* açısından değil, ama bilmenin nesnesi açısından ayrılırlar".

Öte yandan, *insan*'ın bir "ilinti"nin bileşkeni ya da kendisi olarak bir rol oynadığına ilişkin belirleme de kendi içinde verimlidir. Çünkü özgül konunun verilişinde çoğu zaman durum budur. *Bu* tür bir yanıtlamada, özgül konuya ilişkin olarak yanlış ortaya konmuş ama rastlantısal olmayan soru, yanlış çıkış noktasının geriye çevrilebileceği doğru ve önemli bir gözlemi de kendi içinde barındırmaktadır: Özgül konuyla ilgili düşünce şu ya da bu tarzda *insanla* ilintisi içinde ele alındığı zaman, burda *insan*'ın sanatın *içeriği* açısından oynadığı rol de söz konusu olmaktadır; ancak *Feuerbach Üstüne 1. Tez'*deki gibi, eski maddecilikle ilgili eleştiriye açıktır bu, çünkü burda insan *"nesne'*nin *ya da gözleme'*nin bir biçimi olarak ele alınmakta"dır. O zaman insan en azından başlıcalıkla özgül *konu* olarak görünmekte, "öznel" olarak değil, "nesnel"miş gibi ele alınmaktadır.

Şu ya da bu biçimde insanla ilintili olarak görülen özgül konu anlayışı, yanlış bir biçimde, nesnenin yerine konacak tarzda, *öznenin sanattaki özgül konumuna ilişkin* olmayı çağrıştırmaktadır. Oysa burda sanatı bilimden ayıracak temel bir ayrım söz konusudur. Bu ayrım, *nesne* açısından değil, *ama,* gerçekliğin sanatsal olarak özümleniş tarzında *özne ile nesnenin ilişkisi* açısından ortaya çıkmaktadır.

Buysa, özümlemenin öznesinin sanatın içeriğinde sıradan değil, ama önemli bir yer olduğunu gösterir. Öznenin sanatın içeriğindeki temel görünüş biçimlerinden *biri*, her sanat yapıtının, Kurt Hager'in de belirttiği gibi, "şu ya da bu tarzda sanatçının zihinsel ve ruhsal özyaşamına ilişkin ögeleri" içerişinde görülür. Kendi içeriği içinde sanat, yalnızca nesnenin bir verilişi değil, ama, öznenin, sanat yapıtını ortaya koyan kişinin de bir kendi anlatımıdır.

Örneğin, kimyasal elementlerin devir sistemi, birbirinden bağımsız olarak iki araştırmacı tarafından, Alman L. Meyer ile Rus D. Mendeleyev tarafından ele alınmıştır. Bu iki kişi de birbirinden farklı "özyaşam"ları, bireysellikleri, mizaçları, deneyim ve yaşantıları olan kişilerdir; ama sonuçta iki ayrı devir sistemi yoktur. Sanat yapıtında değişmez biçimde anlatımını bulan şeyler, bilimde hiçbir yere sığmaz; hiç kuşkusuz, bunların bilimsel bilgide hiçbir rolü olmadığı anlamına gelmez bu. Bilimsel bilginin içeriğinin zorunlu bir bileşkenini oluşturmaz bunlar, ama, bir sanat yapıtı kesinkes bunlarla belirir.

Daha başka örnekler de verilebilir. Bir matematik formülü, bir fizik yasası, bir biyolojik buluş, insanın bilme etkinliğinin ürünleridir hep, somut olarak bireylerin yaratıcı çalışmalarıdırlar. Bu tür bilgilere *varılabilmesinde* birçok öznel etken rol oynar, bilme etkinliğinde bulunan kişinin yaşam koşulları ile "özyaşamsal" durumları da bunun içinde yer alır. Ama bütün bunlar bilimsel çalışmanın sonuçlarının içeriği açısından yalnızca gereksiz olmakla kalmayıp, bilimsel yansılama ile yansılanan nesne arasındaki uyumluluğun kurulabilmesinin de önüne geçerler.[5] Yazar Daniel Granin'in de belirttiği gibi bilimde yalnızca hatalar özneldir. Sanatta ise, öznel olan, içeriğin zorunlu bir bileşkesidir.

Böyle bir ayrımın yalnızca doğa bilimleri açısından söz konusu olabileceği öne sürülebilir. Bu anlamda, J. Kuczynski, M. Kagan'a karşı bir tartışmaya girer. Burda Kagan'ın kanıtları mutlak bir formüllendirme açısından yanlış anlaşılabilir. Ama ilkece bütün bütüne haklıdır Kagan. Kuczynski'nin 'şu kimse yaşamamış olsaydı bir başka kimse o kişinin yazmış olduğu yapıtı yazacaktı' gibisine sözleri inandırıcı gözükmekle birlikte, bu konuda daha da ileriye gidip, eğer öyle bir kişi yaşamamış olsaydı o yapıtları da olmazdı denilebilir; o kişinin yapıtlarında içerili bilimsel yasalar ve önermeler kendi *içeriği* içinde, o insanın kişiliğine göre bir değişim içine giremez. Oysa sanatın içe-

riği onu ortaya koyan sanatçının kişiliğine bağlıdır kesinkes. Bu düşünceleriyle Kagan haklıdır bütün bütüne.

Burda bir örneği daha göz önüne almak gerekiyor. Goethe yaşamamış olsaydı eğer, ne tikel bir yapıtı, ne de tüm sanatsal yapıtları açısından kimse onun yerini dolduramazdı. Böyle bir şey yalnızca sanatsal yapıtlar için geçerlidir, çünkü, özneye içeriksel olarak bağlılık ilkesi yalnızca burda söz konusudur. Daha başka şairler için de böyledir bu. Bilimsel bilmede özne ilkece değişebilir, sanatta ise tam tersine, yapıtla belirli bir kişinin bireyselliği arasında başkasınca doldurulamayan somut bir bağ vardır.

Kuramsal olarak temellendirilebilecek, ampirik yoldan ortaya konmuş bir konudur bu. Gerçekliğin yansılanışı, daha önce de belirttiğimiz gibi, nesnel-olan ile öznel-olan'ın bir birliğini oluşturur. Yansının öznel koşullanma uğrağından da söz ettik; nitekim, *diyalektik* maddeci yansı kuramını yansıtma konusunda öbür maddeci konumlardan ayıran şey de budur. Bununla birlikte, gerçekliğin yansılanışı, kendi içeriği açısından, öncelikle, nesneyle belirlenmektedir. Yansılamanın amacı ise, gerçekliği ya da gerçekliğin belli bir kesitini, nesnel konusunu upuygun olarak yansılamak, konusunu olduğunca tam olarak bilebilmek, bu bilgiyi pratik etkinlik içinde yararlanabilecek, değiştirebilecek, egemen kılınacak hale getirmektir. İşte nesnel-olan'ın yansılamada öznel olan'a önceliği burda açıkça ortaya çıkmaktadır.

Bu amaca en iyi karşılık vereni bilimdir; bilim, gerçekliğin olduğunca upuygun bir yansısını verebilme idealine en yakın düşenidir. Yansılamanın nesnesi yansılayıcı özneden bağımsızdır burda. Yansılamanın içeriği nesnece belirlendiğinde, yansılayıcı özneden bağımsız olarak varolan yoluyla belirleniyor demektir. Yansılayıcı özneden bağımsız olan nesne değişik özneler için aynıdır, onun için bilimsel yansılar, yansılananla uygunluk gösterdikleri oranda özne ile öznedeki değişkenliği kendi içlerinde daha az barındırırlar.

Eğer *sanat* yalnızca gerçekliğin yansılanışı açısından ele alınacak olursa, o zaman sanatın görevinin gerçekliğin olduğunca upuygun yansılarını vermek, öznel-olan ne varsa tümünü uzakta tutmak olduğu görülür. Buysa, belirttiğimiz gibi, sanatın gerçeğiyle bağdaşmamaktadır. Öznenin sanatın içeriğinde kuramsal olarak da geçerli bir yeri olması gerekmektedir, sanatı bilimden temelde ayıran da budur çünkü.

O halde, sanat olarak edebiyatta gerçekliğin yansılanışına ve bunun bilimdekinden ayrımına ilişkin olarak yaptığımız incelemeleri şu savlar içinde şöylece toparlayabiliriz:

1. Bilim ve sanat gerçekliği zihinsel özümleme tarzlarıdır.
2. Zihinsel özümleme, her zaman için, diyalektik-maddeci yoldan kavranması gereken biçimde, gerçekliğin yansılanışı ilkesine dayanır.
3. Gerçekliğin yansılanışı, kendi içeriği içinde, başlıcalıkla, yansılanmakta olan kendi konusuyla belirlenir ve nesnel-olan burda açıkça öncelik taşır.
4. Gerçekliğin yansılanışı, en tam anlatımını, bilimde bulur. Bilimsel bilmenin amacı, kendi nesnesiyle olabildiğince upuygunluk gösteren ve öznel olanın en azından bir rol oynadığı yansılardır.
5. Buna karşılık, sanatın içeriğinde, öznenin geçerli ve temel bir payı vardır.

Burdan da şu zorunlu sonuçlar çıkmaktadır:

1. En yükseğinden *nesnelliğe* ulaşmaya yönelik gerçekliği yansılama ilkesi, *gerçekliğin yansılanışı olduğu sürece*, sanat için de geçerlidir. Ama sanatın zihinsel içeriğinin tüm kapsamını içermez böyle bir şey. Sanatın içeriğinde *öznellik* uğrağı da en yüksek düzeyden kendi anlatımını bulur. Sanatın zihinsel içeriği, bu nedenle, *nesnel-olan*'la (yansılama uğrağıyla) *öznel-olan'ın bir birliği*'ni oluşturur. Öznel-olan, gerçekliğin *değerlendirilmesi* uğrağında, daha sonra ele alınacak olan *estetiksel* değerlendirmede kendi yoğunlaşmış anlatımını bulur. Bu nedenle sanatın içeriğinde nesnel-olan'la öznel-olan'ın *birliği*, gerçekliği *yansılama* ve *değerlendirme* uğraklarının da bir birliğidir aynı zamanda.

Onun için, yansılama üstüne olan bu bölümde, sanatın tüm özsel içeriği değil, ama yalnızca başlıca bir bileşkeni söz konusudur.

2. Yansılama özelliğine zihinsel özümlemenin bütün çeşitlerinde rastlanır. Yansılama, bilim ve sanat gibi tikel bilinç biçimleriyle ilintisi içinde, *genel* bir özellik gösterir. Böyle bir şey, yansılama da öncelik taşıyan nesnel-olan'ın da genel bir özellik göstermesi demektir. Nesnelliği içinde yansılama uğrağı, bilim ve sanatta ortaktır. Nesnelliğin genel-olan'la ilintili oluşundan ise şu sonuç ortaya çıkmaktadır: *Sanatın içeriğinde nesnel-olan'la öznel-olan'ın, yansılama ile değerlendirmenin diyalektik birliği aynı zamanda genel-olan'la özel-olan'ın da diyalektik birliğidir. Genel-olan ise, kendi başına var olmaz, özel-olan'da diyalektik olarak aşılmış olup, ancak özel-olan'da kendini gösterir.* [6]

Bu yukarda saptadıklarımız açısından, gerçekliğin bilimsel olarak yansılanışı ile sanatsal olarak yansılanışı arasındaki ayrıma ilişkin tartışmaları daha iyi yargılamamıza olanak veren daha başka yönler de ortaya çıkmaktadır. Gerçekliğin yansılanması, sanatta içeriğin nesnel yanını bize gösterir, burda, sanatsal yansıların nesnelliği kendi doğrudan anlatımını bulur. Ama, bilimde de, sanatta da, önce olayın genel yanı, sonra yansılama uğrağı söz konusudur, bu iki bilinç biçimi burda bir ayrım göstermezler.

Ama sanat yalnızca yansılama (ya da bilme) açısından ele alınacak olursa, o zaman, ister istemez, bilimle bir benzerlik gösterecektir, çünkü bilimde elde edilen sonuçların içerikçe 'yalnızca' bilme olarak görülmesi bütün bütüne doğrudur. O zaman sanatın bir tür bilim olarak alınması, sanat ile bilim arasındaki ayrım sorusunun yanıtlanabilmesi için de, hiç kuşkusuz, "özgül bir konu"nun bulunup ortaya konması gerekecektir. Çünkü tikel bilim dalları da birbirlerinden böyle ayrılır.

Demek, nesnel yanı, yani, yansılama etkenini göz ardı etmeksizin, sanatın içeriğinde öznellik uğrağının ortaya konuşuyla, sanatın içeriğinin diyalektik yapısı anlayışına varılabilmekte; sanatın özelliğinin herhangi bir bilimdeki gibi belirlendiği anlayışından uzaklaşılarak, bulunması çok güç olan o özgül konunun aranışından kurtulunmaktadır. Böylece, konu sorusuna sanatın özgüllüğüne ilişkin yöntemsel ağırlıkta temel soru olmaktan uzakta yaklaşılabilmekte, başka hiçbir özümleme tarzına değil, ama yalnızca sanata özgü olan konuyu yaratma zorunluluğu ortadan kalkmaktadır.

---

5. Böylece yansılama içeriği ile yansılama sürecinin koşulları arasındaki bağıntı ilkesi kesintiye uğramamaktadır, çünkü, bu ilke, bilimsel yansılamanın bireysel koşullarının yansının içeriksel bileşkenleri olarak geçerli olduğu anlamına gelmemektedir.

6. Görünüş kavramı tam olarak ele alındığında burda genel-olan'ın, özel-olan yoluyla önce de tikel-olan'da, tikel bir sanat yapıtında aktarıldığı görülür. Ama böyle bir karşılıklı bağlantının temelinde yatan anlayış açısından ele alındığında sözkonusu değildir bu; çünkü burda genel, özel ve tikel olan kategorilerinin birbirleriyle görecelik içinde oldukları görülür.

Gel de Anlat

Talip Apaydın

Şimdi nasıl anlatırsın bizim çocuklara, köyden gelen bu kara üzümün, kabuğundan kolay kolay çıkmayan çetin cevizin tadını, anlamını? Onların köyden bana getirdiği anılarla karışık havayı. Bağda gölün altındaki ceviz ağacımızın içimi sızlatan o düşsel görünümünü. Babam, Hacı Bekir emmiden üç ceviz almıştı. Üçünü de toprağa gömmek istiyordu. Günlerce cebinde gezdirdi. Bense birini gömelim, öbürlerini yiyelim diyordum. "Olmaz diyordu, belki çürüktür, çıkmayıverir. Sağlam olsa bile her ceviz filiz vermez. Bir daha nereden bulurum?" Öyleydi o zaman bizim köyler Rahmetli Hacı Bekir emmi, köyün tek ceviz ağacını çoluk çocuğun saldırısından korumak için günlerce nöbet tutardı. Bir de geç olur ki bu ceviz meyvesi... Her meyve sararır kızarır, bu daha yemyeşil durur dallarda. Gelirken geçerken çitlerin arkasından bakardık. Hacı emmi de bizi gözetlerdi yan yan. Gözleri kızarmıştı. Gece de uyumamıştı belli ki. Aradan kırk beş yıl geçti öyle ya? Silindi birçok anılar. Ama ceviz ağacımızı unutamam. Ben köyde iken sekiz-on yaşına kadar her yıl değişerek büyüdü gözümün önünde. Dibini çevirdik kabarttık. Her gün testilerle su döktük. Kuzu bağlamadık yanına yakınına. Kendimiz de yatıp uyumadık. Ceviz ağacı zehirlermiş adamı. Bir uyuyan bir daha uyanamazmış. Babam sık sık tembih ederdi, "aman oğlum oraya yanaşma, git bağların gölgesinde otur. Bir gün yılan gömleği bulmuştum ceviz ağacının gölgesinde. Yılanı da zehirleyip öldürdüğünü sanmıştım. İşte o gün gerçekten inanmıştım ceviz ağacının tekin olmadığına. Bir çekingenlik duyuyordum. Gittikçe serpildi, bahçenin en iri ağacı oldu. Ama meyve vermez. Yeşil bir yığın, hepsi o. Ufak tefek zerdali ağaçları, erikler, bademler meyveye durdu, bu hepsine tepeden bakan şımarık haspa, yalancı pehlivan gibi boşuna sallanır.

— Bu meyve vermeyecek baba, deli ceviz bu.

— Yok oğlum, zamanı değil daha. Ceviz ağacı geç döl verir.

Nerden bilirdim her ağacın ayrı huyu olduğunu? Ben sanırdım, her ağaç insan boyuna geldi mi meyveye durur. Kendi boyumla ölçerdim ikide bir. Daha üçüncü yıl geldi geçti beni. Kökü de bileğim kadar oldu, derken bacağım kadar... Nasıl da sert, kaygan! Çatalına ekmek heybemizi asmaya başladık. Bazan sıktırırdım elimle. Elimi dışarı iterdi sanki. Şakalaşırdı benimle, "senden daha güçlüyüm" derdi. Kâğıt gibi düzgündü derisi. Kaç kez adımı yazdım kurşun kalemle. Hatta bıçakla kazıyım dedim, ama yaralanır diye kıyamadım. Kavak ağaçlarına yapıyordum o işi. Ceviz ağacımız tekti, hem de kıymetliydi.

Bir gün öğleyin bahçeye geldim ki Fadik hala ile kızı Zeynep, bizim ceviz ağacının gölgesine uzanmış uyuyorlar. Ta yanıbaşlarına vardım da uyanmadılar. Korktum öldüler mi diye. Zeynep'in yakası bağrı açık, ter içinde. Meğer kırdan çalı çırpı toplamışlar. Geçerken gölden su içelim, biraz da dinlenelim diye uğramışlar. Ağustos sıcağında cevizin gölgesini görünce, uzanıvermişler biraz. Bu yaşta kızın uyuduğunu hiç görmemiştim, amma güzeldi ha! Baktım kaldım. Ne yapmalıydı acaba? Yanıbaşına uzanıp ben de mi yatsaydım? Yok, olacak iş değildi. Gölün kıyısına gidip seslendim, "hey kim var orada?" İkisi birden sıçrayıp doğruldular. Başörtülerini düzelttiler hemen. Görmemişliğe vurup kavakların arkasında eyleştim biraz. "Ha siz miydiniz Fadik hala?" diyerek geldim. Zeynep utancından kıpkırmızıydı. "Hey yavru, az önce nasıl gördüm seni bir bilsen?" Kurnazlığımı takınıp gülümsedim yüzlerine. Fadik hala nerden geldiklerini, su içmek için uğradıklarını falan anlattı kısaca. Tamam canım oturun dinlenin, dediysem de kalktılar. Çalı çırpılarını yüklenip gittiler köye. Onlar gözden yitince ben de Zeynep'in yattığı yere uzandım. Aynı onun gibi açtım yakamı bağrımı. Onu düşlemeye başladım. Ceviz ağacının üst dalında bir

karga eğilmiş bana bakıyordu. Vay hınzır, dedim, rahat bırak beni. Elimi kolumu salladım, gitmez bir türlü. Yerden bir kesek alıp fırlattım. Daha atmadan havalandı, dereye aşağı uçup gitti. Ortalık dingin. Ağustos böceklerinin cırcırından başka ses yok. Karşıki tepeler sıcaktan titriyor gibi görünüyorlar. Kırların boz rengi bizim bağların yeşilinde bitiyor. Ayrı bir dünya gibi değişik. Her omcanın toprağı kaç kez elimizden geçti. Her birinin ne üzümü olduğunu ezbere bilirim. Daha olmadan, kara mı, beyaz mı, tilki kuyruğu mu, mor fesleğen mi, tanırım. Şimdi şu kara büzgülüler, sel yatağının kıyısındaki omcaların üzümüdür, kesin. Bizim çocuklara söylesem, ne anlatır onlara? Kırk yıl önce yeni diktiğimiz yıl, eşeğimize bakır güğümleri yükleyip omcaları sulamak için dereden su çektiğimizi, bir seferinde eşeğin ayağı sürçüp yıkıldığını, güğümlerden birinin eğildiğini, bu yüzden babamdan dayak yediğimi anlatsam, ne derler? Güler geçerler elbet. Bir de hiç beğenmiyorlar bizim üzümleri. "Bu nasıl üzüm baba, kabukla çekirdek. Hiç suyu yok bunların." Öyle evet. Susuz köy bizim köyümüz. Gölün suyu yetmez olmuş. Her yıl temizlenmesi gerekir. Babam da olmadığına göre artık bakan eden yok. Yıldan yıla meyvesini toplamaya gidiyorlar işte. Bize de azıcık getiriyorlar. Meyvelerimiz üzümlerimiz böyle, çarşıdan aldıklarımızı tutmuyor. Ama bir de gelin bana sorun. Hiçbirine değişmem bunları diyorum, yüzüme gülüyorlar. "Oğlum, bu kabukla çekirdek dediğin kara üzüm var ya, onun tadı kokusu, onun havası..." Sözümü tamamlamaya bırakmıyor, "anlıyorum baba, çocukluk anılarına karışık, senin için değerli ama bana ne bundan? Hem tadı değişmez ki, ortada işte." Peki, tamam. Teşekkür ederim. "Babam pek duygusal bir döneminde" diyor kızım da. O daha mı anlayışlı, kim bilir? Belki inceden inceye alay ediyor, o da olabilir. Aldırmıyorum. Eğip başımı köyümden gelen kara üzümleri düşüne düşüne yiyorum. Gene o yılların bir yaz ayında buluyorum kendimi. Üzümlere yeni alaca düşmüş. Önce dilmitlere, sonra keşirkarasına... Nasıl beklerdik... Her gün tevekleri aça aça yoklardım. Kararmış taneler gittikçe çoğalırdı. Gözünü sevdiğim dilmitler kara kara parlardı. Salkımlardan birer ikişer koparır, atardım ağzıma. Ekşili kokulu tadı damağıma yayıldıkça iştahım kabarırdı. Nasıl da hoşuma giderdi. Bir oluverseydi şu üzümler. Özlemiştim ki anlatılır gibi değil. O gün baktım ki hey Allah, yarısı koruk salkımlar hep koparılmış. Yapraklar dallar altüst olmuş. Ayak izleri her yer. Sabah erken birisi gelip talan etmiş. Babam köyde değil. Kim yaptı, ne ederim ben şimdi? Ağlamaklı oluyorum. Aklıma gelen tüm sövgüleri yergileri sıralıyorum. Ne yararı varsa. Elime geçse şimdi, kim olursa olsun saldırırım. Vururum, ısırırım, tekmelerim... En büyük kötülüğü yapan bir düşman. Komam ben bunu sende! Dört dönüyorum bağın çevresinde. Kuru toprağın üstünde bir sürü iz. Kimdir hangisidir, ne bileyim ben? Oturup kalıyorum gölün tümseğine. Boş göklere bakıyorum. Hiçbir şey olmamış gibi parlıyor güneş. Onulmaz bir yıkıntıyı yaşıyorum.

— Ne oldu yeğenim, hasta mısın? diyor birisi.

Dönüp bakıyorum, Halil emmi. Göle su içmeye gelmiş.

Bağı gösterip ağlıyorum. Konuşamıyorum.

— Ne var orada, gel bakim? Kolumu çekip kaldırıyor.

Ben önde o arkada, dilmit omcalarının yanına gidiyoruz.

— Vay köpoğulları vay... diye söyleniyor. Kim yaptı bunu acaba? Çocuk işi değil bu... Bakıyor sağa sola. İn cin yok çevrede.

— Üzülme hadi, diyor. Fazla bir zararınız yok. Baban gelince söylerim ben. Yabancı işi bu, bizim köylüler yapmaz...

O günden sonra daha erken geliyorum bağa. Bekçilik işimi daha dikkatli yapıyorum. Bir yandan da korkuyorum, babam kızacak diye.

Yaa, nelerle yetiştirmiştik biz o bağı? Bu üzümler, bu ceviz ağacı, bu ayvalar... Kırk yılın gerisinden neler söylüyor bana, gel de anlat şimdi?

— Yahu baba, diyor oğlum, çok büyüttün be. Verirsin yüz lirayı, manavdan en iyisini alırsın.

— Değil oğlum, değil. Bunlar başka!

Kah kah kah... Gülüyor yüzüme.

— Ne biçim ceviz bunlar yahu? Kabuğundan ayrılmıyor... Un ufak oldu, şuna bak.

— Verin bana, diyorum. Onun yolunu ben bilirim.

Havan demirini alıp kırmaya kalkıyorum. Yok, olmuyor. Çetin ceviz. Kabuğundan ayrılmıyor bir türlü. Taş gibi sert kabukları. Girintilerin içinden çıkarmanın olanağı yok.

— Ee, diyorum, bozkır meyvesi bu. Bozkır insanı da böyledir. Çekilmiş kabuğunun içine. Açabilirsen aç.

— Hıh, buldun açıklamanın yolunu.

— Bu ayvalar da bir tuhaf, diyor karım. Yutulmuyor.

— Yutulmaz. Yutulsaydı kalır mıydı şimdiye kadar?

— Peki baba, ayvası yutulmaz, cevizi kırılmaz, üzümü yenmez... Ne savunup durursun?

— Savunurum, bizim toprağımız bu işte. İnsanımız da böyle. Bozkır böyle yapmış bizi. Ama onun kendine özgü bir havası var ki, işte onu anlamak gerek. İlk bakışta varılamaz.

— Hadi hadi, zorlama kendini. İlkel savunulmaz.

— İlkeli savunmuyorum. Anlayın beni. Elbet değişecek bunlar. Ama bunun üstüne kurulacak, buradan yürünecek!

Sesim fazla çıkıyor biraz. Birbirlerine bakıp susuyorlar Gene alay mı ediyorlar kim bilir? Kuşkuluyum.

Amatör Tiyatroların Kırsal Kesimde Yeri

Oben Güney

Amatör tiyatroların kırsal kesimin yapısındaki değişimlere katılan kültürel bir etkinlik olarak işlevini belirlemek, elbette kırsal kesime ilişkin saptamalarla birlikte olanaklıdır. Ancak, ayrı ve geniş bir incelemeyi gerektiren bu alana ilişkin belirgin bir özelliğin altını çizerek amatör tiyatronun kırsal kesimdeki konumunu değerlendirebiliriz.

Bugün kırsal kesimlerimizde görülen "tevekkül" duygusunun ve "önder"in ağa psikolojisiyle özdeşleştirmesindeki inancın kökeni, hâlâ sürmekte olan tarihsel gerikalmışlık gerçeğine dek uzanmaktadır. Kapitalizmin gelişimci devriminden uzak tutulmuş bir toplumsallığın karakter olarak tanımını yapmak çok özel koşulların irdelenmesiyle olanaklıdır. Kültürümüz de bu bilinmezliğin dalgaları arasında tutunacak dallar aramaktadır boyna. Ama nasıl bir kültür?

Kültürün temel özelliği, geleneksel hiyerarşiyi bozmaktır. Bu durum sosyo-ekonomik örnek olarak, Avrupa'da, Japonya'da derebeylik düzeninin yıkılışından sonra görülmektedir.

Endüstri öncesi toplumlarda ÖZEL MAL'la TOPLUMSAL DÜZEY arasında çok sıkı bir bağ vardı. Buna dinselliği de ekleyebiliriz. Kapitalist toplumlar içinde, kültürel yaşamda önce bir bozulma başlıyor. Sonra da bu hiyerarşik düzeni toplum dışına itme eylemi gerçekleştiriliyor. Doğallıkla belirtmeye çalıştığımız durum; uğraş üstünlüklerine ve özelliklerine (Spécialisation) bağlı oluyor. İşbölümü sağlanıyor. Böylece toplumda çok yönlü ve çeşitli yapılaşma başlatılıyor.

Bizim toplumumuzda ise uğraş ve işbölümü, ancak yenilerde kapitalist düzenin gereklerine uydurularak biçimlendirilme evresine ulaşmıştır. Ama toplum yapısında kırsal kesim halâ derebeylik (Ağalık) törelerinin izlerini taşımaktadır. Bu yüzden biz XX.yüzyılın sonlarında gene şu ya da bu ölçüde kapalı bir toplumuz.

Bu gerçekleri göz önünde tutarak, kültürün gelişim ve yaygınlaştırma olayını ve bu noktada tiyatronun işlerini ele almak zorundayız. Kaldı ki, kendimize ait bir kültürün temellerini atmak; toplumun sosyo-ekonomik yapısının gereklerini bilmek ve çözümlemekle olanaklı olduğuna göre, kırsal kesimin yapısını ve değerlerini tanımada amatör tiyatro çabalarına da iş düşmektedir.

Gerçekten, kültürel yaygınlaşmada, kanımca en önemli ve en etkili güçlerden biri tiyatrodur. Tiyatro, bir politikacının, bir yazarın, hatta bir gazetenin sağlayacağı etki alanını en güzel ve en sağlıklı kullanabilme olanağına sahiptir. Yalnız hemen ekleyelim, bu tiyatro, hiçbir zaman taşraya yaz aylarında turneler yapan ödenekli ve özel tiyatrolar gibi değildir. Daha alt kesimlere inebilecek, çevresiyle özdeşleşebilecek amatör kuruluşlardır. Çünkü konuk tiyatrolar zaten tiyatroyu eğlence olarak seçme alışkanlığını edinmiş bir kesime ulaşabilmektedirler. Sade vatandaşın kendisini yenileme,değiştirme olayına uzak kalmaktadırlar. Oysa değişime uğraması ve bunu üstlenmesi gereken kesim, kırsal yörelerin sade insanlarıdır. Günümüzde kimi "ilerici" olduğunu sananların yanılgısı da bu gerçeğin kaynağında başlamaktadır. Giderek "halka dönük" olma kavramı onların elinde bir "masturbasyon"'a dönüşmektedir.

Ülkemizde tiyatro hâlâ küçük kentsoylunun boşalım aracıdır. Duygulanma platformudur. Yani XIX yüzyıldan bu yana değişen, yalnız oyun dağarıdır. Belki biraz da XX. yüzyılın başlarını kapsamına alabilen oyunculuk anlayışıdır.

Demek ki çağdaş amatör tiyatroların ne ödenekli tiyatrolardan, ne özel olanlardan öğrenecekleri birşey vardır. Daha kuruluş amaç ve başlangıç yöntemleriyle onlardan çok daha başka; çok daha ilerde olmak durumundadırlar.

Önce kırsal kesimde biçimlendirilecek amatör kuruluşun bir laboratuar özelliği taşıması gereklidir. Açıklayacak olursak:

a) Çevre kültüründen devinerek, çağı tanımlama;

b) Çevre insanından devinerek, evrensel boyutları deneme;

c) Çevre yapısından devinerek, akılcı genellemelere ve ayrıntılara varacak çağdaş dünyayı irdeleme sentezini, sanatsal açıdan ortaya koyabilecek bir çalışma içine girmelidir. Bu da ancak, akılcı bir kadronun oluşturulmasıyla olanaklıdır. Hemen ortaya bir işbirliği sorunu çıkmaktadır: Üniversite tiyatrolarıyla-yöresel amatör tiyatronun ortaklığı da diyebiliriz buna. Bilimsel kaygıyla insan anlatımı aynı sorunları bölüşmektedir bugün. Yani sanatı bilimden, bilimi insandan, insanı evrensellikten soyutlamak olanaksızdır. Çağımızda her değer iç içedir ve birlikte oluşmaktadır.

İkinci sorun,amatör tiyatroların değer ve değerlendirme birimleridir. Tiyatro insanı seçmiştir. Bilimin amacı da İNSAN'dır. İNSAN, kendi toplumunun gelişim ölçüleri içinde varlığını saptayabilmektedir. Dünyayı kavrama yeteneği geliştikçe, kendi insanlığının bilincine daha sağlam, çok yönlü varabilmektedir. Onun için İNSANIMIZ derken, yeryüzündeki herhangi bir İNSAN'dan soyutlayamayız onu. Ama bunun bilincine sahip olmanın koşullarını da bir yana itemeyiz. Kısacası:

a) Tiyatro'da İNSAN kavramını işlerken, dünyaya ait tüm değerlerin yaratıcısı olduğunu hiç aklımızdan çıkarmamalıyız.

b) Tüm değerleri -o anda sahip olsun olmasın- İNSANIMIZ için isteme, "talep etme" görevini yüklenmeliyiz.

Böylesi bir sanat politikası doğal olarak her türlü "tevekkül"ü ve mistisizmi yadsıyacaktır. Belki ağalık ve dinsellik açısından çevremize ters düşebilir kaygısı doğuracaktır. Ama insan değerleri açısından kesin bir gelişime ve düşünce özgürlüğüne kavuşturacaktır. Giderek çevreyi, sanatın işleviyle yaşa-

(devamı s. 79'da)

"Şturçe"nin Düşündürdükleri

Yılmaz Onay

Düşün'ün amatör tiyatro konusuna ağırlık veren Ekim sayısında, amatör tiyatronun "yeri"ne ve "zorunluluğu"na değinirken: "Profesyonel tiyatro ile amatör tiyatro, genel bir toplumsal-sanatsal hareket bütününün iç içe geçmiş ayrılmaz bileşenleri olmalıdır", diye yazmıştım. Bir raslantı olarak aynı ay içinde Varna'da "Şturçe" adlı bir "amatör" kukla tiyatrosu topluluğunun, 25. yılını kutlarken sergilediği oyunu izlediğimde, ister istemez gene aynı sorunu düşündüm. Taşıma işçileri sendikasının bir topluluğuydu bu. 1959 yılında iki öğretmenin yönetiminde kurulmuş. Bu yıl sergiledikleri sözsüz oyun gösterisine "amatör" demek için bin şahit isterdi doğrusu. (Bu değerlendirme tarzını, aşağıda bu deyimin aykırılığına değinmek üzere özellikle kullanıyorum). Bir buçuk saati dolduran, çok geniş bir kadroyla ve son derece yetkin bir teknikle, art arda sıralanmış şiir dolu enfes bir tablolar dizisiydi bu gösteri. Profesyonel bir "spektakel" görkeminde, fakat bir o kadar da "naiv", içli, her biri geniş ve derin güncel anlamlar taşıyan ve evrensel boyutlara ulaşan oyun bölümleri, bir gösteri çizgisi üstüne inci gibi dizilmişti.

Bu alandaki profesyonel tiyatro ürünlerini bilmeyen ve görmeyen bir kişi, bu topluluk için hemen o alışılmış: "Profesyonel tiyatrolara taş çıkartıyor", değerlendirmesini yapıverebilirdi. Ama, hiç de öyle değildi işte.Bu amatör oyunu izlerken, bir yandan da Varna Uluslararası "Altın Yunus" Kukla Tiyatroları Şenliği'nde ve şenlik dışı gösterilerde, Varna, Plovdiv, Sofya, Kırcali, vb. profesyonel devlet kukla tiyatrolarının oyunlarını da izliyorduk ve görüyorduk ki, bize "profesyonellere taş çıkartıyor" dedirten oyun, bu profesyonel tiyatroların oyunları yanında gene de amatör kalmaktaydı. Ama öte yandan, şenliğe katılan bazı başka ülke kukla tiyatrolarının oyunları da vardı ki, bu Şturçe'nin "amatör" oyunu, onlara göre gerçekten kat kat daha "profesyonel" düzeyde görünüyordu. Demek ki, yalnızca profesyonellik ya da amatörlük, hele bir de bunların karşı karşıya konması, doğru bir belirleme olmuyor. Asıl belirleyici olan, profesyonel ve amatör sanat yaşantısının toplum içindeki "yeri" ve birbiriyle karşılıklı ilişkisi...

ÇOK BOYUTLU BÜTÜNLEŞME

Şturçe topluluğunu profesyonel sanatçılar çalıştırıyorlarmış. Başka türlü de o topluluk bu düzeye gelemez, bu gösteriyi çıkaramazdı. Ama öte yandan, şenlik sırasında verilen bir konferansta Plovdiv Devlet Kukla Tiyatrosu direktörü Vasil Apostol'un, Şturçe'yi de örnek göstererek belirttiğine göre: "Bulgar profesyonel tiyatroları, amatörlerden kaynaklanmakta. Dörtyüzelli amatör kukla topluluğu var. Bunlar, il kültür komitelerince vb. destekleniyor, para, salon ve her çeşit yardımı görüyorlar. Profesyonel sanatçılar bu topluluklarla çalışıyorlar." Daha ilginci, bildiğimiz geleneksel biçimin çok ötelerinde, tiyatro anlatımının tüm olanaklarının seferber edilmesi anlamındaki çağdaş kukla sanatının en gelişkin örneklerini verebilen, uluslararası düzeydeki Bulgar kukla tiyatroları, önce amatör topluluklarmış. Sonra devlet tiyatroları haline gelerek profesyonelleşmişler -fakat, amatör tiyatro toprağını kurutarak değil, tam tersine onu daha da besleyerek-. İlk önce Plovdiv (1946), sonra da Sofya Merkez Kukla Tiyatrosu ile başlayarak, ardından Varna, Kırcali, Starazagora, Ruse, Burgaz vb. olmak üzere, bugün devlet kukla tiyatrolarının sayısı 18'i bulmuş. Burada devlet tiyatroları yöneticisi D.Stoyanov sözü alarak şunu ekliyor: "Nitekim Pazarcık kukla tiyatrosu da devlet tiyatrosu olmak istiyor. Şimdi belediyenin desteğindedir. Otobüsleri var. Yirmi oyuncuları var. Biz elliye çıkararak devlet tiyatrosu yapacağız". Kaldı ki, profesyonel tiyatroların oyuncu kadroları da, pek çoğu akademinin kukla bölümünü bitirmiş eğitimli oyuncular olmakla birlikte, yarı yarıya da dışarıdan sınavla alınıp staj gören oyunculardan oluşuyormuş. Yani, çok boyutlu ve çok kanallı bir bütünleşme var. Ve Şturçe'nin başarısı, bizim ilk anda dil alışkanlığıyla dediğimiz gibi "profesyonellere taş çıkartıyor" değil. Böyle demek, mantık açısından da biraz tuhaf oluyor. Çünkü bir kere, böyle bir karşıtlık yok ki! O başarıyı zaten profesyonellerle amatörler paylaşıyorlar. Bu paylaşma her ikisini de geliştirirken, profesyonelliğin özgül uzmanlaşmasıyla, amatörlüğün yaygın sanatsal yaşantı karakteristiklerini karşılıklı olarak besliyor kuşkusuz.

PROFESYONELLİK-AMATÖRLÜK AYRIŞMASI

Amatör bir oyunu överken, "profesyonel tiyatrolara taş çıkartıyor", tarzındaki karşılaştırmalar zaten bana temelden eksik görünmüştür hep. Bunun daha açık belirmesini sağlamak için yukarıda önce kendim böyle bir "eksik" övgü tarzını kullandım. İlk anda okuyucuya hiç de aykırı gelmeyeceğini düşünerek de hemen yanına parantez açmak gereğini duydum. Fakat düşünelim: Böyle bir karşılaştırmada iki yanlı bir sakatlık bulunmuyor mu? Ya profesyonel denen tiyatrolar gereği gibi profesyonel filân değil, demektir bu, ya da amatör denen tiyatrolar, gereksiz yere amatörlük statüsünü korumaktadırlar. Hele amatörlük, eğer profesyonellikle ayrışık biçimde onunla yarış halindeyse, orada hem profesyonel işleyişi, hem de amatör işleyişi zorlaştıran, engelleyen, frenleyen bir sakatlık olması gerekmez mi? Her ikisinin de gelişimini önleyen ve aslında tiyatro sanatının toplumsal gelişimine engel olan daha genel çelişkilerin bir göstergesi değil midir bu?

Eğer bir sanatı "iş edinmemiş" kişiler, onu "iş edinenlere" taş çıkartıyorsa, burada -sevinip alkışlasak bile- "iş"in doğasına aykırı bir du-

rum var demektir (o kadar ki, zaman zaman, bir sanatı "iş edinmek" ile, ondan para kazanmak bile birbirinden ayrılmaya başlıyor. Bu durumda profesyonellik'in gerçek karşılığı, para kazanmak değil iş edinmek olmalı). Böylesi ayrışmaların altında başka türden sorunların yattığını düşünmek gerekir. Hele profesyonel tiyatroda karşı çıkılacak yanlara yönelik tepki, asla tümüyle profesyonelliğe karşı bir tepkiye dönüştürülemez. Buna karşılık, profesyonel tiyatro da, amatör tiyatronun ve her toplum kesiminde ancak o yolla sağlanabilecek yaygın sanatsal yaşantı tabanının, yalnız toplum için değil düpedüz kendi profesyonel yazgısı için de taşıdığı önemi, hiçbir zaman hafife almamalı. Çünkü profesyonel tiyatro ile amatör tiyatro birbirinin yerine konamaz. İlerici sanat hareketi de yalnız biriyle veya ötekiyle yetinemez. İkisinin bütünleştiği bir hareket zorunludur. Hele profesyonellik ile amatörlük ayrıştırılıp birbirinin karşısına konursa, ne profesyonellik gereği gibi uzmanlaşıp yetkinleşebilir, ne de amatörlük yaygınlaşıp toplumsal sanat yaşantısı işlevine kavuşabilir. Geçici pırıltılar ,o ayrışmanın çelişkileri içinde sönüp gitmeye yargılı olur. Ardından hayıflanmanın hiç bir anlamı yoktur.

Buna karşılık, eğer amatör tiyatro, toplum içinde yerli yerinde,önü açık, destekli ve çok çeşitli toplumsal alanların kendine göre örgütlü, yaygın sanatsal yaşantıları zenginliğinde gelişiyorsa, o zaman zaten profesyonel tiyatro ile bir çelişki içinde değildir; tam tersine, böyle bir amatör tiyatro olgusu, profesyonel tiyatroyla bütünleşme içinde demektir; daha doğrusu, zaten ancak bu bütünleşme ile o düzeye ve saygınlığa erişilebilmiştir. Öte yandan profesyonel tiyatro da o yaygın amatör yaşantıdan beslenerek "bunalım"sız bir genişleme ve derinleşme yoluna kavuşmuştur. Dahası, bütün bunlar, ne amatör tiyatronun, ne de profesyonel tiyatronun yalnızca kendi öznel niyet ve çabalarıyla bağlantılı hususlar da değildir; çok daha geniş toplumsal boyutlara bağlıdır.

Dolayısıyla, amatör olsun, profesyonel olsun, hiçbir çaba, her sorunu yalnızca kendi alanında kalıcı bir çözüme kavuşturabileceğini sanarak aldanmamalı ve karşılaşılan güçlüklerde bütün hatayı kendi iyi niyetli sanatçılarında arama yanlışına düşmemelidir.

VICTOR JARA

Türkçesi: Adnan Özer

CARMENCITA'NIN KANINA KİM GİRDİ?

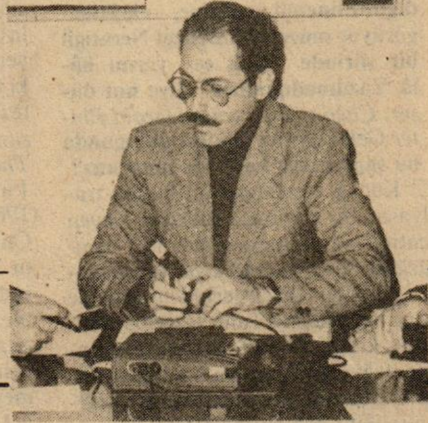
Gezerdi, güzelcene ütülenmiş
en şık elbiselerle,
yaşarırdı gözleri ara sıra
yaşlanma kaygısıyla.
Uzak iniltileri duyulurdu
köpeklerin ve kornaların,
karanlıktı park
ve şehir uyuyordu.

Ancak, on beş yıl kadar sonra,
ömür geçince koşar adımla,
küllendi içindeki ateş,
bıkıp terk etti okulu;
bir o kanal, bir bu kanal radyoda,
eğlendirdi yüreğini.
Gözleri derseniz
Işırlardı gün örneği.
Düş alıp satarlardı
gençlik dergilerinde,
rejim metodları, yıldız falları,
yalanla beslerlerdi
yarım kalan arzuları,
hazır reçete laflarla,
aşkı ve en güzel düşleri.
Ancak on beş yıl kadar sonra,
ömür geçince koşar adımla,
koştu, koştu, tükendi Carmencita,'
şakaklarında kanayan bir gülle;
yalan oldu kavuşması
en son hayaline.
Zehirlediler
o sabi sübyanı,
dünya esrardan ve havuzlarda
alemlerden ibaretmiş gibi,
Branniff International'de
mutluluğa seyahat edecekti.
Oysa gerçek dünyası,
orada, Pila mahallesinde,
çığlıklarla dolu
daracık sokaklardaydı,
kibrit kutusu, basık bir evde
mutfakta çalışmakla geçerdi.
İşini bitirdikten sonra,
öbür boyalı gazeteler de
yıkarlardı beynini:
gizli kalsın diye asıl illeti.

Koştu, koştu, tükendi Carmencita,
şakaklarında
kanayan bir gülle;
yalan oldu kavuşması
en son hayaline.

söyleşi

"Tiyatro, yaşamı savunur"

(Boğaziçi Üniversitesi öğretim üyesi ve tiyatro eleştirmeni Yard.Doç. Dr. Jak Deleon'un Çağdaş Tiyatroda Harold Pinter Geleneği *başlıklı kitabıyla ilintili bir söyleşi sunuyoruz.*

■ **Kimliğiniz lütfen...**

□ İstanbul doğumluyum. Lise yıllarımın ardından A.B.D.'nde bir yıl tiyatro eğitimi gördüm. Parasal açmazlar sonucu Wisconsin Üniversitesi'ndeki bu eğitimi yarım bırakıp Türkiye'ye döndüm. Boğaziçi Üniversitesi İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü'nü bitirdim, ardından aynı dalda İstanbul Üniversitesi'nde Doktora yaptım. Şu anda Boğaziçi Üniversitesi'nde Dil ve Kültür başlıklı bir ders veriyorum. Arada tiyatro hiç bırakmadı yakamı, bırakmasını da istemedim. Çünkü tiyatronun yaşamı savunduğuna inanıyorum. Boğaziçi Üniversitesi Oyuncuları'nda oyunculuk, yönetmenlik ve bugün ne yazık ki yaşamayan Okuma Tiyatrosu'nun kuruculuğu, sonra kuramcılığa yöneliş ve gazetelerle dergilerde sayısız araştırma, inceleme, eleştiri...

■ **Şimdi de kuramsal bir kitap:** *Çağdaş Tiyatroda Harold Pinter Geleneği.* **İnce ama yoğun bir çalışma olduğu gözlemleniyor. Sözü açarken neden Harold Pinter, neden Uyumsuz Tiyatro diye sorsak...**

□ Sorunuzu yanıtlarken sözü Uyumsuz Tiyatro'dan açmak gerekecek. Yüzyılımızın ortalarına doğru "uyumsuz" diye adlandırdığımız bir tiyatro akımının oluşumuna tanık oluruz. Uyumsuz (özgün terimiyle "absurd") sözlüklerde "mantıkla uyuşmayan, akıldışı, uygunsuz, gülünç" olarak geçer; güncel anlamıyla "absurd", "saçma" demektir. Tiyatro kapsamında uyumsuzluk, akıl almaz bir varoluşa akılcı bir çözüm arayışı olarak görülür. Kaynağını varoluşçu düşünceden alan Uyumsuz Tiyatro, insanın tüm incinebilirliğini ve yaşarken yüzleşmek zorunda kaldığı sayısız bireysel/toplumsal açmazı yalın bir şiirsellikle yansıtır. Tartışma değil, sunuş ortamı yaratır Uyumsuz Tiyatro; çözümü her seyirci içbenliğinde bulmalıdır.

■ **İlk örnek (arketip)** *Godot'yu Beklerken* **oluyor sanırız?**

□ İlk "dört dörtlük" örnek diyelim isterseniz; Beckett'den önce Alfred Jarry adlı bir dev yazar var. İlk kez 1896 Paris'inde sahnelenen *Kral Übü* başlıklı oyunu azman kuklalar aracılığıyla bir dizi varoluşsal soru soruyor, bireysel anlamsızlıklarla toplumsal çarpıklıkları göz önüne seriyordu. Konu sağlam, dramaturji ve reji güçsüzdü günümüze kalan yazıtlardan anladığımıza göre. Beckett'a gelene değin dadaizm, surrealizm ve avant-garde akımın Uyumsuz Tiyatro'ya zemin hazırladığını görüyoruz. *Godot'yu Beklerken* çığır açtı, Uyumsuz Tiyatro'yu "egzotik ve ölümlü" sayılmaktan kurtardı, tiyatro tarihindeki gediğine oturttu. Günümüzde türün en usta yazarı sayılan Harold Pinter'a "Godot'nun çocuğu" denilmesinin bir nedeni de bu olsa gerek...

■ **Uyumsuz Tiyatro'nun konumunda Harold Pinter'ın yeri nasıl betimlenebilir?**

□ Pinter, Beckett gibi, insanların düşleyip özlemini çektikleri yaşamla sürdürmek zorunda oldukları yaşam arasında onulmaz bir boşluğun varolduğunu savunur. Yine de Pinter'ı Beckett'le özdeşleştirmek yanlış olur. Pinter soyut kavramlarla değil, insan olmanın somut deneyimi ile ilgilenir. Kişileri yalın ağaç altlarında yaşamın anlamsızlığı üstüne tartışırken olağanüstü güçlerin belirmesini bekleyen simgesel yaratıklar değil *(Godot'yu Beklerken)*, evde, işte ya da yolda uğraşlarını sürdürerek kimlik ve kişilik oluşturmaya çabalayan gerçek varlıklardır *(Oda, Gitgel dolap, Doğumgünü Partisi, Kapıcı, Issız Topraklar)* 1. Günlük uğraşlardan doğan iç ve dış kargaşaları yoğun olduğundan felsefel söylevler verip simgesel atılımlara geçecek zamanları olmaz; varoluşlarına anlam ve amaç kazandıracak etkenin metafizik bir Godot olmadığının bilincindedirler. Akademik eleştirinin anatomi masasına karşılaştırmalı olarak dizildiklerinde, Harold Pinter'ın tüm oyunlarının özünün bir korku/umut bileşimi olduğu günışığına çıkıveriyor. Harold Pinter'ı çağdaşlarından ayıran özellik, karşılıklı uyum sağlama savaşımı veren oyun kişilerini kimlik ve yoksunlaştırılma açısından ele alıp işliyor olması. İletişim yokluğunun altını çizen yazar, ilişkilerin çoğu kez saldırı, savunma ya da umursamazlık düzleminden öte gitmediğini vurgular *(Dışarıda Bir Gece, Topluluk, İnce Bir Sızı, Gece Okulu)*.

Pinter'ın oyunları son otuz yıldır yeryüzünün önemli sanat odaklarında sık sık görülür olmuştur. Pinter sahnede olduğu benzeri televizyon ve sinemada da yaratıcı gücünü kanıtlamış, yapıtlarını inceleyen yazılar ününün yaygınlaşmasıyla orantılı olarak artmıştır. Yalnızca basın eleştirileri bir kitaplığı doldurabilir. Pinter'a dünya seyircisinin (keza okurunun) gösterdiği ilginin giderek büyüdüğü, tiyatrosunun nitelikselliği üstüne yazılanların bu oluşuma koşut olarak çoğaldığı tartışılmaz bir gerçektir. Jarry, Meyerhold, Cocteau, O'Neill, Artaud ve Beckett doğalcı (naturalist) tiyatroya başkaldırarak sanatsal bir köktenciliğin (radicalism) öncülüğünü yapmışlardır. Harold Pinter tiyatro-insan ilişkilerini kökten değiştirme eğiliminde olan bu akımın öncülerinden sayılamazsa da Uyumsuz Tiyatro'yu günümüzde sürdürenlerin ön safların-

da yer alır; çağının tiyatrosuna yön veren bir Shakespeare, Ibsen ya da Brecht olup olmadığınıysa zaman gösterecek kuşkusuz...

■ **Şimdi de özeleştiriye yönelelim; kitabınızda bu aşamada saptadığınız önemli yanlışlar, eksikler görüyor musunuz? Behçet Necatigil bir şiirinde "Çok şey yarım hâlâ/Yazılmadığından" diye not düşer. *Çağdaş Tiyatroda Harold Pinter Geleneği* söz konusu olduğunda bu saptamaya katılıyor musunuz?**

□ Küçük kentsoylunun büyük tragedyasını bir kuyumcu sabrıyla işleyen Necatigil'e katılmamak elde mi? Yanlış değilse de sayısız eksik var çalışmamda. İzlenimci eleştirilerinden genelde sonsuz haz aldığım Tahir Özçelik usanmamış, kitabı *Varlık* için en ince ayrıntısına değin inceleyip bu önemli eksiklerin dökümünü gerçekleştirmiş. Belgesel niteliğini göz önüne alarak bir bölümünü aynen aktarıyorum: "(...) Pinter'ın özyaşamıyla ilgili bazı ayrıntıların hiç değilse zamandizin bölümünde belirtilmesi uygun olurdu. Örnekse, Deleon'un da alıntılar yaptığı Ronald Hayman, *Biographical Outline*'da (...) 1950'de ilk şiirlerinin yayınlandığını, radyo tiyatrosunda rol aldığını, 1954-57 yılları arasında David Barron takma adıyla sahneye çıktığını, bir yandan da kapıcılıktan bulaşıkçılığa, gezgin satıcılığa dek bir sürü işe girip çıktığını belirtir. (...) Nitekim okura sunulan bu yeni kaynak, Pinter'ın 1975'ten sonraki ürünlerini içermiyor. Oysa yazarımız tezini yayına hazırlarken, en azından zamandizin bölümüne *Betrayal (1978), The Hothouse (1980), Family Voices, Victoria Station, A Kind of Alaska* (1982) adlı yapıtları da ekleyebilirdi. (...) Önemli bir eksiklik de Harold Pinter'ın Türkçe'ye çevrilen, sahnede ya da radyoda temsil edilen yapıtlarını içeren bir dökümün olmayışı, giderek dilimize aktarılmış, sahnelenmiş oyunların sırası geldikçe dipnotlarında bile belirtilmeyişi (örn. *Doğumgünü Partisi, Gitgel Dolap*, vb.)..." Bu aşamada ilk tepkim "yakınma" mekanizmasını harekete geçirmek oluyor: Türkiye'de kaynak yokluğu, bırakın İngiliz tiyatrosundaki son gelişmeleri izleyebilmeyi, Türk sahnelerinde bile hangi yazarın hangi oyunun ne zaman oynandığını sağlıklı olarak saptayabilmeyiolanaksız kılıyor, tiyatro bilimcisinin önüne aşılmaz setler çekiyor. Yukarıda değinilen eksikliklerin giderilmesi için sürekli yurt dışı yolculuklarıyla tiyatromuzun nedense bir türlü gerçekleştirilmemiş bölük/pörçük arşivlerine dalış gerekiyor ki, buna ne parasal güç dayanır, ne de sinirsel yapı! Yine örnekse, Pinter'a ilk sahne adımlarını attıran *Anew MacMaster Tiyatrosu*'nun devlet yardımı alamadığından kapandığını kitap baskıya girdikten çok sonra öğrendim; zamanlama denk düşseydi konuyla ilintili ayrıntılara değinmeyi çok isterdim...

■ **Geleceğe yönelik tasarılarınızdan söz etsek?**

□ Gönlümde bir dizi tiyatro incelemesi yatıyor: *Melih Cevdet Anday - Harold Pinter* karşılaştırması, *Behçet Necatigil - Dylan Thomas* karşılaştırması, *Güner Sümer - Edward Albee* karşılaştırması, *Güngör Dilmen - Peter Shaffer* karşılaştırması, *Turan Oflazoğlu - William Shakespeare* karşılaştırması. Tümü bir kitap oluşturabilir düşüncesindeyim...

sanat haberleri... sanat haberleri... sanat haberleri...

TÜYAP "Halk Ödülü" Yaşar Kemal'e verildi

• İstanbul 3. Kitap Fuarı nedeniyle TÜYAP'ın düzenlediği "Edebiyat Halk Ödülü" bu yıl Yaşar Kemal'e verildi. Halk oylamasıyla "yılın en iyi edebiyatçısı"na verilen ödülle ilgili olarak Yaşar Kemal, ödül töreninde, "Halkımızın bana layık gödüğü bu ödülden ötürü minnettarım. Bu, benim için gerçek bir mutluluk." dedi.

• Yeni Türkü Şiir Yayınları'nın düzenlediği yarışmanın ödülü, *Ülkesiz Şarkılar* kitabından ötürü Adnan Satıcı'ya verildi.

Seçici Kurulu Refik Durbaş, Eray Canberk ve Ahmet Erkan'dan oluşan yarışmada, kurul üyeleri birer tutanakla görüşlerini açıklayarak, birinciliğe oy birliği ile Adnan Satıcı'nın kitabını seçti.

• Üniversiteler arası sanat gösterilerinin üçüncüsü, "Bir Türküdür Yaşamak" adı altında gösterilerini sürdürüyor. Mayıs 1985'e kadar dönüşümlü olarak sürdürülecek olan gösterilerde Rahmi Saltık, Edip Akbayram, Timur Selçuk, Ünal Büyükgönenç, Esin Afşar'ın yanı sıra, Antama-Özlem ikilisi, Yeni Türkü grubu, Eplison Deneme Topluluğu, Grup Buse'yi izleyebileceğiz.

• Ankara Sanat Tiyatrosu (AST) 6 Aralık tarihinde 23'üncü kuruluş yıldönümünü kutlayacak. Bugüne kadar yerli yabancı çeşitli oyunları sergileyen AST, 1961 yılında Asaf Çiyiltepe tarafından kuruldu. Ankara Sanat Tiyatrosu, yeni sezonda perdelerini Bilgesu Erenus'un *Misafir* adlı oyunuyla açtı. AST'ın bu dönem içinde sergileyeceği ikinci oyun, Turgut Özakman'ın *Bir Şehnaz Oyunu* adlı eseri, Ergin Orbey'in sahneye koyduğu müzikli oyunda Derya Baykal, Ergun Uçucu ve Altan Erkekli başlıca rolleri paylaşıyorlar. Yine, Faruk Erem'in yazdığı, Çetin Öner'in oyunlaştırdığı *Bir Ceza Avukatının Anıları* adlı oyun da Rutkay Aziz tarafından sahnelenecek. AST, bu yıl, *Çocuk, Aslan ve Sevgi* adlı bir de çocuk oyunu sergileyecek.

• Ferhan Şensoy'un yazıp sahneye koyduğu, müziklerini yaptığı *Hayrola Karyola* oyunu, Ortaoyuncuları Tiyatro Topluluğu'nca Küçük Sahne'de sergileniyor. Kareografisi Sait Sökme'ne ait oyunun "heavy-orabesk-operet" biçiminde hazırlandığı bildiriliyor. Oyunda Nurhan Damcıoğlu konuk sanatçı olarak yer alıyor. 1984-85 tiyatro döneminde Ortaoyuncuları ayrıca Molier'den Ferhan Şensoy'un uyarladığı *Molier'in Şakası*'nı sahneleyecekler.

• Anadolu Çocuk Oyunları Kolu (AÇOK) 3 Kasım Cumartesi günü Moda Sineması'nda perdelerini açtı.

Sezon boyunca Moda Sineması'nda gösterilerini sunacak olan AÇOK, birinci turda Ümit Denizer'in yazdığı, Turgut Denizer'in müziklerini yapıp yönettiği *Aksak Timur ile Hoca Nasreddin* isimli çocuk oyununu oynuyor. Oyunun dekorlarını Metin Deniz hazırladı.

• Levent Kırca, Hodri Meydan topluluğu ile Ankara Sanat Tiyatrosu'nun, Sabahattin Ali'nin *Kuyucaklı Yusuf* romanını oyunlaştırarak ortaklaşa sahneleyecekleri açıklandı.

Levent Kırca, Ankara Sanat Tiyatrosu ile ortak bir çalışma içine girdiklerini belirterek, bu konuda şu açıklamayı yaptı:

"1984-1985 tiyatro döneminde Ankara Sanat Tiyatrosu ile bizim tiyatromuz ortaklaşa, Sabahattin Ali'nin *Kuyucaklı Yusuf* romanını sahnelemek için çalışmalara başladık. Olanaklarımızı birleştirerek bu oyunun sahnelenmesini birlikte sağlayacağız. Oyun belki de ortak bir yorum, ortak bir sergilemeyle Ankara ve İstanbul'da aynı zamanda oynanacak. İlk olarak iki tiyatronun aynı oyunu sergilemede yürütecekleri ortak çalışmaya, önümüzdeki günlerde başlayacağız."

Akademi Kitabevi 1984 Edebiyat Ödülleri

• Genç yazarların "ilk yapıt"larına verilmek üzere konulan ve beş yıldan beri verilen Akademi Kitabevi edebiyat ödüllerini bu yıl kazananlar açıklandı.

Bu yıl şiir, öykü, deneme-inceleme-araştırma dallarında verilen ödülleri kazananlar şunlar:

Şiir dalında: Nevzat Çelik'in *Şafak Türküsü* yapıtına birincilik, Salih Bolat'ın *Yaşanan* kitabına başarı ödülü, Atilla Çınar'ın *Ayrılık Mevsimdir, Kararlar Almalıyız* kitabına mansiyon verildi.

Öykü dalında: Şükran Farımaz'ın *Çiçeklerle* adlı yapıtı birincilik Muzaffer Abayhan'ın *Biz Birbirimize Benzeriz* kitabı başarı ödülü kazandı.

Deneme - inceleme - araştırma dalında: A.Mümtaz İdil'in *Roman ve Gerçeklik* kitabı birincilik ödülü aldı.

A.Kadir, Vedat Türkali, Emil Galip Sandalcı, Adnan Özyalçıner, Kemal Özer, Demirtaş Ceyhun, Aziz Çalışlar, Alpay Kabacalı ve Refik Durbaş'tan oluşan seçiciler kurulu, bu yıl *roman ve çocuk yazını* dallarında ise ödüle değer yapıt bulamadı.

“Kayıp”ı Beklerken

Vecdi Sayar

BİR BEYAZ ATIN ÖYKÜSÜ

Santiago caddelerinde bir beyaz at koşuyor, dolu dizgin. Beyaz bir şimşek gibi geçiyor, bomboş caddelerden. Tankların, silahların, askerlerin beyaz badanalı sağır duvarların arasından. Yıllardan 1973, aylardan Eylül. Beyaz atı çok kimse görmüyor. Kimileri de görmezden geliyor. Ne köşe başındaki tanklar fark ediyor geçişini, ne de karşı bloktaki sayın muhbirler. Yalnızca elleri başlarının üstünde, namluların karşısında bekleyen birkaç kişi fark ediyor onu.

Bir de Charles Horman. 31 yaşında bir gazeteci sinemacı. Belirli bir siyasal bağlantısı yok Horman'ın. “İdealist” bir Amerikalı yalnızca. Çevresinde olup bitenleri şaşkınlıkla izliyor. Her şeyi bir bir kaydediyor belleğine. Çalıştığı “liberal” gazete aracılığı ile Şili gerçeğini yansıtmaya çalışıyor Amerikan kamuoyuna Allende'ye karşı yürütülen kampanyayı adım adım izliyor. Bir Amerikalı “uzman”ın Şili'nin geleceği ile çok yakından ilgilenişine tanık oluyor, bir raslantı sonucu. Ve bir süre sonra kayıplara karışıyor. Horman'ın ortadan kaybolduğunu öğrenen babası ve karısı, hemen Santiago'ya geliyorlar. Günler boyu süren ve sonuçsuz kalan bir arayış. Amerikan elçiliğindeki görevliler bu konuda en ufak bir bilgileri olmadığını yineleyip duruyorlar.

Horman'ın babası “orta sınıf değerleri”ni savunan tipik bir Amerikan vatandaşı. Oğlunu hep “aşırı” olmakla suçlamış biri. Bu kez de tüm kızgınlığını genç kadına yöneltiyor. Ama gördükleri, kafasındakilerle pek benzeşmiyor nedense. “Özgür dünyanın simgesi” Amerika'nın resmi temsilcilerinin kanlı diktayı kollayan, olay kapatmak isteyen tavrının nedenlerini keşfedemiyor. Sonra, yavaş yavaş, daha berrak görmeye başlıyor her şeyi. Kimin dost, kimin düşman olduğunu. Oğlunu, gelinini daha bir anlamaya başlıyor şimdi. Ve, bir gün acı gerçekle yüz yüze kalıveriyor.

Charles Horman'ın gördüğü o beyaz at, her sabah, Santiago caddelerindeki koşusunu sürdürüyor. Artık daha çok kişi fark ediyor onu.

Charles Horman olayı, Amerikan kamuoyunda ciddi bir iz bırakmadan gelip geçivermişti 70'li yılların ilk yarısında. Sonra, Thomas Hauser'in kitabı geldi: *Charles Horman'ın Öldürülmesi - Bir Amerikan Kurbanı.* Horman'ın ölümünden Amerikan hükümetini sorumlu tutan Hauser, kitabında bu konudaki tüm belgeleri bir bir sıralıyor, olayın tüm tanıklarıyla konuşuyor. Amerikan Dışişleri Bakanlığı kitabı görmezlikten geliyor. Ta ki 1979'da kitabın haklarının yapımcı Eddie Lewis tarafından satın alınıp, Costa-Gavras tarafından filme çekilmesine ve filmin 1982 Cannes Film Şenliği'nde Büyük Ödül'ü *Yol*'la paylaşmasına dek. Kamuoyunu geniş ölçüde etkileyen *Kayıp* filmi karşısında bu kez sessiz kalamıyor Amerikan Dışişleri Bakanlığı. Kitapta ve filmde anlatılan gerçekleri yalanlayan bir bildiri yayınlıyor ve filmin yapımcılarını mahkemeye veriyor.

Ama atı alan Üsküdar'ı geçmiştir artık. Beyaz at dünyanın tüm kentlerinden beyaz bir şimşek gibi geçiyor. Nasıl olduysa, bizim de şansımız yaver gitti: *Kayıp,* içinde bulunduğumuz sinema mevsiminin en önemli yapıtlarından biri olarak karşımıza geliyor. Belki, sinema sanatı açısından bir yenilik getirmiyor, ama ele aldığı insancıl temayı engeniş kitlelere ulaştırabilen, iyi yapılmış bir sinema ürünü olarak tarihe geçiyor. Costa-Gavras'ın *Kayıp*'ına çeşitli açılardan eleştiriler yöneltilecektir kuşkusuz. Filmin “politik içerikli bir serüven filmi” olduğundan tutun da, Horman'ın politik bilinçten yoksun bir gazeteci olarak sunulmasının yanlışlığına kadar pek çok şey söylenecektir. Filmin gösterildiği başka ülkelerde de söylendi bu sözler. Bazı Amerikan gazeteleri filmi “kanıttan yoksun, kötü niyetli, Amerikan düşmanı” bir ürün olarak nitelendirdiler. Soldan gelen bazı eleştirilerde ise, bir Amerikan vatandaşının kaybının, öldürülen binlerce Şililiden neden daha önemli olduğu soruluyordu. Kuşkusuz, ilginç bir soruydu bu. Ama, Costa-Gavras bu seçimi bilinçle yapmış, tecimsel sinemanın kurallarını yüzde yüz uygulayarak bir anlamda kendi silahı ile karşı gelmişti Amerika'ya. Filmde Horman'ın babasının sıradan bir Amerikan vatandaşının kolaylıkla özdeşleşebileceği bir düşünce yapısına, tutucu değerlere sahip; ama dürüst bir birey olarak gösterilmesi, kuşkusuz izleyicinin baba-

nın serüvenini içerden takip etmesini kolaylaştırıyordu. Ve onunla birlikte soru sormasını, düşünmesini *(değişmesini* demiyorum, bir film ne kadar değiştirebilir ki insanı, yalnızca bazı soruları sordurtabilir, bir tartışmayı başlatabilirse ne güzel) sağlayabilecek bir öğe olarak gözüküyor. Filmi izleyen bir Amerikalının, ülkesinin nasıl olup da böyle bir terör dizgesine yardımcı olduğunu düşünmesi, olup bitenlere tepki duymaması olanaksız gibi geliyor bana.

Gavras, *Kayıp*'ta izleyici kitlelerinin çok farklı bilinç düzeylerini göz önüne alarak,soruna politik olmaktan çok, "insani" düzeyde. Kuşkusuz bir *Şili Savaşı* (Kübalı Guzman'ın filmi) değil bu film. Şili gerçeğine ilişkin pek az şey öğrenebiliyoruz *Kayıp*'tan. Ama,bir ulusun insanlarını, hükümetlerinin kendi adlarına aldığı kararlar konusunda düşündürtebilmek az şey mi? Böylesine "moral" bir yargılamanın politik bilinç düzeyinde bir değişime yol açmayacağını söyleyebilirsiniz belki. Bu olayın küçümsenemeyecek bir "politik ders"e dönüşebileceğine inanmayabilirsiniz. Gene de Charles Horman'ın annesine kulak verelim ve bir daha düşünelim derim:

"Charles'ın ölümü bana siyasal sorumluluğum konusunda bir ders verdi. Hep kendi küçük toprağımda, kendi sorunlarımla baş başa yaşayabileceğimi, dünyanın öteki meseleleri ile ilgim olmadığını düşünürdüm. Ülkemin Vietnam'da yaptıkları, başka ülkelerdeki insanların neler yaşadıkları umurumda değildi. Yanılıyordum. Şimdi biliyorum ki her birimiz doğrular adına savaşmakla yükümlüyüz. Ve hepimiz, hükümetimizin yaptığı her şeyin sorumluluğunu paylaşıyoruz. Eğer bu sorumluluğu üstlenmezsek, er ya da geç bu yapılanların sonuçları hepimizi etkileyecek."

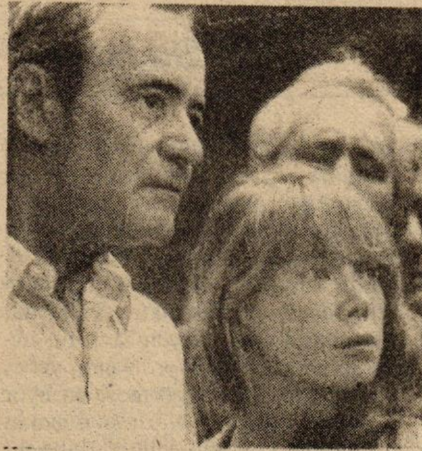
Bu satırları Horman'ın annesinden, Thomas Hauser aktarıyor. Hauser'in titiz bir araştırma ürünü olan kitabını Mahmut Tali Öngören "Kayıp" adıyla dilimize kazandırdı. Aralık ayında gösterime çıkacak "Kayıp" filmi ile birlikte piyasaya sunulacak olan bu ilginç kitabı -ve kuşkusuz bu önemli filmi- okurlara muştulamayı bir görev bilirim.

TELEVİZYONUMUZDA VİETNAM

Aralık ayının ilginç sürprizlerinden

Vietnam'dan Bir Mülteci

Kayıp'ta Lemmon ve Spacek

biri de televizyonda Michael Cimino'nun *Avcı* adlı filminin gösterilmesi. Daha önce sinemalarımızda da gösterilen film böylece tüm ülkede yeniden tartışma ortamına gelecek. Televizyonumuzun yetkililerinin bu filmi salt "sinemasal" nedenlerle gösterdiklerine kuşkumuz yok.(Televizyonun sinema sanatına karşı ne kadar ilgili olduğunu görmüyor musunuz?) Eh, arada biraz da Amerikan propagandası olmuş, ne çıkar? Televizyonumuzun iyi niyetinden kuşku duymadığımıza göre, pekala bir küçük öneride de bulunabiliriz. *Avcı*'da gördüğümüz, "Rus ruleti" oynayan "gözü dönmüş" Vietkongların bir de öteki yüzünü göstermeye ne buyrulur?

Önereceğimiz kısacık bir film. Adı: *Vietnam'dan Bir Mülteci.* Dilerseniz bu filmi biraz anlatayım. (Olur ya, belki de "teknik nedenlerle" bu filmi gösteremez televizyonumuz.) Filmin ilk karelerinde gencecik bir Vietkonglu savaş tutuklusunu görüyoruz. Güney Vietnam askeri önce bir süre sürüklüyor genci yerlerde. Sonra çekiyor tabancasını. Kara bir kurşun saplanıyor beynine çocuğun. Sahneyi yakından çekiyor kamera (belki de bir Amerikalı televizyoncu). Ateş eden Güney Vietnamlının yüzü çıkmıyor aklımızdan. Sonra, resimler değişiyor, mekân zaman değişiyor. Kamera, bir restorandan içeri giriyor. Tanıdık bir yüz. İşte o. Ateş eden Güney Vietnamlı. Amerika'da bir restoran işletmektedir şimdi. Kamerayı görünce saklar o kapkara yüzünü. Ama, sinemanın güçlü belleği bu kareleri unutmayacaktır. Dünyanın en önemli belgeselcilerinden Heinowski ile Scheumann'ın bu kısacık filmi, *Avcı*'ların saptırmaya çalıştıkları gerçeği bir şamar gibi çarpar yüzümüze.

Avcı'yı kaçırmayın derim. Sinemanın politik propagandada ne denli etkili bir araç olduğunu bir kez daha anımsatmaya yarayacaktır en azından. Sonra, soralım kendi kendimize, "Heinowski ile Scheumann'ın filmini ne zaman görebileceğiz" diye.

Resim Sergilerinden Yarı Yıl Özeti

Emin Çetin Girgin

Yeni döneme girerken önemli olmayan organizasyonlarla hareketlilik kazanan resim ortamının geçtiğimiz ay içersindeki sergilerinden Selim Turan'ın Galeri En'deki çalışmaları dikkate değer ürünler olarak izlendi. Galerilerin senelik programlarına bakıldığında, geçen yılların benzeri, periodik olarak değişen isimler gene gündemde. Uzun yıllardır sergi açmayan-yaşamını emeklilikten sonra Paris'te sürdüren Zeki Faik İzer, kolaj yağlıboya ve halı üzerine uyguladığı desenlerle Garanti Bankası Sanat Galerisi'nde bu ay yaklaşık 15 yıllık bir aradan sonra ilk sergisini açıyor. D Grubu kurucuları arasında yer alan İzer'in "Lirik abstraksiyon" denilebilir üslubuyla gerçekleştirdiği ürünlerde, 'figür' her zaman pentürel dokuda artı bir yer almıştır. Geçtiğimiz günlerde adı geçen galeride çalışmalarını izlediğimiz Sabri Berkel sergisi, dekoratif bezemelerden artakalan zamanında resme yaklaşan görüntüsünü sürdürüyordu. Kasım ayı içerisinde, Amerika'da yaşamını sürdüren ressam Burhan Doğançay; İstanbul, İzmir ve Ankara'da bir dizi sergi gerçekleştirdi. Sanatçının duvar kâğıtları, afişler ve grafitiden yola çıkarak kurduğu soyutlama tavrının Popüler Art'la yakın bağları var. Birbirine yakın, kurgularıyla kişisel bir söylem şekline dönüşen "kâğıtlar"ın gündelik yaşamın dışında yeniden değerlendirilişine tanık olmaktayız. Bunu yaparken Doğançay resminde süslemeye yönelik etken, pentürden kayan tehlikeli yaklaşımları çağrıştırıyor. Üç ayrı kentte, aynı anda bir sanatçının sergi açması profesyonel organizasyonun niteliği bakımından başarı sayılabilir. Gene de bir kaç çıkışın dışında, bilinen statülerini koruma çabasındaki galericilik anlayışımızdan, öncü (avandgard) yaklaşımları beklemek için yılların geçmesini beklemek gerekiyor herhalde...

Ekim ayında Hobi Sanat Galerisi'nde Necdet Kalay'ın ürünleri sergilendi. Alışıldık "Kalay" resimleri yörüngesinde, satımı olan, yaratım olanaklarını zorlamayan sanatçının, resimsel dilinde oturmuşlukları koruyan anlayışı devam ettirdiğini görüyoruz.

Bakraç Sanat Galerisi'nde "6 Suluboya Ustası"nın resimleri sergilendi (İlanlarında böyle yazıyor). Suluboyanın bilinen kalıplarında tercihini kullanan, bilinen figür düzenlemeleri, gına getiren peyzaj ve folklorik görüntüler, artık, birikimlerde bir patlamayı gündemine getirmelidir. Yalnız altı kişi için değil, onlarca kişi için de bu böyledir. Amatör düzeyi sürdüren, titiz bir işçilikle iddiasız ürünler veren A.Fazıl Aksoy'un suluboya peyzajları, İstanbul belgecisi görünümünü koruyor. Poşatlar adını verdiği çalışmalarını Hobi Galeri'de bugünlerde sergileyen Aksoy'un birbiri ardına katıldığı karma ve kişisel sergilerle adını duyurmak eğiliminde olduğu söylenebilir. Bakraç'daki sergide Ruzin Gerçin'in kıvamında olmakla beraber, rutine girerek şematikliğe varan çalışmaları hakkında yeteri kadar konuşuldu düşüncesindeyim. Can Göknil'in, pentürden grafiğe uzanan versiyonlarını izlediğimiz resimsel endişesini, bu defa da suluboyanın anlatım olanaklarıyla sürdürdüğünü görüyoruz. Göknil'in malzeme tereddütlerini giderip bir seçim yapması gereklidir. Berna Türemen'in düzeyi yükselten çalışmaları olumlu değerlendirilebilir.

Taksim Sanat Galerisi'nde Ali Galip Onat'ın resimlerini izledik. Yıpranmış bir naivliğin çeşitlemelerini veren Onat, geçen sergileri için basında olumlu eleştiriler almıştı. Aynı kanıda değilim. Monoton kurgusu, plastik birikimden yoksunluğu, kavramın kendi dilinde oluşturulan düşsel gelgitlere taşınmıyorsa, rampa ettiği kıyılarda yeterli ürünü alamaz. Onat'ta çabuk kabul edilmenin getirdiği "naivdir, ne yapsa yeridir" mantığının kolaycı yaklaşımını izliyoruz. Bundan önceki sergilerindeki bir kısım çalışmalarla performansını yükselten sanatçının, kolaycılığa yönelten methiye tuzaklarından uzak durması gerekiyor.

Adı geçen galerinin üst salonunda Muhsin Bilyap'ın "Akademik Dışı" (ne demekse) çalışmaları var. Böyle adlandırmış sanatçı sergiyi. Doğru desen çizmenin adı ne *naiv*dir, ne de *akademik dışı*dır. Amatör düzeyi, bozuk deformasyonlarla sürdüren Bilyap'ın hikâyeci ve resimleyici (illüstratif demek daha doğru olur) çalışmaları anlatımın zoraki debdebesi altında ezilmektedir. Buna rağmen sanatçının renkçi tavrında yaratımının çeperlerini zorladığını görüyoruz.

Taksim Sanat Galerisi'nde üçüncü sergi Mustafa Yıldırım'ın. Soyuta varan figür düzenlemeleri, taşizm esp-

risine yaklaşan çizgi, leke varyasyonlarıyla sanatçı, ayın ilgi çeken sergilerinden birini oluşturuyor. Çizgisel trüklerden oluşan, zemin içinde patlayan soyut lekeler, ayrıştırılmış bir figürü göstermektedir. Bu tanımla, kendiliğindenci akışa ayak uydururken, gereğinde de atıl hale getirilerek yerinde tutulan renkten uzak kompozisyonlarla, Yıldırım, ne istediğini bilen bir çizgide görülüyor.

Renkçi karakteri altında büyük, lekesel kompozisyonlara ufak ölçekli figürü sağlam bir üslup işçiliği içersinde sokan Mehmet Güler, resimlerini Urart Sanat Galerisi'nde sergiliyor. Toprağına bağlı bir ulusallığın izlerini, yer yer tekrara geçen resimsel dilinde izlediğimiz sanatçının sergisi, ekim ayı süresince devam etti.

Süha Öztartar Galerisi'nde resimlerini sergileyen Ertuğrul Ateş, fantastik bir dünyanın insana ait kavramlarını grafik bir dille yorumluyor. Resme yakın illustratif anlatım odaklarını terk etmeyen Ateş'i çeşitli dergilerde gördüğümüz hikâye resimlemelerinin dışında, daha özgün bir tavır içinde izliyoruz.

Uzun bir aradan sonra Selim Turan (D.1915) En Galeri'de son on yıl çalışmalarını sergiledi. 1947 yılında Paris'e giden sanatçının çalışmaları resimden heykele, çevre düzenlemelerine kadar çeşitli alanlara yönelmiştir. Sanatçı; arayış, buluşları ve hiçbir zaman kendini kısır döngüye sokmayan atak tavrı ile üzerinde düşünülmesi gereken bir kimliktir. Kör değneğini beller gibi belli bir tarz çerçevesinde, geliştirmelere ve araştırıcılığa açık olmayan, "nasıl olsa yaptığım satılıyor" mantalitesinde bir resmin çeşitlemelerini veren ressamlarımıza, Selim, örnek verilebilecek bir kuşku, endişe ve tavır odağıdır. Sergi, sanatçının (hele otuz yılda İstanbul'da iki kişisel sergi gerçekleştirmişse) tanınması için gerekli verileri sağlamaktan uzaktır. Selim Turan, tavrı, tutkuları olan resmin ne olması gereği konusunda yeterli özellikler vermektedir. Bunlar, Selim hakkındaki düşüncelerimiz. Fakat gerek İstanbul Galeri En'de, gerekse Ankara Artizan'da izlediğimiz Selim Turan'da aradığımızı bulduğumuzu söylemek oldukça güçtür. Sanatçının tavrının ötesinde, derme çatma organizasyonlarla, "nasıl olsa Fransa kökenli bir sanatçı" anlayışıyla (baş sorumlu galeridir) gerçekleştirdiği etkinlik, Selim'in resimlerini takip edememiş izleyiciler açısından eksi puanın kaydedildiği bir düzenlemedir.

Ankara Doku Sanat Galerisi'nde Fevzi Karakoç'un Litografi, gravür, ve yağlıboyalarından derlenen ürünler sergilendi. Etkinlik, Ankara resim ortamı içersinde değişik bir tarzın figür karakteri önde yorumlarıyla baskı sanatının pentürle kaynaştığı, ayın ilgi çeken düzenlemelerindendi.

Aralık ayında devam eden etkinliklerden Baraz organizasyonun düzenlediği Bedri Baykam sergisi, oldukça iddialı bir çıkışın ürünü olarak biraz tereddütle izlendi. Başta Amerika ve İtalya olmak üzere 1980'lerden bu yana grafiti (duvar resmi)nin bir ekol olarak varlığını sürdürdüğünü düşünürsek Chia, Gautheir, Rousso, Corbas, Clemente, Scharf, Schnabel, Haring gibi sanatçılarla üslup birliğini sürdürme eğiliminde olan Baykam için konuşmak erken deriz. Sergi kataloğunda yer alan 1980 öncesi çalışmaları ve 80 sonrası ürünlerinde değişik iki tarzın kavram bütünlüğü sağlamayan, birbirinden ayrı yaklaşımları izleyiciyi ister istemez değişik endişe odaklarına yöneltmektedir.

Bugünlerde Destek Sanat Galerisi'nde açılacak olan Tekin Artemel sergisini yazıyı baskıya verdiğimiz sırada henüz izleme olanağını bulamamıştık. Fakat sanatçının daha önce Ümit Yaşar Sanat galerisi'nde izlediğimiz minyatüre yakın illustratif çalışmaların dışına çıktığını biliyoruz. Sanatçıyla bir müddet önce atölyesinde yaptığımız konuşma sırasında, resimlerinde büyük figür düzenlemeleriyle haraç mezat satılan İstanbul yorumlarını konu aldığını izlemiştik. Aile esintilerinden, erozyona tabi tutulmuş, yıpratılmış gerçekleri konu olarak işleme yolunu seçmişti sanatçı. Destek Sanat Galerisi sanat yönetmeni Ülkü Uludoğan'ın; Halil Paşa gibi klasiklerin yan sıra, genç kuşak ressamlarına da gösterdiği ilgi, cesaretli bir girişimin ürünüdür. Tekin Artemel sergisini bekliyoruz.

(17 Kasım 1984)

Tekin Artemel

Fevzi Karakoç kâğıt üzerine yağlıboya

Bir Mahkeme Öyküsü

Cenap Güven

Otobüs toprak yolları geçerek Köprübaşı Bucağının küçük, tozlu meydanında inleyerek durdu. Köprübaşı; sağlık ocağı, ortaokulu da olan belediyelik büyücek bir köy. Bucak örgütü kaldırılalı yıllar olduğu halde hâlâ "Bucak" olarak anılır. Buraya, Bucakta üç aydır doktorluk yapan bir arkadaşımı görmeye gelmiştim. Arkadaşım uzak bir köye hastaya gitmişti. Akşama ancak dönerdi... Otobüsten bir yabancının indiğini görerek başıma toplananlar bu kısa bilgileri verdikten sonra beni alıp bir kahveye götürdüler. İçerisi oldukça kalabalıktı. Herkesle tek tek el sıkışıp merhabalaştıktan sonra ilk tanışmanın tedirginliği içinde, konuşmaksızın çaylarımızı yudumluyoruz...

Hemen yanımdaki, kahvenin karşı köşesinde tek başına oturan kara kuru, ufak tefek birine seslendi:

— Yunus, şu senin mahkeme hikâyesini Bey'e bir anlatsan da havamızı bulsak...

Başkaları da üsteleyince Yunus fazla nazlanmadan masamıza gelip oturdu. Bütün kahve çevremize toplandı. Ve Yunus, lâf atmalar, takılmalar, kışkırtmalar arasında, kâh "Bey" diyerek bana, kâh topluluğa kimbilir kaçıncı kez mahkeme öyküsünü anlatmaya başladı:

"1978 yılı Temmuz ayının onyedinci günüydü. Altı bitti, yedinci yıla girdik. Bizim küçük oğlan koyunları ağıla sokarken birkaç tanesi tarla komşumuz Ahmet Oğuz'un bostanına girmiş ve tut ki üç beş bostanına zarar vermiş. Ahmet Oğuz da bizim oğlana bir tokat atmış. Oğlanın bağrışına koşup bir yumruk da ben Ahmet Oğuz'a vurdum. O anda kavgamıza her iki taraftan yirmi yirmibeş kişi oracıkta bitiverdi. Kadın erkek, çoluk çocuk biraz hırlaştık. Sonra hepimiz dağıldık. Herkes evine, işine gücüne gitti. Akşamına da Ahmet Oğuz ile kahvede görüştük, konuştuk. Her ikimiz de *'olur böyle şeyler'* dedik. Ve bu olay böylece kapandı.

"Ancak sonraki gün sabahleyin bizim Dursun beni bir kenara çekip,

'— Bak Enişte,' dedi. *'Bu mahkeme işlerini az çok sen de bilirsin. Böyle kavgalarda ilk şikâyet eden davacı olur; öteki taraf da suçlu. Şimdi Ahmet iti senden önce dilekçe verip şikâyet edecek olursa derdini kimseye anlatamazsın. En iyisi mi atla eşeğine, Köprübaşı'ndan bir taksi tut, ondan önce dilekçeni ver. Yoksa bu belâdan kurtulamazsın. Jandarma da seni içeriye tıkar...'*

"Benim o zamana kadar mahkemelik, jandarmalık, savcılık hiçbir işim olmamış. Ama sağdan soldan da buna

---

"Yaşam Dosyası" Yarışması

Balıkesir Barosu'nun açtığı ve Seçici Kurulun Doğan Koloğlu, Vasfiye Özkoçak, Nail Güreli, Tanju Cılızoğlu, Sami Karaören'den oluştuğu "Yaşam Dosyası" Yarışması'nın sonuçları belli oldu. Seçici Kurulun, Balıkesir Baro Başkanı Turgut İnal'ın da katıldığı son değerlendirme toplantısında açıklanan sonuca göre Cenap Güven birinciliği kazanırken, Cahit Yahşi'nin ikinciliğe, Kemal Kumkumoğlu'nun yapıtı da üçüncülüğe değer görüldü. Berrin Taşan, Bedrettin Çalışkur ve Mahmut Acar'a da mansiyon verilmesi kararlaştırıldı. Yarışmada derece alanların ödülleri, 22 Aralık günü Balıkesir'de yapılacak ödül töreniyle sahiplerine verilecek.

Balıkesir Baro Başkanı Turgut İnal, yarışmanın amacını şöyle açıklıyor: "Bu yarışmanın, kamuoyunda yargının sorunlarına eğilim ve eleştiri taşıması amacındayız. Bu nedenle ikinci yarışmayı da başlatıyoruz. Tüm hukukçulara açık olan yarışmada konu yine serbest. Bir dava dosyasından hareket edilerek, istenilen tür ve yapıtla yarışmaya isteyen hukukçu katılabilir. Yazıların 1 Eylül 1985 günü Baromuza teslimi gereklidir. Ayrıca, her yarışma sonrasında, kazanan yapıtlar bir kitapta toplanacaktır.

"Her şey süreç içinde eskir ve her şeyin yenilenmesi, insana en uygun hale getirilmesi gerekir. Hukukçular bu aşamada değişimi; iyiden, güzelden, tam ölçülü gerçekten yana değişimi yazarak savunmayı da denemelidirler. Buna Baro çapında olanak sağlamak da bizim yükümlülüğümüzdür."

benzer sözler duymuştum. Beni bir düşüncedir, bir korkudur aldı. Bu Ahmet domuzuna da hiç güven olmaz. Yapar mı yapar!..

"Ben başladım bunu kollamaya. Baktım eşeğini hazırlıyor. Yanına varıp,

'— *Ne o Ahmet Ağa?..*' dedim.

'— *Hiç*, dedi. *'Köprübaşı'na kadar inip pazardan bir şeyler alacağım da...*'

"Vay domuz vay!.. Aklı sıra beni kandırıp dilekçeyi benden önce verecek. Durur muyum? Ben de çektim eşeği... Artık birbirimizden kuşkulanmıştık. İkimiz birden eşeklere atlayıp köyden ok gibi fırladık. Köprübaşı köyü on dakika var yok. Bir koşu tutturduk ki deme gitsin. Benim eşek daha güçlü. Köprübaşı'na ondan önce vardım. Hiç sağıma soluma bakmadan o zamanın parasıyla üçbin lira verip Hüsamettin'in taksisine atlayarak doğru ilçeye..."

Yanına oturan bir delikanlıyı gösterip,

— İşte bu Hüsamettin namussuzunun!.. dedi.

Kahvede lâf atmalar artmıştı:

— Hüsamettin Ahmet Ağa'dan para yemiştir.

— Hem üçbin lira al, hem de kağnı arabasıyla gider gibi mahkemeye git...

— Kabahat onda değil, onun külüstür arabasına binen avanakta...

Yunus sataşmaları öncekiler gibi duymazlıktan gelerek devam etti:

"Köprübaşı'na benden sonra gelen Ahmet Ağa benim taksi tutup ilçeye gittiğimi öğrenince bir taksi de o tutmuş. Bizim külüstürü yolda "vıjjjt" diye geçip gittiler. Neyse yolda teker patlatmışlar da ardı ardına ilçeye girdik. Bir arzuhalciye o koştu, diğerine ben. Arzuhalciye:

'— *Yaz!*' dedim. '*Ahmet Oğuz'dan davacıyım. Aman Ahmet domuzundan önce beni mahkemeye yetiştir!*'

"Arzuhalci beni dinledikten sonra:

'— *Olmaz*,' dedi. '*Yalnız Ahmet domuzundan değil, tümünden davacı olacağız.*'

'— *Neden ki?..*' diye sordum. '*Onlar kavgaya karışmadılar...*'

'— *Onlardan da davacı olacağız ki, tanıklık yapacak kimse kalmasın; hem de mahkemelerde sürüm sürüm sürünsünler hepsi de...*' dedi arzuhalci.

'— *Yaz!..*' dedim. '*Yedi sülalesinden davacıyım! Aman çabuk yaz!..*'

"Arzuhalcinin Allahı var. Bir dilekçe döktürmüş ki Nobel almış yazar bu kadarını yazamaz: '*Ahmet Oğuz ve karısı ve kardeşleri ve gelinleri ve dahi çocukları onbeş kişi birden taş ve sopalarla, baltayla, kazmayla, tüfekle ve silahla köyde evimizi basıp, malımıza, canımıza, ırz ve namusumuza kastedip*

"Az okuyan bir toplumuz"

Sayfalarımızda, "Yaşam Dosyası" Yarışması'nda birinciliği kazanan öykücünü bulacağınız *Cenap Güven'le THA Haber Müdürü Tanju Cılızoğlu*' nun yaptığı konuşmayı sunuyoruz.

Soldan: Tanju Cılızoğlu, Turgut İnal, Cenap Güven

■ **Kendinizi okurlara tanıtır mısınız?**

□ 1941 yılında Gördes'te doğdum. 1966 yılında İstanbul Hukuk Fakültesi'ni bitirdim. 1967 yılından bu yana doğduğum ilçede avukatlık yapıyorum. Öğrencilik yıllarımda *Zübük*'te çalıştım. İlk yazım *Zübük*'te yayınlandı. Akbaba mizah dergisinin fıkra dalında açtığı yarışmada da ikincilik kazanmıştım. Yetişmemde Aziz Nesin, Yusuf Ziya Ortaç ve Sartre'ın büyük emeği geçmiştir.

■ **Yazma çabamızın amacı konusunda neler söylemek istersiniz?**

□ Sanatın amacı, toplum-doğa gerçeğini, bunların gerek kendi içindeki çelişkilerini, gerekse birbirleriyle olan çelişkilerini diyalektik bir yaklaşımla estetik olarak anlatmaktır, açıklamaktır. Ben sanatı tür olarak ayırmıyorum. Çıkış noktası aynıdır, tüm sanat dallarının. Yontudan sinemaya tüm sanat dallarında temel, altyapı aynı ve hepsi birbirinden etkilenmekte ve birbirini içinde taşımaktadır. Bu nedenle mizahı çok ayrı bir tür olarak görmüyorum. Mizah romanı ya da öykücünün de kuralları aynıdır.

■ **Mizahın hiç mi ayrıcalığı yok?**

□ Ben mizaha şöyle bir açıklık getiriyorum: Şimdi ikimiz de burada bir konuşma yapmak için bir araya geldik. Her ikimiz de ciddi bir iş yapıyoruz. Bu ciddi işimizi yaparken kendimizi ve işimizi olağandan fazla önemseyebiliriz. Kendimizde olmayan değerleri abartabiliriz. İşte mizah, bu durumu görüp toplumsal çarpıklıkları, aksaklıkları ortaya çıkarmak amacındadır... Bazen TV'de görüyoruz, güldürmek için yola çıkıldığında mizah ortadan kalkıyor. Önemli olan ciddiyet içinde davranıldığında ortaya çıkan çarpıklıklardır.

■ **Türkiye'de yirmi bin hukukçu var. Bunlardan sadece 14'ü yarışmaya katıldı. Bu sizce az bir sayı değil mi? Ya da neden bu kadar az? Bir de buna yanıt verirken niçin az okuyan bir toplum olduğumuza değinmeniz mümkün mü?**

□ Az okuyan bir toplum olduğumuz bir gerçek. Hukukçuları da bu genellemeden ayırmamız mümkün değil. Ben bu sorunuzu iki açıdan ele alacağım. Birincisi, taşrada olanaklar son derece kısıtlı. Konser yok, sinema yok, tiyatro yok. Kendinizi yenileme olanağı yok. İkincisi gerçekten az okuyan bir toplumuz. İnsanlar bu ülkede yeteneklerinin çok azını kullanıyor. İnsanın ömrünün bütününü ev, araba, kürk, video gibi küçük özlemler dolduruyor. Aslında liberal toplumlarda insanlar bunları ömürlerini heder ederek elde etmemeli. İnsanlar, kendilerini yüceltererek hukuksal, bilimsel, sanatsal alanlarda çalışmalı ve çaba harcamalıdır. İnsanlar buna layıktırlar.

hepimizi birden öldürmek istediklerinden...'

"Dilekçeyi kapıp fırladım. Arkama bir baktım ki Ahmet Oğuz da elindeki dilekçeyi sallaya sallaya yıldırım gibi geliyor. Kan ter içinde ondan önce attım kendimi Savcının odasına. Arkamdan da burnundan soluya soluya Ahmet Oğuz girdi odaya. Savcı benim dilekçeme şöyle bir baktı, imzalayıp kaleme havale etti. Ahmet Oğuz'a da dilekçesinin Sulh Ceza Hakimliğine yazılmış olduğunu, dilekçesini Hâkime götürmesini söyledi."

Yunus'a sataşmalar, lâf atmalar yine başladı:

—Niye senin dilekçen Savcılığa da, onunkisi Hâkimliğe?..

—Hadi anlat Bey'e şahsi dava nedir, kamu davası nedir?..

—Hangi dava daha iyidir?..

Yunus lâf atanları fazla konuşturmadan bana dönerek:

"Bey," dedi. "Belki bilirsin, belki bilmezsin... Asıl olan suç işlendiğinde bunu Savcılığa bildirmektir. Savcılık, suçtan haberdar olunca; şikayete bağlı suçlarda şikâyet üzerine, şikâyete bağlı olmayan suçlarda sen şikâyetçi ve davacı olmasan da kendiliğinden kovuşturma yaparak, yeterli delil varsa sanıklar hakkında mahkemeye kamu davası açar. Yani davacı sen olmuyorsun da kamu adına Savcı oluyor. Ama Ceza Mahkemeleri Usulü Kanununu 344. maddesinde yazılı adiyen tehdit gibi, hakaret gibi, adiyen etkili eylem gibi bazı suçlarda, suçtan zarar gören kişi Savcılığa başvurmaksızın kendisi doğrudan mahkemeye dava açabiliyor. İşte buna **'şahsi dava'** deniliyor. Yani kamunun davası değil de senin kendi şahsının davası. Ben bunları sonradan öğrendim tabii... Ahmet Oğuz da bizim hakkımızda mahkemeye şahsi dava açmış ki doğrusu da bu. Çünkü, şahsi davalık bir suçta kendin dava açmayıp da Savcılığa başvurursan Savcılık sanıklar hakkında yine kovuşturma yapıyor ama, suçu şahsi davalık olarak görürse, sonunda kamu davası açmayarak **'kovuşturmaya yer olmadığına'**, başka bir deyimle **'takipsizliğe'** karar veriyor. Yani Savcı: 'Ben bu suçu pek önemli görmedim. Bu suç için dava açmakta kamunun yararı yok. Sen istersen kendin şahsi dava açabilirsin' diyor. Sen bu defa şahsi dava açabiliyorsun ama, işler bir süre **gecikiyor.**"

Yunus, parantezi burada kapadıktan sonra lâf atanları susturup kahveciye bir çay daha söyleyerek öyküsünü kaldığı yerden sürdürdü:

"Ben dilekçeyi Savcılığa, Ahmet Oğuz Hâkimliğe verdikten sonra her ikimiz de doktora gidip raporlarımızı aldık; sonra ayrı ayrı taksilerimizle köyümüze döndük...

"İki gün sonra köye bir jandarma gelerek Ahmet Oğuz ve şikâyet ettiğim bütün yakınlarının ilçeye gidip karakola ifade vereceklerini söyledi. Tütün işinin en sıkışık zamanı ki, değil bir gün, bir dakika bile tarladan ayrılamazsın. Tütünler Temmuz sıcağında yanıp kavruluyor ki hemen kırılıp dizilmezse işe yaramayacak. Ahmet Oğuz o gün *'Mahvoldum! Mahvoldum!..'* diyerek kıvranıp durduysa da sabah olunca çaresiz çoluk çocuğu bir minibüse doldurarak ilçeye gittiler. Akşemleyin geç vakit de köye per perişan döndüler. Meğer Jandarma Başçavuşunun başka bir işi çıktığından o gün ifade verememişler. Başçavuş dönecek diye de bunları akşama kadar bekletmişler. Bilmecburi sonraki gün yeniden ifade vermeye gittiler. Ama bu iki gün içinde tarladaki tütünden hayır kalmadı. O yıl tütünden zarar etti.

"Biz dilekçelerimizi verdikten onbeş gün kadar sonra da Ahmet Oğuz'un şahsi dava dilekçesi geldi. Postacı imzalarımızı alıp çoluk-çocuk hepimize, mektup zarfına hiç benzemeyen üzeri resmi yazılı ve imzalı birer zarf verdi ki belli mahkemeden geliyor. Ahmet Oğuz da yalnız benden değil herkesten davacı olmuştu. Bir okudum ki benim dilekçe yanında haltetmiş. Meğer tankla adamın evini yerle bir etmediğimiz kalmış bir... Zarfın üzerinde de Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunun 351. maddesi gereğince bir hafta içinde davaya karşı cevabımızı bildirmemiz yazılıydı. Aynı gün İlçeye gidip, dilekçeyi arzuhalcinin önüne attım:

'—Ver bakalım cevabını!..'

"Arzuhalci dilekçeyi süzüp çevresine bakındı.

'—Cevap kolay da hani senin çocuklar?..' dedi.

'– Çocuklar ne olacak ki?..' diye sordum.

'—Ne olacağı var mı? Dava hepinizden açılmış; cevap dilekçesini de hepiniz imzalayıp öyle vereceksiniz...' dedi.

'—Sen cevabını yaz; onların yerine ben imzalarım.' dedim.

'—İmza taklidi ve sahte evrak tanzimi suçuna girer ki cezası çok ağır olup beş seneden başlar. Katiyen olmaz.' dedi.

'Bey, ben şimdi bütün milleti toplayıp nasıl getiririm? Benim tütünlerim de tarlada yanıp kavruluyor. Herkesin işi gücü...'

"Arzuhalciye:

'—Yalnız ben cevap versem ve ben imzalasam olmaz mı?' diye sordum.

'—Olur ama,' dedi; *'sonra ötekiler suçu kabul etmiş gibi olurlar ki iyi olmaz...'*

"Çaresiz döndük köye. Çoluk çocuk hepsini getirdik ilçeye. Cevabımızı yazdırdık. Hep birlikte imzalayıp, mühürleyip, parmak basıp şahsi davaya karşı cevap dilekçemiz olarak götürdük Sulh Ceza Hâkimliğine sunduk.

"Bir süre sonra da Savcılıktan, benim şikâyet dilekçeme ilişkin olarak *'kavuşturmaya yer olmadığına'* dair karar gelip bana tebliğ olundu. Kararda istersem kendimin şahsi dava açabileceğim de yazılıydı. Biz yine vardık arzuhalcinin huzuruna. Takipsizlik kararını attık önüne:

'—Bak dilekçen nasıl geri dönmüş, gör!..' dedim

"Kağıdı okumadı bile. Bana:

'—Ahmet Oğuz jandarma kapılarında çoluk çocuğuyla iki gün dolanırken böyle demiyordun ama... Hay aklınla bin yaşa; hay Allah senden razı olsun diyerek bana hayır dualar ediyordun...' dedi ki doğru söze ne denir? Sustum kaldım.

"Arzuhalci kararı okuyup bir süre düşündükten sonra:

'—Bak ne yapalım...' dedi. *'Biz şahsî davayı sırf senin adına açmayalım. Hepiniz birden hepsinden davacı olun ki hem ailecek mahkeme kapılarında sürünsünler, hem de ceza alacak olurlarsa her biriniz için ayrı ayrı ceza alsınlar...'*

'—Olur,' dedim. *'Aman ne iyi...'*

"Ne var ki Arzuhalci, davacı olmamız için hepimizin dilekçeyi imzalamamız gerektiğini söyleyince yalnızca kendim davacı olup dilekçemi hâkimliğe verdim. Ancak bir süre sonra Ahmet Oğuz'un tüm aile efradının hepimizden şahsi davacı olduklarına dair ikinci dilekçeleri gelince, bu defa biz de mecburen ailecek Ahmet Oğuz ve tüm ailesinden davacı olup ikinci şahsi davamızı açtık. Böylece Bey, oldu mu sana dört dava: **I. Dava:** Ahmet Oğuz'un benden ve bizim aile efradından açtığı dava. **2. Dava:** Benim Ahmet Oğuz ve onun aile efradından açtığım davam. **3. Dava:** Ahmet Oğuz'un aile efradının benden ve bizim aile efradından açtığı dava. **4. Dava:** Bizim aile efradının Ahmet Oğuz ve ailesi efradından açtığı dava. Bir tokat ve bir yumruktan, Savcının **'dava açmaya değmez'** dediği bir olaydan tam dört dava çıkardık ki deme gitsin. Savcılık kovuşturması da cabası...

"Ardından mahkeme günleri gelmeye başladı. Postacı bizim köye kucak kucak davetiye yağdırıyor. Bir gelişte yirmi otuz davetiye birden... Çoluk çocuk, bebe demeden herkesin eline birer çağrı kağıdı tutuşturup gidiyor...

"Kavgadan beş ay kadar sonra ilk davanın günü gelip çattı. Ahmet Oğuz davacı, ben ve bizim çocuklar davalıyız. Gün doğmadan çoluk çocuk, ya-

yan yapıldak yola çıkıp önce Köprübaşı'na, oradan da iki taksiyle ilçeye mahkemeye gittik. Ahmet Oğuz da, sonraki davalar için tecrübe sahibi olsunlar diye mi; aman bir yanlışlık olmasın, benim çocukları da çağırıverirlerse hazır olsunlar diye mi; yoksa daha anlı şanlı olur diye mi neden bilmem, bir minibüs kiralayıp bütün ailesini mahkemeye götürdü. Adliyeye bir girdik ki koridorlar tıklım tıklım insan dolu. Bir o kadarı da dışarıda avluda bekleşiyor...

"Biz çok uzaktan geldiğimizden olacak zamanı ayarlayamamışız ki uzunca bir süre bekledik. Sonra her nasılsa duruşmalar başladı. Ancak öğle tatiline kadar adımız okunmayınca yirmi şu kadar kişi çarşıya döküldü. Biz bir köfteciyi, Ahmet Oğuzlar başka bir köfteciyi silme doldurup karınlarımızı doyurduktan sonra yeniden adliyeye döndük. Sonunda bize de sıra geldi. Adımız okununca içeriye girdik. Hâkimin duruşma salonunda bizleri yerlerimize alıp hizaya sokması bir on dakika sürdü. Yoklamamız yapıldı ki hepimiz tam kadro hazırız. Ben eksiksiz hazır oluşumuzdan Hâkimden **'Aferin!'** beklerken onun bu işe hafif tertip bozulduğunu farkettim. Sonra hepimizin tek tek kimliklerimiz tespit olunup zapta geçti. Hâkim, davacı sıfatıyla önce Ahmet Oğuz'un ifadesini aldı. İfadesini aldı lâf gelişi. Ahmet oğuz daha ağzını açmadan Hâkim, **'dava dilekçemi tekrar ederim'** diyerek onun ağzından zaptı yazdırıp bana geçti.

'—Sen ne diyorsun? Bak adama yumruk vurmuşsun?..'

"Ben bir gün öncesinden, ne bir gün öncesinden, aylar öncesinden her gece diyeceklerimi bir bir ezberleyip bellemişim ki destan: *'Hâkim Bey! Oniki yaşında mâsum bir çocuğa atılan tokat karşısında bir babanın duyduğu elem ve azap... Yüce adaletiniz...'*

"Ancak ben daha *'Hâkim Bey'* bile diyemeden, Hâkim Kâtibe:

'—Yaz! Cevap dilekçemi aynen tekrar ederim. Suçsuzum, dedi' diyerek zaptı yazdırdı. Sonra bizim karıya geçti. Sonra kardeşlerime, gelinlere, çocuklara... Onların da hep aynı: *'Cevap dilekçemi tekrar ederim. Suçsuzum.'* Biz 'tık' diyemeden Hâkim zaptı yazdırıp duruşmayı bağladı: *'Gereği Düşünüldü: Doğum ve sabıka kayıtlarının istenmesine, tanıklara dâvetiye çıkarılmasına, diğer hususların daha sonra düşünülmesine, duruşmanın falan güne talikine...'*

"Mübaşir elimize birer **gün kâğıdı** tutuşturdu:

' Haydi çıkın dışarıya!..'

"Vurgun yemiş gibi çıktık duruşma salonundan. Gece, geç vakit köye döndük.

"Bey ben bunu sonradan çok düşündüm. Ama dedim ki, Hâkim ne yapsın? Günde kırk elli davaya bakıyor. Her davada bizim gibi milleti sıraya sokması için en azından sekiz on saat gerekli. Bir sekiz on saat de kimlik tespiti için... Ondan sonra ifade almaya ne zaman, ne de kimsede hâl kalıyor...

"Sonra benim davanın günü geldi. Haydi yine mahkemelere... Yine aynı minval üzre ifadeler alındı. Sonra yine: *'Gereği Düşünüldü: Doğum ve sabıka kayıtlarının istenmesine, tanıklara...*

—Dâvetiye Çıkarılmasına...

—Diğer hususlarının daha sonra düşünülmesine...

—Falan yer mahkemesine talimat yazılmasına...

—Tanıkların dokuzuncu kez ihzarına...'

Sataşmalar artınca Yunus sözünü kesip kahveciye seslendi:

—Şöyle bize birer okkalı kahve yap bakalım...

Gelen kahveden höpürdeterek bir yudum aldıktan sonra bana dönüp,

—Nerede kalmıştık Bey?.. diye sordu.

Birkaç kişi benden önce atılıp,

—Duruşmanın falan güne talikine... dediler.

Yunus şöyle bir durakladıktan sonra **mahkeme** öykücüsünü bıraktığı yerden sürdürdü:

"Sonra üçüncü davanın ilk duruşması... Sonra 4. davanın ilk duruşması...

"Biz durmadan çoluk çocuk yirmi otuz kişi iki taksi bir minibüsle ilçeye mahkemeye taşınıp duruyoruz. Bizim davalardan Köprübaşı'nda taksiciliğe heveslenip yeni taksi alanlar oldu. İlçede esnaf dört gözle yolumuzu bekliyor. Yeni yeni köfteci dükkanları açıldı. Mahkemenin öğle tatillerinde adamlar bizleri adliye kapısında karşılamaya başladılar... İlçe esnafı bizim mahkeme günlerini bizden iyi takip ediyor... Hüsametin namussuzu bizim davalardan sonunda taksiyi yeniledi..."

Yaşlıca bir adam söze karıştı:

-Ne çare ki *Avrupa araba* alamadı...

Hüsamettin gülerek,

—Dur bakalım İlyas Dayı, o da olur... dedi.

Yunus her ikisine de ters ters bakıp devam etti:

"Sonra davaların ikinci oturumları... Sonra üçüncü, dördüncü, beşinci, onuncu oturumlar... Hep aynı şekilde, biz bazen iki taksi bir minibüs; bazen iki minibüs; bazen dört taksi ile duruşmalara gidip geliyoruz. Mahkemede ağzımızı açtığımız yok. Ne bize bir şey soran var, ne de bizim bir şey dediğimiz. Girip girip çıkıyoruz. Elimizde birer gün kâğıdı, gittiğimiz gibi dönüyoruz:

'Gereği Düşünüldü: Doğum ve sabıka kayıtlarını ara kararına rağmen istemeyen kâtibe ihtarat yapılmasına (yapıldı), *eski ara kararının yerine getirilmesine, duruşmanın falan güne talikine...'*

'Gereği Düşünüldü: Doğum ve sabıka kayıtları gönderilmemiş olmakla yazılan müzekkerenin tekidine, duruşmanın...'

'Gereği Düşünüldü: Tanığın ifadesinin alınması için falan yer mahkemesine talimat yazılmasına, duruşmanın...'

'Gereği Düşünüldü: Talimat cevabının beklenmesine, duruşmanın...'

'Gereği Düşünüldü: Talimatın beşinci kez tekidine, duruşmanın...'

'Gereği Düşünüldü: Duruşmanın...'

"Kamu davası olsa ister git, ister gitme. Savcı senin yerine davayı takip ediyor. Ama şahsi dava olunca davanı kendin takip edeceksin. Bir kez bile gitmesen davan düşüyor. Onun için dört mahkemenin dördüne de bilmecburi tam kadro gidip geliyoruz...

"Biz böylece iki yıla yakın ağzımızı dahi açmadan mahkemelere gidip geldikten sonra, hangi davanın hangi oturumunda bilmiyorum, Hâkim:

'—Sizlerin başka davalarınız da olacak. Söyleyin de hepsini aynı günde toplayalım; ayrı ayrı gidip gelmeyesiniz, yazık...' dedi.

"Yirmi şu kadar kişi hepimiz birden:

'—Hay Allah sizden razı olsun Hâkim Bey...' dedik.

"Hâkim üç beş ay içinde dört davayı aynı günde topladı. Biz yine ayrı ayrı dört davaya girip çıkıyoruz ama, hepsi de aynı günde olduğundan vız geliyor. Dört taksi parası yerine bir taksi parası; dört yemek yerine bir yemek... *'Oh!'* dedik. *'Dünya varmış!..'*

"Bir gün de Hâkim, Ahmet Oğuz ile bana, ikimize birden ayrı ayrı:

'—Siz bu davaları niye ayrı açtınız? Bunun hepsi bir suç. Sen ayrı dava açmışsın, çocuklar ayrı dava açmışlar. Biz bu davaları birleştirelim...' dedi.

'—Birleştirelim Hâkim Bey!..' dedik.

"Hâkim, **'gereği düşünüldü'** diyerek Ahmet Oğuz ile aile efradının bizden açtıkları iki ayrı davayı birleştirip tek dava yaptı. Benim dava ile bizim çocukların davalarını birleştirip onları da tek dava yaptı. Böylece biz dört davayı ikiye indirince bana bir kuvvet gelip Hâkime:

'—Hâkim Bey, geriye kalan iki davanın da birleştirilmesini ve tek dava yapılmasını istiyorum...' dedim.

"Hâkim bir süre düşündükten sonra, isteğimi zapta geçirtip, *'iki davanın birleştirilip birleştirilmeyeceği yönünden dosyanın tetkike alınmasına'* diyerek duruşmayı erteledi.

"Sonraki duruşmada da: *'Her iki da-*

vanın tarafları, suç konusu, suç tarihi ve olay aynı olduğundan; davalar arasında irtibat bulunmakla bir davada verilecek karar diğer davanın sonucunu etkileyeceğinden; ayrıca zamandan ve masraftan tasarruf için' diyerek, iki davanın birleştirilmesine ve tek dava olarak yürütülmesine karar verdi. Böylece bizim dava sayısı önce dörtten ikiye, sonra bire indi.

"İşte Bey, bu mahkeme işine, hukuk işine bana bundan sonra merak sardı. Hâkim benim isteğimi zapta geçirip de dosyayı inceledikten sonra benim hukukî görüşümü doğru bularak davaları birleştirince, kendi kendime:

'Yunus sende hukukçu kafası var...' diyerek başladım ufaktan ufaktan hukuk kitaplarını, kanun kitaplarını okumaya...

"Biz dört davayı teke indirdik ama, o tek dava bir türlü bitmek bilmiyor. Hatta bazı günler, daha önemli bir işi çıktığından, duruşmaya bile girmeksizin mübaşirden sonraki oturum için gün kağıdı alıp döndüğümüz oluyor.

'Gereği Düşünüldü: Araya yılbaşı devir işlemleri girdiğinden duruşmanın...'

'Gereği Düşünüldü: Davaya bakan hâkimin raporlu bulunması, işlerin çokluğu nedeniyle duruşmanın...'

'Hâkim değişikliği nedeniyle eski zabıtlar okundu. Gereği Düşünüldü: Talimat cevabının beklenmesine, duruşmanın...'

"Davanın biteceği yok. Dâvayı ben bıraksam Ahmet Oğuz bırakmıyor. Takip etmesen dava düşecek. Tek dava falan ya, biz yine eskisi gibi hep birden köyden ilçeye, ilçeden köye taşınıp duruyoruz. İki koca yıl geçtikten sonra aklım başıma geldi. Ailecek bir avukata vekâletname verip avukat tuttuk. Biz avukat tutunca Ahmet Oğuzlar da başka bir avukat tuttular...

"Davayı avukata verdik ya, artık rahat ederiz diye düşünürken işler asıl bundan sonra karıştı. Hem öyle bir karıştı ki yedi düvelin en yüksek hâkimleri gelseler işin içinden katiyen çıkamazlar. Ve ben iyice kanaat getirdim ki bizim davamız artık katiyen bitmez. Meğer o zamana kadar bizim davalar tıkır tıkır yürüyormuş da haberimiz yokmuş ve de kıymetini bilememişiz... Uzatmayalım Bey, günü geldi, ilk avukatlı duruşmamıza girdik. Avutların vekilliklerine karar verildikten sonra bizim Avukat ayağa kalkıp Hâkime:

'—Davacılar ve sanıklar anlatımlarında dava ve yanıt dilekçelerini yinelemekle yetinmişler. Oysa dilekçeler açık değil ve çelişkili. Tanık anlatımları da yetersiz ve çelişkili. Bu nedenlerle biz davacıların, sanıkların ve tanıkların tümünün yeniden anlatımlarına başvurulmasını istiyoruz...' dedi.

"Bizim Avukattan sonra karşıtarafın Avukatı ayağa kalktı:

'—Biz de meslektaşımızın beyanına aynen katılıyoruz. Davacılar, sanıklar ve tanıkların tümünün çağrılarak kimin kime vurduğunun; kimin kime hakaret ettiğinin; önce kimin vurduğunun ve kimin hakaret ettiğinin tespitini ve vuzuha kavuşturulmasını istiyoruz...' deyip yerine oturdu.

"Biz bu defa da avukatlarımızın kurbanı olarak çoluk çocuk yine döküldük yollara...

"Ancak ifadeler alınırken ortaya şöyle bir sorun çıktı. Davacılar ve sanıklar aynı zamanda davanın tanıkları olduklarından ifadeleri nasıl ve ne sıfatla alınacaktı?.. Dava sayısı dört iken bir davada davacı ya da sanık olan kişi diğer davada tanık olarak ifade vermiş ve hiçbir pürüz çıkmamıştı. Ancak sonradan dört dava birleşip tek dava olunca bizim ne olduğumuz karıştı. İşte bu yüzden her iki avukat ifadelerimiz alınırken itirazda bulundular. Hâkim de:

'—Yeniden ifade alınmasını hem kendiniz istiyorsunuz, hem de itiraz ediyorsunuz...' dedi.

"Avukatlar da:

'—Biz yeniden ifade alınmasına değil, ifadelerin alınış tarzına itiraz ediyoruz...' diyerek herbirimizin önce davacı/sanık sıfatıyla, sonra da tanık sıfatıyla ikişer kez ifadelerimizin alınmasını istediler.

"Böylece her birimizin önce davacı/sanık olarak, sonra da tanık olarak ifadelerimizin alınmasına geçildi. Ancak davacı/sanık olarak verdiğimiz birinci ifadelerimiz bitip de tanık ifadelerimize sıra gelince bu defa da ortaya şu sorun çıktı. Bir tanık ifade verirken, aynı zamanda davacı/sanık da olan diğer tanıklar içeride mi kalacaklar, yoksa dışarıya mı çıkarılacaklardı? Tanık olarak dışarıya çıkarılmaları, davacı/sanık olarak ise içeride kalmaları gerekiyordu. Uzun tartışma, görüş, karşı görüşlerden sonra mahkemece tanıkların duruşma salonuna tek tek alınarak ifadelerinin alınmasına, bu sırada diğerlerinin dışarıya çıkarılmalarına, sonra alınan ifadelerin davacı ve sanıklara topluca okunarak ifadelere karşı diyeceklerinin sorulmasına karar verildi ve bu sorun da böylece çözümlenmiş oldu.

"Kadınlar ve çocuklar davacı/sanık sıfatıyla ifade verirlerken her şeyi birbirine karıştırmışlar, birbirini tutmaz beyanlarda bulunmuşlardı. Hepsi de kan ter içindeydi. Bir de tanık olarak ikinci kez ifadelerine başvurulunca her şey iyice karman çorman oldu. Avukatların sıkıştırmasından, Hâkimin sorularından üç kişi baygınlık geçirdi. Diğerlerinde de hayır kalmadı. Hepimiz avukatlara beddua ede ede köyümüze döndük. O gün Hâkim diğer davaları bitirebilmek için gece yarılarına kadar duruşma yapmış...

"Sonraki oturumda bizim Avukat bazı tanık ifadeleri arasında çelişki bulunduğunu, çelişkinin giderilmesi için bu tanıkların yeniden çağrılarak yüzleştirilmelerini istedi. Karşı yan avukatı da başka bazı tanık ifadeleri arasındaki çelişkinin giderilmesi için yüzleştirme istedi. Hâkim de dosyada bir eksiklik kalmaması için tanıkların yüzleştirilmelerine karar verdi. Biz yine düştük yollara... Tanıklar bu defa toplu halde salona alınıp yüzleştirilince dava bir daha karıştı.

"Ben bizim Avukata: *'Aman bizi bir daha buralara getirme; biz mahkemelere gelmeyelim diye seni avukat tuttuk...'* diye yalvardıkça Avukat yeni yeni şeyler bulup çıkarıyor... Ya yeni bir dâvetiye, ya jandarma ihzarı; ne olduğumuzu anlayamadan çoluk çocuk hop mahkemedeyiz...

"Bu ilk hızdan sonra avukatlar uzun bir süre bizlere dokunmadılar. Ben ve Ahmet Oğuz her mahkemeye gidip geliyoruz ama çocuklar rahatlar... Tam Avukata hayır dua edeceğim ki, bu defa her iki avukat sanki anlaşmışlar gibi ikisi birlik olup Hâkime dediler ki:

'—Dava sanıklarının yedi tanesi onbeş yaşından küçük olup, bunların işledikleri suçun farik ve mümeyyizi bulunup bulunmadıklarının Sağlık Kurulunca tespitini istiyoruz...'

"Ahmet Oğuz ile ben ikimiz birden:

'—Anam şimdi yandık işte!..' diye bir bağırmışız ve öyle yürekten bağırmışız ki Hâkim bile halimize acıyıp hiçbir şey demedi. Ama avukatların hiç yürekleri sızlamadı ve yumuşamadılar. Bu defa biz Ahmet Oğuz'la birlik olup Hâkime:

'—Aman Hâkim Bey! Elinize ayağınıza düştük; bizleri Heyet'e göndermeyin...' diye nice yalvardıysak da Hâkim, *'Ben ne yapayım, kanun öyle...'* diyerek Sağlık Kurulundan **farik ve mümeyyiz raporu** alınması için bastı kararı...

"Bey, biz davamızdan karşılıklı vazgeçsek bu çilelerin hepsi bitecek ama her ikimiz de bu davayı ar namus meselesi yapmışız ve her ikimiz de çok büyük yemin etmişiz ki ölümü dahi göze alıp sonuna kadar gideceğiz. Ayrıca barışmayı erkekliğimize yediremiyoruz. Hem barışma olsa bile önce karşı taraftan 'aman' dilemesini bekliyoruz. Nitekim Hâkim:

'—O kadar yalvaracağınıza davanızdan vazgeçiverin de kurtulun!...' dedi de ikimizden de ses çıkmadı..

"Belirlenen günde dört çocuk bende,

üç çocuk Ahmet Oğuz'da mahkemeye vardık. Çocukların kollarına damga basıp, ellerimize mühürlü birer zarf tutuşturarak İl'e, Heyeti Sıhhıyeye yolladılar. Biz çocukların başlarına analarını da alıp yine düştük yollara... Heyeti Sıhhıye'den rapor almak ne demek?.. Tam üç hafta duruma göre kâh İl'de geceleyerek, kâh köye gidip gelerek sonunda raporlarımızı aldık...

"Rapor belâsını savuşturduk ya, dur bakalım avukatlar şimdi ne icat edecekler diye içimde hep bir korku, bir sızı... Bereket Adli Tatil geldi de huzura ve rahata kavuştuk..."

Yunus iyice dertlenmişti. Kahveciye çayları demlemesini söyledikten sonra devam etti:

"Bey, Adli Tatile karşı çıkanlar var ya, Adli Tatil kalkarsa bu millet mahvolur! Millet Adli Tatil sayesinde huzur içinde oluyor. Sonra avukatlar Adli Tatilin bir ay öncesinden tatil havasına giriyorlar; Adli Tatilden sonra da birkaç ay tatil havasından çıkamayıp gevşeyince bu sayede millet üç-beş ay rahat yüzü görüyor. Onun içindir ki Adli Tatil hiç kalkmamalı. Hatta Adli Tatili beş altı aya çıkarmalı ki bu millet iyice rahat etsin..."

Çaylar gelmiş, Yunus'un üzerine bir bıkkınlık çökmüştü. Çayını bitirinceye dek hiç konuşmadı. Sonra bana:

-Bey, bu mahkeme hikayesi bitmez. Başını ağrıttıysam burada keseyim... dedi.

Arkadaşım akşama gelecekti. Yapacak bir işim yoktu ve çok güzel anlatıyordu.

-Anlat, dedim. Zevkli dinliyoruz.

Kahvedekiler de belki yirmi kez dinledikleri bu öyküyü yirmibirinci kez dinlemek için istekli olunca, Yunus, üzerindeki uyuşukluğu atıp daha bir canlı, daha bir coşkulu öyküsünü sürdürdü:

"Adli Tatil biteli iki ay kadar olmuştu ki avukatlar keşif icat ettiler. Mahkemece mahallinde keşif yapılarak taraflar ve tanıklar bir kez de yerinde dinlenecekti. Keşifte, kavga sırasında herkesin bulunduğu yer tespit edilecek ve bulunulan yerden hakaret ve küfürleşmenin duyulup duyulamayacağı bilirkişi marifetiyle saptanacaktı.

'Gereği düşünüldü:.....tarihinde mahallinde keşif icrasına, keşifte tüm davacılar, sanıklar ve tanıkların hazır bulundurulmaları için C. Savcılığına müzekkere yazılmasına, bu nedenlerle duruşmanın....'

"Biz heyecan içinde keşif gününün gelmesini beklerken ilçeden gelen muhtar, *'seni jandarmadan istiyorlar'* dedi. Aynı gün İlçeye gittim. Jandarma başçavuşu:

'Falan gün köyde keşfiniz var...' dedi.

'Biliyorum...'' dedim.

'-Savcılıktan emir geldi. O gün köyde keşif yerinde hazır olacaksınız. Seni onun için çağırdık. Keşif gününü tebliğ edeceğiz. Şu kağıdı imzala.'

"Uzattığı kağıdı imzaladım... Adlarını okuyarak:

''-Çoluk çocuğun da o gün keşif yerinde hazır olacaklar...' dedi.

'-Başüstüne', dedim. *'Çoluk çocuğum da hazır olacaklar.''*

'-Keşif gününü onlara da tebliğ edip imzalarını almam gerekiyor. Onları da getir!'

'-Ben onlara söylerim.'

'-Olmaz. Resmi iş. Onlar da imzalayacaklar...''

"Sonunda reşit olmayan çocuklar için velileri sıfatıyla kağıtlarını ben imzalayıp keşif gününü onlar adına ben tebellüğ ettim. Diğerlerini ise sonraki gün İlçeye getirip keşif gününü onlara da resmen tebellüğ ettirdik. Tabii Ahmet Oğuz'un başına da aynı şeyler geldi...

Keşif günü gelip çattığında gerek biz, gerekse Ahmet Oğuz tarafı işi gücü bırakıp o gün sabahtan akşama mahkeme heyetini bekledik. Köyde işi gücü olmayanlar ve hatta -bizim dava yörede iyice duyulup bilindiğinden- yakın köylerden dahi keşfi seyre gelenler bizimle birlikte akşamı ettiler. Ancak gelen giden olmadı. Meğer, o gün hakimin başka bir işi çıktığından bizim keşfe gelememişler...

Sonra duruşmada ikinci kez keşif için gün verildi. Bir kez daha keşif gününü jandarma vasıtasıyla resmen tebellüğ ettik. Günü geldiğinde sabahtan akşama bekledik. Bu kez de keşfe gelen giden olmadı.

Sonra duruşmaya girdik ve üçüncü keşif günü verildi. Yine jandarma vasıtasıyla resmi tebligat... Yine keşif yerinde sabahtan akşama bekleyiş... Yine gelen giden yok...

Bey, Allah seni inandırsın; tam sekiz kez keşif günü verildi ve sekizinde de keşfe gelinmedi. Her defasında da aynı merasim...

Mahkeme işi hiç belli olmaz, derlerdi de inanmazdım. Sekiz keşfe gelinmemişken mahkeme heyeti dokuzuncu keşfe tam tekmil çıktı geldi. Heyet geldi ya, bu defa da bizden kimse yok... Millet, nasıl olsa gelinmiyor diye kimisi düğüne, kimisi pazara, şuraya buraya dağılmış gitmiş. Araya taraya yedi kişi ancak toplayabildik. Hakim dosyayı karıştırıp:

'-Jandarma size resmen tebligat yapıp imzanızı almış. Niye hazır değilsiniz!..' diyerek hepimizi azarladı.

İşte ben jandarmanın resmi tebligatının önemini de o zaman kavradım. Jandarma resmi tebligat yapıp imzamızı almasaydı, hakim jandarmadan hesap soracaktı... Ben, ne olursa olsun, diyerek hakime:

'-Hakim Bey, sekiz defa keşif günü verilip sekizine de gelinmeyince, herhalde yine gelinmeyecek diye hazır bulunamadık...' dedim.

Hakim de :

'-Sekiz defa gelinmez de dokuzuncuda gelinir. Mahkeme işi bu, bellolur mu? Elbet bir işimiz çıkıyor da gelemiyoruz...' dedi ki doğru söze ne denir? Hep birden:

'-Haklısınız Hakim Bey...' dedik.

"Hakim, keşfi yapmadan bırakıp gitti... Sonra yine keşif günleri verilmeye başlandı. Jandarma Başçavuşu da resmi tebligatlar için sağolsun kolaylık gösterip, hepimizden sekizer onar tane imzala boş kağıtları önceden toptan alarak günü geldiğinde biz olmaksızın doldurup doldurup mahkemeye verdiğinden bir sıkıntımız olmuyordu. Artık, mahkeme işidir, belli olmaz diyerek her keşifte sabahtan akşama tam tekmil hazır bekliyoruz. Beklemeler artıp uzadıkça köy gençleri, keşfe gelinip gelinmeyeceği konusunda bahis tutuşmaya başladılar. Uzatmayalım Bey, bu defa beşinci keşifte mahkeme heyeti çıkıp geldi. Hakim tam tekmil hazır olduğumuzu görünce:

'-Hah! Aferin! İşte böyle olacak... dedi ki hepimizin göğsü kabardı.

"Keşif yapabilmek için çok eziyet çektik, çok bekledik ya, Allah için beklediğimize değdi. Çok mübalağa bir keşif oldu ki namı bütün yöreye yayıldı. Çevre köyler de kokusunu mu aldılar ne hep gelmişler. Sanki düğün yeri, bayram yeri... Bu kadar kalabalığı görünce avukatlar dayanamadılar. Hakimin sözü vermesiyle önce karşı tarafın avukatı çok güzel bir konuşma yaptı. Hak, hukuk ve adaletten bahsedip bizim tarafı yerin dibine soktu. Avukatın konuşmasından sonra ben bütün kabahatı kendimizde bulup suçluluk duygusu içinde pısıp kalmıştım ki bizim avukat sözü alarak öyle bir konuşma yaptı ki hukuk tarihine geçecek bir konuşma. Baktım Ahmet Oğuz tarafı kaçacak delik arıyor.

Ya o karılar, ya o çocuklar?.. Duruşma salonunda anasının babasının adını unutanlar... yarım saatte bir çift lafı söyleyemeyenler keşifte elleri bellerinde çatır çatır, bağıra çağıra bir konuşuyorlar, bir konuşuyorlar ki susturmak ne mümkün?.. Biz sonra keşfin hareketi içinde Ahmet Oğuz'larla bir kapıştık ki dava konusu kavgamızın bunun yanında sözü bile olmaz. Taşlı sopalı, sövmeli dövmeli dört dörtlük bir kavga ki hepimizi yürekten kesti. Kavgadan sonra durulduk ve keş-

fi tatlılıkla bitirdik. İşte böyle güzel bir keşif oldu Bey..."

"Keşiften sonra artık davamız karara kaldı. Avukatlar duruşmada son iddia ve savunmalarını yapıp karar verilmesini istediler. Hakim karar verilmek üzere dosyayı tetkike aldı. Bizlere de:

'-Bir dahaki mahkemede kararınızı vereceğim...' dedi ki ben kulaklarıma inanamadım. Bana, bizim dava sanki dünyanın sonuna kadar sürecekmiş gibi geliyordu. Hey büyük Allah bu günleri de gösterdin, diyerek bir yandan seviniyor, bir yandan da mutlaka yine bir şeyler çıkar ve bu dava bitmez diye korkuyordum. Nitekim korktuğum başıma geldi ve karar gününe bir hafta kala hakimin tayini çıktı... Yeni hakim birkaç duruşma girip çıktıktan sonra:

'-Dosyayı inceledim. Keşif eksik olmuş. Şu, şu, şu hususları da araştırmak gerekiyor. Yeniden keşif yapacağız..' dedi.

"Avukatlar hiç itiraz etmeyip,

'-Takdir mahkemenin...' dediler.

"Sonra Hakim":

'-Bu dosyaların birleştirilmesi iyi olmamış. Biz bunları yine ayıralım...' dedi.

"Ben, acaba hakim dosyaları ikiye mi ayıracak, yoksa dörde mi ayıracak?.. diye düşünürken bu defa avukatlar dosyaların ayrılmasına itiraz ettiler. Hakim o zaman:

'-Birleşmese daha iyiydi ya, mâdem ki birleştirilmiş, böyle yürüsün artık...' dedi de yeniden başa dönmekten kurtulduk.

"Hâkim keşif kararı verip, jandarmaya resmi tebligat da yaptırmaksızın, belirlenen günde keşfe geldi. Hâkimin ilk keşfe gelmiş olması köyde ve yörede olay oldu ve uzun süre konuşuldu. Yaşlılar, kırk yıl önce de bir hakimin ilk belirlenen günde keşfe geldiğini söyleyerek eski anılarını tazeleyip o günleri bir kez daha andılar...

"Hâkim keşiften sonraki ilk mahkemede kararını verdi. Ahmet Oğuz 200 lira, ben ise 133 lira 30 kuruş para cezasına hüküm giydik. Benim cezam da 200 liraydı da, oğlumun dövülmesini hakim **'tahrik'** sayarak cezamı bir miktar indirdi. Sonra her ikimizin de cezalarını erteledi; yani bir çeşit af... İkimizin dışındaki bütün sanıklar için de beraat kararı verdi. Ahmet Oğuz benden 66 lira 70 kuruş fazla ceza yediğinden davayı ben kazanmış oluyordum. Daha doğrusu ben böyle düşünüyordum ve keyfim yerindeydi. En çok da davanın bitmesine seviniyordum. Yazıhanede avukatın ellerine sarılıp:

'-Sağol Avukat Bey, Allah senden razı olsun...' dedimse de avukat hiç oralı olmayıp,

'-Kararı temyiz edeceğiz; sana 30 kuruş fazla ceza verdiler...' dedi.

Yeniden ellerine sarıldım.

'-Aman Avukat Bey,' dedim. *'30 kuruşun lafı mi olur? Ben sana 30 bin vereyim, gel şunu temyiz etme. Sonra bozuk falan gelir de bir dört yıl daha uğraşırız...'*

"Ne dedimse kâr etmedi. Her iki avukat da kararı temyiz ettiler...

"Bir yıl kadar sonra bizim karar 30 kuruş yüzünden temyizden bozuk geldi. Çıktık yine mahkemeye. Hakim:

'-Otuz kuruş fazla cezadan Yargıtay kararı bozmuş; ne diyorsunuz?..' diye sordu.

"Boynumuzu büküp :

'-Ne diyelim Hakim Bey, taktiri ilâhi..' dedik.

"Hakim, Yargıtayın bozma kararına uyup bu kez 133 lira ceza keserek mahkemeyi bitirdi. Avukat kararı yine temyiz etti. Bey, bu avukat milleti ortada bir karar görmesin; kırmızı görmüş boğa gibi üstüne bir titremedir gelip hemen basıyor temyizi...

Aradan bir yıl daha geçti. Ben, davayı, temyizi falan unutmuşum... Bir gün ilçede gezinirken Avukat:

'-Gözün aydın;' dedi. *"Bizim karar yine bozuk geldi.'*

"Karar bu kez de sanıklara son söz verilmediğinden bozulmuş..."

Yunus ceplerini karıştırıp bir tomar çağrı kâğıdını önüme koyarak:

"İşte bak, haftaya yine duruşma var... Bey, bizim dava katiyen bitmez de ben zamanaşımına güveniyorum. Kanun bu davaların bitmeyeceğini bilip her şeyi önceden düşünmüş. Kanuna göre, hâkimyedibuçuk yıl içinde cezayı kesip davayı bitiremezse dava kendiliğinden ortadan kalkıyor. Şurada ne kaldı ki... Bir yıl falan... İşte Bey, bizim mahkeme hikayesi bu..." deyip üç saat süren öyküsünü bitirdi.

Nerdeyse akşam oluyordu. Öykü bitmiş, herkes dağılmaya başlamıştı. Baktım, arkadaşım kahve kapısının kenarında gülümseyerek bize bakıyor....

-Şimdi geldim. Yunus'un, öyküsünün sonuna geldiğini görünce kesmeyip, bitirmesini bekledim... dedi.

Sarıldık, öpüştük. Birlikte çıktık.

-Çok ilginç, dedim.

-Evet, dedi. Ama yakındığına bakma; hoşuna gidiyor. Aslında buradakilerin hepsi birbiriyle mahkemelik. Hepsinin de buna benzer bir dolu mahkeme öyküsü var. Bir yabancı gördüler mi, Yunus'u nerdeyse bulup getirir, öyküyü anlattırırlar da kâh üzülerek, kâh dertlenerek, kâh sevinerek kendi davalarını yaşarlar. Onun için yabancı birini hiç kaçırmazlar.

-Abartıyor herhalde?..

-Abartmıyor. Eksiği var, fazlası yok.. Bu mahkemecilik bir çeşit hastalık. Hani at yarışı, futbol hastalığı gibi bir şey. Bu da bir çeşit mahkeme hastalığı. Kıyısından köşesinden bulaşan artık kurtulamıyor. Davanın biri bitmeden diğerini nerden nerden bulup çıkarıyor. Öyle davalar var ki şaşarsın. Adam, "Ağacın gölge yapıyor" diye dava açıp beş yıl uğraşıyor. Yılda beşyüz karar çıkıyorsa, binbeşyüz yeni dava geliyor. İlçede kırk yıl önce iki yargıç varmış, şimdi de iki yargıç var. Dava sayısı on kat artmış ama yargıç ve katip sayısı aynı. Bu kadar çok davaya mahkemeler ne yapsın, yargıç ne yapsın?..

Sonraki gün Bucağın küçük, tozlu meydanında otobüsümün kalkmasını bekliyorum. Etrafta yolcu yakınları olsun, meraklılar olsun küçük bir topluluk... Otobüs kalktı kalkacak... O sırada uzaktan bir toz bulutu görüldü... Toplulukta bir kıpırdanma oldu. Otobüstekiler de aşağıya indiler. Herkes ellerini alnına siper edip gözlerini toz bulutuna dikti. Toz bulutu yaklaştı... Yaklaştı... Ortaya iki eşekli çıktı.

Taksiciler arabalarına binip kontaklarını açmışlardı.

Gözleri keskin birkaç kişi birlikte:

-Birisi Yunus... dediler.

-Öteki de Mıngırların Veli...

İki eşekli hızla meydana girip kendilerini ayrı ayrı birer taksiye attılar... Ve taksiler arkalarında çok daha büyük bir toz bulutu bırakarak İlçe yolunda yitip gittiler...

Gördes, 23 Eylül 1984

PARA ve PARA POLİTİKASI

Sadun Aren'in, Gerçek Yayınevi - 100 Soruda dizisinde çıkan bu son kitabında, iktisadın *kavranması en güç sorunlarından birine* yalın bir anlatımla açıklık getirildiğini görüyoruz. Aynı dizide üst üste yeni baskıları yapılan *Ekonomi El Kitabı*'ndan, en temel iktisat konularını anlaşılır bir dille öğrenme ve iktisadî olayların altında yatan gerçeklere girebilme olanağı bulan nice okur, bu kez, günümüz iktisadında çok önemli yer tutan ve bilinmediği sürece günlük hayattaki pek çok konunun karanlıkta kalmasına yol açan "para ve para sorunları" üzerinde bilimsel düzeyde fikir yürütmesine yarayacak bilgileri edinebilecek.

Yazar geçtiğimiz ay yayınlanan *Para ve Para Politikası* kitabının *Önsöz*'ünde, bu kitabı hazırlamasının amacını şöyle açıklıyor:

"Para ve para sorunları, çağımızda, ekonomik ve toplumsal yaşamımızın ayrılmaz parçaları durumuna gelmişlerdir. Gerçek olaylar karşımıza parasal örtülere bürünmüş olarak çıkmaktadırlar. Bu nedenle, içinde yaşamakta olduğumuz olayları doğru bir biçimde anlayabilmek için,para ve parasal konular hakkında bazı temel bilgilere sahip olmamızın büyük yararı vardır. İşte bu kitap, okuyuculara bu konuda yardımcı olmak amacı ile hazırlanmıştır."

Sadun Aren'in bu kitabının da, bir yandan ekonomik gerçeklere ışık tutmak, öbür yandan ekonomik sorunların kitlesel düzeyde kavranıp tartışılmasına olanak sağlamak yönünden önemli bir işlevi yerine getireceği gerçeğinin altı çizilmelidir.

EY BENİM GÜZEL SEVDALIM

Düşün ve edebiyat dünyamızın, şiir, inceleme, roman ve öykü türlerinde eserler veren çok yönlü yazarlarından Afşar Timuçin'in dördüncü şiir kitabı. Sunu niteliğinde bir dörtlükle başlayan kitapta 50 şiir yer alıyor. Günlük yaşamdan kesitleri, geçmişin onlara yansıyan yönleriyle birlikte duyumsayan şair, yer yer felsefî temalar da yükleyerek kuruyor şiirini. Kitapta aşk, özgürlük, yaşama tutkusu, özlem, zaman, ölüm temaları işleniyor. Birinci hamur kâğıda basılan kitap 58 sayfa.

Şairin kitaba sunu olarak koyduğu dörtlük şöyle:

Ne bilecek korku yüzlü kadınlar
Bir inancı ölümüne sevmeyi
Ne bilecek yılan yüzlü adamlar
Aşka düşüp yataklara düşmeyi

İŞTE ALTERNATİF

Ekonomist Arslan Başer Kafaoğlu'nun Özal ekonomisini eleştiren kitabı Alan Yayıncılık tarafından yayınlandı. Kitapta son üç yılda Türkiye'nin milli gelirden kişi başına aldığı payın 1000 doların altına düştüğünü vurgulayan Arslan Başer, kitabının son sözünde "içinde yaşadığımız ekonomik politakının alternatifini" önerdiğini belirterek şöyle diyor: "Kalkınmanın asıl motoru, gelirlerin eşit dağılımıdır. Bu sağlanırsa israf önlenir. Ekonomik ve sosyal dengesizlik kalkar, az gelişmiş ülkelerde bir türlü kurtarılamayan istikrarlı ekonomik düzene geçilir."

KADERCİ JACQUES İLE EFENDİSİ

Adnan Cemgil'in Türkçesi ile Sosyal Yayınlarda çıkan eser, Diderot'nun en önemli kitaplarından biri. Jean Dutourd'un *Önsöz*'üyle yayınlanan kitapta, Dutourd şöyle diyor:

"Kaderci Jacques, Fransız halkı için söylenmiş bir kasidedir âdeta.

"Kaderci Jacques, kendi tarzında bir şövalye romanı... Bir Fransız *Don Kişot*'udur. Ancak şu farkla ki, romanın kahramanı artık bir şövalye değil de, bir seyistir. Jacques'in Şanso'su, efendisidir."

318 sayfa, 900 lira.

KÜÇÜK PAŞA

Ebubekir Hazım Tepeyran'ın yıllardır aranan kitabının üçüncü basımı, Oktay Akbal'ın *Önsöz*'üyle De Yayınevi'nce yapıldı. Yirminci yüzyıl başlarındaki kırsal kesim gerçekliğimizin ayrıntılı biçimde sergilendiği romanda, köylülüğün durumu canlı ve çarpıcı bir tahlil gücüyle, ülke sorunlarıyla iç içe tasvir ediliyor. Kitapta, Tahir Alangu, Mustafa Nihat Özön, Cevdet Kudret, Fethi Naci, Sadri Ertem, İsmail Habib Sevük, Fahir Onger, Mehmet Bayrak ve Mehmet Ergün'ün değerlendirmeleri de yer alıyor. Edebiyat tarihimizin, üstünde en çok durduğu yapıtlardan biri olan *Küçük Paşa*'nın üçüncü basımı, De Yayınevi'nin "geçmişin birikimini değerlendirme" çabasının yeni bir örneği olarak da anlam kazanıyor.

192 sayfa, 500 lira.

KÖROĞLU - DADALOĞLU - KULOĞLU

Halk şiirimiz üzerine derleme ve değerlendirmeleriyle tanınan Cahit Öztelli'nin kitabının ikinci basımı geçtiğimiz günlerde Özgür Yayın-Dağıtım'ca yapıldı. Öztelli'nin Önsöz'ünün de yer aldığı kitapta, Köroğlu'nun hikâyesi, şiirleri; Dadaloğlu'nun yetiştiği ortam ve şiirleri; Kuloğlu'nun kişiliği ve şiirleri bir arada sunuluyor.

317 sayfa, 800 lira.

ASRİLEŞEN KÖY

Ferruh Doğan'ın *Asrileşen Köy* karikatür albümünün üçüncü basımı yapıldı. Ferruh Doğan, *Asrileşen Köy* karikatür dizisini 1953'te yayınlamaya başladı; gazete ve dergilerde süren bu çalışmalar, ilk kez 1956'da albüm olarak yayınlandı.

İkinci basımı 1976'da yapılan bu albümde, yaşayışı, gereği gibi değişmemiş köy çevresindeki çağdaş teknik araçların, kent yaşamının getirdiği yabancılaşmanın mizahı, çizgi diliyle anlatılmaktadır.

70 karikatürden oluşan *Asrileşen Köy* albümünün üçüncü basımı, Cem Yayınevi tarafından, karikatürlerin ilk yayınlandıkları biçimiyle yapıldı.

Öte yandan kitabının yeni basımıyla ilgili olarak THA muhabirinin Türkiye'de karikatürün durumu üzerine sorusuna Ferruh Doğan şu yanıtı veriyor:

"Dinsel nedenlerle Türkiye'de resme ilgi uzun zaman sonra yerleşti. Kentler dışında henüz resim anlayışı resim sevgisi yerleştirilememiştir. Ancak karikatüre gelince böyle olmadı. İnsanımız karikatürü hemen benimsedi. Çünkü temelde mizaha yatkın bir ulusuz. Nasreddin Hoca ile başlayan bir mizah anlayışımız var. İnsanımız günlük hayattaki sıkıntılardan bile bir gülme payı çıkarabiliyor. Mizah dergilerinin bu kadar çok satması bunun bir göstergesidir sanıyorum."

Dinamo'nun Edebiyat Anıları

(baştarafı s. 55'te)

üzerinde şiirler işlemek gibi mutlu azınlıkça olduğu gibi, insanın aylak zamanlarında kendi kendine mırıldanabileceği gerçeğin üstünde renkli bulutlar gibi sürüklenen hoş şiirler de yazdığından, bunlar, eski İmparatorluk müziğinin son hayranlarınca hep bestelenmiş, elli yıldır durmadan söylenen şarkılar haline getirilmiştir. (Sayfa: 74)

Yahya Kemal'in şiirin tek sultanı olduğu döneminde, Türk şiirinin en büyük ustası Nazım'ın gürlüğü karşısında nasıl paniklediğini de şu satırlarda çok iyi görürüz... "Yahya Kemal, Nazım'ın bir kerte büyüyüp kendi hiza sına gelmesi gerçeğine dahi inanmıyordu. Ne var ki olan olmuştu. Şimdi, onun havası, şiiri, ağırlığı altında ezilir gibi olduğunu duyuyor, bunu bir başka yetenekli sandığı şairin (Dinamo'nun - M.A.) dostluğunda hafifletmeye, unutmaya, yok etmeye çalışıyordu." (Sayfa: 81)

40 kuşağının ünlü isimlerinden Dino için ise şunları söylüyor: "Dergiler çıkarmak, ya da çıkmakta olan başarısız dergileri yeni atılımlarla canlandırarak bir kavga organı durumuna getirmek, Dino'nun başlıca ereğiydi. Hitler'in bugün-yarın Türkiye'ye de geleceği beklendiğinden, kavgasız ölmek istemiyor; başka aydınların da yanında çarpışmasını istiyordu. Aydın denen azınlığın çok büyük çoğunluğu uykudaydı." (Sayfa: 88)

Dinamo, *İkinci Dünya Savaşı'ndan Edebiyat Anıları* adlı yapıtında, kuşağından birçok ünlü edebiyatçı için değerlendirmelerde bulunuyor. Bunların kimi dostları, kavga arkadaşları; Rıfat Ilgaz, Neriman Hikmet, Suat Derviş, Orhan Veli, Asaf Halet Çelebi ile olan anılarını, Necip Fazıl, Adsız gibi sağdaki yazarlara ilişkin düşüncelerini açıklıyor...

Dinamo'nun *İkinci Dünya Savaşı'ndan Edebiyat Anıları* adlı yapıtı, şiirsel bir anlatımla yazılmış, soluksuzca okunabilen, okuyucuyu ince ince düşündüren, günümüz edebiyat okuruna toplumsal sorumluluğunu çok iyi kavratan, değerli bir anı yapıtı... Edebiyat tutkunlarının yanısıra, o günlerden bugünlere aldığımız yolu bilmek isteyenlerin mutlak okuması gereken bir yapıt...

Amatör tiyatro

(baştarafı s. 62'de)

ma döndürecek bir ortam hazırlanacaktır.

Kırsal kesimde kurulacak amatör kuruluşların beslenme kaynaklarını bir yandan kendi çevresi oluştururken, diğer yandan büyük olanakları kullanabilen büyük kent tiyatroları da devreye girmek zorundadırlar. Özellikle üç büyük kentin üniversite tiyatroları bu görevi yüklenmelidir.

Sorun buraya gelince; kırsal kesimin amatör tiyatrolarını örgütleyecek bir kuruluşun gerçekleştirilmesi kaçınılmaz olmaktadır. Bu örgüt merkezi

—Amatör tiyatroların yapısı

—Amatör tiyatroların işlevi

—Amatör tiyatroların yaygınlaşması konusunda kesin ve kararlı bir sanat politikasını, kendi düzeyinde yürürlüğe sokmalıdır.

Kültürel ve toplumsal değişim açısından çok önemli bir atılım niteliğindedir amatör tiyatroların var olması.

Hele bizim gibi, kararsız bir sosyoekonomi düzenine itilmiş ülkelerde, insanımızın İNSAN olarak kendi geleceğini yönetmesi, ancak kültürel aşamaların bilincine varmasıyla gerçekleşebilecektir. Eh,herhalde,çağımıza ulaşma eylemi, insanın en doğal hakkıdır. En azından kendisini İNSAN olarak ispatlayabilmesi için...

Yaşlılık Günlüğü

(baştarafı s. 21'de)

edemeden yaşamaya karışmış bir kızcağız, öyle yamanca kurulmuş düzenlerden kendini nasıl korusun? Onun yerinde başka biri olsa, karşı koyabilir miydi?

Laclos'nun dünyasında gözü açılmadık kızlar şöyle dursun, yaşını başını almış, hanyayı konyayı öğrenmiş kadınlar bile aşk tuzağından kendilerini kurtaramazlar. O gözleri yere eğik Bayan Tourvel bile uzun bir süre Valmont Vikontu'na: "Mösyö, duygularınız gücüme gitti, onları açıklamış olmanızı da bir hakaret sayıyorum. Bu konuda susmanızı istemek,dahası buyurmak, öyle sanırım ki hakkımdır. Bilmiş olun ki susmazsanız, duygularınızı paylaşmaya beni hiçbir zaman razı edemezsiniz, ancak sizi bir daha görmemeye zorlarsınız." sonlakırdıları (ültimatomları) yağdırdığı halde sonunda kendini bütün tatavatıyla hınzır aşığın ayakları dibine serer.

"Genç ozanlara şiire

(baştarafı s. 11'de)

yüzen bir sorununu dile getirmeyi amaçlayabilir, ama yapıtı oluştuğunda günceli nesnellemiştir artık, güncel görünmez olmuştur. O denli nesnel bir yapı oluşmuştur ki, her çağ onu başka türlü yorumlayacak, o kalıba başka bir günceli oturtacaktır.

■ **Söz güncele gelmişken, biliyorsunuz, Cumhuriyet sonrası şiirimiz zaman zaman güncelle kaynaşarak, zaman zaman günceli şiire pek fazla sokmadan bugüne ulaştı. Çeşitli yaklaşımların bileşkesine baktığımızda 1940 toplumcu şiiri, Garip şiiri, İkinci Yeni şiiri, 1960 toplumcu şiiri çıkıyor karşımıza. Bu gelişime, hiçbir akıma bağlanmayan, deyim yerindeyse, kendi şiir yatağında akan bir şair olarak nasıl bakıyorsunuz? Bu şiir anlayışlarının her birinin ve bir bütün olarak Cumhuriyet sonrası şiirimizin dünya şiiri karşısındaki konumu hakkında ne düşünüyorsunuz?**

□ Bu sorunun yanıtını eleştirmenlerimize, incelemecilerimize, daha da ötesi zamana bırakalım daha iyi. Bu konunun son yıllarda o denli coşkuyla üstüne düşüldü ki, gün geçtikçe biraz daha karmaşık bir durumun ortaya çıktığı görüldü. Yeni bir yanıt o karmaşayı biraz daha artırır sanıyorum. Sonra sizin sorunuzun biçemi biraz da yanıtı içermiyor mu? Ama şunu eklemek isterim ki, Cumhuriyet sonrası şiirimiz, bildiğim kadarıyla, dünya şiirinden daha aşağı bir düzeyde değildir.

"İnsan hakları adım adım kazanıldı"

(baştarafı s. 25'te)

nın başında sayabiliriz.

■ **İnsan Hakları Birleşmiş Milletler'de ve çeşitli uluslararası platformlarda anlaşmalara geçmiş, güvence altına alınmış bulunuyor. Bunlar son derece önemli çabalar olmasına karşılık, yine de bir toplumda insan haklarına saygının hayata geçirilmesi bizzat o toplumda insandan yana olanların kararlı uğraşılarını gerektiriyor. Bu saptamaya katılıyor musunuz?**

□ İnsan Hakları ve bunların korunup uygulanması, sürekli mücadele isteyen ilkelerdir. Bir toplumda, ulusal ya da uluslararası antlaşmalarda yer verilerek kabul edilen kimi hakların geri alınması, değiştirilerek etkinliğinin azaltılması ya da uygulanmaması her zaman olasıdır. Bu açıdan insanlar, bu alandaki mücadele bilinçlerini ve ilgilerini sürekli uyanık ve ayakta tutmak zorundadır.

Unutmamak gerekir ki, çoğu kez, hakların kullanılması ve uygulanması, kabulünden daha güç olmaktadır.

Kimliği mi?

(baştarafı s. 11'de)

Bir Zaman Düşü'nde dikkati çeken bir başka nokta da nesneleri canlı kılma, daha doğrusu nesneyle insan ilişkisini dolaysız bir zaman aralığında sürdürebilme çabasıdır:

Ey mavi/ Al beni Zaman'a bula/
Salla trapezinde göksel çatının/ Konuş ovaya.

Bu girift anlatımla süslü dizelerin yanı başında çok sıradan, bezeksiz, düz bir konuşma biçimine dayalı söyleyişler de açığa vurur kendilerini: Masa masaya benzer, bir odaya kapanmış ağlar maestro, gök gibi, bulut gibi bir şey...

Toparlarsak şunları söyleyebilir miyiz: Derin sav-sözler yok Sabahattin Kudret Aksal'ın bu kitabındaki şiirlerinde. Şimdiye kadar yazdıklarının ne gerisinde, ne de çok ilerisinde. Yanı başında, hatta içinde. Bir dünya görüşü önermez. Bazı şeyleri duyumsatır gibidir. Çarpıcı değil suskun. İnsanı hemen kapan duyguların yanında değil; kendi dünyasına almaya çalışmayan, ama dışarda da bırakmayan bir dünyanın içinde. Yalnızca kendine uyumlu. Söylemek istedikleri derinde, ama ayrıntılar açıkta, yüzeyde, en üstte. Anlattığı önemli görünse de daha çok anlatımın biçimselliğine sığınmış gibi. Anlatmaktan çok anlatımı seviyor. Bir de ayrıntıyı, betimlemeyi, sözcükleri boyamayı.

Renklerle bezeli. Renklerin kimliği mi? İzler ve İzlenimler yalnızca. Uçup giden, dağılan.

BİR ZAMAN DÜŞÜ / Sabahattin Kudret Aksal / Şiirler / Cem Yayınevi

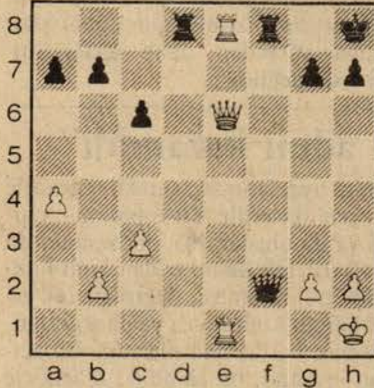

SATRANÇ

Serdar Çelik

Çoğu kez rakibimize bir tuzak kurarız, ya da sonunun kesin bir zaferle biteceğine inandığımız bol fedalı bir devam yoluna gireriz. Ama düşüncelerimizde yaptığımız ufak hesap hataları veya rakibimizin, göremediğimiz sessiz (ama gizli!) ara hamleleri felaketimize neden olur. Kısaca ava giderken avlanırız. Büyük usta pratiğinde bile bu gibi durumlara sıkça rastlanır. İşte size ilginç ve aynı zamanda da oldukça öğretici 3 örnek:

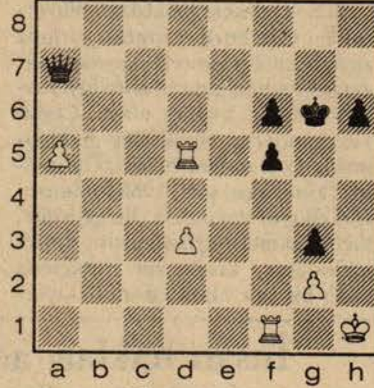
Diyagram 1: (N.N. - K.Richter) Berlin 1957.

Diyagram 1
Siyah oynuyor

Beyaz bu durumda Siyahın, 1... Kdxe8 2.Vxe8 Vf1 + 3. Kxf1 Kxe8 veya 1... Vxe1 + 2.Vxe1 Kxe8 oynayacağını umarak bu yola girdi ki, her iki konumda da dengeyi sağlıyabilecekti. Ama Sıyahın yanıtları içerisinde, sessiz fakat "açık havada bir şimşek" gibi çakan bir ara hamle var: 1... **Kdxe8 2.Vxe8 h6!!** Siyah şimdi hem 3... Kxe8, hemde 3... Vf1 + tehdit ediyor. 3. Ve2'ye de 3... Vxe2 4.Kxe2 Kf1 mat var. Bu yüzden Beyaz terk ediyor.

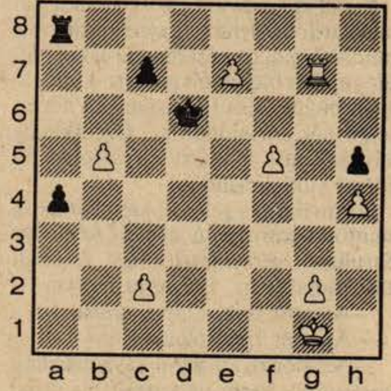
Diyagram 2: (Alyehin - Şişko) Moskova 1919.

Diyagram 2
Siyah 1... Vf2? oynadı

Siyah 1... Vf2 ile oyunu lehine çevirebileceğine inandı; çünkü Beyazın Kxf2 yapamıyacağına güveniyordu. Ama,:1... **Vf2? 2.Kxf2! gxf2 3.Kxf5!! Şxf5 4. g4 + !!** (Siyahın göremediği ara hamle. Okuyucular daha önceki sayılarımızda verilen Moravec'in etüdüyle bunu karşılaştırabilir) ve gelecekte 5. Şg2 ile Beyaz eri tutar ve uzak a geçeri ile oyunu kazanır.

Diyagram 3: (Timman - İvkov) 1971 Amsterdam.

Diyagram 3
Beyaz 1.f6? oynadı

Beyaz oyunu 1.Kg6 + Şxe7 2. Ka6 ile tehlikesizce kazanabilirdi; ama daha kısa ve güzel görünen bir yolu seçiyor. **1. f6 a3 2.Kg8 Kxg8 3.f7 a2 4. fxg8V a1V + 5. Şh2 Şxe7 6.Vg5 +** ve Siyah terk ediyor. Gerçekte her iki oyuncu da güçlü bir ara hamleyi gözden kaçırıyor: 3... a2? yerine Siyah, **3... Kxg2 + !! (kış ile) 4. Şxg2 Şxe7** ile oyunu kazanırdı.

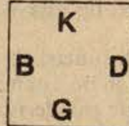
Etüd Nr.8'in çözümü:

1.d6! cxd6 2.c5!! dxc5 3. Kxe3! Kxe3 pat. veya 2... bxc5 3.b6 v.b.g.

BRİÇ

Problem Nr: 10

Pik ♠ D V 10 9 8
Kör ♡ A R D
Karo ◇ A V 10
Trefl ♣ A V

Pik ♠ A 7 6 5 4
Kör ♡ V 10 9
Karo ◇ R 3 2
Trefl ♣ R D

Kuzey 6 pik oynuyor. Doğu ufak kör açılıyor. Nasıl devam edersiniz?

Geçen sayıdan çözüm

Problem Nr: 9 çözümü:

On el var ama, Batıdaki 4. kozu almak için yere geçişte de büyük sorunlar var. Çünkü yere kör as ve kör çakarak geçtiğimizde, trefl as ile el tutan Doğu veya Batının kör dönmesiyle oyun batacaktır. Önce trefl ası çıkarırsak, o zaman Doğu ikinci elde asla alacak (trefliler Doğuda AXX varsayılıyor) ve trefl dönüşüne Batı son kozu ile çakacaktır. Bu yüzden Güney önce treflilere girmemelidir. Yere geçişi kör çakarak sağlamalıdır, ama önce elden ve yerden ufak kör oynayarak. Bu şekilde ikinci körle (çaktırarak) yere geçildiğinde hâla kör ası eldedir ve Güney son kozu aldıktan sonra rahatça treflilere girebilir.

GÜNÜMÜZDE

KİTAPLAR

AYLIK KÜLTÜR DERGİSİ

12

ARALIK 1984
200 LİRA

SELİM İLERİ
HİLMİ YAVUZ
ADNAN ÖZYALÇINER
TOMRİS UYAR
SÜREYYA BERFE
UĞUR KÖKDEN
KEMAL SÜLKER
IŞIL ÖZGENTÜRK

ARDA DENKEL
SERVER TANİLLİ
İBRAHİM YILDIRIM
ÖZDEMİR İNCE
ATİLLA BİRKİYE
GÜRSEL AYTAÇ
SENNUR SEZER
MUZAFFER UYGUNER

MUSTAFA BALEL
YELDA KARATAŞ
SÜLEYMAN BULUT
AHMET ADA
FAİK AKÇAY
RIFAT MADENCİ
MESUT YALVAÇ
SELÇUK HÜNERLİ